

UDK 81'33

ISSN 1451-7124

Друштво за примењену лингвистику Србије

Филолошки факултет у Београду
Филозофски факултет у Новом Саду

Примењена лингвистика

Linguistique appliquée

17

Београд - Нови Сад
2016

Друштво за примењену лингвистику Србије
Филолошки факултет у Београду
Филозофски факултет у Новом Саду

ПРИМЕЊЕНА ЛИНГВИСТИКА

Главни и одговорни уредник проф. др Весна Половина
Заменик главног и одговорног уредника мр Станислав Станковић

Чланови уредништва:

проф. др Биљана Мишић Илић
проф. др Марина Пуја Бадеску
доц. др Борко Ковачевић

Уређивачки одбор часописа:

др Снежана Гудурић, редовни професор, Филозофски факултет у Новом Саду
др Вера Васић, редовни професор, Филозофски факултет у Новом Саду
др Свенка Савић, редовни професор, Филозофски факултет у Новом Саду
др Јулијана Вучо, редовни професор, Филолошки факултет у Београду
др Адријана Иким, редовни професор, Универзитет у Букурешту
др Ивон Врховац, редовни професор, Филозофски факултет у Загребу
др Тјаша Миклич, редовни професор, Универзитет у Љубљани
др Октавија Неделку, редовни професор, Универзитет у Букурешту
др Jean Léon Léonard, редовни професор, Université de Paris III, Sorbonne Nouvelle
др Давиде Астори, ванредни професор, Универзитет у Парми
др Јасмина Московљевић Поповић, ванредни професор, Филолошки факултет у Београду
др Силвија Бернардини, ванредни професор, Универзитет у Болоњи

Рецензенти:

др Весна Половина, редовни професор, Филолошки факултет у Београду
др Снежана Гудурић, редовни професор, Филозофски факултет у Новом Саду
др Зорка Кашић, редовни професор, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију у Београду
др Савка Благојевић, редовни професор, Филозофски факултет у Нишу
др Михај Радан, редовни професор, Западни универзитет у Темишвару
др Јелена Филиповић, редовни професор, Филолошки факултет у Београду
др Надежда Силашки, редовни професор, Економски факултет у Београду
др Ифигенија Радуловић, ванредни професор, Филозофски факултет у Новом Саду
др Олга Панић Кавгић, доцент, Филозофски факултет у Новом Саду
др Бранислав Ивановић, доцент, Филолошки факултет у Београду
др Зорица Ковачевић, доцент, Филолошки факултет у Београду
др Борко Ковачевић, доцент, Филолошки факултет у Београду

САДРЖАЈ

Војин Недељковић ИЗ АНТИЧКЕ ГЛОТОДИДАКТИКЕ: ПСЕУДОДОСИТЕЈСКИ РАЗГОВОРНИЦИ И ЊИХОВО ДАНАШЊЕ ИЗУЧАВАЊЕ	7
Панајотис Асимопулос СТАРОГРЧКИ ГЕНИТИВ И (СРПСКО)ХРВАТСКИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ ИЗ ПСЕУДО-ЛОНГИНОВОГ ЕСЕЈА «О УЗВИШЕНОМ»	17
Veran Stanojević, Ljubica Đurić GENERIČKE REČENICE U SRPSKOM U POREĐENJU SA FRANCUSKIM	35
Nataša Ristivojević Rajković ANIMATNOST I STEPEN POGOĐENOSTI PRIMAOCA UDARCA U NORVEŠKOM I SRPSKOM JEZIKU	47
Sanela Mešić MODALPARTIKELN UND SATZMODI IN BUNDESTAGSREDEN	55
Minka Džanko MODALNA PARTIKULA <i>WOHL</i> I NJENI PRIJEVODNI EKVIVALNTI U BOSANSKOM/HRVATSKOM/SRPSKOM	65
Драгана Кузмановска, Снежана Кирова, Биљана Иванова РАЗГРАНИЧУВАЊЕ НА ИДИОМИТЕ И НА СЛОБОДНИТЕ ФРАЗИ	79
Edita Andrić OKO ZA OKO - KONTRASTIVNA FRAZEOLOŠKA ANALIZA SA ODREDNICOM <i>SZEM/OKO</i> U МАЂАРСКОМ И SRPSKOM JEZIKU	87
Јована Марчета ХЛЕБ У ФРАНЦУСКОЈ, ИТАЛИЈАНСКОЈ И СРПСКОЈ ФРАЗЕОЛОГИЈИ.....	107
Dorijan Hajdu О EMPIRIJSKOM ISTRAŽIVANJU IZRAZA SA KONOTATIVnim ZNAČENJEM U ŠVEDSKOM I SRPSKOM JEZIKU – PRIMER ANKETE.....	117
Aleksandra Kovačević THE RENDERING OF IDIOMS IN TWO TRANSLATIONS OF NEIL GAIMAN'S NOVEL <i>NEVERWHERE</i> INTO SERBIAN: A CRITICAL ANALYSIS	127

Alma Čović-Filipović JEZIČNE STRATEGIJE IZRAŽAVANJA AFEKTIVNOSTI U DISKURSU O SARAJEVSKOM ATENTATU	137
Svetlana Velimirac JEZIČKA OBELEŽJA GREENSPEAK-A, ODNOSNO DISKURSA O EKOLOGIJI 151	
Maja Kovačević ALTERNATIVE ENERGY METAPHORS – – A BACKGROUND TO ENGINEERING ENGLISH VOCABULARY	163
Ivan Trifunjagić KONCEPTUALNI MEĐUODNOS KOHEZIJE I KOHERENCIJE U TEKSTU NOVINSKOG UVODNIKA.....	175
Mariana Pitar LA STRUCTURE MODULAIRE DU TEXTE PRESCRIPTIF.RÔLE ET MODALITÉS.....	189
Nikolina Zobenica KATEGORIZACIJA TEKSTA ŠKOLA ČAROBNJAŠTVA MIHAELA ENDEA	199
Татјана Гојковић АПСТРАКТИ И РЕЗИМЕИ НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКИХ РАДОВА НА СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ НАУЧНОГ ЧАСОПИСА „ИСТРАЖИВАЊА” (16–18) – АНАЛИЗА ДИСКУРСА	215
Stanislava Popov, Danijela Radović STAVOVI RODITELJA U VOJVODINI O УЋЕЊУ STRANIH JEZIKA I JEZIKA IZ NEPOSREDNOG OKRUŽENJA.....	229
Sofija Mićić Kandijaš, Stevan Mijomanović CONTRASTIVE ANALYSIS OF STUDENTS' TRANSLATION OF POPULAR MEDICAL DISCOURSE	239
Каталина Јанковић Поповић ЛЕКСИКА ПОЛИТИКИНОГ ЗАБАВНИКА – – ПОКАЗАТЕЉ ЊЕГОВЕ ОБРАЗОВНЕ УЛОГЕ.....	251
Stevan Ostrogonac AUTOMATIC DETECTION AND CORRECTION OF SEMANTIC ERRORS IN TEXTS IN SERBIAN	265
Jasmina Moskowljević Popović RANI MODELI RANOG LEKSIČKOG RAZVOJA	279

Војин Недељковић
Филозофски факултет, Београд

ИЗ АНТИЧКЕ ГЛОТОДИДАКТИКЕ: ПСЕУДОДОСИТЕЈСКИ РАЗГОВОРНИЦИ И ЊИХОВО ДАНАШЊЕ ИЗУЧАВАЊЕ

Сажетак: Међу не тако широко познатим али прилично богатим и разноврсним остатцима текстова на којима су се нематерњи говорници учили грчком и латинском језику у античко доба, грчко-латински разговорници познати под именом »псевдодоситејски« издавају се као упечатљива врста, у којој, међутим, има и много тога неизвесног и нејасног. Ово излагање нуди преглед онога што данас видимо, назирено или можемо претпоставити у вези с дидактичком праксом којој су разговорници у своје време служили, лицима која су типично имала удела у настави, процедурима учења, па и резултатима који су се постизали. Показује се да је иза утиска непосредности и интуитивности који ови стари текстови могу оставити на модерног глотовидактичара заправо скривена једна релативно софистицирана и фино подешена језичка поука. Најзад, у главним цртама описује се и разлика између намене коју су разговорници извршно имали и мотивације с којом се они данас изучавају, и извлаче се главне консеквенце те неједнакости.

Кључне речи: учење језика, двојезични текст, разговорник.

Под именом *Hermeneumata Pseudodositheana* разумева се скупина глотовидактичких списка сачуваних у западној рукописној предаји и у њој делимице везаних уз позноантичку (IV в.) Доситејеву граматику.¹ Билингвални, ти су се списи у средњем веку користили за учење грчкога на бази латинског. Међутим, материјал који сачињава *Hermeneumata* античког је порекла: то је јасно, између осталог, из фрагмената исте или сличне садржине сачуваних по античким папирусима. Рачуна се да и у самој антици тај материјал служио, циркулисао и бивао поправљан, доправљан и преправљан током више стотина година; грубо говорећи, од I до VI века. Његова намена тада је била, бар добрым делом, другачија од оне потоње: не да се Латини уче грчком, већ да се Грци и уопште људи из »грчке« половине римског света уче латинском,² чије се познавање показивало, нарочито од времена Диоклецијановог и Константиновог, пожељним за житеље источних области који су тражили себи места у структурима римске државе и војске. То јест, за разлику од

1 Flammini 2004, v. За Доситеја в. уводну расправу у издању Bonnet 2005.

2 Врло практичан табеларни преглед сачуваног латинског дидактичког материјала за хеленофоне дала је Dickey 2012–2015, 1.7–10.

грчкога, који се учио не само као *lingua franca* античког Медитерана већ и као језик високе културе – једном речју, први страни језик за свакога коме није био матерњи – учење латинског није међу нелатинима била ствар општег обичаја,³ већ се тај језик махом учио по конкретним потребама посла или с каријером у перспективи.⁴

На колико се примарних, у основи различитих текстова своде многобројне варијанте *Hermeneumata Pseudodositheana* по рукописима, тешко је питање. Издање које је дуго било меродавно, будући више дипломатичког него критичког типа, више је презентовало него тумачило рукописну предају.⁵ У новије време, питање класификације сачуваног материјала и критичког третирања предаје *Hermeneumata* почело се одлучније решавати; плод тога рада је ново двотомно издање у кембричкој серији класичних текстова и коментара.⁶ Оно почива на критички заснованој претпоставци да се *Hermeneumata* у расположивој предаји своде на шест различитих списка, именованих по најважнијим рукописима из којим се налазе.⁷

Поред гласираних спискова речи сачињених што по алфабетском што по тематском принципу,⁸ и поред кратких двојезичних текстова на подесне теме сабраних у својеврсне мале читанке, *Hermeneumata* садрже, као најслковитију и умногоме главну ствар, разговорнике – *colloquia*. При критичкој идентификацији споменутих шест верзија *hermeneumata* разговорници се узимају као битан фактор, па се и сами зову по рукописима из предаје:⁹

- *Colloquia Monacensia-Einsidlensis*, ME и нешто познији ME2, из истоимених *hermeneumata*;
- *Colloquium Harleianum*, H, из *Hermeneumata Leidensia-Amploniana*;
- *Colloquium Leidense-Stephani*, LS, из *Hermeneumata Bruxellensia*;
- *Colloquium Stephani*, S, из истоимених *hermeneumata*;
- *Colloquium Celtis*, C, из истоимених *hermeneumata*;
- *Colloquium Montepessulanum*, Mp, из истоимених *hermeneumata*.

Изричити циљ разговорника био је оспособљавање за усмену комуникацију.

Штавише, сачувани латински дидактички материјал старији од III в. показује, скоро без изузетка, ту особитост што у њему нема латинског писма већ су латинске речи исписане грчким словима:¹⁰ у то време и тим начином, дакле, језик се по прилици учио *једино* ради разговора. Насупрот томе, почев од III в. имамо доста папирусног

3 У једном раду цитираном пасажу Либаније се жали да за грчко беседништво више нико нема времена, јер сви уче латински (*Lib. Or. 43.4–5*). Упркос значају тог сведочанства, саме те речи треба узети као хиперболу.

4 Rochette 2008, нарочито одељак 2 (»Les hellénophones et le latin«); Dickey 2015, 31. За дихотомију језик власти (латински) ~ језик културе (грчки)« упор. Темистијеву беседу 6, 71c, и Либанијево писмо 668 (Dagron 1969, 25).

5 Gloss. 3; уз то и Dionisotti 1982 за тзв. *Hermeneumata Celtis*. Слично се може рећи и за Лајденска *hermeneumata* како их је издао Flammini 2004.

6 Dickey 2012–2015.

7 *Hermeneumata Monacensia-Einsidlensis*; *Leidensia-Amploniana*; *Bruxellensia*; *Stephani*; *Celtis*; *Montepessulana*. Овамо се не прибрајају *Hermeneumata Vaticana*, која се састоје само од капитула (в. фусн. 8), и која су толико преображене средњовековним преправкама да остају ван схеме коју следе остала *hermeneumata*.

8 Технички, оне прве обично називамо *glossaria*, а потоње – *capitula*.

9 Према Dickey 2012–2015, 1.30–31.

10 Као знаменит изузетак слови O.Max. 356, остракон с краја I / почетка II века (Mertens/Pack 3, бр. 3012.01), на којем се чита низ латиничних слова с именима натписаним грчки.

и другог материјала који сведочи како се хеленофоним ученицима презентирала латиница: ово указује на пораст и, потом, превагу наставе срачунаше на овладавање латинским и у писменом виду.¹¹ Али разуме се да су и у том новом склопу разговорници остајали при својој прирођеној намени: да се из њих учи разговорни језик.

Као ћаци које треба поучити конверзацији на једном месту се изричito спомињу »сва деца, како мања тако и већа«.¹² Тачан профил тих двеју категорија остаје нејасан, али да су се у једној те истој школи, код истог учитеља, деца доиста распоређивала у бар две узрасне групе, то следи и из једног детаља у опису школске наставе који ћемо и ми овде размотрити.¹³

О циљаној публици нешто нам говори и сама садржина разговорника. Уопште узев, разговорници скицирају животну рутину од јутра до вечери у урбанијој средини: устајање из постельје, школу, новчане послове, куповину, ручак, дружење с пријатељима, јавно купатило, вечер(инк)у, легање у постельју. Ово не пролази без недоследности и конфузије, што проистиче из саме природе ових списка, компилаторне и кумултивне. Свеједно, субјект дневне рутине исправа је дечак школарац, који с јутра устаје, спрема се за школу, одлази к учитељу и тамо учи. На име примера, ево једног одломка из Разговорника минхенско-ајнзиделског (ME, поглавље 2, одељци *a–s*):¹⁴

<i>a Ὁρθρον ἐγρηγόρσα εξ ὑπνου· ἀνέστην ἐκ τῆς κλίνης, ἐκάθισα, ἔλαβον ὑπόδεσμίδας, καλίγια· ὑπεδόσαμην·</i>	Ante lucem vigilavi de somno; surrexi de lecto, sedi, accepi pedules, caligas; calciavi me;	У зору (<i>лат.</i> : Пред зору) се пробудих иза сна; устадох из кревета, седох, узех обојке (?), чизме; обух се;
<i>b ἥιτησα ὅδωρ εἰς ὄψιν· νίπτομαι πρῶτον τὰς χειρας, εἴτα τὴν ὄψιν ἐνιψάμην· ἀπέμαξα.</i>	poposci aquam ad faciem; lavo primo manus, deinde faciem lavi; extersi.	зансках воде за лице; умијем најпре руке, затим умих лице; убрисах се.
<i>c Απέθηκα τὴν ἐγκοίμητραν· ἔλαβον χιτῶνα πρὸς τὸ σῶμα· περιεζώσαμην· ἥλειψα τὴν κεφαλήν μου καὶ ἐκτένισα·</i>	Deposui dormitoriam; accepi tunicam ad corpus; praecinxii me; unxi caput meum et pectinavi;	Свукож спаваћу хаљину; узех тунику за уз тело; опасах се; помазах главу и очешљах се;
<i>d ἐποίησα περὶ τὸν τράχηλον ἀναβόλαιον· ἐνεδυσάμην ἐπενδύτην λευκήν· ἐπάνω ἐνδύομαι φελόντην.</i>	feci circa collum pallam; indui me superariam albam; supra induo paenulam.	ставих око врата мараму; обукох се у бели огргач; озго обучем кабаницу.
<i>e Προῆλθον ἐκ τοῦ κοιτῶνος σὺν τῷ παιδαγωγῷ καὶ σὺν τῇ τροφῷ ἀσπάσασθαι τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα.</i>	Processi de cubiculo cum paedagogo et cum nutrice salutare patrem et matrem.	Изађох из спаваонице с педагогом и с дадиљом, да поздравим оца и матер.
<i>f Ἀμφότερους ἡσπασάμην καὶ κατεφίλησα, καὶ οὕτως καταβαίνω ἐξ οἴκου.</i>	Ambos salutavi et osculatus sum, et sic descendii de domo.	Обоје поздравих и пољубих, и тако пођем (<i>лат.</i> : пођох) од куће.

11 Dickey 2012–2015, 1.10.

12 ME, 3b όμιλία, ἀναστροφή, τριβὴ καθημερινὴ ὄφειλει δοθῆναι πᾶσιν τοῖς παισίν, τοῖς μικροῖς καὶ τοῖς μείζοις, ἐπειδὴ ἀναγκαῖα εἰσιν / *sermo, conversatio, usus cottidianus debet dari omnibus pueris, minoribus et majoribus, quoniam necessaria sunt.*

13 ME, 2m: »малишанима«, који се тек описмењују, диктира »један од великих«.

14 Текст према Dickey 2012–2015, 1.104–108.

<i>g</i> Απέρχομαι εις τὴν σχολήν. Εἰσῆλθον, εἶπον· Χαῖρε καθηγητά, καὶ αὐτός με κατεφύλσεν καὶ ἀντησπάσατο.	Eo in scholam. Introivi, dixi: Ave magister, et ipse me osculatus est et resalutavit.	Одем у школу. Уђох, рекох: Здраво, учитељу!, и он ме пољуби и отпоздрави.
<i>h</i> Ἐπιδίδωσίν μοι ὁ παῖς ὁ ἐμὸς καμπτροφόρος πινακίδας, θήκην γραφείων, παραγραφίδα.	Porrexit mihi puer meus scrinarius tabulas, thecam graphiarium, prae-ductorium.	Мој слуга тоболоноша додаде ми таблице, кутију с писаљкама, лењиц.
<i>i</i> Τῷ ἐμῷ τόπῳ καθήμενος λειπιών. Παραγράφω πρὸς τὸν ὑπογραμμὸν· γράμας δὲ δεικνύω τῷ διδασκάλῳ· ἐδιώρθωσεν, ἔχάραξεν.	Loco meo sedens deleo. Praeduco ad praescriptum; ut scripsi, ostendo magistro; emendavit, induxit.	Седећи на свом месту, поравнам (лат.: побришем) [таблици]. Извучем [линије] према обрасцу. Написавши [задатак], покажем учитељу. Он поправи, прешкраба.
<i>j</i> Κελεύει με ἀναγινώσκειν. Κελευσθεὶς ἄλλῳ δέδωκα. Ἐκμανθάνω ἐρμηνεύματα, ἀπέδωκα.	Jubet me legere. Jussus alio dedi. Edisco interpretamenta, reddidi.	Заповеди ми да читам. На заповест дадох [књигу] другоме. Научим глосар, [и] бих преслишан.
<i>k</i> Άλλ’ εὐθέως ὑπαγόρευσέν μοι συμμαθητής. Καὶ σύ, φησιν, ὑπαγόρευσόν μοι. Εἶπον αὐτῷ· Ἀπόδος πρῶτον.	Sed statim dictavit mihi condiscipu-lus. Et tu, inquit, dicta mihi. Dixi ei: Redde primo.	Одмах затим писах по диктату друга. Диктирај и ти мени! рече он. Рекох му: Прво се дај преслишати.
<i>l</i> Καὶ εἴπεν μοι Οὐκ εἶδες ὅτε ἀπεδίδων πρότερόν σου; Καὶ εἶπον· Ψεύδῃ, οὐκ ἀπέδωκας. Οὐ φεύδομαι. Εἰ ἀληθῆ λέγεις, ἀναδίδωμι.	Et dixit mihi: Non vidisti cum red- derem prior te? Et dixi: Mentiris, non reddidisti. Non mentior. Si verum dicas, dicto.	А он ми рече: Ниси [ли] видео кад сам био преслишаван пре тебе? А ја рекох: Лажеш, ниси преслишан. – Не лажем. – Ако говориш истину, [ево] диктирам [ти].
<i>m</i> Ἐν τούτοις κελεύσαντος καθηγητοῦ ἐγέιρονταί οἱ μικροί πρὸς τὰ στοιχεῖα, καὶ τὰς συλλαβὰς κατέλεξεν τούτοις εἰς τῶν μειζόνων.	Inter haec jussu magistri surgunt pu- silli ad elementa, et syllabas praebeuit eis unus de majoribus.	Утом на заповест учитељеву устану малишани на [учење] слова, па им је један од старијих [ђака] задавао слогове.
<i>n</i> Άλλοι πρὸς τὸν ὑποδιδακτὴν τάξει ἀποδιδοῦσιν, ὄνόματα γράφουσιν, ἢ στίχους ἔγραψαν, καὶ ἐγὼ ἐν τῇ πρώτῃ τάξει ἄμιλλαν ἔξελαβον.	Alii ad subdoctorem ordine reddunt, nomina scribunt, versus scripserunt, et ego in prima classe dictatum excepī.	Други се редом преслишају код учитељевог помоћника, напишу имена, написаше стихове, а ја у првом разреду добих диктат.
<i>o</i> Ἐπειτα ώς ἐκαθίσαμεν, διέρχομαι ὑπομνήματα, γλώσσας, τέχνην.	Deinde ut sedimus, pertranseo com- mentarium, linguas, artem.	Затим, како седосмо, прођем кроз коментар, глосе, граматику.
<i>p</i> Φωνηθεὶς πρὸς ἀνάγνωσιν ἄκουον ἔξηγήσεις, διανοίας, πρόσωπα.	Clamatus ad lectionem audio exposi- tiones, sensus, personas.	Позван на читање, саслушам објашњења, значења, [говорећа] лица.
<i>q</i> Ἐπερωτηθεὶς τέχνην ἀπεκρίθην. Πρὸς τίνα λέγει; Τί μέρος λόγου;	Interrogatus artificia respondi. Ad quem, dixit. Quae pars orationis?	Приупитан о граматици, одговорих. Кome се [то лице] обраћа? Која [је то] врста речи?
<i>r</i> Ἐκλινα γένη ὄνομάτων, ἐμέρισα στίχον.	Declinavi genera nominum, partivi versum.	Склоних именичке обрасце по родовима, разделих стих.
<i>s</i> Ως δὲ ταῦτ' ἐπράξαμεν, ἀπέλυσεν εἰς ἄριστον. Ἀπολυθεὶς ἐπανέρχομαι ἐν τῷ οἴκῳ.	Ut haec egimus, dimisit ad prandium. Dimissus venio domi.	Кад то обависмо, [учитељ нас] пусти на ручак. Пуштен, вратим се кући.

По подне и увече, међутим, субјект је добростојећи господин у млађим или средњим годинама, а најопширније и по свему најзнатније сцене по правилу су посвећене одласку у терме и вечерњем оброку. За ово вреди узети пре свега *Разговорник монијељески*, као и гозбу из *Разговорника минхенско-ајнзиделског*,¹⁵ но, краткоће ради, ми ћemo се овде осврнути на други један живописан пасаж – сцену ишчекивања одоцнелог госта у МЕ, 9*h-n*):¹⁶

h Ἔγένου πρὸς αὐτόν; — Έγενόμην. — Ὄπου ἦν; — Εἰς τὴν οἰκίαν ἐκάθητο.

i Καὶ τί ἐποίει; — Ἐφιλολόγει. — Καὶ τί εἴτεν; — Τοὺς ἔμοὺς ἐκδέχομαι· ἔρχονται καὶ ἀκολουθῶ.

j Ὑπαγε πάλιν καὶ εἰπὲ αὐτῷ· Πάντες ὁδὲ εἰστιν. Σὺν αὐτῷ ἐλθέ.

k Ὑμεῖς τέως σύνθετε ἐπιμελῶς τὰ θύλαντα καὶ τὰ χαλκώματα.

l Στρώσατε τὸ τρίκλινον καὶ ρίψατε ἔξω ὅδωρ. Θέλω ιδεῖν ὡς οἱ νεανίσκοι.

m Ἡδη ἐστρώσαμεν. Πάντα ἔτοιμά εἰσιν.

n Οὐδέποτε ἥλθεν; Ἀπελθε, εἰπὲ αὐτῷ· Οὐγέ ήμᾶς ποιεῖς ἀριστήσαι.

Fuisti ad ipsum? — Fui. — Ubi erat? — Ad domum sedebat.

Et quid faciebat? — Studiebat. — Et quid dixit? — Meos exspecto; Veniunt et sequor.

Vade iterum et dic illi: Omnes hic sunt. Cum illo veni.

Vos interim componite diligenter vitreamina et aeramenta.

Sternite cenationem et projicite foras aquam. Volo videre quasi juvenes.

Jam stravimus. Omnia parata sunt.

Nondum venit? Vade, dic illi: Sero nos facis prandere.

Јеси ли га видео? — Јесам. — Где је био? — Седео је код куће.

И шта је радио? — С књигама. — И шта је рекао? — Чекам моје; чим стигну, ето мене.

Иди опет па му кажи [да] су сви [већ] овде. Дођи с њим.

А ви за то време брижљиво поређајте стакларiju и бразано суђе.

Припремите трпезарију и баците воде пред кућу. Хоћи да видим [да трчите] као младићи.

Ево, припремили смо. Све је спремно.

Још није дошао? Иди, кажи му: Због тебе ћemo ручати касно.

Дакле, ако је судити по садржини послеподневних и вечерњих сцена, друкчијој него у јутарњим, разговорници су могли служити и за поучавање одраслих; могли, не и морали, јер и сцене с одраслима као актерима могле су бити намењене опет градској деци, поготову »великима«, којима поподневна и вечерња рутина одраслих није била непозната. У сваком случају, поука заснована на разговорницима морала је бити у основи слична за све ђаке: расположиви материјал не упућује на закључак да је поука за млађе и за старије била иоле различита у погледу методе. На другој страни, материјал, овакав какав је, очевидно је могао да послужи за оне главне, добро познате процедуре учења у античкој школи.¹⁷ Партије из разговорника могле су се задавати ђаку за преписивање и за учење напамет; учитељ је могао из њих диктирати или пак читати пасаже на једном језику изискујући консективни превод на други.

Сам текст разговорника може се на први поглед учинити понешто усиљеним и незграпним, па чак и несрећеним – мада ово последње долази највише отуда што су антички разговорници до нас допрли прошавши кроз многе руке и вишеструке преправке, а често и преписивани рђаво. Узимајући, дакле, у обзир да пред собом имамо текстове у релативно лошем стању, ми иза тога назиримо на многим местима промишљеност и вештину икусних учитеља. У неким одељцима, рецимо, смењују се, сходно сврси, наративна и дијалошка форма: отпочиње се описом рутине у првом лицу једнине, па се у подесном тренутку прелази на разговор, сав од

15 MP, 14–16; 17–19; ME, 11.

16 Dickey 2012–2015, 1.120–121.

17 За њихов класични, у битном непревазиђени опис в. Margou 1965, 2.69–71 и 77–83.

типичних мотива и реплика, у којима релевантна лексика, штедро заступљена, ипак не блокира нити обесмишљава дијалог, а кључни термини спретно се понављају у разним облицима, овако:¹⁸

Δίδωσιν μοι ἀναλόγιον καὶ κελεύει
με ἀναγνώσκειν ταρ' αὐτῷ σελῖδας
πέντε, καὶ ἀνέγνωκα ἀκριβῶς καὶ
ἐπισήμως. Τότε ἄλλῳ ἔδωκα.

Dat mihi manuale et jubet me
legere apud se paginas quinque,
et legi certe et nobiliter. Tunc alio
dedi.

Да ми налој и нареди ми да пред
њим прочитам пет страница, и ја
прочитах исправно и изражajno.
Затим дадох другоме.

Коликог је удела у тој настави имала експлицитна граматичка поука? Разговорници, слично неким од модернијих метода,¹⁹ изгледају срачунати више на спонтано асимилоање граматике страног језика него на њено разјашњавање или на дрил. Али да је и овога не само морало бити већ доиста и било, види се из местимично сачуваних табеларних прегледа морфологије. Један такав преглед²⁰ тиче се латинске конјугације, која је праћена грчким преводом облик за облик; притом, и сам латински глагол ту је писан грчким словима, из чега можда треба да закључимо да су експлицитна граматика и дрил следовали чак и онима који су, како већ рекосмо, латински учили на ухо, без латинице. Постојале су, најзад, и читаве граматике за почетнике, писане (што данас често није случај) на циљном језику:²¹ почетник је ту имао да се испомогне гласама које су му на матерњем језику биле дате уз парадигме – само толико.

Поред самих дијалога, разговорници, сасвим као модерни »берлици«, садре још и збирчице корисних израза – речи, реплика, »фраза« – груписаних по тематско-ситуационом принципу: како нудити госте, како се извинити, како укорити роба... Речника је наравно било и изван разговорника, па и изван hermeneutica као овима надређене целине: било је, то јест, и самосталних лексикографских састава којима су се људи у антици могли послужити учећи латински или грчки. У рукописној предаји – и опет не без средњовековних модификација – сачувани су нам Псеудо-Филоксенов латинско-грчки и Псеудо-Кирилов грчко-латински речник.²² Судећи пак по античким фрагментима на папирусу, сачуваним у значајном броју, двојезични речници представљали су задуго, до у IV век, главнину материјала који се нудио за учење латинског.²³ Из фрагмената, јасно, није лако докучити укупну садржину, уређење или обим тих списка; но, по свему судећи, најобимније такво дело посведочено је у тзв. *Хелмштадиским фрајменитима*:²⁴ посреди је био двосмерни речник латинско-грчки и грчко-латински, чији се изворни обим процењује на преко тридесет хиљада ставки.

18 HC, 20–21.

19 За практичан преглед савремених глотовидактичких метода дат са становишта класичне наставе в. Ricucci 2015, 165–174.

20 Стразбуршки папирус из III/IV в., P.Strasb.inv. G 1175 (Mertens/Pack 3, 2134.71; Dickey 2012–2015, 1.7, бр. 18); за текст и кратак коментар в. Dickey 2015, 33–34. Још један пример, нешто познији (V/VI в.), јесте P.Louvre inv. E 7332 (Mertens/Pack 3, 2997; Dickey 2012–2015, 1.9, бр. 60); издање: Dickey и др. 2013.

21 Главни пример је, разуме се, сам Доситеј (в. фусн. 1).

22 Издање: Gloss. 2, 1–212 и 213–483.

23 Dickey 2012–2015, 1.11.

24 *Fragmenta Helmstadensia*, уз која припада и изгубљени *Folium Wallraffianum*. Kramer 1983, бр. 4; в. и Kramer 1980.

Вратимо се још једном на свој главни предмет. Данашњи читалац лако ће приметити да су неки од типичних односа у античкој урбаној средини – нпр. учитељ~ђак, домаћин~гост, господар~роб – у разговорницима оцртани с тачношћу и сугестивношћу која местимице, и често, подсећа на дела античке књижевности која за свој предмет узимају типичне нарави и свакидашње ситуације. Зато они данас чине утисак сликовита штива, и није чудо што привлаче пажњу. Треба, само, имати на уму да, под тим утиском, ми разговорнике читамо у другом кључу од онога у којем су они писани.

Између осталог, у њима се налази мноштво појединости релевантних за античка реалија, па је природно што се они и са тога становишта читају као интересантан извор. На пример, у сценама из МЕ које смо овде размотрили могуће је издвојити следеће фактичке занимљивости и нејасноће: шта су то ћуподесмидеес одн. *pedules* у 2a; зашто се у 2d спомиње *palla* кад је то женска одећа, и зашто дечко облачи и ограђач (ἐπενδύτης, *superaria*) и кабаницу (φελόνη, *paenula*); у 2k-l у школи диктира ћак ћаку, али није јасно шта се тачно збива; у 9l, пред долазак госта прилаз кући се залива водом... А и кад се ограничимо на језичку страну ствари, главни проблеми које ми видимо у разговорницима не тичу се глотовидактике као њихове изворне сврхе, већ пре свега текстуално-критичких питања, која су многобројна и крупна. Рецимо, у школској сцени коју смо видели могућно је, кроз поређење текста МЕ, 2n-o, с одговарајућим одељцима у C и LS, реституисати текст једног првобитног, »архи«-разговорника.²⁵ Судећи по том месту где се назире шта је стајало на изворишту расположиве предаје, у разговорницима које имамо треба рачунати са сталним мањком ситних делова – поједињих речи, кратких пасажа – изостављаних при покушајима скраћивања текста: без њих, сцене се више не одвијају глатко и јасно. Критичка или томе сродна питања постављају се и у вези с примарношћу грчког или латинског текста на појединим местима. На пример, у одељцима из МЕ које смо видели, ропски превод *linguas* за γλώσσας у 2o казује да је то место преведено с грчког на латински; у 9l, напротив, θέλω ιδεῖν ώς οἱ νεανίσκοι за *volo videre quasi juvenes* (требало је ώς νεανίσκους) указује на обратно; омашка при превођењу с латинског вероватно је и узрок за 2a ἐπενδύτην λευκήν уместо λευκόν због фемининума *superariam albam*. Најзад, разговорници убедљиво сведоче, на један начин релативно редак у античким текстовима, о језику свакодневне усмене комуникације међу »обичним« светом по античким градовима. У нашим примерима, као значајне појединости те врсте јављају се не само вулгаризми попут DatSg *alio* у 2j или бркања *ubi/quo* у 2r ἐπανέρχομαι ἐν τῷ οἴκῳ / *venio domi* и 9h εἰς τὴν οἰκίαν ἐκάθητο / *ad domum sedebat*, већ и ретко посведочени елементи школског жаргона као 2i *inducere* »прецртати, прешкрабати« или 2j sqq. ἀποδιδόναι / *reddere* »бити преслишан, показати знање«.

Читање без обзира на ауторску интенцију, то је судбина коју псеудодоситејски разговорници деле с многим другим античким списима: третирајући текстове као изворе жељених информација, ми у њима често тражимо слику нечега што ни приближно није њихов предмет. У нашем послу то се не може избећи; но, кад је реч о списима старих глотовидактичара, никоја врста легитимног испитивања не треба

25 »Comparison of school scenes«: Dickey 2012–2015, 1.145–146.

да засени њихову примарну сврху и прави значај. Данас, кад се класична настава суочава с недоумицама ако не и критичним искушењима изнутра, с неразумевањем ако не и радикалним порицањем споља, важно је да будемо начисто с тиме где су, шта су и какви су почеци дидактичке традиције која вековима конфигурише и интегрише европску школу.

Библиографија

- Bonnet 2005 = G. Bonnet (изд.), *Dosithée: Grammaire latine* (CUF), Paris.
- Dagron 1969 = G. Dagron, »Aux origines de la civilisation byzantine : Langue de culture et langue d'État«, *Revue Historique* 241:1, 23–56.
- Dickey 2012–2015 = E. Dickey (изд.), *The Colloquia of the Hermeneumata Pseudodositheana*, књ. 1: *Colloquia Monacensis-Einsidlensia, Leidense-Stephani, and Stephani*; књ. 2: *Colloquium Harleianum, Colloquium Montepessulanum, Colloquium Celtis, and fragments* (Cambridge Classical Texts and Commentaries, књ. 49 и 53), Cambridge.
- Dickey 2015 = E. Dickey, »Teaching Latin to Greek speakers in antiquity«, у зборнику J. Gnoza (yp.), *Learning Latin and Greek from Antiquity to the Present* (Yale Classical Studies, књ. 37), Cambridge, 30–51.
- Dickey и др. 2013 = E. Dickey, R. Ferri, M. C. Scappaticcio, »The Origins of Grammatical Tables: a Reconsideration of P.Louvre inv. E 7332«, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 187, 173–189.
- Dionisotti 1982 = A. C. Dionisotti, »From Ausonius' Schooldays? A Schoolbook and Its Relatives«, *Journal of Roman Studies* 72, 83–125.
- Flammini 2004 = G. Flammini (изд.), *Hermeneumata Pseudodositheana Leidensia, Monachi et Lipsiae*.
- Gloss. 2 = G. Goetz, G. Gundermann (изд.), *Glossae Latinograecae et Graecolatinæ. Accedunt minora utriusque linguae glossaria* (*Corpus glossariorum Latinorum*, књ. 2), Lipsiae 1888.
- Gloss. 3 = G. Goetz (изд.), *Hermeneumata Pseudodositheana. Accedunt hermeneumata medicobotanica vetustiora* (*Corpus glossariorum Latinorum*, књ. 3), Lipsiae 1892.
- Kramer 1980 = J. Kramer, »Kommentar zum Kölner griechisch-lateinischen Glossar (Folium Wallraffianum)«, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 38, 229–243.
- Kramer 1983 = J. Kramer, *Glossaria bilingua in papyris et membranis reperta*, Bonn.
- Kramer 2001 = J. Kramer, *Glossaria bilingua altera (C. Gloss. Biling. II)* (*Archiv für Papyrusforschung und verwandte Gebiete*, Beiheft 8), München/Leipzig.
- Marrou 1965 = H.-I. Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'Antiquité*, књ. 1–2, шесто издање, Paris.
- Mertens/Pack 3 = R. A. Pack, *The Greek and Latin literary texts from Greco-Roman Egypt*, треће издање, ревидирао P. Mertens, на интернет адреси <promethee.philo.ulg.ac.be/cedopal>.
- Ricucci 2015 = M. Ricucci, »Per una disamina del metodo Polis: un “nuovo” metodo glottodidattico per insegnare il greco antico come L2«, *Lucida intervalla* 44, 155–179.
- Rochette 2008 = B. Rochette, »L'enseignement du latin comme L² dans la *Pars Orientis* de l'Empire romain: les *Hermeneumata Pseudodositheana*«, у зборнику F. Bellandi, R. Ferri (yp.), *Aspetti della scuola nel mondo romano*, Amsterdam, 81–109.

Vojin Nedeljković

A CHAPTER ON LANGUAGE LEARNING IN CLASSICAL ANTIQUITY -
THE COLLOQUIA OF THE HERMENEUMATA PSEUDODOSITHEANA

Summary: Among the rich and varied (and yet relatively unfamiliar) remains of ancient texts on which Greek and Latin were taught to foreigners, the Colloquia, or Dialogues, which made part of ancient phrasebooks known as *Hermeneumata Pseudodositheana*, stand apart as a notable class, with everything that is uncertain or unclear about them. This paper offers a review of what can be known or inferred about school practice the Colloquia used to be part of, about persons who typically partook in the instruction, about teaching/learning procedures and results. As immediate and intuitive as these old texts may appear to the eye of the modern teacher or reader, on closer examination they turn out to be finely tuned products of a rather sophisticated school. The author also insists on the original purpose and use of the Colloquia being profoundly different from what we seek or seem to find in them today, and sketches some consequences of this discrepancy.

Key words: language acquisition, bilingual text, phrasebook.

УДК 811.163.4'366.543
811.14'02'366.543
<https://doi.org/10.18485/primling.2016.17.2>

Панајотис Асимопулос

Војна Академија Грчке

СТАРОГРЧКИ ГЕНИТИВ И (СРПСКО)ХРВАТСКИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ ИЗ ПСЕУДО-ЛОНГИНОВОГ ЕСЕЈА «О УЗВИШЕНОМ»¹

Сажетак: Служећи се беспредлошким генитивним синтагмама као заједничким именитељем, овај рад представља пионирски покушај да на синтаксичком нивоу упореди два индоевропска језика, односно, изумрли старогрчки и савремени (српско)хрватски. Како бисмо указали на сличности и разлике у употреби генитива у оба језицима, вршили смо теоријско испитивање његових основних принципа, на примерима из античких текстова (Платон, Херодот, Тукидид). Поредбени корпус узели смо из оригиналног текста, из Псеудо-Лонгиновог есеја „О узвишеном“. Тај корпус чини 463 примера на старогрчком језику, чији се преводни еквиваленти на (српско)хрватском установљују на основу превода Тона Смердела.

Кључне речи: Псеудо-Лонгин, генитив, старогрчки, (српско)хрватски.

1. Уводна разматрања

Упркос доминантној тенденцији према којој се истраживачи првенствено осврћу на морфосинтаксичке и лексичкосемантичке параметре савремених народних језика, историјско-компаративни приступ феноменима старогрчког разложно заслужује диахроно интересовање лингвиста и синтаксичара.

Предмет рада јесте контрастивно истраживање беспредлошких генитивних структура у старогрчком и модерном (српско)хрватском језику. Као методолошки оквир примењена је метода контрастивне анализе, односно, структурносемантичког поређења, док је синхрони приступ поређењу заснован на корпусној обради експерираних грађе.

Четиристо шездесет три примера преузето је из оригиналног Псеудо-Лонгиновог есеја „Περὶ ὑψοῦ“, док се за преводне еквиваленте употребљава Смерделов превод „O узвишеном“.

¹ Искрено се захваљујем професору књижевности и песнику Дејану Ђорђевићу за корисне сугестије и суштинску подршку око лекторисања рада.

2. Основна обележја старогрчког генитива

Не усвојивши читаво падежно устројство индоевропске матрице старогрчки има пет саставних делова: номинатив, генитив, датив, акузатив и вокатив. Значи, да су главне функције аблатива, инструментала и локатива ограничene само у адвербијалним манифестацијама и изражене осталим падежним структурима.

Генитив са именицама и приdevима указује на спој или зависност чију идентификацију илуструју: (а) контекстуални оквир; (б) семасиолошке нијансе; (в) чињенице које се сматрају познатим (Smyth 1920: 313). Разликује се на (1) аблативни генитив; (2) апозитивни генитив; (3) генитив вредности (цене); (4) генитив материје; (5) генитив ствараоца (проистицања – узрочника); (6) каузативни (узрочни) генитив; (7) квалификативни генитив; (8) квантитативни генитив; (9) објекатски генитив; (10) партитивни (деони) генитив; (11) поредбени (компаративни) генитив; (12) посесивни (присвојни) генитив; (13) субјекатски генитив:

2.1. Аблативни генитив (*Genetivus ablativus*)

Према Дукату (1983: 229-230), старогрчки генитив често означава функције аблатива, а конкретније, полазну тачку. Удружује се уз:

(а) географске ознаке:

- οἰκοῦσι δ' οὗτοι πρὸς βορέαν τοῦ Σκόπερου ὄρους (Thuc. 2. 96. 4)
 - они живе северно *од планине Скопра*

(б) приdevе: γυμνός, ψιλός (*отољен од*), κενός (*празан од*), ἔρημος (*нагуашен од*), ἐλεύθερος (*слободан од*) и сложене приdevе са „а“ privativum ἀγύμναστος (*неизвежбан*), ἀτελής (*ослобођен*):

- ὃν φρενῶν αὐτὸς κενός (Soph. Ant. 754)
 - пошто је сам празан *од памети*
- πόνων ἀγυμνάστους (Plat. Rep. 619 d.)
 - неизвежбане *у најорима*

2.2. Апозитивни генитив (*Genetivus appositivus / epexegeticus*)

Генитив експлицитне речи разјашњава појам неке опште речи која није изражена у том падежу. Јавља се са ентитетима који означавају порекло, материју, и са присвојним заменицима ѡмјетерос (*наши*), ѡмјетерос (*ваши*), σφέτερος (*њихов*):²

- ἐπὶ τοὺς ἐν τῷ ὄρει τῆς Ἰστάνης (Thuc. 4. 46. 1.)
 - против оних на планини *Истание*
- Ἄθηναῖος ὃν, πόλεως τῆς μεγίστης (Plat. Apol. 29d.)
 - пошто си Атињанин, то јест, из великог *Атага*
- καὶ τὴν ἡμετέραν αὐτῶν χώραν διαφθείρομεν (Isoc. 4. 133.)
 - и *своју* земљу уништавамо

2.3. Генитив вредности или цене (*Genetivus pretii*)

Уз приdevе ἄξιος (*вредан*), ἀνάξιος (*безвредан*), ἀξιόχρεως (*знатан*), ὡνητός (*куйљив*), τίμιος (*скуј*) генитивне конструкције бележе вредност или цену:

- оù γὰρ μικρὰ τὰ ἀμαρτήματα οὐδὲ **συγγνώμης** ἄξια (Lys. 14. 2.)
 - зато што његови прекршаји нису мали, нити су заслужни вашег *прашиштања*.
- δόξα δὲ **χρημάτων** οὐκ ὡνητή (Isoc. 2. 32.)
 - слава није купљива *новцем*

2.4. Генитив материје (Genetivus materiae)

Од чега је нешто направљено показује се генитивом материје (Τζάρτζанос 1966: 22):

- ἐστρωμένη ἐστὶ ὁδὸς **λίθου** (Hdt. 2. 138.)
 - *Камењем* поплочана цеста
- εἰθισμένοι ὄρᾶν οἱ ἄνθρωποι σωροὺς **σίτου, ξύλων, λίθων** (Xen. Hell. 4. 4. 12.)
 - људи су навикнути да виде гомиле *жсийа, талица, камена*

2.5. Генитив ствараоца (проистицања / узрочника) (Genetivus auctoris)

Лице или персонификован беживотни ентитет у генитиву показује ствараоца интелектуалног дела:

- τοὺς μὲν **τοῦ Σδλονος** νόμους (Dem. 24. 142.)
 - законе *Солона*

2.6. Каузативни (Узрочни) генитив (Genetivus causalis)

Овај тип генитива открива узрок и обично зависи од именица и придева правне семантичке подлоге: ἀγών (*тарница*), αἰτία (*оийујсба*), αἴτιος (*крав*), ύπεύθυνος (*одговоран, крав*), ὑπόλογος (*дужан*), ἔνοχος (*крав*), ἀθῶος (*невин*) или од именица које значе психичко стање (Аσωνίтес and Αναγνωστόπουλος 1961: 43):

- **ἀγαθῶν** πολλῶν αἴτιος ἄπασιν ἀνθρώποις (Lys. 2. 16.)
 - он је разлог многих *доброчинсйава* према свим људима
- τὸν αἴτιον ὅντα ἐκείνοις **τοῦ θανάτου** (Lys. 13. 94.)
 - оног који је крав за њихову *смрт*

2.7. Квалификативни генитив (Genetivus qualitatis)

Карактеристично својство (величина, узраст, димензија, мера) презентује се бројевима и квалификативним генитивом:

- ἀπέχουσα τῆς Ἀμφιπόλεως ἡμίσεος **ἡμέρας** μάλιστα πλοῦν (Tuc. 4. 104. 4.)
 - удаљен је од Амфиполиса највише пола *дана* путовања бродом
- ως ἐξήκοντα ναῦς **μηνὸς** μισθόν (Tuc. 6. 8. 1.)
 - отприлике, *месечна* награда за посаду шездесет бродова

2.8. Квантитативни генитив (Genetivus quantitatis)

Тај генитив³ показује садржај објекта или појма који значи мноштво или количину. Удружује се са именицама ἀγέλῃ (*стадо*), πλῆθος (*мноштво*), στόλος (*флота*), ὄχλος (*руља*), и са придевом μεστός (*ијун*):

- **βοῶν** ἀγέλῃς νομεύς (Xen. Apol. 1. 2. 32.)
 - пастир стада *волова*

3 Сабалевски (2000: 268) је назива genetivus generis.

- τὸ πλῆθος τῶν νεῶν (Xen. Hell. 1. 1. 15.)
 - мнотво бродова

2.9. Објекатски генитив (*Genetivus obiectivus*)

Објекатски генитив бележи предмет радње коју казује глаголска именица. Он се удржује са истокоренским именицама или придевима глагола који прихватају директан објекат у генитиву, а значе: (а) памћење, заборав;⁴ (б) бригу, марљивост, штедљивост; (в) учешће, пуноћу, лишавање; (г) раздавање, уклањање, ослобађање; (д) искуство, незнање, успех, неуспех; (ђ) власт, потчињење;⁵ (е) разлику, поређење:

- μνήμη δὲ ἐγένετο καὶ τοῦ Λακεδαιμονίων χρηστηρίου (Thuc. 2. 54. 4.)
 - сетили су се и προροচান্সিটা које су узели од Спартанаца
- οἰκείων ἄμα καὶ πολιτικῶν ἐπιμέλεια (Thuc. 2. 40. 2.)
 - истовремена брига о социјелним и државним афераима
- τῶν ἐπιτηδείων ἐνδεεῖς (Lys. 13. 11.)
 - лишени *неоходних сївари*
- πολλῶν ἡδη πολέμιων ἐμπειρός εἰμι (Thuc. 1. 80. 1.)
 - већ имам искуство од многих *ратова*
- ἔτερον δὲ τὸ ἡδὺ τοῦ ἀγαθοῦ (Plat. Gorg. 500d.)
 - задовољство разликује се *ог доброј*

Сходно томе објекатски генитив личних заменица је еквивалентан присвојним заменицама (Musić i Majnarić 1980¹¹: 184):

- τὴν ἐμὴν φιλίαν (τὴν φιλίαν *μου*) ἀσφαλεστάτην καὶ βεβαιοτάτην εἶναι νομίζετε (Isoc. 3. 54.)
 - верујете да је *моје* пријатељство (*ми* је пријатељство) сигурно и трајно

2.10. Партитивни (Деони) генитив (*Genetivus partitivus*)

Увек има предикатан положај (Musić и Majnarić 1980¹¹: 185) и показује део целине, углавном са речима које значе количину. *Genetivus quantitatis* (Сабалевски 2000: 267) следе бројеви или именичке заменице:

- οἱ πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν (Xen. Hell. 4. 2. 5.)
 - многи *ог војника*
- μόνος τῶν πρυτάνεων (Plat. Apol. 32b.)
 - сам *ог првишана*
- ἐν ἑθαύμασα τῶν πολλῶν (Plat. Apol. 17a.)
 - зачудио сам се једном *ог многих*

Веома је чест са топонимима⁶, поименичним придевским и заменичким облицима средњег рода, или са суперлативом придева:

4 Musić i Majnarić (1980¹¹: 187) истичу да после придева μνήμων (*незаборавъи*), ἀμνήμων (*незабораван*), ἐπιλήσμων (*забораван*), ἐπιμελῆς (*забригуй*), ὀμελῆς (*безбрижан*) следи genetivus memoriae (curae):

- ἐπιμελῆς τε τῶν φύλων εἴ (Xen. Apol. 2. 6. 35.)
 - ти си забринут (*бринеш се за пријатеље*)

5 Musić i Majnarić (1980¹¹: 188) као genetivus potentiae карактеришу генитив који се удржује са придевима ἑγκρατῆς (*моћан*), ἀκρατῆς (*немоћан*), κύριος (*јосијодар*):

- Η μὲν τύχη καὶ Φίλιππος ἦσαν τῶν ἔργων κύριοι (Aeschin. 2. 118.)
 - Судбина и Филип били су господари *гела*.

6 Ради се о *хороографском іенишии* (Smyth 1920: 316)

- єν Ἀκτίῳ τῆς Ἀνακτορίας γῆς (Thuc. 1. 29. 3.)
 - на Актијуму из земље *Анакторије*
- εἰς τοῦτο γάρ τινες ἀνοίας ἐληλύθασιν (Isoc. 8. 38. 1.)
 - дотле неки су дотерали у *махнићосији*
- τοῦ χρόνου τὸν πλεῖστον (Thuc. 1. 30. 3.)
 - највише (најдуже) времена
- οἱ πρεσβύτατοι τῶν στρατηγῶν (Xen. Anab. 3. 3. 11.)
 - најстарији *од војсковођа*

2.11. Поредбени (Компаративни) генитив (Genetivus comparationis)

Јавља се као прилевима у компаративу или са оним који бележе поређење првотерој (πρεπήσθодан), јстерој (каснији), дијфорој (грдијачији):

- ἀναρχίας δὲ μεῖζον οὐκ ἔστιν κακόν (Soph. Ant. 672.)
 - *од непослуха* нема ти већег зла

2.12. Посесивни (присвојни) генитив (Genetivus possessivus)

То је генитив властитих именица које означавају власника (Мовчан 2015: 29):

- ἡ γὰρ εὐγένεια τῶν ἀνδρῶν (Dem. 60. 4.)
 - племенитост тих *мушкарца*

Међутим, и родбински односи изражавају се тим генитивом, најчешће са лицима или посесивним прилевима оίκειος (πρисан) ἴδιος (*исини*), коινός (заједнички), συγγενής (*рођак*), ἑταῖρος (*оријак*), φίλος (*пријатељ*), ἐχθρός (*непријатељ*), ξένος (*сирпанац*):

- Θουκυδίδην τὸν Ὁλόρον (Thuc. 4. 104. 4.)
 - Тукидида, сина *Олора*
- τὸν ἔρωτα τοῦτον, πότερα κοινὸν οἷει εἶναι πάντων ἀνθρώπων; (Plat. Sym. 205a.)
 - ову љубав сматраш да је заједничка код свих *људи*?

Како Smyth (1920: 314) наглашава успешно члан средњег рода (у јединини или множини) са посесивним генитивом означава моћ, околности или функционише као права перифраза:

- τὸ τῆς τέχνης (Plat. Gorg. 450c.)
 - функција *уметносији*
- ἄδηλα γὰρ τὰ τῶν πολέμων (Thuc. 2. 11. 4.)
 - нејасне су прилике *ратова*

Поткатегоријом посесивног генитива Сабалевски (2000: 266) сматра *τενιशив карактеризујући својстви* (genetivus characteristicus). Уз инфинитив изражава лице на које се односи радња или стање:

- οὐ τῶν νικώντων εἴη τὰ ὅπλα παραδίδονται (Xen. Anab. 2. 1. 19.)
 - *и победницима* није својство да предају своје оружје

2.13. Субјекатски генитив (Genetivus subiectivus)

Именичка реч која субјекатским генитивом означава вршиоца радње, обично је глаголска именица, или носи глаголско значење:

- τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή (Thuc. 2. 65. 9.)
 - власт најспособнијег *мушкарца*

- τήν τ' ἐνθάδε ἄφιξιν τῶν βαρβάρων καὶ τὴν νίκην τῶν προγόνων (Lys. 2. 26.)
 - овдашњи долазак *варвара* и победу наших *предака*
- Субјекатски генитив има активан појам, док објекатски пасиван (Smyth 1920: 319):
- τῶν δὲ βαρβάρων φόβος πολύς (Xen. Anab. 1. 2. 18.): οἱ βάρβαροι φοβοῦνται πολύ
 - велики је страх *варвара*: *варвари* плаше се много
- φόβος [...] τῶν ἐς Ἰθώμην Εἴλωτον (Thuc. 3. 54. 5.): φοβοῦνται τοὺς Εἴλωτας
 - страх [...] од Хелота у Итоми: плаше се *Хелоји*

3. Осврт на (српско)хрватске преводне еквиваленте

За прегледно проучавање употребе беспредлошких генитивних структура сматрамо да је неопходно да се осврнемо на теоретска обележја преводних еквивалената адноминалним генитивним структурима у (српско)хрватском језику.

Затим, на основу одабраних примера из Псеудо-Лонгиновог есеја „*O узвишиеном*“ и Смерделовог преводилачког приступа, и то ради конструктивне анализе следи паралелно излагање испитаних структуре у оба језика.

У грчком језику уобичајена је подела на десет категорија беспредлошких генитива који стоје уз именице или придеве. То су: (1) вредности или цене; (2) квалитативни; (3) квантитативни; (4) објекатски; (5) партитивни (деони); (6) поредбени (компаративни); (7) присвојни (посесивни); (8) ствараоца; (9) субјекатски; (10) узрочни (каузални).

С друге стране у својству (српско)хрватских преводних еквивалената јавља се осам подјаса генитива: (1) аблативни; (2) квалитативни; (3) компаративни (поредбени); (4) објекатски; (5) партитивни (деони); (6) присвојни (посесивни); (7) субјекатски; (8) узрочни (каузални), али и: (9) квалитативни инструментал; (10) описни приdev; (11) присвојна заменица; (12) присвојни датив; (13) присвојни приdev.

3.1. Аблативни генитив: V + Det_{Abl} [←N_{Gen}]⁷

Реченични додатак аблативног генитива односи се на именице изведене од глагола који понекад имају рефлексивни (повратни) облик. Најчешће означавају (1) удаљавање, лишавање, одвајање; (2) избор, порекло; (3) потицање (Пипер и др. 2005: 137):

- чување *болести* < чувати се болести
- ослобађање *страха* < ослобађати се страха

К томе Мразовић и Вукадиновић (1990: 293) истичу да се у генитивним синтагмама аблативни генитив замењује од предлошком конструкцијом (предлог *og* + генитив):

- разрешавање конфликта *захтева* ~ разрешавање конфликта *ог захтева*
- лишење права *родитеља* ~ лишење права *ог родитеља*

(Српско)хрватски еквиваленти изражени аблативним генитивом јављају се у формама (а) квантитативног; (б) партитивног; (с) поредбеног генитива, и то помоћу предлошких структура:

⁷ N: именица; Det_{Abl}: аблативни дестерминант; [←N_{Gen}]: именица у генитиву као аблативни идентификатор (Пипер и др. 2005: 137)

- ❖ «*ογ + ἕντισις*»: то је допуна прелазном глаголу који се удржује са акузативом у својству правог објекта;
- ❖ «*из + ἕντισις*»: на однос припадности у позицији именског дела предиката указује та предлошка конструкција (Фелешко 1995²: 90):
 - (а) квантитативни генитив
 - (i) од + генитив
 - ἀλλ' ἡμῖν μὲν [...] ἀπόκειται λιμὴν **κακῶν** ὁ θάνατος (IX, 7)
 - смрт као лука која нас спасава *οг зала* (стр. 18)
 - (б) партитивни (деони) генитив
 - (i) из + генитив
- ἐπεισόδιά τινα **τοῦ** Тројикоū **πολέμου** (IX, 12)
 - неке епизоде из тројанскога *raiса* (стр. 19)
- ἐκλαμβάνει **τῶν παρακολουθούντων** τὰ χαλεπώτατα (X, 4)
 - изабире из случајне околности оне најпотресније (стр. 22)
 - (ii) од + генитив
- ὅτι **τῶν πέντε μορίων** ὁ Καικίλιος єстив (VIII, 1)
 - да је Цецилије *οг иеши стоменутих дижелова* (стр. 15)
 - (в) поредбени генитив
 - (i) од + генитив
- ἐκείνων [μὲν] γοῦν ἦττον μὲν ἄν φωνὴν ἀκούσαις ἢ **τῶν λιθίνων** (IV, 4)
 - прије би могао чути коју ријеч од мраморних кипова неголи *οг њих* (стр. 11)

3.2. Квалитативни генитив: N + Det_{Qual} [\leftarrow N_{Gen}]⁸

Усклађен са аутентично атрибутском детерминацијом генитив својства удржује се обавезно са именицом која „није сама, него је дружене с којом покретном речи“ (Маретић 1963³: 572). Поменуту карактеристику налазимо и код Милке Ивић (1959: 152): „За квалитативни генитив је такође познато да се обавезно јавља у конструкцији са одредбом“.

Такве именице конкуришу приdevима или приdevским партиципима у функционалној улози квалификативних детерминатора, а одражавају апстрактне појмове са интегралном значењском подлогом живих ентитета (делови тела, психофизичка обележја) или предмета:

➤ Свидела му се она девојка плавих очију и ведра осмеха. (Симић 2002: 177)

Додајмо, да се ти генитиви замењују описним приdevима, под условом да се идентитет њиховог садржаја не поистовећује семасиолошки (Ивић 1955 – 1956: 264):

➤ Понекад је излазила са старијом женом *стироја и нейријашна израза лица*.

Преводни еквиваленти генитивним конструкцијама чија је синтаксичка улога адноминални квалификатор остварују се помоћу (а) квалитативних; (б) објекатских; (в) партитивних генитива:

- (а) квалитативни генитив

Слободним генитивом одражава се одлика на суперлативном нивоу:

- εἰς ποσὴν μεγέθους ἐπίδοσιν (I, 1)
 - на неку вишу разину *сийла* (стр. 5)
- (б) објекатски генитив

Номинализовани облик глагола идентификује се са акузативном допуном, тј. правим објектом:

- ὕψος μεγαλοφροσύνης ἀπήχημα (IX, 2)
 - узвишено је одјек *великоīa духа* (стр. 16) ~ одјек < одјековати
 - (в) партитивни (деони) генитив
- Уз квантитетивне именице генитив бележи целину из које издвајамо део:
- τρίτον τι κακίας εἶδος (III, 5)
 - трећи вид *искварена сийла* (стр. 9)

3.3. Квалитативни инструментал: $V + Det_{Qual} [\leftarrow N_{Instr}]^9$

Двојаку синтаксичку функцију манифестију квалитативни инструментал, односно, приdevски идентитет (наглашава се стално обележје, док је замењив генитивом, само ако је именица праћена атрибутом), и прилошку улогу (привременост карактерише инструменталне конструкције).

Иначе, према Милки Ивић (1954: 204) квалитативни инструментал „употребљава се у свим случајевима без обзира какав је појам у питању, само ако се ради о примерима који по својој семантичкој структури спадају у категорију «карактеристичне појединости»“.

У (српско)хрватском преводу квалитативни инструментал је везан само за објекатски генитив старогрчког оригинала:

- (а) објекатски генитив

Ивић (1954: 67) пасивним инструменталним конструкцијама приписује функцију спроводника вршења или изазивача стања:

- καὶ ὥσπερ ἐγκύμονας ἀεὶ ποιεῖν γενναίου παραστήματος (IX, 2)
 - да буду испуњене племенитим *осјећањима* (стр. 16)

3.4. Компаративни генитив: $N + Cop + Adj_{Komp} + N_{Gen}^{10}$

За успостављање односа једнакости или различитости између два ентитета, генитивне конструкције отелотворују се приdevима у компаративу.

Грчком независном генитиву који обележава поређење еквивалентне су предлошке конструкције:

- ❖ «између + *иенишив*»: упркос томе, што првобитно одређује просторне димензије, често изражава и компаративне нијансе
- ❖ «међу + *инструментал*»: осим месних параметара на непрецизан начин означава личне и диференциране одлике
- ❖ «ог + *иенишив*»: те формације „се лоцирају у именском делу предиката или су побочне предикативне одредбе“ (Фелешко 1995²: 112)

⁹ V: *ἴταιολ*; [$\leftarrow N_{Instr}$]: именица у инструменталу као квалификашиони идентификатор (Пипер и др. 2005: 256)

¹⁰ Cop: *κοινού/лашиван* *ἴταιολ*; Adj_{Komp} : *πριγεв* у компаративу; N_{Gen} : именица у *иенишиву* као поредбени идентификатор (Пипер и др. 2005: 175)

- (a) поредбени генитив
- (i) између + генитив
- **τοῦ Μακεδόνος** ἡ πρὸς τὸν σοφιστὴν σύγκρισις (IV, 2)
 - та успоредба *између Македонаца* и софиста (стр. 10)
- (ii) међу + инструментал
- **καὶ ποιητῶν** τε οἱ μέγιστοι καὶ **συγγραφέων** (I, 3)
 - те да су највећи *међу јејесницима и прозаистима* (стр. 6)
 - (iii) од + генитив
- оудὲν γάρ φασὶ ξηρότερον **ὑδρωπικοῦ** (III, 4)
 - ништа није непријатније *од човјека који болује од водене болести* (стр. 9)

3.5. Објекатски генитив: $N_{Dev} < V_{tranz} \rangle + Obj [\leftarrow N_{Gen}]^{11}$

Са девербативним именицама или именичким фразама које у значајној мери настају од несвршених (радња у процесу), или од свршених глагола (завршетак или резултат), независни генитив функционише као акузативна допуна (Мразовић – Вукадиновић 1990: 289):

- Народно *предање* истиче да су виле биле добре супруге.
- Двочасовно *предавање* о верској дискриминацији одушевило је студенте.

За примере који су у оригиналној верзији изражени генитивом вредности, објекатским и узрочним генитивом као преводни еквивалент употребљава се објекатски генитив:

- (а) генитив вредности или цене

Придеви који означавају вредност или процену допуњавају синтаксички и семантички оквир објекатских структура у (српско)хрватском тексту:

- **τῆς ἀρετῆς** [...] ἐντάφιον ἄξιον (IX, 10)
 - погреб достојан *храбрости* (стр. 19)
- **καὶ τῷ ὄντι καλὸς οὗτος καὶ ἀξιούκότατος εὐκλείας** ἀγών (XIII, 4)
 - такво је натјецање лијепо и заиста вриједно *поједе* (стр. 27)

- (б) објекатски генитив

Позициона варијанта слободног акузатива у својству објекта је усклађена са именицама изведеним од транзитивних глагола:

- **ὄνομάτων** τε ἑκλογὴ (VIII, 1)
 - избор *ријечи* (стр. 14) ~ избор < изабрати
- **περιγραφὴ** γάρ τις ἦν ἐκεῖνο **τῶν ἄκρων λημμάτων** (XI, 3)
 - у описивању довршених мисли (стр. 24) ~ описивање < описивати

- (в) узрочни (каузални) генитив

Значењска идентификација каузалног генитива у грчком тексту постиже се објекатским еквивалентом у (српско)хрватском преводу:

- **μεγέθους** αἵτια (V, 1)
 - извор *увишиеної* (стр. 14) ~ избор < изабрати
- **ψυχους** αἵτιον (X, 1)
 - мотив *увишиеної* (стр. 21) ~ мотив < мотивисати

¹¹ N_{Dev} : гевербативна именица; $[V_{tranz}]$: прелазан ћајол; $Obj [\leftarrow N_{Gen}]$: објекат у слободном иеништу (Пипер и др. 2005: 132)

3.6. Описни прилев

Одређена карактеристика и главно обележје која карактеришу мотивну именицу, бележе се помоћу прилевских форми, тј. еквивалената квантитативном и објекатском генитиву.

Прилеви са суфиксом *-an* који врше функцију преводног еквивалента указују на појам „имати оно што значи основна именица, обиловати тиме, бити од тога“ (Станојчић – Поповић 1999⁶: 155):

- (а) квантитативни генитив
 - **ὅπλων** μυριάδες (XLIII, 2)
 - езбројно *оружје* (стр. 63)
- (б) објекатски генитив
 - ή γάρ **τῶν λόγων** κρίσις (V, 6) ~ κρίσις < κρίνω: критиковати, судити
 - *књижевна* критика (стр. 13)

3.7. Партитивни (деони) генитив: Quant_{ParaNum} + N [\leftarrow N_{Gen}]¹²

Носећи семантички параметар квантификације „деони или партитивни генитив означава да се у датим околностима остварује само део садржаја именске речи“ (Симић 2002: 177):

- Набраћемо цвећа по ливади.

У српском корпусу као еквиваленти деоном генитиву јављају се облици квантитативног генитива. Према томе улогу паранумеричких квантификатора заузимају разломци или речи које не одређују прецизан број саставних делова:

- (а) квантитативни генитив

Именница у номиналној синтагми испољава аспект количине; конкретније ту функцију врши генитив у улози детерминатора:

- τῷ πλήθει **τῶν τροπικῶν** (XXXII, 2)
 - мноштво *мејафоричких израза* (стр. 48)
- πλῆθος **ύποζυγίων** (XLIII, 4)
 - мноштво *штете* *марве*
- ἡμισυ γάρ τ' **ἀρετῆς** (XLIV, 5)
 - половину *узме врлине* (стр. 65)

3.8. Присвојни (посесивни) генитив: N + Det_{Poses} [\leftarrow N_{Gen}]¹³

Припадничка релација одређује се са посесивним детерминатором у својству атрибута и са именичким појмом.

- (а) генитив ствараоца

Генитив личних имена која у грчким примерима указују на уметнике, књижевнике, изражава се посесивним генитивом:

- καὶ ἐτι μᾶλλον τὰ **Κλειτάρχου** (Π, 2)
 - још више изражали лошег писца *Клитарха* (стр. 8)

12 Quant_{ParaNum}: *паранумерички квантификатор* (Пипер и др. 2005: 140)

13 Det_{Poses}: *посесивни детерминатор* (Пипер и др. 2005: 144)

(б) објекатски генитив

Појам посесивности је замењив објекатским генитивом:

- **πείρας** τελευτаῖον ἐπιγέννημα (V, 6) ~ ἐπιγέννημα < ἐπιγεννάω: изазвати

➤ плод дугог *искусства* (стр. 13)

(в) присвојни (посесивни) генитив

Интересантно је, да колико у (српско)хрватском, толико у грчком, именице које присвојним генитивом идентификују власника описаних појмова, појављују се у множини (Фелешко 1995²: 37):

- καὶ αὐτῶν **τῶν** ἐν τοῖς ὄφθαλμοῖς **παρθένων** (IV, 4)

➤ очи самих *дјевица* (стр. 11)

- τραύματα **Θεῶν** (IX, 7)

➤ о ранама *бојова* (стр. 18)

(г) у + генитив

Према Фелешку (1995²: 125) генитив са предлогом у обележава истакнуту припадничку релацију и посесивни карактер:

- ἀμαρτίατα καὶ Ὁμήρου (XXXIII, 4) ~ ἀμάρτημα < ἀμαρτάνω: погрешити

➤ недостатака у *Хомера* (стр. 51)

3.9. Присвојна (посесивна) заменица

Прономинални облици којим се у (српско)хрватском преводу исказују посесивност, припадање живих и неживих ентитета лицима употребљавају се уместо личних прономиналних форми у грчком корпузу:

(а) присвојни (посесивни) генитив

У оба испитана језика подкатегорија присвојних генитива представља највећу учсталост. Еквивалентни облици присвојног генитива покривају значајан део (српско)хрватских примера:

- ἐπάρεται τε ἡμῶν ἡ ψυχὴ (VII, 2)

➤ наша се душа уздиже (стр. 13)

3.10. Присвојни (Посесивни) датив: N + Det_{Poses} [\leftarrow ProN_{Dat}]¹⁴

Енклитички облици личних заменица, иако нису реченични конституенти, понашају се као атрибути именицама са којим успостављају поседнички однос.

Уз то, према Мразовић-Вукадиновић (1990: 295) чест је у заклетвама (у 1. и 2. лицу једнине), али и у псовкама (у 2. и 3. лицу једнине – множине):

➤ Живота *ми!*

➤ Бога *твоја!*

У (српско)хрватском преводу јавља се уз именице које значе део људског тела и кореспондира са грчким субјекатским генитивом:

(а) субјекатски генитив

- **τῶν θεόντων** τὰ σώματα (XXI, 2) ~ τῶν θεόντων < θέω: трчати

➤ удове *шаркачима* (стр. 38)

14 ProN_{Dat}: лична заменица у *дативу* (Пипер и др. 2005: 188)

3.11. Присвојни (посесивни) придев

Морфолошки идентитет присвојних придева заснива се на именицама од којих су изведени, док је њихова семантичка разноврсност везана за припадност лицима (*очев*), предметима (*ружин*) или пореклу (*београдски*).

Међутим „могу бити једнаки описним придевима, без обзира на термин којим се називају“ (Станојчић-Поповић 1999⁶: 152):

- *храстов* лист: лист који припада храсту
- *храстова* столица: столица која је начињена од дрвета храста

(Српско)хрватски примери присвојног придева бивају означени облицима генитива ствараоца, присвојног генитива или посесивног придева:

(а) генитив ствараоца

Предмет стваралаштва је праћен генитивом који ојачава поседничку позадину:

- τά γε μὴν Ἀμφικράτους τοιαῦτα καὶ Ήγησίου καὶ Μάτριδος (III, 2)
 - такав је *Амфиクリйов*, *Хејесијев* и *Матридов* стил (стр. 8)

(б) присвојни (посесивни) генитив

У грчком оригиналу бројне су конструкције чији је главни конституент присвојни генитив у својству преводног еквивалента:

- Ἐρμοκράτη τὸν Ἐρμωνός (IV, 3)
 - Хермократ син *Хермонов* (стр. 11)

Уз то, посесивни придеви, односно, (српско)хрватски еквиваленти, који су формирани суфиксом *-ски*, бележе „припадање појма уз чије име стоји, тачно одређеном, индивидуализованом појму“ (Станојчић-Поповић 1999⁶: 153):

- Τρώων πόλις καὶ νῆες Ἀχαιῶν (IX, 7)
 - *ахејански* град и *ахејске* лађе (стр. 18)

3.12. Субјекатски генитив: N + Ag / PseudoAg [$\leftarrow N_{Gen}$]¹⁵

Реч је о девербативном атрибуту који „детерминише (глаголску) именицу, а алтернира са номинативом који улази у конгруентну везу са одговарајућим глаголом“ (Фелешко 1995²: 25).

Углавном, формира се од глагола несвршеног вида, са семантичког аспекта указује на агенса или псевдоагенса, а има нијансу уопштавајуће неизвесности.

Као преводни еквиваленти субјекатском генитиву појављују се (српско)хрватски субјекатски генитив и предложне конструкције (за + акузатив; у + локатив):

(а) субјекатски генитив

Узвеши у обзор да се у индоевропским језицима глаголске именице шире са конгруентним атрибутима, постаје јасно како се субјекатски генитив у (српско)хрватском односи на исти грчки еквивалент:

- ή ἀπακμὴ τοῦ πάθους (IX, 15) ~ ἀπακμὴ < ἀπακμάζω: опадати
 - опадање *πάθоса* (стр. 20)

(б) за + акузатив

Употреба предлога *за* уз акузатив, иако се јавља без специфичног значења (Мразовић-Вукадиновић 1990: 345), утврђује (псеудо)агенс описане радње:

15 Ag: *Αἰενς*; PseudoAg: *Πσευδοαἰενς* (Пипер и др. 2005: 127)

- τὸ αἴτημα **τοῦ ἥρως** (IX, 10) ~ αἴτημα < αἰτέω: молити, тражити
 - молитва за једној јунака (стр. 19)
- ἡ **τοῦ πάθους** ύπεροχὴ (XXXVIII, 4) ~ ύπεροχὴ < ύπερέχω: надвисити
 - претјераности за *cūrasū* (стр. 57)

(в) у + локатив

Локативним конструкцијама означава се место вршења делатности која је у старогрчком оригиналу представљена са субјекатским генитивом:

- ἡ **τοῦ λόγου** νόησις (XXX, 1) ~ νόησις < νοέω: мислити, схватити
 - мисао у *iōwory* (стр. 46)

3.13. Узрочни (Каузални) генитив: N + Det_{Caus}[←N_{Gen}]

Природне околности које каталитички утичу на спонтану телесну или психичку реакцију ентитета уобличавају се каузалним детерминатором. На тај начин представљају се унутрашњи и спољашњи узроци, директни и индиректни (Пипер и др. 2005: 166-167).

У грчким примерима дотична врста адвербијалног генитива изражава се предлошким генитивом вредности – цене (предлог *zboī*):

- (а) генитив вредности или цене
- (и) због + генитив

У савременом (српско)хрватском предлошким конструкцијама *zboī + īenīšiv* заузима главну позицију узрочне адвербијалне одредбе. У суштини илуструје појам који функционише као посредан (пасивни) чинилац изазивања психичких реакција:

- ως αὐτῆς τῆς ἐπινοίας καὶ **σπουδῆς** ἄξιον ἐπαινεῖν. (I, 2)
 - колико да га хвалимо *zboī namjere* и уложена *īpruga* (стр. 5)

4. Закључна разматрања

Служећи се старогрчким текстом и (српско)хрватским преводом овим радом тежимо ка проучавању семантичким параметрима и синтаксичким релацијама адноминалних генитивних конструкција.

При избору примера за грчки генитив поклонили смо посебну пажњу облицима који се појављују најчешће у оригиналном корпузу, али и тим формама које граматичарима изазивају највеће интересовање.

На основу спроведене анализе наилазимо на изненађујућу подударност, али и изразите разлике између генитивних конструкција. Конкретније:

- (а) подударну употребу показују:

(1) квалитативни генитив:

- εἰς ποσὴν μεγέθους ἐπίδοσιν (I, 1)
 - на неку вишу редину *cūila* (стр. 5)

(2) поредбени генитив (између + генитив, међу + инструментал, од + генитив):

- **τοῦ Μακεδόνος** ἡ πρὸς τὸν σοφιστὴν σύγκρισις (IV, 2)
 - та упоредба *između Makedonača* и софиста (стр. 10)

- καὶ ποιητῶν τε οἱ μέγιστοι καὶ συγγραφέων (I, 3)

➤ те да су највећи међу јеженицима и прозаистима (стр. 6)

- οὐδὲν γάρ φασι ξηρότερον ύδρωπικοῦ (III, 4)

➤ ништа није непријатније од човјека који болује од водене болести (стр. 9)

(3) објекатски генитив:

- ὄνομάτων τε ἐκλογὴ (VIII, 1)

➤ избор ријечи (стр. 14) ~ избор < изабрати

(4) присвојни генитив:

- καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς παρθένων (IV, 4)

➤ очи самих *дјевица* (стр. 11)

(5) субјекатски генитив (за + акузатив, у + локатив):

- ή ἀπακμὴ τοῦ πάθους (IX, 15) ~ ἀπακμὴ < ἀπακμάζω: опадати

➤ опадање *шампоса* (стр. 20)

- τὸ αἴτημα τοῦ ἥρωος (IX, 10) ~ αἴτημα < αἰτέω: молити, тражити

➤ молитва за *jednoj јунака* (стр. 19)

- ή τοῦ λόγου νόησις (XXX, 1) ~ νόησις < νοέω: мислити, схватити

➤ мисао у *говору* (стр. 46)

(б) диференцирану употребу означавају:

(1) аблативни генитив у (српско)хрватском замењује у старогрчком:

(i) квантитативни генитив:

- ἀλλ' ἡμῖν μὲν [...] ἀπόκειται λιμὴν κακῶν ὁ θάνατος (IX, 7)

➤ смрт као лука која нас спасава од *зала* (стр. 18)

(ii) партитивни генитив:

- ἐπεισόδιά τινα τοῦ Τρωικοῦ πολέμου (IX, 12)

➤ неке епизоде из тројанскога *раја* (стр. 19)

(iii) поредбени генитив:

- ἐκείνων [μὲν] γοῦν ἵττον μὲν ἄν φωνὴν ἀκούσαις ἢ τῶν λιθίνων (IV, 4)

➤ прије би могао чути коју ријеч од мраморних кипова неголи *од њих* (стр. 11)

(2) квалитативни генитив у преводу јавља се као преводни еквивалент:

(i) објекатском генитиву:

- ὑψος μεγαλοφροσύνης ἀπήχημα (IX, 2)

➤ узвишенено је одјек великоја духа (стр. 16) ~ одјек < одјековати

(ii) партитивном генитиву:

- τρίτον τι κακίας εἶδος (III, 5)

➤ трећи вид *искварена сила* (стр. 9)

(3) квалитативни инструментал изражава функцију:

(i) објекатског генитива:

- καὶ ὥσπερ ἐγκύμονας ἀεὶ ποιεῖν γενναίου παραστήματος (IX, 2)

➤ да буду испуњене племенитим осјећањима (стр. 16)

(4) објекатски генитив указује на:

(i) вредност или цену:

- τῆς ἀρετῆς [...] ἐντάφιον ἄξιον (IX, 10)

➤ погреб достојан *храброси* (стр. 19)

(ii) узрок:

- μεγέθους αἰτία (V, 1)

➤ извор *увишиеноī* (стр. 14) ~ избор < избрати

(5) **описни придеви** презентирају исту синтаксичку улогу са старогрчким:

(i) квантитативним генитивом:

• **ὅπλων** μυριάδες (XLIII, 2)

➤ безброжно *оружје* (стр. 63)

(ii) објекатским генитивом:

• ή γὰρ **τὸν λόγων** κρίσις (V, 6) ~ κρίσις < κρίνω: критиковати, судити

➤ *књижевна* критика (стр. 13)

(6) **партитивни генитив** односи се на:

(i) квантитативни генитив:

• ήμισυ γάρ τ' **ἀρετῆς** (XLIV, 5)

➤ половину узме *верлине* (стр. 65)

(7) **присвојна заменица** је структура истовредна са:

(i) присвојним генитивом:

• ἐπαίρεταί τε **ἡμῶν** ή ψυχὴ (VII, 2)

➤ *наша* се душа уздике (стр. 13)

(8) **присвојни генитив** има троструку еквивалентну функцију, пошто заузима место:

(i) генитива ствараоца:

• καὶ ἔτι μᾶλλον τὰ **Κλειτάρχου** (III, 2)

➤ још више изражали лошег писца *Клитарха* (стр. 8)

(ii) објекатског генитива:

• **πείρας** τελευταῖον ἐπιγέννημα (V, 6) ~ ἐπιγέννημα < ἐπιγεννάω: изазвати

➤ плод дугог *искусства* (стр. 13)

(iii) предлошке структуре „у + генитив“:

• ἀμαρτήματα καὶ **Ομήρου** (XXXIII, 4) ~ ἀμάρτημα < ἀμαρτάνω: погрешити

➤ недостатака у *Хомера* (стр. 51)

(9) **присвојни датив** исказује се старогрчким:

(i) објекатским генитивом:

• **τῶν θεόντων** τὰ σώματα (XXI, 2) ~ τῶν θεόντων < θέω: трчати

➤ удове *шаркачима* (стр. 38)

(10) **присвојном придеву** у (српско)хрватском преводу одговарају:

(i) генитив ствараоца:

• τά γε μὴν **Ἀμφικράτους** τοιαῦτα καὶ **Ηγησίου** καὶ **Μάτριδος** (III, 2)

➤ такав је *Амфикрајтос*, *Хејесијев* и *Матридов* стил (стр. 8)

(ii) присвојни (посесивни) генитив:

• **Τρώων** πόλις καὶ νῆες **Αχαιῶν** (IX, 7)

➤ *шројански* град и *ахејске* лађе (стр. 18)

(11) **узврочни (каузални) генитив** одређује се као еквивалент:

(i) генитиву вредности или цене (због + генитив)

• ως αὐτῆς τῆς **ἐπινοίας** καὶ **σπουδῆς** ἄξιον ἐπαινεῖν. (I, 2)

➤ колико да га хвалимо збои *намјере* и уложена *шруга* (стр. 5)

Имајући у виду, да „разлике се указују као ограничења сличности, и обрнуто, сличности се сагледавају као ограничења разлика“ (Бугарски 1996: 399) резултати

овог комплексног, прагмалингвистичког и међукултуралног рада могу побудити велико интересовање у домаћим или међународним лингвистичким круговима, и употребити се у лаком превођењу текстова са једног језика на други.

Паралелно на пољу испитивања међујезичке прагматичке компетенције, добијени резултати могу представљати корисно градиво за конструктивно употребујавање и развијање наставних средстава, али и језичких стратегија у области наставе старогрчког језика.

Литература

- Бугарски, Р. (1996). Језичке разлике. Српски језик, 1 (1–2): 399 - 403.
- Ивић, М. (1954). *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*. Београд: САНУ.
- Ивић, М. (1955-1956). Однос изнеђу квалитативног генитива и квалитативног инструментала. *Наши језик*, 7 (7-10): 260-269.
- Ивић, М. (1959). Српскохрватски падежни облици обавезно праћени одредбом као помоћним морфолошким знаком. *Годишњак Филозофске факултета у Новом Саду*, 6: 159-162.
- Мразовић, П. и Вукадиновић, З. (1990). *Граматика српскохрватског језика за старање*. Сремски Карловци: Издавачка Књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад: Добра Вест.
- Пипер, П. и др. (2005). *Синтакса Савременој Српској језику – Просима реченица*. Београд: Институт за Српски језик САНУ.
- Сабалевски, С. (2000). *Древнеіреческий язык. Учебник для вузов*. Санкт – Петербург: Алетейя.
- Симић, П. (2002). *Српска граматика 2, Граматика*. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика. Никшић: ЈАСЕН.
- Станочић, Ж. и Поповић, Љ. (1999⁶). *Граматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Фелешко, К. (1995²). *Значења и синтакса српскохрватског генитива*. Београд: Орфелин
- Adams, C. (1919). *Aeschines*. Cambridge: Harvard University Press.
- *О лажном иослантибу (ЛП)*
- Burnet, J. (1900-1907). *Platonis opera*, I-V. Oxford: Clarendon Press.
- *Горија (Plat. Gorg.)*
- *Обрана Сократова (Plat. Apol.)*
- *Република (Plat. Rep.)*
- *Симпозиј (Plat. Sym.)*
- Butcher, S. and Rennie, W. (1903–1931). *Demosthenis Orationes*, I-III. Oxford: Clarendon Press.
- *Нагијробни љовор (Dem. 60.)*
- *Прошив Тимократија (Dem. 24.)*
- Dukat, Z. (1983). *Gramatika Grčkoga Jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Godley, A. D. (1920). *The Histories of Herodotus*, I-IV. Cambridge: Harvard University Press.
- *Пријовесији (Hdt.)*
- Jones, H. and Powell, J. (1942²). *Thucydidis Historiae*, I-II. Oxford: Clarendon Press.
- *Историја Пелопонеској ратња (Thuc.)*
- Lamb, W. (1930). *Lysias*. Cambridge: Harvard University Press.
- *Нагијробни љовор (Lys. 2.)*
- *Прошив Агората (Lys. 13.)*
- *Прошив Алкибијада (Lys. 14.)*
- Marchant, E. (1900-1921). *Xenophontis opera omnia*, I-V. Oxford: Clarendon Press.
- *Анабаза (Xen. Anab.)*
- *Сећања на Сократија (Xen. Mem.)*

- *Хеленика* (Xen. Hell.)
- Maretić, T. (1963³). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Musić, A. i Majnarić, N. (1980¹¹). *Gramatika Grčkoga Jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Norlin, G. (1980). *Isocrates*, I-III. Cambridge: Harvard University Press.
- *Кијрану* (Isoc. 3.)
 - *Никоклу* (Isoc. 2.)
 - *О миру* (Isoc. 8.)
 - *Панејирик* (Isoc. 4.)
- Pearson, A. C. (1967). *Sophoclis Fabulae*. Oxford: Clarendon Press.
- *Анубиона* (Soph. Ant.)
- Smerdel, T. (1980). *Pseudo-Longin, O uzvišenom*. Zagreb: GZH.
- Smyth, H. (1920). *A Greek Grammar for Colleges*. New York: American Book Company.
- Ασωνίτης, Ν. and Αναγνωστόπουλος, Β. (1961). *Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Φιλολογικές Εκδόσεις Αναγνωστάκη.
- Κοπιδάκης, Μ. (1990). *Ψευδο-Λογγίνος, Περί ύψουν*. Ηράκλειο: Βικελαία Βιβλιοθήκη.
- Μουμτζάκης, Α. (2015). *Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Μπύλα, Π. (2010). *Συντακτικό Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Τζάρτζανος, Α. (1966). *Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Panagiotis Asimopoulos

THE ANCIENT GREEK GENITIVE AND ITS SERBO-CROATIAN TRANSLATING EQUIVALENTS IN PSEUDO-LONGINUS' ESSAY «ON THE SUBLIME»

Summary: In this paper we contrast genitive syntagms without prepositions in two different languages, Serbian and ancient Greek. The analysis, following theoretical examination of the phenomenon, is based on 463 examples from Pesudo-Longinus' essay "On the sublime" and their Serbo-Croatian translation equivalents based on Tom Smerdel's translation.

Key words: Pseudo-Longinus, Genitive, ancient Greek, Serbo-Croatian

Veran Stanojević
Filološki fakultet, Beograd
Ljubica Đurić
Balkanološki institut SANU, Beograd

GENERIČKE REČENICE U SRPSKOM U POREĐENJU SA FRANCUSKIM

Sažetak: U radu predlažemo kategorizaciju generičkih rečenica u srpskom jeziku sa osvrtom na situaciju u francuskom, kao jezikom sa članskim sistemom u kojem tip generičnosti zavisi od izbora člana. Polazeći od forme imeničke sintagme na poziciji subjekta – jednina, množina, imenica u jednini uvedena determinatorom jedan u srpskom, odnosno neodređenim ili o određenim članom u jednini i množini u francuskom (un ili le odnosno les) – pokušavamo da utvrdimo kako ona korelira s određenim tipom generičnosti. Dok je u oba jezika množina jedina pogodna za izražavanje deskriptivnih generalizacija, ali i kompatibilna sa svim ostalim tipovima generičnosti, jednina u srpskom i određena jednina u francuskom najviše pogoduju definicijama i referisanju na vrste, a upotreba jedan u srpskom i neodređenog člana u francuskom izražavanju društvenih normi.

Ključne reči: generičnost, francuski jezik, srpski jezik, vrsta, esencijalno svojstvo, *jedan*, određeni i neodređeni član, jednina, množina, tačka gledišta

1. Uvod: Šta je generičnost?

Generičnost se u najširem smislu može odrediti kao izražavanje neke pravilnosti ili uopštenog svojstva, neke „opšte“, ili „vanvremenske“ istine. Ova ideja regularnosti u jeziku se može izraziti na dva načina: preko *imenice* koja označava vrstu, i preko *rečenice* u kojoj predikat izražava neko uopšteno svojstvo. Prva vrsta generičnost može se nazvati *imenička generičnost*, a druga vrsta *rečenična generičnost* (Dobrovie-Sorin, Beyssade 2012: 191).

U radu ćemo pokušati da odredimo kako tipovi imeničkih sintagmi koreliraju s različitim vrstama generičnosti u srpskom, u poređenju s francuskim.

1.1. Vrste imeničkih sintagmi u francuskom i srpskom

U francuskom, imenica mora imati determinator da bi mogla da oformi imeničku sintagmu i na taj način funkcioniše kao argument predikata. Drugim rečima, ne može se upotrebiti bez determinatora (izuzimajmo fiksirane izraze, tipa *avoir peur*). Ako uzme-

mo u obzir samo član, kao semantički „najprazniji“ determinator, onda možemo sistematizovati imeničke sintagme u francuskom na sledeći način:

- Jedina, određen – LeN
- Jednina, neodređen – UnN
- Množina, određen – LesN
- Množina, neodređen – DesN

U srpskom, kao jeziku koji nema član, moguće su sintagme u jednini i množini. Međutim, u svetu dugotrajnih rasprava o statusu broja *jedan* (Ivić 1971; Friedman 2001, 2003; Čudomirović 2012) u srpskom, kao i zanimljivih paralela između francuskog i sprskog kada su generičke rečenice u pitanju, odlučili smo da srpskoj paradigmi dodamo i imenice s determinatorom *jedan*. Dakle, sistematizujemo sintagme u srpskom na sledeći način:

- Jednina, / – N
- Jednina, *jedan* – JedanN
- Množina, / – N

2. Imenička generičnost – Referisanje na vrstu

U ovom tipu, generičnost proističe iz same imeničke sintagme, koja referiše na vrstu (*kind-referring NP*, Krifka et al. 1995), bez obzira na prirodu predikata. Ponekad se takve sintagme nazivaju i *generičkim sintagmama*. Vrste imaju semantički status individue (Carlson 1982, passim) koje, za razliku od „običnih“ individua na koje referišemo vlastitim imenima, odlikuje prostorni i vremenski diskontinuitet, najčešće mnoštvo instanci (mada ne nužno, npr. *sunce*), i regularnost (u ponašanju, na primer, u ispoljavanju neke osobine, u posedivanju neke karakteristike, itd.). Prema Kjerki, nešto što se nužno ispoljava kao jedna, jedinstvena i pojedinačna individua, nije vrsta (npr. *Petar Petrović*) (Chierchia 1998: 349-350). Svakoj vrsti odgovara neko svojstvo, ali ne odgovara svakom svojstvu vrsta. Tako, svojstvo „biti stara cipela koju je Jovica izgubio“ nema odgovarajuću vrstu (Chierchia 1998: 351). U literaturi se često sreće naziv „prirodna vrsta“. Pod time se ne misli samo na biološke vrste, već i na artefakte, socijalne vrste (bilo koje vrste određene socijalnim faktorima u najširem smislu, npr. *demokrate*, *penzioneri* i sl.), ili bilo šta što se može smatrati „dobro ustanovljenim“ u dатој govornoj zajednici (npr. *flaša od Koka-Kole*). Bilo koja pojava se može koncipirati kao vrsta pod uslovom da ispoljava dovoljan nivo regularnosti. Šta će se smatrati vrstom ili dovoljnom regularnošću ne zavisi od gramatike već od konvencija i zajedničkih znanje date govorne zajednice (Chierchia 1998: 348).

Pripadnost vrsti može se testirati preko *predikata vrste* ili *klasnih predikata*. To su predikati koji semantički selekcionisu vrste kao svoje argumente. Primer koji se najčešće navodi za engleski jeste subjektska pozicija za *to be extinct*, *evolve from* i objektska za *to invent* (Krifka et al. 1995: 10). U francuskom, prema Galmišu (Galmiche 1985: 6), u predikate vrste spadaju, pored ostalih, *se reproduire (rapidement)*, *être en voie d'extinction*, *se raréfier*, *ne plus exister*, dok Kler Besad (Beyssade 2005: 37) pominje i: *être en voie de disparition*, *devenir de plus en plus ADJ à mesure qu'on avance vers le nord*, *augmenter de 4% par pays*, *abonder dans cette région*; *présenter des sous-espèces*, *exis-*

*ter en différents tailles, être de différentes sortes.*¹ Jasno je iz navedenog da ono što je klasni predikat u jednom jeziku ne mora biti klasni predikat u drugom. Tako *inventer* u francuskom ne selekcionije nužno vrstu kao unutrašnji argument (tj. argument na poziciji objekta). No, ipak nam ovo može pomoći da identifikujemo klasne predikate u srpskom: *izumreti, biti rasprostranjen, brzo se razmnožavati; deliti se na (pod)vrste / grupe* (subjekatska pozicija), *izumeti* (objekatska pozicija).

Sledeći korak jeste da testiramo kompatibilnost svake imeničke sintagme s predikatom vrste. U francuskom, u subjekatskoj poziciji moguće su upotrebe određene jednine i množine (1-3), dok je neodređena jednina isključena, osim u taksonomijskoj upotrebi,² a u objekatskoj poziciji moguće je upotrebiti samo određenu jedninu, dok je određena množina nemoguća (6) a neodređena jednina (5) prihvatljiva samo u taksonomijskom čitanju:

- (1) *Le lapin est en voie d'extinction.*
- (2) **Un lapin est en voie d'extinction.*
- (3) *Les lapins sont en voie d'extinction.*

- (4) *Babbage a inventé l'ordinateur.*
- (5) **Babbage a inventé un ordinateur.*
- (6) **Babbage a inventé les ordinateurs.*

U srpskom, kada je subjekatska pozicija u pitanju, na vrstu mogu referisati imenička sintagma bez determinatora u jednini i množini (7-9); u objekatskoj poziciji moguća je samo jednina (10-12), dok bi se sintagma s *jedan* (11) mogla upotrebiti, eventualno, u taksonomijskom čitanju:

- (7) *Sabljozubi tigar je izumro.*
- (8) **Jedan sabljozubi tigar je izumro.*
- (9) *Sabljozubi tigrovi su izumrli*

- (10) *Bebidž je izumeo kompjuter.*
- (11) **Bebidž je izumeo jedan kompjuter.*
- (12) **Bebidž je izumeo kompjutere.*

Kada je referisanje na vrste u pitanju, određena jednina u francuskom odgovara jednini bez determinatora u srpskom, a određena množina u francuskom odgovara srpskoj množini. Dok je množina osetljiva na distinkciju subjekat-objekat, određena jednina u francuskom i jednina bez determinatora u srpskom kompatibilne su s obe sintaksičke pozicije. Za neodređeni član u francuskom i determinator *jedan* u srpskom važe ista ograničenja: nijedan ne može referisati na vrstu, osim u taksonomijskom čitanju. Na osnovu navedenog, možemo zaključiti (i u tome svakako nismo prvi, s obzirom da je ovo odavno primećeno u izučavanju generičnosti na francuskom i engleskom) da je određena jednina

1 N.B. Krifka et al. (1995: 95-98) prave razliku između predikata vrste i kvantifikacionih predikata, kao što su *be common, be widespread, be abundant, be rare, be scarce*. U engleskom, ovi predikati mogu se kombinovati sa, a) IndefSg; b) 'ad hoc' vrstama, npr. *Rhinos with blue eyes are common*. vs. **Rhinos with blue eyes will become extinct soon, A rhino with blue eyes is common* vs. **A rhino with blue eyes will become extinct soon*. Naime, kvantifikacioni predikati nemaju selkcionu restrikciju koja kaže da im argumenti mogu biti samo vrste. Takođe, postoje operatori koji transformišu 'obične' predikate u kvantifikacione, npr. *on average, up to* s predikatom koji denotira premanentna, neprolazna svojstva (*I-level predicate*): *A rhino weighs four tons on average/ The rhino weighs four tons on average/ Rhinos weigh four tons on average*.

2 Ovde samo napominjemo da je i takvo čitanje moguće s neodređenim članom u francuskom, ali se dalje u radu njime nećemo baviti.

u francuskom, odnosno jednina u srpskom, najpogodnija za referisanje na vrstu. To potvrđuje i poređenje s primerima u kojima imeničke sintagme denotiraju vrste koje „nisu dobro ustanovljene“:

- (13) *La bouteille de Coca Cola* a le goulot étroit.
 - (14) ?? *La bouteille verte* a le goulot étroit.
 - (15) *Les bouteilles de Coca Cola* ont le goulot étroit.
 - (16) *Les bouteilles vertes* ont le goulot étroit.
-
- (17) *Flaša od Koka kole* ima uzak grlić.
 - (18) ? *Zelena flaša* ima uzak grlić.
 - (19) *Flaše od Koka kole* imaju uzak grlić.
 - (20) *Zelene flaše* imaju uzak grlić.

Ne može bilo koja imenička sintagma referisati na vrstu. Imenica mora biti semantički povezana s „dobro ustanovljenom vrstom“ na koju sintagma referiše (Krifka et al. 1995: 11). Šta je dobro ustanovljeno varira u odnosu na različite govorne zajednice, kao što smo pomenuli gore. U francuskom, određena jednina je problematična s vrstama koje nisu dobro ustanovljene, a i srpski pravi distinkciju ovde – jednina u srpskom ne pogoduje izražavanju vrsta koje nisu dobro ustanovljene. Što se množine tiče, i u francuskom i u srpskom množina je kompatibilna i sa dobro ustanovljenim vrstama i sa vrstama koje nisu dobro ustanovljene.

Treba napomenuti i zapažanje Krifke i njegovih koautora (Krifka et al. 1995: 68) da će jezik koji mora upotrebiti determinator da bi oformio imeničku sintagmu, kakav je francuski, za vrste upotrebiti *određeni član*. To se vidi na primeru gradivnih imenica, koje u engleskom nemaju nikakav član, a u francuskom ga moraju imati: *up. Gold gains value vs. L'or prend de la valeur*.

3. Rečenična generičnost – Karakterišuće rečenice

Rečenična generičnost oličena je u takozvanim karakterišućim rečenicama (*characterizing sentences*, Krifka et al. 1995), koje izražavaju neko uopšteno svojstvo ili pravilnost. Ponekad se takve rečenice nazivaju i prosto *generičkim rečenicama*. Generičnost ne proističe ni iz predikata ni iz subjekta, već iz cele rečenice – iz prirode odnosa između imenicom označenog pojma na poziciji subjekta i svojstva koje mu se pripisuje predikatom. Predikati karakterišućih rečenica (karakterišući predikati) su uvek stativni, što znači da izražavaju neko relativno stabilno svojstvo entiteta kome su pripisani. Takvi predikati se smatraju inherentno generičkim (cf. Chierchia 1995), a još od Karlsona (prema Gerstner, Krifka 1993: 967) se nazivaju *individual-level* predikatima. Na primer, *imati bujnu kosu, biti sisar*.³ Karakterišuće rečenice kompatibilne su s rečeničnim prilozima tipa *uglavnom, generalno, u principu*, i sl. Sve vrste imeničkih sintagmi mogu se naći u karakterišućim rečenicama, kako u francuskom (21-24), tako i u srpskom (25-28), uklju-

³ Imeničke sintagme koje referišu na vrste ne moraju se upotrebiti sa stativnim predikatima: *Krompir je uvezan iz Amerike 1770. godine. Čovek je kročio na Mesec 1969. godine.*

čujući i vlastita imena (22, 26)⁴:

- (21) La baleine est un mammifère.
- (22) Marie fume.
- (23) Un homme ne pleure pas.
- (24) Les lions sont dangereux.

- (25) Kit je sisar.
- (26) Marija puši.
- (27) Jeden muškarac ne plače.
- (28) Lavovi su opasni.

Dok se referisanje na vrstu formalno može prikazati kao direktna predikacija $P(a)$, gde je a konstanta tipa e (entitet, atomicka individua), kao kod vlasititih imena, a P unarni predikat tipa (e,t) (Chierchia 1998), za karakterišuće rečenice se smatra da imaju strukturu kondicionalnih rečenica, $P(x) \rightarrow Q(x)$. Intenzionalni kvantifikator GEN, koji podrazmjeva univerzalnu kvantifikaciju nad svetovima u modalnoj bazi, aktivira se po automatizmu ako nema drugog kvantifikatora koji bi vezao promjenljivu x . Modalna baza (ili *conversational background*) se određuje kontekstom, i specifikuje skup svetova nad kojim se vrši univerzalna kvantifikacija. Formula je predstavljena u (29):

- (29) $\text{GEN } x [P(x)] [Q(x)]$
= $\forall w' \in \text{MB}(w) x[P(x,w') \rightarrow Q(x,w')]$
(u svim svetovima modalne baze koja je u pitanju, ako je $x P u w'$, onda je $x Q u w'$)

3.1. Podela karakterišućih rečenica prema tipu svojstva

Karakterišuće rečenice se mogu podeliti na dve podvrste, prema tome da li se njima izražavaju „esencijalna“ ili „akcidentalna“ svojstva.⁵ Problem je utvrditi da li i kako određeni tip svojstava korelira s različitim tipovima imeničkih sintagmi. Još od Lolera (Lawler 1973) se smatra da neodređena jednina u engleskom izražava samo „esencijalna“ svojstva (30-31), dok se nedeterminisanom množinom mogu izražavati i „esencijalna“ i „akcidentalna“ svojstva (32-33):

- (30) A madrigal is polyphonic.
- (31) *A madrigal is popular.
- (32) Madrigals are polyphonic.
- (33) Madrigals are popular.

Bez daljeg upuštanja u kontrastiranje engleskog i francuskog, primetićemo da i u francuskom neodređena jednina prihvata samo „esencijalno“ svojstvo (34-35), dok se određenom množinom može izraziti bilo koji tip svojstava (36-37):

4 Primere s vlasititim imenima dajemo ovde samo zbog potpunosti, ali se njima nećemo baviti u nastavku rada.

5 Terminologija se razlikuje. Loler (Lawler 1973) razlikuje „definitional statements“ i „empirical generalizations“; Dal (Dahl 1975) „nomic statements“ i „accidental statements“; Karlson i Koen (Carlson 1995; Cohen 2001) „rules and regulations view“ i „inductionist view“; Grinbergova (Greenberg 2003) „in-virtue-of generics“ i „descriptive generics“; Dobrovi-Soren (Dobrovie-Sorin 2004) kvantifikaciju nad individuama, deduktivnu, i kvantifikaciju nad situacijama, induktivnu; Krifka (Krifka 2013) „definitional generics“ i „descriptive generics“...

- (34) Un madrigal est polyphonique.
- (35) *Un madrigal est populaire.
- (36) Les madrigaux sont polyphoniques.
- (37) Les madrigaux sont populaires.

U srpskom, pak, nedeterminisana jednina sasvim je moguća i prihvatljiva s „esencijalnim“ svojstvom, dok je s „akcidentalnim“ prihvatljivost (barem po našem osećaju) manja. Imenička sintagma s determinatorom *jedan* nije moguća ni u jednom slučaju. Množina je, kao i u francuskom, kompatibilna s oba tipa svojstava:

- (38) Madrigal je polifoničan.
- (39) ?? Madrigal je popularan.
- (40) *Jedan madrigal je polifoničan.
- (41) *Jedan madrigal je popularan.
- (42) Madrigali su polifonični.
- (43) Madrigali su popularni.

Međutim, ideja da se generičkim rečenicama s neodređenom jedninom izražavaju samo „esencijalna“ svojstva pokazala se problematičnom, zato što postoje primeri u kojima to nije slučaj – u kojim je pripisano svojstvo „akcidentalno“:

- (44) Un footballeur gagne beaucoup d'argent.

Stoga je Alda Mari (Mari 2008a, 2008b, 2011) razvijala pristup koji bi objedinio sve generičke rečenice sa neodređenom jedninom. Kao što smo već rekli, u karakterišućim rečenicama generičnost ne proizlazi iz činjenice da govorimo o vrsti, već iz prirode odnosa između imenicom označenog pojma na poziciji subjekta i svojstva koje mu se pripisuje predikatom. Iako samo svojstvo može biti „akcidentalno“ za dati pojam – kao što je *gagner beaucoup d'argent* za *footballeur* – metod pripisivanja svojstva nije „akcidentalan“: svojstvo je pripisano *na osnovu odredene tačke gledišta (respect)*, i, pod datom tačkom gledišta, veza između dva pojma je „esencijalna“, ili „analitička“. Tako, u primeru (44), možemo reći da je tačka gledišta određena relativnom visinom prihoda u datoj zajednici: kada se govorи о fudbaleru u kontekstu visine prihoda, onda je za fudbalera „esencijalno“ da zarađuje mnogo. Pod nekom drugom tačkom gledišta – odnosno, u nekom drugom kontekstu – ovakvo svojstvo neće se pripisati fudbaleru. Formalizacija je data u (45):

- (45) $\forall w, \exists i [P(x, w) \rightarrow Q(x, w, i)]$

(za svako x i za svaki svet w u modalnoj bazi, postoji barem jedna tačka gledišta takva da ako x ima svojstvo P , onda x ima svojstvo Q pod tačkom gledišta i)

Jedna od važnih prednosti ovog pristupa jeste što se na ovaj način ne vrši, kao u ranijim analizama, univerzalna kvantifikacija nad specifikovanim skupom mogućih svetova (npr. „u svim idealnim svetovima“, „u svim normalnim svetovima“ i sl.), već je rečenica istinita u svim svetovima, bez specifikacije, ali pod određenom tačkom gledišta.

3.2. Tačke gledišta: definicije i norme

Polazeći od prisupa Alde Mari, pokušaćemo da objasnimo razlike između nekih generičkih rečenica i prihvatljivost samo određenih tipova imeničkih sintagmi u određenom tipu rečenice. U primerima (46-51), francuska određena i neodređena jednina odgovaraju srpskoj jednini bez determinatora, a francuska određena množina odgovara srpskoj množini:

- (46) Le chat est carnivore.
- (47) Un chat est carnivore.

- (48) Les chats sont carnivores.
- (49) Mačka je mesojed.
- (50) *Jedna mačka je mesojed.⁶
- (51) Mačke su mesojedi.

Međutim, u primerima (52-57), iako francuska određena množina odgovara srpskoj množini, francuska neodređena jednina odgovara srpskoj jednini bez determinatora, i srpskoj jednini sa *jedan*:

- (52) *L'enfant se tait à table.
- (53) Un enfant se tait à table.
- (54) Les enfants se taisent à table.

- (55) Dete ne priča za stolom.
- (56) Jedno dete ne priča za stolom.
- (57) Deca ne pričaju za stolom.

Smatramo da razlika u korespondencijama srpske i francuske jednine leži u izborima različitih tačaka gledišta na osnovu kojih je data generička rečenica istinita. Naime, primjeri (46-51) istiniti su sa stanovišta bioloških zakona, dok su primjeri (54-59) istiniti sa stanovišta društvenih normi. Stoga ćemo prvu vrstu generičnosti, u kojoj je tačka gledišta određena biološkim zakonima nazvati *definitornom*, a drugu, u kojoj je tačka gledišta određena društvenim zakonima, *normativnom generičnošću*.

Normativna generičnost, pored upotreba u izražavanju propisa i raznih vrsta zakonom ili socijalno ustanovljenih pravila, karakteristična je za kontekste u kojima se „pregovara“ o normama koje neki entitet mora da ispuni da bi se mogao tako nazvati – tj. za kontekste u kojima se pregovara o značenju upotrebljenih reči. U tom smislu, možemo se složiti sa Krifkom (2013) da su normativne rečenice zapravo *definicije* – jer u definicijama mi utvrđujemo značenja reči, to su iskazi o *rečima* – ali specijalne vrste definicija, koje se uglavnom upotrebljavaju samo u određenim kontekstima, kao što su polemički konteksti, tj. onda kada se pobija neka implicitna premla. To se najčešće dešava kada se govori o nekim društvenim pravilima. Tako, ista (generička) rečenica, u zavisnosti od konteksta, može imati ili definitorno ili normativno čitanje. Međutim, u srpskom samo normativno čitanje dopušta (mada ne zahteva) upotrebu determinatora *jedan*, dok je u definitornim čitanjima upotreba *jedan* isključena. Isporedi primere (60-63)⁷:

(58) *Un gentleman ouvre la porte aux dames.* Il porte une cravate même quand il dort et il participe à la chasse à courre.

(59) *Džentlmen otvara vrata damama.* Nosi kravatu čak i kad spava i bavi se lovom.

(60) (Tu dis que) John est un gentleman ? Tu me fais rire ! *Un gentleman ouvre la porte aux dames.* Lui, il me l'a claquée au nez l'autre jour.

(61) (Kažeš da je) Džon džentlmen ? Ne zasmejavaj me. *Jedan džentlmen otvara vrata damama*, a on mi ih je zalupio pred nosom pre neki dan.

Dakle, kada su definicije u pitanju, francuska neodređena jednina odgovara srpskoj jednini bez determinatora, dok francuska određena množina odgovara srpskoj mno-

⁶ Zvezdica ispred primera znači da rečenica nije prihvatljiva u generičkom čitanju.

⁷ Francuski primjeri preuzeti iz Vogeler & Tasmowski, 2005.

žini. Kada je normativna generičnost u pitanju, francuska neodređena jednina odgovara sprkoj jednini bez determinatora ili sa determinatorom *jedan*. *Jedan* se javlja samo sa normativnom generičnošću. To znači da je upotreba *jedan* moguća samo u slučajevima kada je tačka gledišta određena nekom društvenom konvencijom.

Dodatnu potporu tezi da generičke rečenice sa *jedan* izražavaju norme nalazimo i u tome da se ove rečenice često pojavljuju sa modalnim glagolom, koji eksplicira tačku gledišta⁸ (norma, pravilo, zakon) na osnovu koje je svojstvo izraženo predikatom pripisano kao „esencijalno“ entitetu na poziciji subjekta. Sledeći primeri preuzeti su s interneta i iz novina:

- (62) Takve kvalifikacije *ne sme* da daje jedan predsednik vlade. (forum)
- (63) Imas sve sto jedna zena *treba* da ima, svaki bi te muškarac zeleo...(društvena mreža)
- (64) Šta sve jedan muškarac *mora* da zna? (naslov novinskog članka)

3.3 Množina i deskriptivna generičnost

Već smo pomenuli da francuska određena (i neodređena) množina odgovaraju srpskoj množini. Množina je, generalno, najmanje restriktivna: kompatibilna je sa bilo kojim tipom svojstava, kao što se vidi iz primera (36-37) i (42-43). Jedino se množinom mogu izraziti induktivne generalizacije, a mi ćemo taj tip generičnosti nazvati *deskriptivna generičnost*. Pritom, množina je kompatibilna i sa definicijama (48, 51) i normama (54, 57). Međutim, iako je množina moguća s normativnom interpretacijom, „ona ne zahteva nužno pozivanje na normu, pa se može eventualno interpretirati kao deskriptivna generalizacija kao što je slučaj i sa dvosmislenom rečenicom *Deca ne pričaju za stolom...*“ (Stanojević 1998: 232-233, fuznota). Drugim rečima, (57) ima slabiju preskriptivnu vrednost od (56).⁹

Iako se u ovom razmatranju generičnosti nismo obazirali na neodređenu množinu u francuskom, navećemo jedan primer koji pokazuje da francuski i u množini može obeležiti normativno čitanje:

- (1) Les agents de police ne se comportent pas ainsi dans une situation d'alarme.
- (2) Des agents de police ne se comportent pas ainsi dans une situation d'alarme.¹⁰

Mada se određena množina može upotrebiti s normativnom generičnošću, takve rečenice su dvosmилene između norme i deskripcije. S druge strane, sa neodređenom množinom dvosmislenosti nema: francuski jezik može napraviti jasnu razliku između deskriptivnog i normativnog čitanja kroz kontrast između određenog i neodređenog člana (Cohen 2001:195, Vogeleer & Tasmowski 2005).

3.4. Klasifikacija karakterišućih rečenica

Prema tipu svojstava koja se njima izražavaju i ponašaju imeničkim sintagmama na poziciji subjekta, karakterišuće rečenice možemo klasifikovati na sledeći način:

8 Tačka gledišta može biti eksplicirana i na drugi način: uvođenjem kontrastivnog fokusa, temporalnih adverba, određenih glagola ili predloško-padežnih konstrukcija / predloških sintagmi (syntagme prépositionnel), itd. Za više detalja, v. Mari 2008a.

9 I Galmiš, komentarišući razliku između *Un instituteur prend sa retraite à 55 ans.* i *Les instituteurs prennent leur retraite à 55 ans*, kaže : « le choix entre UN et LES, dans des cas de ce genre, constituait un véritable « mode de donation de la vérité » » (Galmiche 1985: 33).

10 Primer preuzet iz Cohen 2001:195.

I. rečenice koje izražavaju „esencijalna“ svojstva

a.DEFINICIJE

b.NORME (normativna generičnost)

II. rečenice koje izražavaju „akcidentalna svojstva“ – DESKRIPTIVNE GENERALIZACIJE

4. Zaključak: klasifikacija generičnosti

Sistematisaciju tipova generičnosti u francuskom i srpskom sa potpodelama dajemo u sledećoj tabeli:

REFERISANJE NA VRSTU (GENERIČKA SINTAGMA)		KARAKTERIŠUĆE REČENICE (GENERIČKE REČENICE)		
		„esencijalna svojstva“		„akcidentalna svojstva“ DESKRIPTIVNE GENERALIZACIJE
		DEFINICIJE	NORME	
FRANCUSKI	DefSg DefPl	(DefSg)* IndefSg DefPl	(DefSg)* IndefSg DefPl IndefPl	(IndefSg) DefPl
SRPSKI	Sg Pl	Sg Pl	Sg Pl JEDAN	Pl

*DefSg je u zagradi zato što ove sintagme i ovde referišu na vrstu, tako da sa njima imamo spoj dve vrste generičnosti.

Najopštija korelacija bila bi da množina (Pl u srpskom, DefPl u francuskom) pogoduje izražavanju deskriptivne generičnosti, a jednina (Sg u srpskom, IndefSg u francuskom) definicijama i normama. U oba jezika, množina je najmanje restriktivna. U oba jezika, na vrstu se može referisati imeničkim sintagmama u jednini (određenoj u francuskom) i u množini (takođe određenoj u francuskom). Dok se u francuskom neodređena jednina može upotrebiti u normama i definicijama, u srpskom samo imeničke sintagme upotrebljenje u normativnim generičkim rečenicama mogu (mada ne moraju) imati determinator *jedan*. Tako srpski pokazuje relevantnost podele na *norme* i *definicije* u okviru generičkih rečenica.

Literatura

Beyssade, C. (2005). Les définis génériques en français: noms d'espèces ou sommes maximales. In : Noms nus et généricté. (C. Dobrovie-Sorin, ed.), Paris: Presses Universitaires de Vincennes, 33-63.

- Cohen, A. (2001). On the Generic Use of Indefinite Singulars. *Journal of Semantics* 18: 183-209.
- Carlson, G. N. (1982). Generic Terms and Generic Sentences. *Journal of Philosophical Logic* 11. 2: 145-181.
- Carlson, G. N. (1995). Truth Conditions of Generic Sentences: Two Contrasting Views. In: *The Generic Book* (G. N. Carlson and F. J. Pelletier, eds.), Chicago/London: The University of Chicago Press, 224-237.
- Chierchia, G. (1995). Individual-Level Predicates as Inherent Generics. In: *The Generic Book* (G. N. Carlson and F. J. Pelletier, eds.), Chicago/London: The University of Chicago Press, 176-223.
- Chierchia, G. (1998). Reference to kinds across language. *Natural language semantics* 6(4): 339-405.
- Čudomirović 2012 – Чудомировић, Ј. (2012). „О полифункционалности лексеме *један* у српском језику“. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 41.3: 319-346.
- Dahl, Ö. (1975). On generics. In: *Formal Semantics of Natural Language* (E. L. Keenan, ed.), Cambridge University Press, 99-111.
- Dobrovie-Sorin, C. (2004). Generic plural indefinites and (in)direct binding. In: *Handbook of French Semantics* (F. Corblin and H. de Swart, eds.), Stanford, CSLI: 55-70.
- Dobrovie-Sorin, C. and Beyssade, C. (2012). Redefining Indefinites. Springer.
- Friedman, V. (2000). Observations on the Use of *Jedan* as a Marker of Indefiniteness in Serbian/Croatian. In: *In a Foreign Harbor: Essays in Honor of Vasa D. Mihailovich* (R. J. Gorup and B. Rakić, eds.), Bloomington, IN: Slavica Publishers, 195-204.
- Friedman, V. (2003). 'One' as an Indefinite Marker in Balkan and non-Balkan Slavic. *Prilozi* 28.1: 109-151.
- Galmiche, M. (1985). Phrases, syntagmes et articles génériques. *Langages* 79: 2-39.
- Gerstner, C. and Krifka, M. (1993). Genericity. *Handbuch der Syntax*, 966-978.
- Greenberg ,Y. (2003). Manifestations of Genericity. New York & London: Routledge.
- Ivić 1971 – Ивић, М. (1971). Лексема *један* и проблем неодређеног члана. *Зборник за филологију и лингвистику* 14.1: 103-119.
- Krifka et al. (1995). Introduction. In: *The Generic Book* (G. N. Carlson and F. J. Pelletier, eds.), Chicago/London: The University of Chicago Press, 1-124.
- Krifka, M. (2013). Definitional generics. In: *Genericity*. (A. Mari et al., eds.), Oxford University Press, 372-389.
- Lawler, J.M. (1973). Studies in English generics. Diss. The University of Michigan.
- Mari, A. (2008a). Analyticity and ‘in virtue of’ Generalizations in French. In: *Proceedings of the 26th West Coast Conference on Formal Linguistics* (C.B. Chang and H. J. Haynie, eds.), Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project, 357-365.
- Mari, A. (2008b). Analyticity under Perspective: Indefinite Generics in French. In: *Proceedings of SuB12*. (A. Grønn, ed.), Oslo: University of Oslo, 414-429.
- Mari A. (2011). (C)overt modality in generic sentences. http://jeannicod.ccsd.cnrs.fr/ijn_00680238
- Stanojević 1998 – Стanoјевић, В. (1998). О генеричким реченицама. *Српски језик* 3.1-2: 223-236
- Vogeleer, S et L. Tasmovski (2005). Les N, un N et des N en lecture générique. *Travaux de linguistique* 50.1: 53-78.

**Veran Stanojević
Ljubica Đurić**

**LES PHRASES GÉNÉRIQUES EN SERBE
PAR COMPARAISON AVEC LE FRANÇAIS**

Résumé: Dans ce travail nous nous intéressons à l'expression de la généricté en serbe par comparaison au français. Nous commençons par une catégorisation des syntagmes nominaux dans les deux langues. Ensuite, on examine la possibilité des SN de référer à l'espèce, véhiculant ainsi la généricté nominale, pour en venir à la conclusion que les singuliers définis du français et les singuliers nus du serbe conviennent le mieux à la référence aux espèces. La seconde partie de l'article est centrée sur la généricté phrastique. En adoptant l'analyse des indéfinis singuliers générictiques en termes de points de vue (Mari 2008a, 2008b, 2011), nous étudions les contraintes qui pèsent sur l'emploi des indéfinis avec *jedan* en position de sujet en serbe par comparaison au français : l'indéfini singulier du français est possible dans les contextes définitoires et normatifs, tandis que *jedan* n'est possible que dans ces derniers. Nous avons constaté que le point de vue dit de «normes sociales» joue un rôle essentiel dans le choix du déterminant *jedan* en serbe, alors qu'en français tous les points de vue rendent possible l'emploi de l'article indéfini. Le pluriel est le moins restrictif dans les deux langues, permettant l'expression de tous les types de généricté ; aussi est-il le seul à permettre des généralisations inductives. Finalement, nos analyses des données du serbe montrent la pertinence de la différenciation entre les définitions et les normes.

Mots clés: généricté, français, serbe, espèce, propriété essentielle, *jedan*, article défini et indéfini, singulier, pluriel, point de vue

Nataša Ristivojević Rajković

Filološki fakultet
Univerzitet u Beogradu

ANIMATNOST I STEPEN POGOĐENOSTI PRIMAOCΑ UDARCA U NORVEŠKOM I SRPSKOM JEZIKU

Sažetak: U radu se na teorijskim postavkama kognitivne lingvistike ispituje argumentska realizacija glagola sa osnovnim značenjem 'udariti' u norveškom i srpskom jeziku sa fokusom na tipove kodiranja primaoca udarca. U literaturi posvećenoj glagolima udaranja vlada mišljenje da drugi učesnik u događaju nije nužno pogoden radnjom, te se ne tumači kao pacijens, već kao primalac sile. Uvid u relevantnu građu norveškog i srpskog jezika pokazuje da je situacija ipak složenija. Ukazuje se na činjenicu da stepen pogodenosti primaoca udarca ne predstavlja binarnu opoziciju, kao i na činjenicu da animatnost nije jedini parametar za određivanje stepena pogodenosti primaoca udraca.

Ključne reči: glagoli udaranja, animatnost, pogodenost, argumentska realizacija, leksička semantika

1. Uvodne napomene

Argumentska realizacija događaja udaranja već nekoliko decenija privlači pažnju lingvista ((Fillmore 1970, Pinker 1989, Dowty 1991, Levin & Rappaport Hovav 2005, 2010, Erteschik Shir & Rapoport 2010, Beavers 2011, Levin 2012a, 2012b, Lundquist & Ramchand 2012 itd.). Fokus je pre svega na sintaksičkim obrascima realizacije učesnika koji prima udarac, a osnovni cilj ispitivanje stepena pogodenosti radnjom (*affectedness*) ovog učesnika i definisanje njegove semantičke uloge. I pored različitih teorijskih i metodoloških ishodišta, većina pomenutih autora podržava ideju o primaocu udarca kao o učesniku koji se ne može smatrati pogodenim radnjom u onom smislu u kom su to primaoci sile u događajima lomljenja, sečenja i sl., te da stoga ne može biti pacijens. Glagoli udaranja, naime, podrazumevaju silovit kontakt između dve površine, ali ne nužno i bilo kakav efekat na udarenu površinu iako je on moguć (Fillmore 1970:130, Levin 2012b:1).

- (1) *Miloš je udario Peru ... a) ali njemu nije bilo ništa.
... b) i povredio mu ruku.
... c) i ubio ga na mestu.*

Bet Levin, koja je najdetaljnije razradila problematiku statusa primaoca udarca u semantičkoj strukturi glagola udaranja, tvrdi da ovaj učesnik ne prolazi kroz *skalarnu promenu*¹ i da može imati različite oblike realizacije, dok učesnici koji doživljavaju promenu skalarnog tipa (odgovara pojmu potpune pogođenosti radnjom) moraju biti realizovani u formi direktnog objekta (Levin 2012b:11).

2.Uticaj kategorije animatnosti na tipove kodiranja primaoca udarca

Skandinavička istraživanja produbljuju ovu problematiku i na primerima iz švedskog jezika pokazuju da kategorija animatnosti igra veoma važnu ulogu u definisanju primaoca udarca (Lundquist & Ramchand 2012, Viberg 2004). Ispitujući mogućnosti sintakšičke realizacije učesnika koji prima udarac Lundkvist i Ramčand uspostavljaju dihotomiju između animatnih i neanimatnih primalaca udaraca: samo animatni učesnici mogu biti realizovani u formi direktnog objekta, dok se neanimatni uvek realizuju u formi predloške konstrukcije:

- (2) a) *Jag sparkade mannen flera gånger.* 'Šutnuo sam (tog) muškarca više puta.'
b) *Jag sparkade på bordet flera gånger.* 'Šutnuo sam sto više puta.'
- (Lundquist & Ramchand 2012:224-225)

Neanimatni primalac udarca se može naći na poziciji direktnog objekta samo ukoliko je praćen rezultativnom dopunom:

- (3) a) *Jag sparkade sönder bordet.* 'Rasturio sam sto.' (doslovno: Udario sam sto na debove.)
b) *Jag sparkade bollen i mål.* 'Šutnuo sam loptu u gol.'
- (Lundquist & Ramchand 2012:225)

U radu posvećenom analizi celokupne glagolske situacije udaranja (Ristivojević Rajković 2015) već smo ispitivali važenje ove hipoteze na materijalu norveškog i srpskog jezika. Cilj ovog rada jeste revidiranje postojećih rezultata i ispitivanje važenja hipoteze u okviru čitave klase glagola udaranja ova dva jezika.

3.Realizacija primaoca udarca u norveškom i srpskom jeziku

U događaju udaranja kao lančanom prenosu energije izdvajaju se dva osnovna tipa učesnika: površina iz koje energija dolazi, izvor udarca, i površina koja prima energiju, primalac udarca. Time on spada u instancu tranzitivne situacije definisane kao prenos

¹ Skalarna promena u nekom entitetu predstavlja promenu vrednosti jednog od njegovih atributa i prepostavlja da te vrednosti formiraju skalu (Levin 2012a:3). Tu spadaju glagoli promene stanja (npr. glagoli lomljenja) i glagoli indukovanih kretanja (npr. glagoli bacanja).

energije od subjekta objektu (Hopper & Thompson 1980:251). Tranzitivnost shvatamo kao kontinuum bez jasnih granica, sa naglaskom na maksimalnom razlikovanju učesnika događaja, agensa, tipično voljnog pokretača radnje i pacijensa, pasivnog učesnika događaja koji prolazi kroz promenu stanja kao rezultat vršenja radnje.

Tranzitivnost se u ovoj vizuri posmatra istovremeno i kao semantička i kao sintaksička kategorija sa jakim međusobnim vezama između ova dva plana, pa se tako svako odstupanje od prototipa na semantičkom planu reflektuje i na formalni, sintaksički plan, kao i obratno, odstupanje od tipično izražene tranzitivne konstrukcije sa direktnim objektom, povlači sa sobom činjenicu da i na semantičkom planu postoji otklon od „normale“ (Næss, 2007:17).

I u norveškom i u srpskom jeziku se animatni primalac udarca tipično realizuje centralnim sredstvima tranzitivnosti, tj. imeničkom sintagmom bez predloga u norveškom jeziku i imeničkom sintagmom u akuzativu bez predloga u srpskom jeziku:

- (4) *Alex slo Martin.*
(5) *Miloš je udario Peru.*

Neanimatni učesnik je realizovan perifernim sredstvima izražavanja tranzitivnosti, formom predloško-imeničke konstrukcije:

- (6) *Alex slo i/på/mot bordet.*
(7) *Miloš je udario u sto/po stolu.*

U Ristivojević Rajković 2015 ukazali smo na deo građe koji svedoči o tome da animatnost nije jedini parametar koji utiče na stepen pogođenosti učesnika koji prima udarac. Tu se u funkciji direktnog objekta nalazi leksema sa značenjem neživog entiteta koji se tradicionalno ne može smatrati pogođenim radnjom jer ne prolazi ni kroz promenu stanja, ni kroz dislokaciju, npr: *Han slo stolen/bordet/veggen* *Udario je stolicu/sto/zid...* Primeri ovog tipa podrazumevaju vršenje radnje udaranja u afektu, a agens se nalazi u stanju izmenjene svesti:

- (8) *Jeg slo veggen i sinne.* 'Udario sam zid u besu.'
(9) *Pobesneo je, udario zid i izleteo iz sobe.*
(10) *Full mann slo bilen sin med jernstang.* 'Pijani čovek je udarao svoj auto gvozdenom šipkom.'
(11) *Mannen var full, slo bilen vår, og lagde noen små skader.* 'Čovek je bio pijan, udario je naš auto (podrazumeva se rukom) i oštetio ga na nekoliko mesta.'

Sila udaranja izvršenog u stanju besa kao da je jača od prototipične i samim tim uvećava i stepen pogođenosti udarene površine iznad prototipične, što tom učesniku omogućava da se iz perifernog sredstva za izražavanje tranzitivnosti „unapredi“ u funkciju direktnog objekta. Ukoliko uporedimo sve parametre tranzitivnosti u rečenicama:

- (12) a) *Han slo i stolen/bordet/døra/veggen* *Udario je u stolicu/sto/vrata/zid.*
b) *Han slo stolen/bordet/døra/veggen.* *Udario je stolicu/sto/vrata/zid.*

uočavamo dve razlike. Prva se odnosi na nameru pri vršenju radnje: u primerima pod a) namera na postoji, dok je u primerima pod b) radnja izvršena s namerom. Druga razlika je vezana za promenu u formi kodiranja primaoca udarca, što bi ukazivalo na različit stepen pogodenosti. U prvom primeru je pacijens izražen predloškom konstrukcijom loka-tivnog karaktera, dok je u drugom direktni objekat, dakle tipični pogodeni pacijens. Visok stepen pogodenosti pacijensa i pored toga što nema vidljivih promena na udarenoj površini ukazuje na činjenicu da je ovde reč o vrsti pogodenosti koja se ne može definisati uobičajenim sredstvima, vezanim za referentni okvir date situacije. Pogodenost stolice, stola, vrata, zida itd. iz primera tipa *Udarlo je stolicu/sto/vrata* se ne može objasniti nijednom od uobičajenih karakteristika tipičnog pacijensa, ni promenom stanja učesnika, ni svojstvom temporalnog omeđavanja događaja jer tu funkciju podjednako uspešno vrši i primalac udarca kodiran perifernim sredstvima tranzitivnosti. Ovaj tip pogodenosti, koji bismo mogli nazvati *afektivnom pogodenosću*, rezultat je povećanog intenziteta vršenja radnje, i inkapsuliran je u datom tranzitivnom događaju, a efekat radnje udaranja u vanjezičkim okvirima je u ovom kontekstu potpuno sporedan. Moguće je zamisliti scenario u kom su sto, stolica i sl. više oštećeni u situaciji kad čovek na njih naleti slučajno nego kad ih udari ili šutne iz besa, ali ta informacija nije bitna za konceptualizaciju tranzitivnosti. Ono što je važno tiče se unutarjezičkog odnosa snaga: agentivnost jača sa uvođenjem namere koju udaranje u ljutnji podrazumeva i postiže prototipičnost, ali je snagom afekta i „prestige“, energija se preliva i „puni“ pacijens podižući stepen pogodenosti na visok nivo.

Uticaj pojačanog intenziteta vršenja radnje na stepen pogodenosti pacijensa pomenuli su još Hoper i Tompsonova u svom čuvenom radu o tranzitivnosti (Hopper & Thompson 1980:251), a da je ova pojava od šireg značaja pokazuje Kitile navodeći slične primere iz nekoliko tipološki i genetski različitih jezika (Kittilä 2002:437). Možda naj-zanimljivije rezultate u ovom smislu iznosi An Kondamines koja ispituje tranzitivizaciju priloške odredbe u jednoaktantnim rečenicama. Fenomen koji obrađuje nije uobičajen u standardnom jeziku, već isključivo u okviru specifičnih komunikativnih okvira poput pecanja, golfa i sl. među sagovornicima koji dele istu strast. Prema tumačenju autorke, do tranzitivizacije priloške odredbe za mesto dolazi zbog toga što govornik želi da istakne jaku emotivnu vezu koja postoji između subjekta (to je najčešće on sam) i mesta koje smešta na poziciju objekta (u ovom slučaju vodena površina u kojoj peča):

- (13) *Difficile de pêcher une rivière que l'on connaît mal. 'Teško je pecati reku koju ne poznaješ dobro.'* (Condamin, 2013:354)

U srpskom delu građe se iskristalisao još jedan tip primera u kojima neanimatni primalac udarca može da se pojavi na poziciji direktnog objekta. Reč je o situaciji u kojoj vozi-lo (najčešće automobil) udara u razne vrste prepreka usled gubljenja kontrole nad vozilom:

- (14) *I mi smo jednom tako ostavili poruku na parkingu kad je moja devojka udarila **tud auto**.*
- (15) *Majka čija je četvorogodišnja čerka oteta [...] pojurila je za otmičarem i udarila **njegov automobil** nakon filmske potere...*
- (16) *Automobil je naleteo na neopreznu ženu i onda udario **drvlo** u Nemanjinou ulici.*

Moramo napomenuti da ovaj tip konstrukcije nije toliko frekventan kao varijanta sa predlogom (*udariti u auto/drvo...)*, ali se u korpusu sreće dovoljno često da se ne sme zanemariti. U skladu sa tezom o međusobnoj zavisnosti semantičkog i sintaksičkog lika tranzitivnosti, zaključujemo da je u primerima sa direktnim objektom primalac udarca odlikuje većim stepenom pogodenosti radnjom, te je konceptualno bliži prototipičnom pacijensu. Ovaj zaključak potkrepljuje činjenica da je prelazna konstrukcija daleko češća u naslovima nego u samim tekstovima². Naslovi imaju zadatku da privuku čitaoca dramatičnošću i neizvesnošću, a implikacija pogodenosti pacijensa koju sa sobom nosi forma direktnog objekta, kombinovana sa nedostatkom obaveštenja o tome šta se zapravo dogodilo podstiče znatiželju čitaoca da sazna i nastavak priče. Norveški deo korpusa ne sadrži primere ovog tipa pošto je glagol *slå* pre svega glagol fizičke akcije koji podrazumeva udaranje rukom ili nekim drugim delom tela.

Ukoliko promenimo perspektivu i sagledamo mogućnosti realizacije animatnog primaoca udarca, videćemo da i on može izaći iz svog tipičnog obrasca sintaksičke realizacije i dobiti formu predloške sintagme:

- (17) *Miloš je udario u Peru.*
(18) *Alex dultet i Martin.* 'Aleks je udario u Martina/natrčao na Martina.'

Ovako konstruisan animatni primalac udarca implicira da je do udaranja došlo slučajno, što korespondira sa tipičnim scenarijem udarca u neživu površinu. Udaranje živih bića, iako može biti slučajno, tipično je voljni čin koji ima za cilj povređivanje primaoca udarca.

Poseban slučaj predstavlja imenica *lopta* i njoj slične lekseme koje označavaju predmete predodređene za kretanje. Iako se ne odlikuje animatnošću, kretanje kao njena inherentna karakteristika joj omogućava stalnu realizaciju na poziciji direktnog objekta. Neki autori konstrukciju *indukovanog kretanja* (Goldberg 1995) tipa *Udario je loptu* smatraju kvalitativno različitom od ostalih struktura sa glagolima udaranja i pripisuju joj kauzativnost, što se inače ne smatra ubičajenom odlikom događaja udaranja. Postojanje argumenta sa značenjem cilja se podrazumeva iako on ne mora uvek biti iskazan na površini.

4.Argumentska realizacija primaoca udarca u grupi glagola udaranja

Sva dosadašnja istraživanja o statusu primaoca sile u događaju udaranja ispitivala su samo ponašanje glagola sa značenjem 'udariti' i 'šutnuti'. Naš je cilj da proverimo da li argumentska realizacija prati iste obrasce kod svih glagola udaranja norveškog i srpskog jezika i u kolikoj meri parametri animatnosti i intenzivnog vršenja radnje utiču na nju.

Većina glagola udaranja i norveškog i srpskog jezika nema restrikcija po pitanju animatnosti površine ka kojoj je upućen udarac i ona se realizuje uglavnom u skladu sa tipičnim obrascima:

- (19) *Miloš je udario/lupio/tresnuo/opaučio/potapšao/šljepio/pljusnuo....*
...*Peru (po ruci/ramenu/glavi...).*
...*u vrata/sto/zid... po vratima/stolu/zidu.*

2 Na primere ovog tipa smo uglavnom nailazili u novinskim tekstovima.

- (20) *Alex slo/banket/dunket/smeiset/klappet/klasket/dasket... Martin (i
...hånda/skulderen/hodet...).
... i/mot døra/bordet/veggen.*

Glagoli se mogu međusobno razlikovati po rekciji, i kao dopunu zahtevati sintagme uvedene različitim predlozima, ali u suštini prate uobičajene forme. Od ovoga su izuzetak samo glagoli povređivanja i zadavanja bila nastali često morfološkom derivacijom od imenice koja označava sredstvo udaranja ili vrstu udarca:

- (21) *fike* 'šamarati', *fiste* 'pesničiti, udarati pesnicom', *jule* 'tući', *peise* 'šibati',
piske 'bičevati', *pryle* 'tući, batinati', *rise* 'tući', *snerte* 'bičevati', *svolke*
'bičevati, kandžijati'...
(22) *batinati, bičevati, čvoknuti, čušnuti, devetati, lemati, šamarati, šibati, tući..*

Oni zahtevaju animatnog primaoca udarca i to isključivo izraženog u formi direktnog objekta jer leksikalizuju udaranje izvršeno s namerom da se primalac udarca povredi.

Mogućnost kodiranja neanimatnog primaoca udarca na poziciji direktnog objekta usled afektivne pogođenosti dopuštaju samo glagoli *slå/udariti* i *sparke/šutnuti*:

- (23) *Han slo/sparket bordet/veggen i sinne. Udario je/Šutnuo je sto/zid u besu.*

dok gotovo svi glagoli (osim glagola povređivanja) bez restrikcija grade konstrukciju indukovanih kretanja:

- (24) *Han slo/banket/klasket/dasket/smelte.... ballen (i mål).*
(25) *Udario/Tresnuo/Lupio/Opaučio/Odalamio... je loptu (ka golu).*

5.Zaključak

Analiza sintaksičkih formi kodiranja primaoca udarca na građi norveškog i srpskog jezika potvrdila je stanovište iskazano u radu Lundkvista i Ramčandove da se primalac udarca ne može posmatrati kao jedinstven koncept, već da tumačenje njegovog statusa zavisi od više faktora od kojih je najvažniji animatnost. Animatni primaoci udarca se mogu smatrati pogođenim radnjom u istoj meri kao učesnici tradicionalno navođeni kao kanonički primjeri pacijentivnosti (pacijensi u događaju lomljenja, ubijanja i sl.). Iako posledica udarca najčešće ne dovodi do smrti bića koje je udaren, što bi među animatima bio ekvivalent promeni stanja neživog pacijensa, živo biće je uvek pogođeno radnjom na mentalnom nivou. Drugi faktor koji utiče na povećanje stepena pogođenosti učesnika koji trpi radnju udaranja neposredno je vezan za pitanje da li je agens voljno umešan u radnju i u kolikoj meri. Ukoliko je do udarca došlo slučajno, primalac udarca je tipično realizovan kao predloška konstrukcija, bez obzira da li se radi o živom biću ili ne. Ova sprega je karakteristična i za norveški i za srpski jezik, mada moramo napomenuti da je doslednije sprovedena u norveškom jeziku, u kome je intencionalnost značajniji element događaja udaranja u odnosu na srpski. Poseban status ima intenzitet vršenja radnje. Ukoliko je on viši od uobičajenog, tj. ukoliko agens deluje iz snažnog osećanja besa ili u izmenjenom

stanju svesti, to implicira viši intenzitet energije koja struji duž akcionog lanca, a samim tim i veći stepen pogodenosti primaoca udarca od prototipičnog, što za posledicu može da ima pomeranje naviše u hijerarhiji pogodenosti i promene u sintaksičkoj realizaciji primaoca udarca. Ovi nalazi ukazuju na međusobnu zavisnost između semantičkog i sintaksičkog nivoa u smislu prototipičnog povezivanja karakteristika učesnika glagolske radnje i sintaksičkih funkcija u kojima se obično nalaze. Možemo zaključiti da postoje prototipične konstrukcije za glagolsku radnju udaranja u kojoj je primalac udarca živo biće (konstrukcija sa direktnim objektom), odnosno neživi entitet (konstrukcija sa priloškom odredbom) i da zahvaljujući čvrstini veze koju ostvaruju sa učesnicima koji tipično ulaze u taj tip konstrukcije one prenose neke njihove semantičke elemente na druge uče-snike koji se u toj konstrukciji nađu.

Literatura

- Beavers, J. (2011). On Affectedness. *Natural Language and Linguistic Theory*. 29:335-370. [on-line]. Dostupno preko: <https://webspace.utexas.edu/jbeavers/www/affectedness-paper-working.pdf> Pristupljeno [23.6.2013.]
- Condamines, A. (2013). Quand la passion autorise la transitivation d'un circonstanciel de lieu. *Journal of French Language Studies*. 23-3. p.335-356.
- Dowty, D. (1991). Thematic proto roles and argument selection. *Language* 67: 547-619.
- Erteschik-Shir, N. & T. Rapoport (2007). Projecting argument structure: The grammar of hitting and breaking revisited. U: *Argument Structure* (E. Reuland et al., eds.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 17-35.
- Fillmore, Ch. (1970.) The Grammar of Hitting and Breaking. U: *Readings in English Transformational Grammar* (R. A. Jacobs et al., eds.), Massachusetts: Waltham, 120-133.
- Goldberg, A. (1995). *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kittilä, S. (2002). Transitivity. Towards a Comprehensive Typology. Turku: Åbo Akademis Tryckeri.
- Levin, B. (2012a). Manner and Result: Implications for Argument Realization Across Languages', Heinrich-Heine Universität, Düsseldorf, Germany, July 5, 2012, [on-line]. Dostupno preko: http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCYQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.stanford.edu%2F~bcelevin%2Fdussl2hit.pdf&ei=WLDNUU7_7KIrDtQbg74HAAQ&usg=AFQjCNF6lqGxnyt72IYNpuGU4QVfAC5GtA&sig2=6IyhsQd64gjEJZaLhCzDIA&bvm=bv.64764171,d.Yms Pristupljeno [14.5.2013.]
- Levin, B. (2012b). *Slap, Give a Slap, Slap a Slap: Crosslinguistic Diversity in Hitting Event Descriptions'*, Tenth Biennial Conference of the High Desert Linguistics Society, University of New Mexico, Albuquerque, NM, November 1-3, 2012. [on-line]. Dostupno preko: <http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0CCwQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.stanford.edu%2F~bcelevin%2Funm12hit.pdf&ei=4rZNUeeHYLNtQbLw4HwDA&usg=AFQjCNFwvX215rb5NOQRLg0NxZYHjhFFDA&sig2=Nz9cFi55FDeYQhvaiczCkw&bvm=bv.64764171,d.Yms> Pristupljeno [14.5.2013.]
- Lundquist, B. & G. Ramchand (2012). Contact, animacy and affectedness in Germanic. U: *Comparative Germanic Syntax: The State of the Art*. (P. Ackema, ed.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 223-248.

- Næss, Åshild (2007). *Prototypical Transitivity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Pinker, S. (1989). *Learnability and Cognition: The Acquisition of Argument Structure*. Cambridge: The MIT Press.
- Rappaport Hovav, M. & B. Levin (2010). Reflections on Manner/Result Complementarity. U: *Syntax, Lexical Semantics and Event Structure* (M. Rappaport Hovav et al., eds.), Oxford: Oxford University Press, 21-38.
- Ristivojević Rajković, N. (2015). Glagolska situacija udaranja u norveškom i srpskom jeziku. U: *Anali Filološkog fakulteta*.
- Viberg, Å. (2004). Physical contact verbs in English and Swedish from the perspective of crosslinguistic lexicology. U: *Advances in corpus linguistics* (K. Aijmer et al., (eds.), Amsterdam/New York: Rodopi, 327-352.

Izvori:

Norsk aviskorpus, dostupan na <http://avis.uib.no/>
 Leksikografisk bokmålskorpus, dostupan na:
http://www.hf.uio.no/ln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/skriftsprakskorpus/l_bk/index.html
 Resursi srpskog jezika, dostupno na: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>
www.google.no
www.google.rs
 Vujanić, M. i dr. (ur.) (2007). *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica Srpska.
 Wangesten, B. (ed.) (2005). *Bokmålsordboka*. Oslo: Kunnskapsforlaget.

Nataša Ristivojević Rajković

ANIMACY AND LEVEL OF AFFECTEDNESS OF FORCE RECIPIENT ARGUMENT IN NORWEGIAN AND SERBIAN

Summary: The aim of this paper is to examine the semantic-syntactic interface of hitting verbs in Norwegian and Serbian language with special focus on the status of force recipient. The paper examines the mutual influence of the lexical meanings of individual participants and their typical syntactic realizations. Our analysis suggests that the relationship between the participants in hitting event is more complex than asserted in previous studies about hitting verbs, and that both animacy of the force recipient, and intensity of the impact play a very important role in argument realization of hitting event.

Key words: hitting verbs, animacy, affectedness, argument realization, lexical semantics

Sanela Mešić
Universität Sarajevo

MODALPARTIKELN UND SATZMODI IN BUNDESTAGSREDEN

Zusammenfassung: Das Ziel dieses Beitrags ist es, die pragmatischen Funktionen von Modalpartikeln und Satzmodi in Bundestagsreden zu ermitteln. Da Modalpartikeln für die gesprochene Sprache charakteristisch sind, ist ihr Erscheinen in politischen Reden gerechtfertigt. Die Zwischenrufe werden auch analysiert, denn es ist zu erwarten, dass sie mehr Modalpartikeln enthalten als die Reden selbst, sowie dass unterschiedliche Satzmodi verwendet werden. Da es sich bei dem Satzmodus Imperativ beispielsweise um Befehle, Aufforderungen und Erwartungen handelt, kann man sagen, dass dieser Modus sehr gut in das Sprachspiel in der Politik passt. Die empirische Analyse soll unter anderem zeigen, ob dieser Modus tatsächlich oft verwendet wird.

Schlüsselwörter: Satzmodus, Modalpartikel, Modalität, pragmatische Funktionen

1 Einleitung

In diesem Beitrag wird der Gebrauch von Modalpartikeln und Satzmodi in Bundestagsreden untersucht. Durch beide Modalitätsausdrücke erfahren wir etwas über die Einstellung des Sprechers zum Satzinhalt. Die Modalpartikeln sind ein lexikalisches, die Satzmodi ein grammatisches Modalitätsausdrucksmittel. Das Ziel dieses Beitrags ist es, ihre pragmatischen Funktionen in Bundestagsreden zu ermitteln. Obwohl die Modalpartikeln nicht als Ausdruck der deontischen Modalität, welche in politischen Reden zu erwarten ist, verwendet werden, kommen sie in Bundestagsreden vor. Da sie aber für die gesprochene Sprache charakteristisch sind, ist ihr Erscheinen in politischen Reden gerechtfertigt. Die Zwischenrufe sollen bei der Analyse nicht ignoriert werden, denn es ist zu erwarten, dass sie mehr Modalpartikeln enthalten als die Reden selbst, sowie dass unterschiedliche Satzmodi verwendet werden. Die Reden sind nicht nur an die Anwesenden gerichtet, sondern auch an die Medien und letztendlich an die Bürger. Es stellt sich die Frage, ob Modalpartikeln und Satzmodi eventuell zum Sprachspiel in der Politik beitragen. Da es sich bei dem Satzmodus Imperativ beispielsweise um Befehle, Aufforderungen und Erwartungen handelt, kann man sagen, dass dieser Modus für solche Kontexte sehr passend ist. Doch die empirische Analyse soll zeigen, ob dieser Modus tatsächlich oft verwendet wird. Das Untersuchungskorpus besteht aus zehn Bundestagsreden der Bundestagsfraktion Bündnis 90/Die Grünen. Es sind Reden, die samt Zwischenrufen protokolliert im Internet zu finden sind. Ich habe mich für die Reden zum Thema Bildung

entschieden. Die Reden wurden im Zeitraum zwischen dem 18. Juni und dem 14. November 2015 gehalten.

2 Sprache in der Politik

Politische Sprache im Sinne von Sprachgebrauch in der Politik erstreckt sich laut Dieckmann (2005: 12) auf allen Ebenen der Sprache und laut diesem Autor sind „die Text- und Diskurstypen von Interesse, die in den einzelnen politischen Handlungsfeldern eine Rolle spielen“. Die Sprache der Politik hat die Aufgabe Zustimmungsbereitschaft zu erzeugen. Diese Aufgabe komme ihr auch in Bundestagsreden zu.

Bei den Bundestagsreden handelt es sich um Debatten. Es wird diskutiert, bis man zu einem gemeinsamen Schluss kommt. Die Debatte ist laut Burkhardt (2005: 86) „Kern und Aushängeschild der parlamentarischen Arbeit“. Zu den Debatten äußert sich Burkhardt (2005: 87) weiterhin auf folgende Weise: „Insofern sind zwar im Parlament prinzipiell Wörter und Wendungen aus jeder Sprachschicht möglich, doch ist der Gesamtstil der Debatten hinsichtlich der Wortwahl und Syntax dem Geschmack und dem Übertragungstechnischen Standard der jeweiligen Epoche unterworfen und kann von pathetisch-rhetorisch (Paulskirche) über gelehrt-ironisch (früher Bundestag) bis hin zu mehr alltagssprachlichen Formen (Bundestag heute) reichen.“

Diejenigen, die gerade nicht das Rederecht haben, handeln laut Burkhardt (2005: 90) punktuell und naturgemäß und entweder verbal (Zwischenruf, Zwischenfrage) oder außersprachlich (Zwischensymptome: Zustimmung, Heiterkeit, Lachen, Widerspruch, Beifall usw. oder Abstimmungszeichen: Handzeichen, Aufstehen, Sitzenbleiben). „Zwar können Zwischenrufe auch zu beleidigenden Zwecken eingesetzt werden, aber ihr eigentliches Anliegen ist einerseits im gruppendifamatisch wichtigen Signalisieren von Zustimmung bzw. Ablehnung zu sehen, andererseits liegt ihnen neben dem Wunsch, auf den Redner einzuwirken oder diesen öffentlich zu einer Reaktion auf das Zugerufene zu zwingen, vor allem der Gedanke zugrunde, ihn durch Störung oder Abqualifikation zu verunsichern oder durch kurz eingeworfene Gegenargumente bloßzustellen oder gar lächerlich zu machen“ (Burkhardt 2005: 91). Burkhardt (ebd.) vergleicht das Vorkommen von Zwischenrufen im Deutschen Bundestag mit dem Vorkommen in der DDR-Volkskammer und schreibt, dass im Bundestag etwa auf jede Redeminute ein Zwischenruf kommt, was in etwa dem Zwischenrufaufkommen von 40 Jahren DDR-Volkskammer entspricht.

3 Modalität

Die meisten Autoren bis auf Bublitz (1978), der von einer kognitiven, volitiven und emotiven Modalität spricht, unterscheiden zwei Arten von Modalitäten. So ist bei Krivonosov (1977) von einer objektiven und einer subjektiven Modalität die Rede, bei Mortelmanns (2009) von einer nichtepistemischen und epistemischen Modalität. Palmer (1986), Krüger (2001) und Abraham (2009) sind sich einig und machen einen Unterschied zwischen der deontischen und epistemischen Modalität. Für diesen Beitrag ist nur die epistemische Modalität oder, im Sinne von Krivonosov (1977), die subjektive

Modalität von Interesse. Abraham (2009: 252) unterscheidet des Weiteren zwischen der lexikalischen und der grammatischen Modalität. Modalpartikeln wären nach diesem Autor ein lexikalisches und der Satzmodus ein grammatisches Modalitätsausdrucksmittel.

4 Satzmodi

Der Satzmodus ist ein Modalitätsausdrucksmittel, bei welchem die Sprechereinstellung nicht lexikalisch ausgedrückt wird.

Zusammen mit Altmann (1987: 25) unterscheide ich fünf Satzmodi:

- Aussagemodus:

Die Bayern spielen (doch/eben/einfach/halt/ja) schlecht. (Altmann 1987: 47)

- Fragemodus:

Spielen die Bayern (auch/denn/eigentlich/etwa/mal/wohl) schlecht? (ebd.)

- Imperativmodus:

Spielt (bloß/doch/eben/einfach/halt/ja/mal/nur/ruhig/schon) schlecht, ihr Bayern!

Jetzt spielt (...) schlecht, ihr Bayern! (ebd.)

- Wunschmodus:

Ach würden die Bayern (bloß/doch/nur) schlecht spielen! (ebd.)

- Exklamativmodus:

Spielen die Bayern (aber/vielleicht/aber auch) schlecht! (Altmann 1987: 48)

Den verschiedenen Satzmodi sind unterschiedliche Formtypen zuzuordnen. Bei Altmann (1993) werden alle Formtypen genannt. Für diesen Aufsatz ist besonders der Exklamativmodus interessant, insbesondere wenn es um Zwischenrufe geht. Die Auffassung des Exklamativmodus unterscheidet sich von der Altmannschen Auffassung.

Die Analyse hat ergeben, dass in den Reden selbst am häufigsten der Aussagemodus vorkommt, was auch zu erwarten war. Für die Analyse waren aber die anderen Satzmodi interessanter. An zweiter Stelle ist der Imperativmodus, dann kommen der Frage- und der Exklamativmodus. Es wurden keine Beispiele für den Wunschmodus gefunden.

Mit dem Imperativmodus bringen die Abgeordneten Ihre Erwartungen an den Bundestag zum Ausdruck.

(1) Stimmen Sie unserem Entschließungsantrag zu. (Özcan Mutlu, Anerkennung von Berufsqualifikationen, 12.11.2015)

In den Reden kommen der Höflichkeitsimperativ wie im Beispiel (1) vor, sowie der Imperativsatz der 1. Person Plural vor:

(2) Machen wir es doch gemeinsam! (Kai Gehring, Studienchancen für Flüchtlinge, 05.11.2015)

Auch in anderen Beispielen mit Höflichkeitsimperativ wird das Personalpronomen *wir* verwendet, um an die gemeinsame Arbeit des ganzen Bundestags zu appellieren:

(3) Lassen Sie uns gemeinsam Chancen eröffnen! (Kai Gehring, Studienchancen für Flüchtlinge, 05.11.2015)

Alle bis jetzt genannten Beispiele bringen einen Appel zum Ausdruck. Etwas anders sieht es im nächsten Beispiel aus, wo auch ein klarer Vorwurf zum Ausdruck gebracht wird:

(4) Also nehmen Sie Ihre Bundeskompetenz anständig wahr, anstatt sie an Länder, Hochschulen und Forschungseinrichtungen zu delegieren! (Kai Gehring, Wissenschaftszeitverträge, 05.11.2015)

Manchmal wird der Imperativmodus zum Ausdruck einer scheinbaren Bitte um Erlaubnis benutzt:

(5) Erlauben Sie mir, dazu noch ein paar Hinweise zu geben: ... (Kai Gehring, Wissenschaftszeitverträge, 05.11.2015)

Ich halte das nur für eine scheinbare Bitte, denn der Redner wartet nicht tatsächlich auf die Erlaubnis der Abgeordneten, sondern es versteht sich von selbst, dass er einfach weiterredet.

Grundsätzlich kann aber gesagt werden, dass der Imperativmodus in den Reden selbst zum Ausdruck von Appel und Vorwurf verwendet wird, und zwar meistens in der Form des Höflichkeitsimperativs.

Der Fragemodus wurde in den Reden selbst zum Ausdruck des Vorwurfs und der Kritik verwendet:

(6) Und was macht die Große Koalition? (Özcan Mutlu, Anerkennung von Berufsqualifikationen, 12.11.2015)

(7) Wozu veranstalten wir denn solche Anhörungen, wenn Sie sich nichts daraus machen? (Özcan Mutlu, Anerkennung von Berufsqualifikationen, 12.11.2015)

Manchmal wird der Fragemodus zum Appelieren verwendet:

(8) Wann kommen mehr Stipendien für Flüchtlinge? (Kai Gehring, Studienchancen für Flüchtlinge, 05.11.2015)

Manchmal ist es auch einfach nur eine Frage:

(9) Wie helfen Sie, die Bildung von über 800 000 Flüchtlingen anzuerkennen und zu verbessern, die allein in diesem Jahr nach Deutschland kommen werden? (Kai Gehring, Einzelplan Bildung und Forschung, 10.09.2015)

Im Korpus kommen nur w-Verb-Zweit-Fragesätze vor.

Der Exklamativmodus ist durch keinen echten Exklamativsatz im Sinne von Altmann (1993: 1026f.) in meinem Korpus vertreten. Es handelt sich um Verb-Zweit-Sätze. Der Exklamativmodus konnte nur anhand des Ausrufezeichens festgestellt werden. Die gegebene Wortstellung ist bei einem Exklamativsatz möglich, aber für diesen nicht typisch. Die Intonation ist anhand der Transkripte nicht zu erkennen. Ein Beispiel für den Exklamativmodus wäre:

(10) Das reicht nicht! (Özcan Mutlu, Anerkennung von Berufsqualifikationen, 12.11.2015)

In diesem Beitrag dient das Ausrufezeichen als Merkmal für den Exklamativmodus.

Wenn es um die Zwischen- bzw. Zurufe geht, könnte man beinahe sagen, dass es sich bei allen um den Exklamativmodus handelt, denn da wird immer etwas zugerufen. Meistens ist ein Ausrufezeichen vorhanden. Oft sind es Sätze mit Verb-Zweit-Stellung, nicht selten aber auch nur Ellipsen. Der Exklamativmodus wird in den Zwischenrufen verwendet, um Zustimmung (11) oder Missbilligung (12) auszudrücken, um zu sagen, dass etwas schon gemacht wird (13), oder im schlimmsten Fall, um sich über die Rede oder eine Reaktion lustig zu machen.

(11) (Nicole Gohlke [DIE LINKE]: Richtig!) (Beate Walter-Rosenheimer, Bildung und Ausbildung von Flüchtlingen, 02.10.2015)

(12) (Beifall beim BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN – Hubertus Heil (Peine) [SPD]: Das ist ein bisschen unterkomplex, Herr Kollege!) (Kai Gehring, Wissenschaftszeitverträge, 05.11.2015)

(13) (Beifall beim BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN sowie bei Abgeordneten der CDU/CSU und der SPD – Dr. Daniela De Ridder [SPD]: Tut er doch! – Albert Rupprecht [CDU/CSU]: Genau das machen wir ja!) (Kai Gehring, Wissenschaftszeitverträge, 05.11.2015)

In diesem Beispiel ist die Verb-Erst-Stellung interessant, die auch in anderen Zwischenrufen zu finden ist.

Wenn sich jemand über den Redner lustig machen möchte, da ist auch Ironie im Spiel. Im folgenden Beispiel sehen wir einen Zwischenruf mit zwei Exklamativsätze, die als echte Exklamativsätze betrachtet werden können, denn es ist eine Umformung in einen Verb-Erst-Exklamativsatz möglich.

(14) (Dr. Thomas Feist [CDU/CSU]: Das war eine super Begründung! – Marianne Schieder [SPD]: Das ist aber mutig!) (Özcan Mutlu, Alphabetisierung, 02.10.2015)

Die Ironie ist anhand des situationellen Kontextes und unseres Weltwissens festzustellen. Die Zwischenrufparteien sind Gegner von BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN und außerdem gibt es keinen Beifall für den Redner seitens dieser Parteien.

Manchmal wird mit Zwischenrufen auch korrigiert:

(15) (Beifall beim BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN – Albert Rupprecht [CDU/CSU]: Tatsächlich sind es 1,2 Milliarden Euro pro Jahr!) (Kai Gehring, Wissenschaftswunder, 18.06.2015)

In Zwischenrufen werden außerdem der Fragemodus und der Imperativmodus verwendet. Der Fragemodus wird als Abwehr im Fall von Kritik verwendet:

(16) – Ja, aber viele Länder und viele Hochschulen sind weiter als diese Bundesregierung. Dass der Bund hier hinterherkleckert, haben wir vor allem der CDU/CSU zu verdanken.

(Uwe Schummer [CDU/CSU]: Würden Sie das gegebenenfalls zurücknehmen?) (Kai Gehring, Wissenschaftszeitverträge, 05.11.2015)

(Hubertus Heil (Peine) [SPD]: Was ist denn Ihre Lösung?) (Kai Gehring, Wissenschaftszeitverträge, 05.11.2015)

Anders als in den Reden selbst konnten hier sowohl Verb-Erst- als auch w-Verb-Zweit-Fraagesätze ermittelt werden. Außerdem gibt es Beispiele für question tags:

(17) (Beifall beim BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN und bei der LINKEN – Dr. Thomas Feist [CDU/CSU]: Und das liegt an Frau Wanka, oder was?) (Kai Gehring, Einzelplan Bildung und Forschung, 10.09.2015)

Der Fragemodus wird auch zum Ausdruck der Ironie benutzt:

(18) Das alleine aber reicht nicht. Deshalb schlagen wir Grüne einen weiteren Schritt vor. Ab 2016 soll ein Bund-Länder-Programm für 10 000 zusätzliche Nachwuchsstellen mit Langfristperspektive – vom Mittelbau bis zur Tenure-Track-Professur – sorgen.

(Albert Rupprecht [CDU/CSU]: Wieso nur 10 000? Warum nicht 40 000?) (Kai Gehring, Wissenschaftswunder, 18.06.2015)

Der Imperativmodus wurde in den Zwischenrufen verwendet, damit zum Ausdruck gebracht wird, dass der Redner übertreibt. Hier kann wieder von der Kritikabwehr die Rede sein. Das folgende Beispiel ist eine Ellipse, aber man kann sich die fehlenden Teile ohne Mühe dazudenken:

(19) (Dr. Ernst Dieter Rossmann [SPD]: Halblang!) (Kai Gehring, Wissenschaftszeitverträge, 05.11.2015)

Der Imperativmodus wird auch als einfache Aufforderung verwendet:

(20) (Marianne Schieder [SPD]: Stimmen Sie zu! Das wollen wir!) (Özcan Mutlu, Alphabetisierung, 02.10.2015)

5 Modalpartikeln

Modalpartikeln sind unveränderliche Wörter, die bis auf ein paar Ausnahmen unbetont sind. Sie können nicht die erste Position im Satz einnehmen, können nicht negiert werden. Sie können nicht selbstständig als Antwort auf eine Frage dienen, sie können nicht in einen Satz transformiert werden, sie können nicht intensiviert, graduiert und auch nicht koordiniert werden. Sie können nicht alle mit allen Satzmodi kombiniert werden und sie sind syntaktisch gesehen fakultativ. Modalpartikeln können kombiniert werden. Sie stehen zwischen dem finiten und infiniten Teil des Prädikats bzw. im Mittelfeld und zwar meistens vor dem Rhema (vgl. Dahl 1988: 1, Krivonosov 1966: 139). Modalpartikeln trennen den thematischen und den rhematischen Teil der Aussage (vgl. Eroms 2000:486). Sie beziehen sich auf den ganzen Satz. Sie beeinflussen den Wahrheitsgehalt des Satzes d. h. den propositionalen Inhalt des Satzes nicht (vgl. auch Autenrieth 2002: 6). Sie markieren die Einstellung des Sprechers zum Gesagten. Modalpartikeln haben Homonyme in anderen Wortarten. Sie können auf der Textebene Inhalte logisch miteinander verknüpfen, und sie können ebenfalls den Satz, in dem sie sich befinden, mit den Inhalten der Sinneswahrnehmung verknüpfen und sie können sich auch auf gedachte Inhalte beziehen. Durch den Gebrauch von Modalpartikeln bringt der Sprecher den Hörer dazu, eine bestimmte Stellung einzunehmen. Modalpartikeln können zum Konsens beitragen, sie können aber auch Konsens verhindern (Kemme 1979: 16).

Die Aufgabe der Modalpartikeln ist es, lediglich die Einstellung des Sprechers zum Ausdruck zu bringen, ohne dabei den Wahrheitsgehalt der Aussage zu beeinflussen. Es drängt sich aber die Frage auf, was solche Ausdrücke, die die Einstellung des Sprechers ausdrücken, in politischen Reden suchen. Wäre es nicht zu erwarten, dass in solchen Reden ausschließlich die deontische Modalität Verwendung findet, denn immerhin ist da von Gesetzen die Rede? Es verwundert daher einerseits nicht wenig, wenn man feststellen darf, dass in solchen Reden Modalpartikeln vorkommen. Andererseits sind sie ja charakteristisch für die gesprochene Sprache und das rechtfertigt ein bisschen ihr Erscheinen in politischen Reden, denn sie sind auch ein Teil der gesprochenen Sprache, wenn auch der höchstförmlichen. Der Bundestag ist ja der Ort, an dem gesprochen wird.

Welche Rolle spielen nun Modalpartikeln in den Bundestagsreden? Dieckmann (2005) spricht vom Institutions-, Ressort-, vom Ideologievokabular und dem allgemeinen Interaktionsvokabular. Modalpartikeln lassen sich zu keinem von den ersten drei zuordnen. Das Ideologievokabular besitzt sogar „ein deontisches (zu Handlung aufforderndes) Potenzial“. Als Ausdruck der epistemischen Modalität tanzen die Modalpartikeln hier ein bisschen aus der Reihe. Von den vier genannten Vokabularen könnte man sie eventuell zu dem allgemeinen Interaktionsvokabular zählen, obwohl sie als solche bei Dieckmann (2005: 20) auch in dieser Gruppe nicht vorkommen.

Modalpartikeln werden stets in Kombination mit einem Satzmodus verwendet. Für folgende Modalpartikeln konnten im Korpus Belege ermittelt werden: *doch, ja, denn, aber, noch, einfach, mal, eigentlich*. *Doch, ja, denn* und *aber* waren in der genannten Rei-

henfolge am stärksten vertreten. Alle anderen genannten Modalpartikeln wurden jeweils nur einmal verwendet. Es verwundert nicht, dass *doch*, *ja* und *denn* stark vertreten sind, denn sie zählen zu den frequentesten Modalpartikeln in der deutschen Sprache. In den analysierten zehn Reden wurden die Modalpartikeln mit dem Aussage-, Frage-, Imperativ und Exklamativmodus kombiniert. Mit dem Aussagemodus wurden *einfach*, *doch* und *ja* kombiniert, mit dem Fragemodus *denn undeigentlich*, mit dem Imperativmodus *doch* und *mal* und mit dem Exklamativmodus *ja*, *doch* und *aber*. *Ja* und *doch* werden bei Altmann (1987:25) nicht als für diesen Modus charakteristische Modalpartikeln genannt. Hier tauchen Sie auf, weil in diesem Aufsatz fast alle Zwischenrufe zu dem Exklamativmodus gezählt werden. Ein umfangreicheres Korpus würde mit Sicherheit noch mehr Kombinationen nachweisen. Für eine Analyse der pragmatischen Funktionen in den Reden, die jeden möglichen Kontext berücksichtigen würde, ist hier nicht Platz genug. Meine Absicht ist es, nur an einzelnen Beispielen zu zeigen, welche Wirkung eine Modalpartikel, kombiniert mit einem bestimmten Satzmodus, haben kann. Es folgen nun ein paar Beispiele:

(21) Sie kennen **doch** auch die einschlägige Regelung aus § 14 des Teilzeit- und Befristungsgesetzes zu vorübergehenden Bedarfen, die sogenannte Projektbefristung. (Kai Gehring, Wissenschaftszeitverträge, 05.11.2015)

Der Sprecher hat die Aufgabe, die Abgeordneten zu überzeugen. Wenn wir die Modalpartikel weglassen würden, würde sich an dem Wahrheitsgehalt der Äußerung nichts ändern. Mit der Modalpartikel möchte der Sprecher an das gemeinsame Vorwissen erinnern. Man könnte sagen, dass es ein Illokutionsindikator für den Sprechakt Erinnern ist. Wir haben hier einen assertiven Sprechakt. Ich gehe in meinem Aufsatz davon aus, dass Modalpartikeln mehrere verschiedene pragmatische Funktionen haben können, aber ich gehe ebenfalls davon aus, dass sie eine semantische Bedeutung haben. So ordnet Thurmair (1989:111) der Modalpartikel *doch* das Merkmal <BEKANNT> zu. Auch diese Bedeutung ist mit dem Sprechakt Erinnern kompatibel. Gäbe es die semantische Bedeutung nicht, wären Modalpartikeln redundant. Man könnte Sie als Füllwörter betrachtet, aber das sind sie auf gar keinen Fall.

In folgendem Beispiel wurde wieder die Modalpartikel *doch* verwendet, und zwar kombiniert mit dem Imperativmodus.

(22) Ein weiteres Feld ist die Finanzierung. Die Bundesregierung muss Farbe bekennen: Wann kommen mehr Stipendien für Flüchtlinge? Unsere Zustimmung hätte sie. Auch der DAAD steht bereit. Darum: Machen wir es **doch** gemeinsam! (Kai Gehring, Studienchancen für Flüchtlinge, 05.11.2015)

Es wurde die eher unübliche Form der 1. Person Plural benutzt. Wir können von einem inklusiven Gebrauch des Personalpronomens *wir* sprechen, der Sprecher, sowie Hörer miteinschließt. Das ist ein direktiver Sprechakt. Hier ist es schwierig, eine Verbindung zu dem semantischen Merkmal <BEKANNT> nachzuvollziehen. Lässt man jedoch die Modalpartikel weg, ist die Bedeutung der ganzen Äußerung nicht mehr dieselbe. Da durch das Personalpronomen der 1. Person Plural sowohl Sprecher- als auch Hörerpräferenz besteht, können wir diesen Sprechakt im Sinne von Wagner (2001:149) als die Aufforderungshandlung AUFFORDERN oder VORSCHLAGEN begreifen. Durch die Modalpartikel *doch* wird diese Aufforderung eindringlicher.

In folgendem Zwischenruf wird die Modalpartikel *denn* mit dem Fragemodus kombiniert.

(23) Drittens. Es kann sich als problematisch entpuppen, dass Sie das nichtwissenschaftliche Personal aus dem Geltungsbereich des Wissenschaftszeitvertragsgesetzes herausnehmen. Vom Techniker bis zum Wissenschaftsmanager gilt dann das Teilzeit- und Befristungsgesetz. Die gutgemeinte Option der Dauerbeschäftigung ist bei diesem hochspezialisierten Personal aber nur eine scheinbare. Wenn die Hochschule nicht unbegrenzt ins Risiko gehen kann, droht Kündigung statt Dauerstelle.

(Hubertus Heil (Peine) [SPD]: Was ist **denn** Ihre Lösung?) (Kai Gehring, Wissenschaftszeitvertäge, 05.11.2015)

Thurmair (1989: 164) schreibt der Modalpartikel *denn* die Merkmale <CONNEX> und <UNERWARTET> zu. Diese Modalpartikel kommt nur in der Kombination mit dem Fragemodus vor. Eine konnektive Funktion zu dem Vorhergesagten ist durchaus vorhanden. Der Sprecher erwartet weniger eine Antwort, als er eigentlich dem Redner den Vorwurf machen möchte, dass er selbst auch keine Lösung hat. *Denn* ist ein Illokutionsindikator für den Illokutionstyp VORWERFEN.

Im ganzen Korpus waren sehr wenige Beispiele für den echten Exklamativmodus zu finden. Viele Äußerungen hatten am Ende das Ausrufezeichen, vor allem die Zwischenrufe, aber nur ganz wenige ließen sich in einen Verb-Erst-Exklamativsatz umformen, wie es der Fall mit folgendem Exklamativsatz ist.

(24) (Dr. Thomas Feist [CDU/CSU]: Das war eine super Begründung! – Marianne Schieder [SPD]: Das ist **aber** mutig!) (Özcan Mutlu, Alphabetisierung, 02.10.2015)

Aber gehört auch nach Altmann (1987:48) zu den Modalpartikeln, die für den Exklamativmodus charakteristisch sind. Er (Altmann 1993: 1026) bezeichnet sie als „vermutlich obligatorisch“. In diesem Beispiel haben wir den emotiven Illokutionstyp ERSTAUNEN-ÄUSSERN, aber das wäre die primäre Illokution, die sekundäre Illokution ist IRONISIEREN, und das wäre ein assertiver Illokutionstyp. Die Modalpartikel dient zusammen mit dem Exklamativmodus als Illokutionsindikator. Diese Modalpartikel taucht auch laut Thurmair (1989: 190) nur in Exklamativsätzen auf und diese Autorin schreibt ihr das Merkmal <UNERWARTET> zu, was dann leicht auf die oben genannte primäre Illokution schließen lässt.

6 Fazit

In diesem Beitrag wurden die pragmatischen Funktionen von Modalpartikeln und Satzmodi im politischen Kontext untersucht. Die Analyse hat ergeben, dass diese zwei Phänomene nicht allzu selten in den Bundestagsreden vorkommen, da der Bundestag der Ort ist, an dem gesprochen wird und sie, insbesondere die Modalpartikeln, ein Teil der gesprochenen Sprache sind. Für die Untersuchung war der Aussagemodus nicht von großem Interesse. Anhand des Korpus konnte festgestellt werden, dass die Abgeordneten mit dem Imperativmodus Appel und Vorwurf zum Ausdruck bringen. Der Fragemodus wurde zum Ausdruck des Vorwurfs, der Kritik und zum Appellieren verwendet. Der Exklamativmodus ist eher für die Zwischenrufe charakteristisch. Mit diesem wird entweder Zustimmung oder Missbilligung des Gesagten oder auch Ironie ausgedrückt. In Zwischenrufen werden außerdem auch noch der Fragemodus als Ausdruck der Kritikabwehr und der Ironie und der Imperativmodus als Ausdruck der Kritikabwehr oder als einfache

Aufforderung verwendet. Der Wunschmodus kam im untersuchten Korpus gar nicht vor. Modalpartikeln haben dazu gedient, an etwas zu erinnern, etwas vorzuschlagen, jeman- dem einen Vorwurf zu machen oder Erstaunen über etwas auszudrücken.

Literatur

- Abraham, W. (2009). Die Urmasse von Modalität und ihre Ausgliederung. Modalität anhand von Modalverben, Modalpartikel und Modus. Was ist das Gemeinsame, was das Trennende, und was steckt dahinter? In: *Modalität. Epistemik und Evidentialität bei Modalverb, Adverb, Modalpartikel und Modus* (W. Abraham; E. Leiss, Hrsg.), Tübingen: Stauffenburg Verlag, 251-302.
- Altmann, H. (1987). Zur Problematik der Konstitution von Satzmodi als Formtypen. In: *Satzmodus zwischen Grammatik und Pragmatik* (J. Meibauer, Hrsg.), Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 22-56.
- Altmann, H. (1993). Satzmodus. In: *Syntax. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung* (J. Jacobs et al., Hrsg.), Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1006-1029.
- Autenrieth, T. (2002). *Heterosemie und Grammatikalisierung bei Modalpartikeln. Eine synchrone und diachrone Studie anhand von „eben“, „halt“, „e(cher)t“, „einfach“, „schlicht“ und „glatt“*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Bublitz, W. (1978). *Ausdrucksweisen der Sprechereinstellung im Deutschen und Englischen. Untersuchungen zur Syntax, Semantik und Pragmatik der deutschen Modalpartikeln und Vergewisserungsfragen und ihrer englischen Entsprechungen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Burkhardt, A. (2005). Deutsch im demokratischen Parlament. Formen und Funktionen der öffentlichen parlamentarischen Kommunikation. In: *Thema Deutsch. Band 6. Sprache und Politik. Deutsch im demokratischen Staat* (J. Kilian, Hrsg.), Mannheim: Dudenverlag, 85-98.
- Dahl, J. (1988). *Die Abtönungspartikeln im Deutschen. Ausdrucksmittel für Sprechereinstellungen mit einem kontrastiven Teil deutsch-serbokroatisch*. Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- Dieckmann, W. (2005). Deutsch: politisch – politische Sprache im Gefüge des Deutschen. In: *Thema Deutsch. Band 6. Sprache und Politik. Deutsch im demokratischen Staat* (J. Kilian, Hrsg.), -Mannheim: Dudenverlag, 11-30.
- Eroms, H. W. (2000). *Syntax der deutschen Sprache*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kemme, H. M. (1979). *Ja, denn, doch usw. Die Modalpartikeln im Deutschen. Erklärungen und Übungen für den Unterricht an Ausländer*. München: Goethe-Institut.
- Krivonosov, A. (1966). Die Rolle der modalen Partikeln in der kommunikativen Gliederung der Aussagesätze, der Fragesätze, der Befehlssätze und der Nebensätze in bezug auf die Hauptsatzglieder. In: *Zeitschrift für Phonetik Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* (K. Ammer et al., Hrsg.), Berlin: Akademie-Verlag, 130-140.
- Kriwonossow, A. (1977). *Die modalen Partikeln in der deutschen Gegenwartssprache*. Göppingen: Verlag Alfred Kümmerle.
- Krüger, M. (2001) Modalität im Übersetzungsunterricht. Eine Studie zur Didaktik und Lernprogression. In: *Modalität und mehr/Modality and More* (H. Vater; O. Letnes, Hrsg.), Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier, 42-62.
- Mortelmans, T.; Boye, K.; van der Auwera, J. (2009). Modals in the Germanic languages. In: *Modals in the languages of Europe. A reference work* (B. Hansen; F. de Haan, Hrsg.), Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 11-69.
- Palmer, F. R. (1986). *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thurmair, M. (1989). *Modalpartikeln und ihre Kombinationen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Wagner, K. R. (2001). *Pragmatik der deutschen Sprache*. Frankfurt am Main: PETER LANG.

Sanela Mešić

**MODAL PARTICLES AND SENTENCE MOODS
IN THE BUNDESTAG SPEECHES**

Summary: The topic of this article are the pragmatic functions of modal particles and sentence moods in the political context. The analysis showed that these two phenomena occur very often in the Bundestag speeches because of the spoken language use in the Bundestag and since, in particular, the modal particles are a part of the spoken language. The declarative mood was not of the great interest for this investigation. The examined corpus shows that the representatives at the Bundestag use the imperative mode to express appeal and admonition. The question mood was used to express reproach, criticism and appeal. The exclamative mood is more characteristic of the heckling. This is used to express both approval and disapproval of what is said or even irony. For the heckling the question mood is used as an expression of criticism defense of the irony or as a simple invitation. The optative mood was not found in the examined corpus. Modal particles have served to remind of something, suggest something to express admonition or surprise about something.

Key words: sentence modus, modal particles, modality, pragmatic functions

Minka Džanko

MODALNA PARTIKULA *WOHL* I NJENI PRIJEVODNI EKVIVALNTI U BOSANSKOM/HRVATSKOM/SRPSKOM

Sažetak: U ovom radu se bavimo opisivanjem semantičko-pragmatičkih funkcija njemačke modalne partikule *wohl* na korpusu sastavljenom od šest njemačkih romana i utvrđivanjem njenih ekvivalenata u prijevodima na bosanski/hrvatski/srpski. Na korpusu sastavljenom od šest romana bosanskohercegovačkih književnika želimo utvrditi indikatore koji nas upućuju na upotrebu njemačke modalne partikule *wohl* prilikom prevođenja na njemački jezik. Usporedba komunikativnih funkcija modalne partikule *wohl* u izvoru i prijevodu predstavlja preduvjet za određivanje njenih prijevodnih ekvivalenata koji imaju svoje mjesto u području prevođenja, didaktike ali i leksikologije.

Ključne reči: modalne partikule, semantičko-pragmatičke funkcije, prijevodni ekvivalenti, modalnost

1.Uvod

1.1. Problemi prilikom prevođenja

Osnovni cilj ovog rada je utvrđivanje ekvivalenata njemačke modalne partikule *wohl* u bosanskom/hrvatskom/srpskom¹ jeziku kao i opisivanje njenih komunikativno-pragmatičkih funkcija na korpusu literarnih djela. Također želimo utvrditi da li u našem jeziku postoje određeni indikatori koji nas motiviraju da upotrijebimo navedenu njemačku partikulu prilikom prevodenja. S obzirom da je klasa njemačkih partikula veoma heterogena i brojna, predmet rada je sveden na istraživanje jedne partikule. Razlog za izbor partikule *wohl* je njena relativno iscrpna istraženost u njemačkom jeziku² što predstavlja veoma dobru osnovu za istraživanje njenih ekvivalenata u bosanskom/hrvatskom/srpskom.

Kada govorimo o problemu prevođenja modalnih partikula u obzir uzimamo nekoliko aspekata kao što su prevođenje i pojašnjenje partikula u nastavi njemačkog jezika,

1 Službeni jezici u Bosni i Hercegovini su bosanski, hrvatski i srpski.

2 Prema istraživanju E. Hentschel (1986) partikula *wohl* se na skali od 17 najfrekventnijih modalnih partikula u njemačkom jeziku nalazi na 10. mjestu sa procentom upotrebe od 2,4%; siehe auch Weydt 1969, Dohert 1979, Dahl 1988, Helbig 1988, Asbach-Schnitker 1975, Molnar 1998.

usmeno i pismeno prevodenje kao i tretman modalnih partikula u njemačko-bosanko/hrvatsko/srpskim (i obratno) rječnicima. Za one koji uče njemački jezik upotreba modalnih partikula se čini veoma teškom, a neki od razloga su poteškoće izvornih govornika njemačkog jezika da objasne upotrebu modalnih partikula kao i činjenica da njemački jezik spada u veoma eksplisitne jezike koji određenim leksičkim sredstvima jasno upućuju na jezički kontekst i komunikacijsku situaciju. Prvi korak u ovladavanju partikulama vidimo u tome da recipient/slušatelj razumije semantičko-pragmatička značenja modalnih partikula u pismenom i usmenom obliku s ciljem njihovog ispravnog percepciranja, izbjegavanja nesporazuma i uspješnog komunikacijskog procesa. Sličan problem se javlja i kod govornika njemačkog jezika, koji na osnovu pravila o modalnim partikulama moraju učiti da li je za partikule, koje oni u govoru koriste sponatno, neophodno tražiti ekvivalent u jeziku koji uče.

U području prevodenja ova problematika je još izražajnija. Naime, svaki prevoditelj ima za cilj da izrečeno i intencijsko u jednom jeziku prevede na ciljni jezik. Prevoditelj mora pokušati da pragmatičku funkciju ovih leksema opiše parafrazama koje sadrže više riječi ili ih prevede drugim leksičkim sredstvima. U njemačkom jeziku se modalnost izražava prevashodno leksičkim sredstvima, dok se u b/h/s jezičkim standardima modalnost pored leksičkim izražava i sintaktičkim, morfološkim i fonetskim elementima kao i vanjezičkim radnjama. May (1995: 84) upozorava na još jednu zamku prilikom prevodenja njemačkih partikula, a to je njihova frekventnost u njemačkom jeziku. Prevođenje svake njemačke partikule na ciljni jezik učinio bi ovakav prijevod jezički pretrpanim, vještačkim i potpuno neidiomatskim.

Uporedivši dosadašnja istraživanja prevodnih ekvivalenta partikule *wohl* u srpskom ili hrvatskom jeziku u radovima J. Dahl (1988), P. Mrazović (1990), grupe autora Đukanović et. al. (1986) i Ž. Uvanovića (2004) susrećemo najvećim dijelom iste prijevodne elemente. Tako se npr. partikula *wohl* u Dahlovoj disertaciji (1988: 258 ff.) javlja sa slijedećim ekvivalentima: *a, izgleda, li, po svoj prilici, pa, još kako* a kao prijevodni ekvivalent se javlja i potencijal. No, navedeni primjeri „suhog“ prevodenja ne vrijede bez semantičkih i pragmatičkih komentara o postojećoj ilokuciji ili ilokuciji koja se želi posredovati, o socijalnim odnosima koji ujetuju iskaz, bez stilskolingvističke analize i konteksta koji moraju prethoditi upotrebni određene parikule odnosno partikule u određenoj tekstualnoj funkciji³. U ovom radu sam pokušala odgovoriti na neke od nedostataka na koje sam ukazala.

Nedostatak prijevoda njemačkih modalnih partikula u rječnicima njemački-b/h/s jezik⁴ donekle je amortiziran rječnikom grupe autora Hansen-Kokoruš et al. (2005) u kojem ne manjkaju prijevodi partikula sa različitim značenjima u kontekstu. Ono što nedostaje i u ovom relativno iscrpnom rječniku su dodatni komentari koji se odnose na funkcije partikula kao npr. “intenziviranje”, “ublažavanje” itd. Engelov (1999) prijedlog i poticaj svima, kojima je tema partikula na srcu, na izradu leksikona njemačko-b/h/s partikula smatram i nužnim i obavezujućim. Prema Engelu (ibid.: 17) didaktički aspekt je neupitan, a stvaranje jedinstvenog leksikona za sva tri standarda važan i iz nacionalnih ili, bolje rečeno, etničkih razloga.

3 Engel (1999)

4 Na ovom mjestu imamo u vidu prije svega rječnike Đukanović et al. (1993) kao i Jakić/Hurm (1991)

1.2. Intonacija i izvanjezičke radnje u bosanskom/hrvatskom/srpskom

Iako je činjenica da je bosanski/hrvatski/srpski više implicitan, a da se za izražavanje modalnosti pored partikula koriste i brojna druga gramatička i leksička sredstva kao i intonacija, na osnovu navedenih istraživanja polazim od teze da i naši jezični standardi raspolažu sa veoma širokim dijapazonom partikula. No, s obzirom da se za partikulama u našem jeziku vrlo često traga putem kontrastivnih analiza, i to polazeći od stranog jezika, moguće je da se pri tome zanemaruju leksičke i kulturološke osobenosti jezika u kojem leksička sredstva poput partikula svoju funkciju i distribuciju nalaze u drugim pragmalingvističkim kontekstima. Naime, svi navedeni kontrastivni radovi za rezultat imaju uglavnom iste partikule. Pogledamo li radove direktnе i isključive analize b/h/s partikula s naglaskom na usmenu komunikaciju (Jocić 1983, Šokica 1986) ili, pak, naše gramatike, uočićemo frekventnost partikula koje se nikada ne pojavljuju kao ekvivalenti npr. njemačkih partikula, no imaju svoje logičko i pragmatičko značenje u tekstu⁵. Ovdje se prema mom mišljenju radi o nužnosti poštivanja koncepta interkulturnalne komunikacije. Prevoditelj je, naime, medijator između različitih kulturnih krugova. Njemačko-francuska kontrastivna analiza je zasigurno jednostavnija od kontrastivne analize njemačkog i urdu jezika jer ove dvije zemlje imaju veoma mnogo kulturno-jezičkih sličnosti i ustaljenih šema interakcije. Vrlo je česta konstatacija da se modalna nijansa/obojenost prisutna u njemačkom iskazu na prvi pogled na naš jezik uopće ne prevodi, no u tom slučaju bismo trebali istražiti da li se ta ista obojenost u jeziku odnosno kulturi jezika na koji se prevodi nalazi upravo na vanjezičkom, neverbalnom, situativnom odnosno pragmatičko-kulturalnom nivou.

U ovom radu nećemo detaljnije istraživati funkciju neverbalne komunikacije s obzirom da na korpusu ekscerpiranom iz romana nije moguće promatranjem govornika ustanoviti da li su gestikulacija i mimika izraženiji kod govornika našeg maternjeg jezika ili njemačkog. Mišljenja sam da govornici b/h/s jezičnih standarda spadaju u kulture (narode) sa kulturnospecifičnom stranom neverbalnog kazivanja i da se gestikulacijom i mimikom kao prenosnicima informacija i intencije iskaza koriste znatno više nego u kulturama poput njemačke⁶.

2.Obilježja modalne partikule *wohl*

Pitanje jedinstvene i univerzalne definicije partikula kao vrste riječi još uvijek nije usuglašeno. U ovisnosti od toga, da li se prilikom klasifikacije partikula uzimaju u obzir njihove sintaktičke ili sadržajno-komunikativne osobine ili i jedne i druge, odnosno da li se koriste samo pragmatički ili i semantički kriteriji, u gramatikama nailazimo na najrazličitije vrste riječi grupisane pod pojmom partikule. Iz razlika prilikom definiranja i klasificiranja modalnih partikula proizilazi i činjenica da određeni kriteriji ne vrijede za sve modalne partikule. Navešćemo najprije opća obilježja modalnih partikula:

- nepromjenjivost
- izražavaju stav govornika u odnosu na propoziciju iskaza
- nenaglašenost

5 Npr. *vala, bre, bože, bo(g)me, brate, ovaj, samo*, itd.

6 Detaljnije o sinergiji kulture i neverbalne komunikacije v. Ekman /Friesen (1969),

- ne zauzimaju inicijalnu poziciju u rečenici
- ne služe kao odgovor na pitanje tj. ne čine rečenični ekvivalent
- neznatno ili nepostojeće semantičko značenje tj. dobivaju značenje u kontekstu
- nisu samostalni rečenični dio
- ne mogu se negirati
- postoje homonimni oblici u drugim vrstama riječi.

Dok mnogi autori navode Weydta (1969: 68, 1977: 217 f.) kao kreatora osobine nenaglašenosti partikula, Weydt (1986: 402) dolazi do zaključka da je razlika između naglašenih i nenaglašenih oblika upravo jedna od posebnosti partikula i da se za oba oblika mogu izdvojiti zajednička „krovna“ značenja. Slijedeći autore poput Molnar (2001), Hentschel/Weydt (1983), Helbiga (1988, 1994), Zifonun/Hoffmann/Strecker (1997), Autenrieth (2002) u ovom radu sam u modalne partikule uključila i naglašeni invarijantni oblik modalne partikule *wohl*.

Modalne partikule prema većini lingvista⁷ ne mogu zauzeti poziciju ispred finitnog glagola. Riječi kao što su *wohl*, *ja* i sl. nalazimo u početnoj poziciji kada u duhu svoje poliznačnosti pripadaju nekoj drugoj funkcionalnoj klasi (npr. modalnim riječima ili adverbima) ili u eliptičnim rečenicama bez glagola, kao što je slučaj u slijedećem primjeru:

(1) „Wird Klaus uns morgen anrufen? *Wohl* kaum.“ (Dahl 1988: 38)

No partikula *wohl* se javlja na prvom mjestu i ispred veznika *weil* odnosno kauzalnog priloga *deshalb*:

(2) *Wohl* deshalb liebt man die Andenken so, wie geschmacklos das auch immer sein mag. (KÖD 1994: 76)

I u narednim primjerima partikula *wohl* zauzima prvo mjesto, a razlog tome je isključivo njena naglašenost koja je također indikator i same restriktivne funkcije partikule *wohl*⁸:

(3) *Wohl* bedrängen ihn auch Versuchungen, so der Wunsch zu weinen, *aber* schnell genug weiß auch dieser Wunsch wieder zu verschwinden... (KÖD 1994: 75)

(4) *Wohl* ähnelte dieses einem Mittagsmal nicht im geringsten, *doch* in der Weise, in dem Maße fiel es mir schwer, mit ihm zu reden. (KÖD 1994: 203)

Navedeni primjeri govore u prilog novijem stajalištu lingvista, kojemu se i sama priključujem, da se uvriježeni kriteriji partikula poput obligatorne nenaglašenosti i središnje pozicije uz striktno isključenje njene početne pozicije u rečenici moraju revidirati ili barem relativizirati.

3. Funkcije modalne partikule *wohl* i njeni ekvivalenti u bosanskom/hrvatskom/srpskom

Sljedeća analiza partikule *wohl* izvršena je na korpusu sastavljenom od primjera iz šest njemačkih romana i njihovih prijevoda na b/h/s jezik kao i šest romana na b/h/s jeziku i njihovih prijevoda na njemački jezik. Korpus je ekscerpiran iz dijaloga pisanih tekstova, što zapravo jeste ili veoma sliči govornome jeziku. Mišljenja sam da je istraživanje partikula u cilju njihovog strategijskog razumijevanja u određenom smislu i lakše u pisanim tekstu – u ovisnosti od vrste teksta – jer je svaka partikula od strane autora oda-

7 Up. Krivonosov, Bublitz, Weydt, Engel

8 Up. Helbig (1988: 239) i odjeljak 3.5.

brana svjesno i sa ciljem projekcije konkretnе funkcije u tekstu. Autorovi komentari karakteriziraju govorne činove i pružaju dovoljno informacija o stavovima, pretpostavkama i emocijama govornika, a opisuju i neverbalne jezičke radnje kao što su gestika, mimika i intonacija (Beerbom 1992: 116). U analizi smo se ograničili na upotrebu modalne partikule *wohl* u izjavnim rečenicama.

3.1. Funkcija pretpostavke

U izjavnim rečenicama *wohl* signalizira da govornik ne tvrdi, nego s velikom vjerovatnoćom pretpostavlja da je sadržaj njegovog iskaza istinit (Helbig 1988: 238). Ovakva upotreba modalne partikule *wohl* može se objasniti pomoću modalnih riječi *wahrscheinlich* i *vermutlich*. U istraženom korpusu partikula *wohl* u funkciji pretpostavke ima ukupno 14 različitih prijevoda, i to partikule: *vjerovatno, valjda, sigurno, zacijelo/zacelo, svakako, možda, nekako i izgleda*, glagole: *činiti se, biti, misliti, nadati se*, kombinaciju priloga i graduativne partikule *lako moguće* i leksemsku grupu *po svoj prilici*. Također sam registrirala jedan neprecizan kao i nekolicinu prijevoda sa nultim ekvivalentom.

U drugom dijelu analize utvrdila sam slijedeće indikatore u bosanskom jeziku: *valjda, možda, izgleda, već, zar, šta li*, veznik namjenskih rečenica *ne bi li* kao i glagol *biti* u futuru+da-konstrukciji. Radi ilustracije izdavajam primjer sa indikatorom *zar*.

1

-Sinko, ne dajem te što će ti biti dobro i lako, nego što je tako, zar , suđeno. Ona je kuća teška i opaka...(AP 84/85: 283)	„Mein liebes Kind, ich gebe dich nicht fort, weil du es gut und leicht haben wirst, sondern weil es dir wohl so beschieden ist. Jenes Haus ist schwer und finster. ..“(AGVP 1987: 48)
---	---

Treba reći da partikula *zar* u ovom obliku nije registrirana u meni dostupnoj literaturi, već se isključivo pojavljuje kao upitna partikula za izražavanje: iznenađenja (*Zar je to pravda?*), čuđenja s prekorom (*Zar se tako razgovara s majkom?*), prekora sa primjесama savjeta (*Zar baš moraš toliko da pušiš?*), čuđenja sa upozorenjem (*Zar hoćeš posao da izgubiš?*), molbe (*Zar ne bih mogla još ostati?*) (Mrazović/Vukadinović 1990: 440 f.), čuđenja i sumnje (*Zar ti već znaš voziti auto?*) ili pak sugestivne komponente u afirmativnim i negiranim pitanjima (*Zar se mi već nismo negde sreli? Zar mu je itko mogao pomoći?*) (up. Uvanović 2004: 76) U našem primjeru partikula *zar* izražava subjektivnu pretpostavku govornika da je tako kao što tvrdi u svom iskazu, svojevrsnu ogradu od onoga što tvdi jer, na koncu, samo dragi Bog zna šta nam je zaista suđeno.

3.2. Funkcija pretpostavke uz signaliziranje ironije

Moderna empirijska istraživanja konverzacije istražuju fenomene poput humora i ironije. Ironija kao aspekt jezičnog djelovanja u ovom korpusu ne predstavlja funkciju *per se* već jednu od dodatnih nijansi iskaza. Prema našem istraživanju ovakve funkcije su veoma usko vezane za dati kontekst a u navedenim primjerima autori ironiju koriste kao retoričko sredstvo za verbalni napad na protivnika. Mišljenja smo da upravo partikule u

kombinaciji sa intonacijom i mimikom mogu biti nositelji ironije. Što je partikula *wohl* polifunkcionalnija, to je za njenu analizu neophodniji širi kontekst koji prevazilazi okvire samog teksta, a nalazi u poznavanje pozadinskih ili općih infromacija.

Kontekst: Schnier razgovara sa Sommerwildom raspravljujući o Marijinim razlozima za odlazak, o njenoj udaji za Heriberta i teološkim načelima općenito. Schnier je razlučen i isprovociran i Sommerwildu odgovara u svom maniru, ironično i prezirivo.

2

Ich bin wohl nicht feinsinnig und nicht Künstler, vor allem nicht christlich genug, als dass ein Prälat zu mir sagen würde: Schnier, hätten Sie es doch beim Konkubinat gelassen.” (BA 1967: 129)	Ja vjerljivo nisam dovoljno tankoćutan ni dovoljno umjetnik, a prije svega nisam dovoljno kršćanin, a da bi mi jedan prelate govorio: Schnier, da ste bar ostali kod konkubinata. (BG 1989: 127)
--	---

Partikulom *wohl* je dodatno naglašena Schnierova intencija da na ironično-preziv način – pod plaštom samokritike - izrazi svoju kritiku društva i katoličanstva koje reprezentiraju Sommerwild, Züpfner, Heribert i svi ostali koje smatra suodgovornim za Marijin odlazak. Većinu primjera za ovu (pod)funkciju partikule *wohl* nalazimo u romanu „Ansichten eines Clowns“ u izjavama lika Schniera. Tvrdeći nešto drugo, Schnier zapravo želi iskazati svoju ljutnju i neslaganje sa svojim sugovornicima. Svojim provokacijama Schnier indirektno izaziva svoje sugovornike na verbalni duel, a ironija je u njegovom slučaju pod datim uvjetima posljednja mogućnost da izrazi svoju ljutnju i suprotstavi se svojim sugovornicima. S obzirom da Schniera i poznanci i porodica smatrali *persona non grata*, njegov odnos i komunikacija s njima je neprijateljska što dodatno pojačava dejstvo njegovih ironičnih izjava. Gestika, mimika, intonacija kao i modalne partikule se zasigurno mogu ubrojati u indikatore ironije, no najvažnijim indikatorom smatramo kontekst od kojeg prema našim istraživanjima u najvećoj mjeri ovisi funkcija modalnih partikula. *Vjerljivo* smatramo adekvatnim prijevodom jer modalna partikula *vjerljivo* svojim prisustvom ukazuje na to da govorno lice unosi ličnu procjenu, tj. daje veliki procenat vjerljivoće iskazu a uz prepostavljenu intonaciju i odgovarajuće vanjezične radnje može biti ironično konotirana.

Kontekst: Schnier žučno, prijekorno i emotivno razgovara sa majkom koju takav razgovor vrijeda. Nakon kratke pauze u razgovoru njegova majka je opet sigurna u sebe u trenutku kada Schnier još uvijek nije spremna nastaviti i na veoma direktni i grub način mu govori da zna razloge njegovog poziva, da mu opet loše ide i da ga prati poslovni peh.

3

[...]“du fürchtest wohl , ich würde Euch um Geld angehen, aber das brauchst du doch nicht zu fürchten, Mama. Ihr gebt mir ja doch keins. Ich werde den Rechtsweg bestreiten [...]” (BA 1967: 34)	“[...] “i sad se sigurno bojiš da će moljati za novac, ali toga se zaista ne bi trebala bojati, mama. Vi mi ga ionako ne biste dali. Mislim da će ipak potražiti pravni lijek [...]”(BG 1989: 33)
---	--

U navedenom primjeru prijevod sa partikulom *sigurno* smatramo adekvatnim jer ista svojim prisustvom ukazuje na to da govornik unosi ličnu procjenu, a svom iskazu daje veliki procenat vjerljivoće. (up. Bošnjaković 1980: 24) U rečenicama sa epistemičkim

modalnim okvirom očigledno postoji manji ili veći stepen distanciranosti govornog lica od istinitosti propozitivnog sadržaja (Piper et al. 2005: 644). Čak i kada se uvjerenost govornog lica u istinitost iskaza naglašeno ističe, kao što je to slučaj sa partikulom *sigurno*, to nije lišeno elementa procjene realnosti propozitivnog sadržaja, kakvog nema u rečenicama bez epistemičkog modalnog okvira. Nemoćan da se odbrani na bilo koji način, Schnier je napada gdje je najosjetljivija. Partikulom *wohl* govornik na preziv način izaziva sugovornika s ciljem da ga povrijedi. Smatramo da je i u ovom primjeru kontekst odlučujući za određivanje ilokutivne funkcije partikule, a intonacija (ali i druge vanjezične radnje) veoma važan parametar. Isto važi i za odgovarajuću interpretaciju ekvivalenta *sigurno*.

U istraženom korpusu partikula *wohl* u funkciji pretpostavke sa dodatnom funkcijom ironije ima ukupno 3 različita prijevoda, i to partikule: *vjerovatno*, *valjda* i *sigurno*. Interesantnom se čini činjenica da svi registrirani primjeri, u kojima smo prepoznali ovu funkciju partikule *wohl*, imaju svoj ekvivalent u b/h/s jezičnim standardima, no sama funkcija kako u njemačkom tako i u b/h/s standardu određena je partikulom, širim kontekstom kao i prepostavljenom intonacijom, mimikom i gestikulacijom.

3.3. Isticanje iskaza

U narednim primjerima partikula *wohl* gubi funkciju pretpostavke tj. ista prelazi u drugu sferu značenja, a služi isticanju tj. pojačanju iskaza govornika.

4

“[...] Und wenn Papa sich Gotthold gegenüber so ganz abweisend verhält, so ist das...” “Nein, Unsinn, Jean, dein Verhältnis zur Sache ist <i>doch wohl</i> klar. Aber Gotthold glaubt, dass ich, seine Stiefmutter, nur für meine eigenen Kinder sorge und ihm seinen Vater gefließtlich entfremde. Das ist das Traurige...” (MB 1979: 15)	“[...] A što se tata tako negativno odnosi prema Gottholdu, to je...” “Ne, glupost, Jean. Tvoj je odnos prema toj stvari <i>posve</i> jasan. Nego Gotthold drži da se ja, njegova mačeha, brinem samo za svoju djecu i da mu navlaš otuđujem oca. Eto, to je žalosno...” (MBB 1980: 16)
--	---

S obzirom na afektivnu notu cjelokupnog konteksta kombinacijom partikula *doch wohl* se pojačava iskaz. Prevoditelj se poslužio graduativnom partikulom *posve*⁹ za izražavanje maksimalnog stupnja a u kombinaciji sa pridjevom ili nekom drugom graduativnom partikulom. Ova partikula pojačava sud govornika, a može se parafrazirati sa ‘u punom stepenu/potpuno/apsolutno’.

5

In diesem Augenblick der Wagen rasselte durch die Breite Strasse – ging der Träger Mathiesen vorüber und nahm tief seinen rauhen Zylinder ab – mit einem so bärbeißigen Pflichtgesicht, als dächte er: Ich wäre <i>ja wohl</i> ein Hundsfott...! (MB 1979: 131)	Baš taj čas – kola su drndala kroz Široku ulicu – prođe nosač Matthiesen i skide duboko svoj rutavi cilindar, s tako strogim izrazom dužnosti na licu kao da je mislio: <i>Bogami</i> , bio bih hulja i lopov...” (MBB 1980: 122)
--	--

9 Prema Tekavčiću radi se o čestici kvantifikacije (1992: 154)

Kombinacija partikula *ja wohl* u primjeru # 5 pojačava afirmaciju iskaza kao uostalom i partikula *bogami* koja pojačava afirmaciju uz afektivnost i izvjesnu familijarnost (Tekavčić 1992: 137). Prema Tekavčiću (ibid.) ta je „čestica“ površinski ostatak potpune rečenice u funkciji zazivanja božanstva, prisege itd. : [Tako] mi Boga [da je onako kako kažem], Bog me [kaznio ako lažem, ne izvršim itd.].“ Slične partikule u funkciji intenzifikacije i pojačanja ekspresivnosti iskaza su i *bože*, *bo(g)me* (Jocić 1983: 150 f., Mrazović/Vukadinović 1990: 427). Ekspresivnost je izražena i u narednom opisnom prijevodu.

6

Zwar hatten Tony und ihre Mutter aus dem Verlaufe einiger Gespräche erfahren, zu welch unredlichen Mitteln Herr Grünlich gegriffen hatte, um achzigtausend Mark zu erlangen, aber der Konsul hütete sich <i>wohl</i> , die Sache der Öffentlichkeit oder gar der Justiz zu übergeben. (MB 1979:197)	Istina, Tony i njena majka saznale su iz nekih razgovora, kakvim se nedopuštenim sredstvima služio gospodin Grünlich da bi došao do 80.000 maraka, ali konzulu <i>nije ni na um dolazilo</i> da stvar iznese pred javnost ili čak pred sud. (MBB 1980: 181)
--	--

Iz drugog dijela analize prjevoda romana bosanskih književnika sa istom tekstnom funkcijom izdvajam slijedeći primjer:

7

Ako nisam dužan a ipak je odem vidjeti, morao bih vidjeti nešto osobito da to ne bude neuspjeh, a Basra mi <i>vala</i> nije nešto osobito. (KID 1991: 411)	Wenn ich nicht verpflichtet bin und dennoch aufbreche, um sie zu sehen, müsste ich etwas Besonderes zu sehen bekommen, damit es kein Mißerfolg würde, und Basra scheint mir <i>wohl</i> nichts Besonderes zu sein. (KÖD 1994: 526)
---	---

Partikula *vala* služi isticanju i potvrđivanju iskaza i ima sličnu upotrebu kao *baš* i *bogme* (Mrazović/Vukadinović 1990: 440). Subjektivnost iskaza odnosno subjektivna procjena iskaza je na njemački jezik prenesena glagolom *scheinen* a naglašenost istog partikulom *wohl* što je moguće i na našem jeziku: *E biće vala od ovog deteta dobar čovek.* (ibid.).

Registrirani ekvivalenti partikule *wohl* sa funkcijom isticanja iskaza su većinom različiti kvantifikatori tj. partikule za stepenovanje i isticanje kao što su: *zacijelo*, *jamačno*, *bar*, *posve*, *bogami*, leksemske grupe riječi *po (svoj) prilici*, *s pravom*, a konstatirali smo i ekspresivno naglašene opisne prijevode. U indikatore partikule *wohl* ubrajam partikule *i* i *vala*.

3.4. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti

Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti sa svim svojim varijantama odnosno dodatnim komunikativnim nijansama, prema mom saznanju i u meni dostupnoj literaturi o pragmatičko-komunikativnim funkcijama partikule *wohl*, do sada nije spomenut pa samim tim ni posebno analiziran. U primjerima koji slijede partikula *wohl* nema funkciju pretpostavke sadržaja iskaza, nego indigniranog odbijanja bilo kakve mogućnosti suprotne iskazu govornika.

Kontekst: Kralj Ajet spremno dočekuje grupu Kolhiđana koji ga žele ubijediti da se u skladu sa starim kolhiđanskim zakonom dobrovoljno povuče. No, on spremno najavljuje da će se jednog dana i povući a prijesto prepustiti svom sinu.

8

Dies werde den Sitten unseres Volkes mehr als Genüge tun; denn soweit würden wir <i>ja wohl</i> nicht gehen zu verlangen, dass nach den ältesten Ritualen entweder er, der alte König, oder sein junger Stellvertreter geopfert werden müsse. (WMS 2004: 92)	To će više nego zadovoljiti običaje našeg naroda, reče, jer nećemo <i>valjda</i> ići tako daleko da tražimo da, u skladu sa najstarijim ritualima, mora biti žrtvovan ili on, stari kralj, ili njegov mladi zamjenik. (WMG 2001: 88)
---	---

U datom kontekstu ne smatramo da se radi o izvornoj funkciji kombinacije partikula *ja wohl* za izražavanje pojačanog stepena vjerovatnoće¹⁰, nego o funkciji za izražavanje afektivnosti. Kombinacijom *ja* i *wohl* govornik vrlo emocionalno odbija zahtjev ili eventualni zahtjev trećeg. Partikula *valjda* u ovom iskazu ima istu funkciju¹¹. U oba primjera radi se o negacijskoj rečenici na koju govornik očekuje samo jedan odgovor a to je ‘Keine Wiederrede. Selbstverständlich nicht.’

Kontekst: Ranjeni vojnik se ustručava da legne na bolnički krevet i zaprlja plahtu. Medicinska sestra mu se obraća sljedećim riječima:

9

“Dafür, dass Sie draussen im Graben gelegen haben, werden wir <i>wohl</i> noch ein Bettlaken waschen können”, fährt sie fort. (RW 1999: 166)	“ <i>Pa valjda</i> možemo oprati jednu plahtu za vas koji ste bili u rovovima”, uvjerava me. (RZ 1966: 163)
---	--

Partikula *wohl* i partikula *valjda* svojoj temeljnoj funkciji vjerovatnoće dodaju “i afektivnu komponentu gotovo indignirana odbijanja protivne mogućnosti”¹² (Tekavčić 1992: 139). Iz navedenog primjera proizilazi još jedna funkcija, a to je razumljivost sama po sebi što je u prijevodu na bosanski/hrvatski/srpski dodatno naglašeno partikulom *pa* u konektivnoj funkciji odnosno funkciji podsjećanja na opće pozнату okolnost ili događaj zbog čega je svako čuđenje sugovornika izlišno.

10

Neki poslije pričali kako je protiv države i samoupravljanja, a on bi njima: “Znao sam se ja postaviti i za i-bea, <i>pa valjda</i> znam i za lova na medvjede.” Ovi ništa, pokunjili glave [...] (JSM 1999: 58)	Einige erzählten später, er sei gegen den Staat und die Selbstverwaltung, doch er gab ihnen zurück.” Ich habe auch zum Informbüro Stellung zu beziehen gewusst, da werde ich <i>wohl</i> auch was von Bärenjagd verstehen. Die wurden ganz still, zogen die Köpfe ein [...]” (JSMDt 1996: 62)
---	--

10 Helbig (1988:238): Govornik smatra da je iskaz najvjerovaljnije tačan: *Der Zug ist ja wohl wieder nicht pünktlich.*

11 Mrazović (1990:306): Odbijanje nečije molbe: *Nisam valjda plaćena da tebe zamenujem.*

12 Interesantno je spomenuti sasvim opozitnu funkciju marker-a/čestice/modalne riječi *valjda* kao u sljedećim primjerima: *Valjda nisi izgubio naše ključeve. Nećeš valjda već ići.* (Uvanović 2004: 75) Naime prema Uvanoviću ovim markerom govornik želi izraziti očekivanje da je iskaz suprotan propoziciji tačan. Ovom značenju bi odgovarao njemački ekvivalent *etwa*.

Već ranije je istaknuto da se partikula *valida* razlikuje od drugih partikula za izražavanje vjerovatnoće ili pretpostavke po tome što ima još jednu pragmatičku funkciju. Naime, radi se o afektivnoj komponenti nedvojbenog odbijanja protivne mogućnosti. Partikulom *pa* govornik sugovornika podsjeća na događaje zbog čega je svako čuđenje sugovornika izlišno. Dodatne značenjske nijanse u našem primjeru su razumljivost sama po sebi i uvrijedjenost.

Najčešći ekvivalent partikule *wohl* je partikula *valida* koja pored svoje temeljne funkcije vjerovatnoće u određenom kontekstu može imati afektivnu komponentu gotovo indignirana odbijanja protivne mogućnosti. Iz navedenih primjera proizilazi još jedna funkcija, a to je razumljivost sama po sebi, što je u prijevodu na b/h/s dodatno naglašeno partikulom *pa* u konektivnoj funkciji odnosno funkciji podsjećanja na opće pozнату okolnost ili događaj zbog čega je svako čuđenje sugovornika izlišno. U ovisnosti od dodatnih značenjskih nijansi ekvivalenti partikule *wohl* u ovoj funkciji su i partikule *vjerovatno* i *zaciјelo*, a u indikatore ubrajamo kombinaciju partikula (*pa*) *valida*.

3.5. Potvrda prethodnog iskaza uz istovremenu ogragu

Naglašeni oblik partikule *wohl* pojavljuje se u veoma ograničenom broju konteksta. U iskazima u kojima govornik upućuje na jedan dio tekućeg teksta (deiksa) ne možemo govoriti o funkciji pretpostavke. U navedenim primjerima partikula *wohl* ima drugu pragmatičku funkciju, a to je potvrda iskaza uz istovremenu ogragu prema sadržaju istog. U ovoj funkciji prema Asbach-Schnittker (1975: 44) nenaglašeni oblik modalne partikule *wohl* iskazuje sličnosti sa naglašenim oblikom, a prema Helbigu (1988: 239) on jeste naglašeni oblik partikule *wohl*. U ovom slučaju *wohl* ima adverzativno ili koncesivno dejstvo. (Helbig 1988: 239).

11

“...Und unsere Bauten aus dem Mittelalter waren durch Anbauten verhässlicht und bröckelten nur so herunter, denn die einzelnen Leute hatten wohl Geld, und niemand hungerte; aber der Staat hatte gar nichts, und alles wurstelte so weiter [...]” (MB 1979:306)	“...Naše srednjovjekovne zgrade bile su iznakažene nadogradnjom i naprsto se raspadale, jer, pojedini ljudi imali su doduše novaca, i nitko nije gladovao, ali država nije imala ništa, i tako se prtljalo [...]” (MBB 1980: 281)
--	---

Partikula *wohl* se javlja u funkciji potvrde prethodnog iskaza uz istovremeno ograničavanje njegovog dejstva. Kombinacija *wohl ... aber* se u ovom primjeru može zamjeniti sa *zwar ... aber*. U navedenim primjerima se ne dovodi se u pitanje iskaz, ali se ograničava njegova relevantnost (Asbach-Schnittker 1975: 56). Partikula *doduše* ima jasno koncesivno značenje (Tekavčić 1992: 170, Mrazović/Vukadinović 1990: 413). Značenje ove partikule može se prema Tekavčiću (ibid.) parafrazirati na sljedeći način: „Dopuštam/Istina je da je tako kako se kaže (anafora), ali ipak...“ No dok Tekavčić tvrdi da je sa ovom partikulom korelativna partikula *ipak*, mišljenja sam da je uz partikulu *doduše* obligatorna ili partikula *ipak* ili veznik *ali* ili pak kombinacija ove dvije riječi. Dahlovo (1988: 262) je mišljenje da se u primjerima poput navedenih radi o partikulama stepenovanja *wohl ... aber* koje se javljaju u paru, a na b/h/s/ jezik se prevode sa *doduše ... ali*.

I u b/h/s korpusu su potvrđeni primjeri dvojca *doduše* – *ali* odnosno partikule sa koncesivnom funkcijom i adverzativnog veznika *ali*.

12

Mogu mu, <i>doduše</i> , i nacrtati nekoliko trokutova, <i>ali</i> se bojim da bih za te igrarije dobio lijepu nagradu. (KID 1991: 238)	Ich kann ihm <i>wohl</i> einige Dreiecke zeichnen, <i>doch</i> ich fürchte, dass ich für solche Spielereien eine [...] Belohnung bekäme. (KÖD 1994: 286)
---	--

Međutim, u prijevodu na njemački jezik partikula *wohl* se u većini slučajeva nalazi na prvom mjestu što je u suprotnosti sa mišljenjem većine lingvista o obligatornoj središnjoj poziciji modalnih partikula u rečenici.

13

Salijeću ga, <i>doduše</i> , napasti kao što je želja da plaće, <i>ali</i> se dosta brzo i ta želja izgubi...(KID 1991: 82)	<i>Wohl</i> bedrängen ihn auch Versuchungen, so der Wunsch zu weinen, <i>aber</i> schnell genug weiss auch dieser Wunsch wieder zu verschwinden....(KÖD 1994: 75)
---	---

Za *wohl* u koncesivnoj funkciji najčešći b/h/s ekvivalent je partikula *doduše*, a ekvivalenti su i *itekako* i *svakako*, a kao indikator u bosanskom/hrvatskom/srpskom također se javlja partikula *doduše*.

Već je istaknuto da se riječi kao što su *wohl*, *ja*, *doch* i sl. mogu naći i u početnoj poziciji kada u duhu svoje poliznačnosti pripadaju nekoj drugoj funkcionalnoj klasi (npr. modalnim riječima ili prilozima) ili kada se iste pojavljuju zajedno sa određenim upitnim zamjenicama ili veznicima. Čak i ako prihvatimo Dahlovo (1988: 262) mišljenje da se u primjerima poput navedenih radi o partikulama stepenovanja koje se javljaju u paru, a ne modalnim partikulama, njihova početna pozicija ne može biti opravdana jer se ni partikule stepenovanja same ne mogu naći na prvom mjestu u rečenici (DUDEN 2005: 595). Mišljenja smo da partikula *wohl* u navedenim primjerima može zauzeti prvo mjesto, a razlog tome je isključivo njena naglašenosnost koja je također indikator i same restriktivne funkcije partikule *wohl*. Time je još jednom potvrđeno novije stajalište lingvista, kojemu se priključujemo, da se do sada važeći kriteriji partikula poput obligatorne nenaglašenosti i središnje pozicije uz striktno isključenje njene početne pozicije u rečenici moraju definitivno revidirati ili barem relativizirati.

4.Zaključak

Kontrastivnom analizim njemačke modalne partikule *wohl* pokazali smo da ista u različitim kontekstima ima brojna komunikativno-pragmatička značenja koja je na našem jeziku nemoguće izraziti jednom riječju. Istovremeno smo došli do zaključka da i naš jezik obiluje različitim partikulama koje nam u konačnici uz pomoć konteksta i (prepostavljenje) intonacije omogućavaju prijevod iznjansiranih pragmatičkih funkcija ove partikule. Kao prijevodni ekvivalenti utvrđene su 21 partikula i šest ostalih leksičkih sredstava: *vjerovatno/vjerojatno*, *(pa) valjda*, *sigurno*, *možda*, *zacijelo/zacelo*, *svakako*,

nekako, izgleda, jamačno, bar, posve, bogami, itekako, doduše, jedino, no, pa, a, ta, zar, eto, glagoli činiti se, biti, misliti, nadati se kao i leksička sredstva poput moguće, po svoj prilici. No, najčešće, tačnije u 61,4% primjera partikula *wohl* nije prevedena.

Analizom b/h/s književnih dijela i njihovih prijevoda na njemački jezik utvrđili smo da od ukupno 164 primjera sa modalnom partikulom u njemačkim prijevodima, u 61 primjeru ova praktika nema polaznog leksema u b/h/s izvoru. Konstatirani su slijedeći indikatori za upotrebu modalne partikule *wohl* prilikom prevođenja na njemački jezik: (*pa*) *valjda, možda, izgleda, doduše, zar, i, vala, li, to, samo, a, pa, kao*, glagol *biti* i veznički namjerne rečenice *ne bi(h) li*. U izjavnim rečenicama utvrđene su slijedeće pragmatičke funkcije partikule *wohl*: funkcija pretpostavke, funkcija pretpostavke uz signaliziranje ironije, isticanje iskaza, afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti i potvrda prethodnog iskaza uz istovremenu ogragu.

5.Izvori

- Andrić, Ivo (1984/1985): Pripovijetke, Svjetlost: Sarajevo. (AP 84/85)
- Andrić, Ivo (1987): Die Geliebte des Veli Pascha, preveli Alois Schmaus, Werner Creutziger, Martin Zöller i Elemer Schlag, Sarajevo: Svjetlost. (AGVP 1987)
- Andrić, Ivo (1981): Na Drini ćuprija, Sarajevo: Svjetlost/Prosveta/Beograd/Mladost/Državna založba Slovenije/Misla/Pobjeda. (AMD 1981)
- Andrić, Ivo (1992): Brücke über der Drina, preveo Ernst E. Jonas, Carlhanser Verlag. (ABD 1992)
- Böll, Heinrich (1989): Ansichten eines Clowns, München: Deutscher Taschenbuch Verlag. (BA 1967)
- Böll, Heinrich (1989): Gledišta jednog klauna, prevela Sonja Đerasimović, Zagreb: August Cesarac. (BG 1989)
- Hesse, Hermann (1975): Steppenwolf, Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag. (HS 1975)
- Hesse, Hermann (1990): Stepski vuk, prevela Sonja Perović, Beograd: Beogradski izdavački grafički zavod. (HSV 1990)
- Humo, Hamza (1999): Grozdanin kikot, Sarajevo: Preporod, (HGK 1999)
- Humo, Hamza (1987): Trunkener Sommer, preveo Manfred Jähnichen, Sarajevo: Svjetlost (HTS 1987)
- Jergović, Miljenko (1999): Mama Leone, Zagreb: Durieux. (JML 1999)
- Jergović, Miljenko (1998): Mama Leone, preveo Klaus Detlef Olaf u.a., Wien: Folio Verlag. (JMLDt 1998)
- Jergović, Miljenko (1999): Sarajevski Marlboro, Zagreb: Durieux. (JSM 1999)
- Jergović, Miljenko (1996): Sarajevo Marlboro, preveo Klaus Detlef Olaf, Wien, Bozen: Folio Verlag. (JSMDt 1996)
- Karahan, Dževad (1991): Istočni diwan, Sarajevo: Svjetlost. (KID 1991)
- Karahan, Dževad (1994): Der östliche Divan, prevela Katrin Becker, Wieser Verlag. (KÖD 1994)
- Mann, Thomas (1979): Budenbrooks, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag. (MB 1979)
- Mann, Thomas (1980): Budenbrookovi, prevela Ida Adum, Zagreb: Štamparski zavod "Ognjen Prica": Zagreb. (MBB 1980)
- Remarque, Erich Maria (1999): Im Westen nichts Neues, Köln: Kiepenhauer & Witsch. (RW 1999)
- Remarque, Erich Maria (1966): Na zapadu ništa novo, preveo Miodrag Petrović, Beograd: Oto-kar Keršovani. (RZ 1966)
- Wolf, Christa (2004): Medea Stimmen, München: Deutscher Taschenbuch Verlag. (WMS 2004)
- Wolf, Christa (2001): Medea Glasovi, preveo Vahidin Preljević, Sarajevo: Svjetlost. (WMG 2001)
- Wolf, Christa (1994): Kassandra, Hamburg: Luchterhand Literaturverlag. (WK 1994)
- Wolf, Christa (1987): Kasandra, preveo Drago Tešović, Sarajevo: Svjetlost. (WKK 1987)

6. Spisak literature

- Asbach-Schnittker, B. (1975). Die Satzpartikel *wohl*. Eine Untersuchung ihrer Verwendungsbedingungen im Deutschen und ihrer Wiedergabemöglichkeiten im Englischen. In: *Weydt, Harald (Hrsg.)* (1977). 38-61.
- Beerbohm, C. (1992). Modalpartikeln als Übersetzungsproblem. Eine kontrastive Studie zum Sprachenpaar Deutsch-Spanisch, Frankfurt am Main, Bern New York, Paris.
- Dahl, J. (1985). Ausdrucksmittel für Sprechereinstellungen im Deutschen und Serbokroatischen. Eine Untersuchung der deutschen Abtönungspartikeln und ihrer serbokroatischen Entsprechungen, München, Diss., (Dt im Kontrast 7), 1988.
- Dukanović, J./Engel, U./Mrazović, P. / Popadić, H. / Žiletić, Z. (1986). Kontrastive Grammatik Deutsch-Serbokroatisch, Novi Sad.
- Ekman P. / Friesen, W. (1969). The Repertoire of Nonverbal Behavior. Categories, Origins, Usage and Coding, U: Semiotica, Vol. 1. 49-88.
- Engel, U. (1988). Deutsche Grammatik. 1. Auflage. Heidelberg: Groos.
- Engel, U. (1999). Plädoyer für ein bilinguals Partikellexikon, Schnittstelle Deutsch, Linguistische Studien aus Szeges. Festschrift für Pavica Mrazovic. 9-19.
- Hansen-Kokoruš et al. (2005). "Deutsch-Kroatisches Universalwörterbuch"/"Njemačko-hrvatski univerzalni rječnik", Nakladni zavod Globus, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje, Zagreb.
- Helbig, G. (1988). *Lexikon deutscher Partikeln*, 1. Auflage, Leipzig.
- Hentschel, E. (1986). Funktion und Geschichte deutscher Partikeln. 'Ja', 'doch', 'halt' und 'eben', Tübingen: Niemeyer.
- Hentschel, E. /Weydt, H. (1994). Handbuch der deutschen Grammatik. 2., durchgesehene Auflage, Berlin, New York.
- Jocić, M. (1983). Jedan aspekt razvoja komunikativno-lingvističke kompetencije kod djece, 147-157.
- Krivonosov, A. (1989). "Zum Problem der Klassifizierung der deutschen Partikeln", in: Weydt, Harald (Hg.): Sprechen mit Partikeln, Berlin, New York, 30-38.
- Masi, S. (1996). Deutsche Modalpartikeln und ihre Entsprechungen im Italienischen. Äquivalente für doch, ja, denn, schon und wohl, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang.
- May, C. (2000): Die deutschen Modalpartikeln, Wie übersetzt man sie (dargestellt am Beispiel von eigentlich, denn und überhaupt), wie lehrt man sie? Ein Beitrag zur kontrastiven Linguistik (Deutsch-Spanisch/Spanisch-Deutsch) und Deutsch als Fremdsprache, Peter Lang.
- Molnár, A. (2001). Ein möglicher Weg der Grammatikalisierung der Modalpartikel *wohl*. Eine Fallstudie, In: Kocsány, P./Molnár, A. (Hg.): Wort und (Kon)text. Frankfurt a.M. u.a.: Peter Lang. (= Metalinguistica. Debrecener Arbeiten zur Linguistik 7). 131-149.
- Mrazović, P. (1990). Klasifikacija partikula (u užem smislu) u srpskohrvatskom jeziku.
- Mrazović, P. / Vukadinović, Z. (1990). Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance. Novi Sad.
- Šokica, S. (1987). O značenju konverzacionih partikula u telefonskoj komunikaciji [Über die Bedeutung der konversationellen Partikeln in Telefongesprächen]. In: Prilozi proučavanju jezika, Bd. 23, Novi Sad, 189-210.
- Tekavčić, P. (1992). Prema kontrastivnoj pragmatici tzv "čestica" u hrvatskom ili srpskom i talijanskom jeziku, 127-194.
- Uvanović, Ž. (2004). Kroatische Konversationsmarker, Versuch einer Extraktion im translatologischen Vergleich mit deutschen Modalpartikeln (d.h. Abtönungspartikeln) und deren englischen Entsprechungen.
- Weydt, H. (1969). Abtönungspartikeln. Die deutschen Modalwörtern und ihre französischen Entsprechungen, Bad Homburg. Diss.
- Weydt, H. (1986). Betonungsdoubletten bei deutschen Partikeln, 393-403.

Weydt H. / Hentschel E. (1983). Kleines Abtönungswörterbuch, In: Partikeln und Interaktion, Harald Weydt (Hg.), Tübingen: Niemeyer. 3-25.

Zifonun, G. / Hoffmann, L. / Strecker, B. (1997). Grammatik der deutschen Sprache. Berlin, New York: de Gruyter (Band 1-3) (IDS-Grammatik, abgek. auch GDS) (Schriften des Institutes für deutsche Sprache; Band 7.1).

Minka Džanko

DIE MODALPARTIKEL *WOHL* UND IHRE ENTSPRECHUNGEN IM BOSNISCHEN/KROATISCHEN/SERBISCHEN

Zusammenfassung: In der vorliegenden Arbeit wurden pragmatish-semantische Funktionen der Modalpartikel *wohl* wie Vermutung, Einräumung oder Vorwurf in sechs deutschen Romanen erörtert und ergänzt. Darüber hinaus wurden Übersetzungsäquivalente der Modalpartikel *wohl* in der bosnischen/kroatischen/serbischen Übersetzung dieser Romane konstatiert. Anhand von ausgewählten Beispielen wurde festgestellt, dass eine Eins-zu-eins-Entsprechung nicht möglich ist. Im deutschen Ausgangstext wurde diese Partikel in 167 Beispielen festgestellt. In der Übersetzung kommt die b/h/s Partikel *valjda* 30 Mal als Übersetzungsäquivalent vor. Zu den weiteren Übersetzungsäquivalenten zählen die Partikeln *vjerovatno/vjerojatno* (12), *sigurno* (15), *zacijelo/zacelo* (11), *svakako* (7), *možda* (4), *izgleda* (3) sowie die Fokuspartikeln *jamačno* (1), *bar* (1), *posve* (1), *bogami* (1), *jedino* (1) i *nekako* (1). In wenigen Beispielen wird die Modalpartikel *wohl* mit den Verben *činili se*, *biti*, *misliti* und *nadati se* übersetzt. Eine Eins-zu-Null-Entsprechung kommt sogar in 61,4% der Beispiele vor.

In einem weiteren Schritt wurden jene Stellen in der deutschen Übersetzung von sechs Romanen der bosnisch-herzegowinischen Schriftsteller untersucht, in denen die Modalpartikel *wohl* als Übersetzungsäquivalent vorkommt. In der bosnisch-deutschen Analyse wurden mehrere Indikatoren festgestellt, die die Übersetzer aus dem Bosnischen/Kroatischen/Serbischen ins Deutsche zur Verwendung der Modalpartikel *wohl* veranlassen. Die Partikeln (*pa*) *valjda* (58), *možda* (8), *izgleda* (1), *doduše* (5), *zar* (1), *i* (1), *vala* (1), *li* (17), *to* (1), *samo* (1), *a* (2), *pa* (1), *kao* (1) kommen am häufigsten vor. Das Verb *biti* (1) und die Konjunktion des Finalsatzes *ne bi(h) li* (1) kommen nur vereinzelt vor. Die Modalpartikel *wohl* wird beim Übersetzen der bh Romane in die deutsche Sprache insgesamt 164 Mal gebraucht. 61 Mal gibt es zwar kein sprachliches Ausgangslexem im Originaltext, dafür aber einen pragmatischen Auslöser im Sinne von intralinguistischen, soziokulturellen und intertextuellen Bedeutungen.

Die deutsche Modalpartikel *wohl* hat zwar im Bosnischen/Kroatischen/Deutschen keine Eins-zu-eins-Entsprechung, kann aber unter Berücksichtigung deren pragmatischer und kommunikativer Funktionen mit einer Reihe von Modal-, Fokus- und Gesprächspartikeln sowie vereinzelt auch mit anderen lexikalischen Mitteln ins Bosnische/Kroatische/Serbische übertragen werden. Anzumerken ist, dass mindestens die Hälfte der hier festgestellten Übersetzungsäquivalente in den einschlägigen zweisprachigen Wörterbüchern nicht registriert ist.

Драгана Кузмановска

Снежана Кирова

Биљана Иванова

Филолошки факултет

Универзитет „Гоце Делчев“

Штип, Р. Македонија

РАЗГРАНИЧУВАЊЕ НА ИДИОМИТЕ И НА СЛОБОДНИТЕ ФРАЗИ

Апстракт: Идиомите како постојани фрази, по правило, имаат строго одредени и само во ограничени рамки променливи структури. Како предмет на нашево истражување го поставуваме прашањето за нивното можно одделување од неидиоматичните слободни фрази преку користење на методот на интроспекција и анализа на дадениот корпус на фрази од германскиот, англискиот и македонскиот јазик. Со овој труд ќе се обидеме да дадеме одговор на неколку прашања од кои најзначајни се: „Како тие најсигурно можат да се одделат од неидиоматските слободните фрази?“ и „Како би биле класифицирани?“.

Клучни зборови: разграничување, фрази, идиоми, постојани, составни делови.

Фразите, идиомите, постојаните фрази, идиоматските изрази, зборообразувачките лексеми, фразеологизмите и фразеолошките лексеми се ознаки со кои се користи науката за јазикот за да ги опфати одредените говорни појави, кои не можат да се запишат како „преформулирани“, ни како слободни зборовни синџири, туку како еден вид „готови говорни составни делови“ (Велковска 2002:15).

Како пример ја наведуваме реченицата „Sie hat ihm einen Bären aufgebunden“ (Таа го товари со мечка) која според наведениот превод е неразбиралива, затоа што е резултат сумиран од поединечните значења на зборовите од кои се состои не земајќи го предвид нејзиното прифаќање како готова фраза (DUDEN 2002:9). Доколку се размисли малку подлабоко, ќе се дојде до сознанието дека станува збор за фразата „jemandem einen Bären aufbinden“ која има целосно определено значење „Sie hat ihn dazu gebracht, etwas Unwahres zuglauben. (Таа го наведува да верува во нешто невистинито)“ (DUDEN 2002:9). Преку наведениот пример се обидуваме да ја оправдаме потребата од појава на еден ваков труд со наслов *Разграничување на идиомите и слободни фрази*.

Кога зборуваме за идиоми и фрази, пред сè, треба да имаме на ум дека тие се составени од повеќе од еден збор, но во секојдневната употреба на јазикот како фрази може да се сртнат и единични зборови како „Ulknudel“ (интересен човек) или „grottendoof“ (глупав). Потоа треба да запомнем дека кај овие видови на зборовни групи едно многу важно обележје е дека крајното значење го нема или делумно го има поединчното значење од составните делови на таа зборовна група и дека таа по правило има строго одредена и само во ограничени рамки променлива структура. Наша идеја и цел во овој труд е да се обидеме да ги разграничиме ваквите зборовни групи наречени идиоми од т.н. неидиоматски слободните фрази.

За да направиме дистинција помеѓу наведените зборовни групи потребно е најпрвин да дадеме објаснување на поимот значење, односно т.н. „сложено“ значење. За таа цел поагаме од следните примери:

1. „Der Junge hat lange Finger gemacht = hat gestohlen“ (краде);
2. „Der Junge hat gute Fortschritte gemacht“ (направи добар напредок) (DUDEN 2002:9).

Од наведените примери јасно се гледа дека постои голема разлика во однос на значењето и тоа дека во првиот пример станува збор за т.н. „сложено“ значење затоа што значењето не одговара на значењата на поединчните зборови, што значи дека станува збор за идиом. Во вториот пример имаме т.н. неидиоматска фраза затоа што значењето на реченицата претставува збир од поединчните значења на сите зборови во неа. Од наведено може да заклучиме дека во однос на значењето идиомите имаат не-буквално значење за разлика од слободните фрази кои имаат т.н. буквално значење. Но, би било погрешно од ова да се заклучи дека сите не-буквално употребени фрази се идиоми. За ова говорат следните примери:

- 1.Das ist ein dicker Hund! (Ова е една зачудувачка работа/ голема дрскост);
- 2.Das ist ein elender Hund! (Ова е еден злобен човек) (DUDEN 2002:9).

Примерите укажуваат на фактот што и во двата случаи имаме фрази кои може целосно буквално да се разберат како искази за едно куче, така што во повеќето ситуации „ein dicker Hund“ може да се разбере како „eine erstaunliche Sache“ (зачудувачка работа) или како „eine große Frechheit“ (голема дрскост), додека пак за „ein elender Hund“ се мисли на „ein niederträchtiger, bösartiger Mensch“ (еден подол, злобен човек). Разликата помеѓу двете спојувања се однесува на тоа што во првиот случај зборот „Hund“ (куче) само во спој со зборот „dick“ (дебел) може да се употреби за изразување на изненадување и разгневување - формите како „ein schlummer Hund“ (лош човек) или „ein staunlicher Hund“ (импресивен човек) би можеле овие значења исто така да се заменат со „ein dicker Hase“ или „ein dicker Kater“ (дебел зајак / мачор). Во вториот случај, според тоа, може да стои зборот „Hund“ самостојно или поврзан со други придавки за „schlechter Mensch“ (лош човек) како што се „du Hund!“ (ти куче!), „dieser gemeine Hund!“ (ова просто куче), „ein hinterhältiger Hund“ (подмолно куче) итн. Исто така, и зборот „elend“ (беден) е како обезвреднета придавка слободно употребена, на пр. во „ein elender Schuft“ (беден подлец) или „diese elende Betrüger!“ (овој беден преварант).

Постојаните фрази или идиомите можеме да ги сртнеме најчесто како метафори затоа што, пред сè, поетскиот јазик е оној кој се приклонува кон тоа да зборовите се употребуваат на поинакви начини и на тој начин да се создаваат нови

начини. Исто така, треба да се знае дека идиомите се сепак издвоени од оние настанилите поетски метафори. За ова говорат следните примери:

1.Der goldene Mittelweg. (адекватното решение);

2.Das goldene Himmelsfeuer. (златниот небесен оган) (DUDEN 2002:10).

Повторно првата од двете фрази е идиом, а како постојано анализирано:

„Der goldene Mittelweg“ значи „eine angemessene, vermittelnde, die Extremenmeidende Lösung eines Problems, eines Konflikts“ (адекватно, посредувачко, екстремно избегнувачко решение на проблемот, на конфликтот). Вториот синцир од зборови би можел да се разбере како на пр. парафразирање за сонцето. Со „mit dem goldenen Himmelsfeuer“ (со златниот небесен оган) би можело да се мисли на добра рефлексија на отсјај или на огномет, сонцето се однесува, исто така, и како „golden glänzendes Himmelsfeuer oder Goldenes Himmellicht“ (златно сјаен отсјај или златно небесно светло) како многу други видови. „Ein goldglänzender Mittelweg oder eine goldene Mittelallee“ (златно сјаен значаен или златна централна област) не се поистоветуваат со горе наведеното значење.

Вистинската фраза наспроти метафората е слободно сликовито парофразирање, јасно посветено на одредено значење.

Од друга страна, таа многу малку или воопшто не варира во однос на нејзините составни елементи, додека пак метафората може дури и произволно да варира.

Според историјата на јазикот често се случува да една денешна строго определена фраза настанала од метафора, која со текот на времето се фиксира во една определена форма и се здобива со одредено значење.

Друго обележје кое е карактеристично за идиомите наспрема слободните фрази е променливоста. Во однос на ова обележје треба да напомнеме дека многу од зацврстените фрази, односно идиоми, се противат на една цела низа на синтаксички или други операции, кои кај слободните зборовни групи се можни однапред.

Поединечните зборови во неидиоматските фрази: „ein Mann und eine Frau“ (еден маж и една жена) можат да се заменат делумно или целосно со „Ein Mann und eine weibliche Wesen“ (еден маж и едно женско битие). Во науката за јазикот ова се нарекува замена или супституција. Дури може да се додаде објаснувачки додаток или близко дообјаснување на еден или на повеќето зборови во ваквите неидиоматски фрази: „Ein Mann und eine schöne Frau“ (еден маж и една убава жена) и тогаш станува збор за атрибуција или додавање. Поврзувањето може да се прошири на еден или на повеќе зборови: „Ein Mann und unter Umständen auch eine Frau“ (еден маж и под одредени околности и една жена), односно да стане збор за дискотинитет или прекин. Кога пак се преместуваат или заменуваат местата на зборовите: „eine Frau und ein Mann“ (една жена и еден маж) тогаш станува збор за пермутација или преместување. И на крајот, може да мутираат формите на зборовите на пр. може именките да бидат во множина: „Männer und Frauen“ (мажи и жени) значи да претрпрат морфолошки измени или промена на формите. Значи слободно можеме да заклучиме дека кај слободните зборовни групи „ein Mann und eine Frau“ (еден маж и една жена) се можни сите овие операции без последица на јазичните чувства. Сите ново формирани зборовни групи се, исто така, прифатливи како и почетните форми.

Кога пак станува збор за другата категорија на зборови какви што се зацврстените фрази или идиоми ситуацијата е поинаква. Примерот ќе ни укаже на мож-

ните разлики во однос на слободните фрази: „Mit Mann und Maus untergehen“ (сите пропаѓаат/ нема преживеани). Доколку се направат истите операции со оваа фраза како со горенаведените ќе се добијат следниве комбинации:

Замена: „Mit Mann und Nagetier untergehen.“ ;

Атрибуција: „Mit Mann und kleiner Maus untergehen.“;

Дисконтиунитет: „Mit Mann und unter Umständen auch Maus untergehen.“;

Пермутација: „Mit Maus und Mann untergehe.“;

Морфолошки измени: „Mit Männer und Mäusen untergehen.“ (DUDEN 2002:10).

Сите овие случаи еден компетентен германски говорител би ги сметал за погрешни или пак за невообичаени. Тој веднаш ќе се асоцира на „вистинските“ форми „Mit Mann und Maus untergehen“ (сите пропаѓаат), а изведените форми ќе ги прифати како игра на зборови или како сакани варијации на вообичаените идиоми. Како заклучок од наведеното треба да се забележи дека описаните операции се во основа неприфатливи за вистинските идиоми, но не и невозможни (Friedrich 1976:6).

Атрибицијата, на пример, е можна кај идиомот „Wert auf etwas legen = großen Wert auf etwas legen“ (придава големо значење), дисконтиунитет или пермутација се можни во поширока мера, пред сè, кај глаголските идиоми и тоа кај „etwa bei Kohldampf schieben = wir schieben seit Tagen Kohldampf“ (да се биде изгладнет). Исто така, и морфолошките измени не се исклучени во повеќето случаи „blinder Passagier = die blinden Passagiere“ (слепи патници).

За разлика од претходно описаните операции замената по правило не е или е можна само во многу ретки случаи. За спојот „wie aus dem Ei gepellt“ (цаком паком) постои варијантата „wie aus dem Ei geschält“, но варијантата „wie aus dem Hühner Ei gepellt“ (како од кокошки снесено јајце) го нема истото значење. Замената, односно комутацијата, и тестот за замена на зборовите во повеќето случаи се сигурен начин за ограничување на вистинските идиоми.

Кога зборуваме за ограничување треба да имаме предвид дека станува збор за повеќе видови на ограничувања меѓу кои е и делумната лимитирана заменливост. Во близина на зацврстените фрази/ идиоми, но се разбира од овие ограничните, се наоѓаат зборовни групи чии дистинктивни белези лингвистот Еугенио Косериу (Eurenio Coseriu) ги означил како „lexikalische Solidarität“ (лексичка солидарност) (Eugeniu/ Horst 1981:43). Пример за овие фрази е „der späte Hölderlin“ (во најпродуктивните творечки години) во реченицата „Der späte Hölderlin hat keine Liebesgedichte mehr geschrieben“ (Во неговите најпродуктивни творечки години не пишувал повеќе љубовни песни). Само со атрибутивниот спој со името на познатиот творец се употребува придавката „spät“ со значење „in seinen letzten Lebens- und Schaffensjahrenstehend“ (во неговите најпродуктивни творечки години). „Hölderlin“ (Холдерлин) во овој контекст не ќе може да се замени со „Briefträger“ „Großvater“ (поштар, дедо), туку би било можно да се замени со „Goethe“ „Shakespeare“ (Гете или Шекспир). Постои и една цела класа на зборови кои се карактеризираат по одредени значења, според која придавка „spät“ во горенаведената смисла ќе може да се комбинира без лимитирање или ограничување од страна на заменливоста. Исто то важи и за глаголот „bellen“ кој во неговото конкретно значење по правило се однесува на носителот на дејството „Hund“ (куче), овие повторно како една цела класа

на зборови се елементи кои се заменливи, на пример, во реченицата „Der Hund/Pudel / Rüde / Jagdhund / Dackel beelt.“ (Кучето/пудлицата/кучиштето/загарот/јазовичарот лае). На зацврстените фрази, односно на идиомите, ваквите замени не им се познати, односно не им се својствени или не ги препознаваат, од што произлегува и следнава констатација дека реченицата „Mich laust der Affe!“ (По ѓаволите!) не се заменува со „Mich laust der Gorilla/ das Affenweibchen!“ (Friederich 1976:17).

Ограничување кај зацврстените фрази односно кај идиомите имаме и во однос на глаголите со предлози. Ограничени се висинските фрази, исто така, и од споевите од глаголи со определени предлози, кои се значајни особено во наставата по странски јазик (Кузмановска 2014: 65) . Зборот „glauben“ (мисли), на пример, во германскиот јазик може да означува и предлошки објект во спој со предлогот „an“ (на): „Er glaubt an Geister.“ (Тој мисли на духот) (DUDEN 2002:11). Значењето на „an etwas glauben“ (мисли на нешто), не исклучувајќи го поширокото значење на „an“ и на „glauben“, се однесува во поголем број случаи на просторни и временски услови и овој вид на споеви можеме теоретски да ги вброиме во зацврстените фрази. Земајќи предвид дека значењето на еден предлог често е тешко егзактно да се определи и дека во повеќето вакви споеви глаголот не отстапува или многу ретко отстапува од неговото значење, тогаш изгледа дека во ваквите случаи, како што вели науката, станува збор за реакција на глаголи. Се опишува глаголот „glauben“ поврзан со дативен објект „Ich glaube ihm“ (мислам на него), со акузатив објект „Ich glaube die Geschichte“ (и верувам на историјата), со предмет реченица „Ich glaube, dass es wahr ist“ (мислам дека е вистина), и на крајот со предлошки објект „an + Akk.“ „Ich glaube an böse Geister“ (верувам во лоши духови) (DUDEN 2002:12).

Следното ограничување се однесува на стереотипните споредби, затоа што е забележана една несомнено помала дистинкција на вистинските и на слободните зборовни групи во областа на формите за споредување. Слободните споредбени објазувања се во неограничен број можни, како на пример „sie war stark wie ein Pferd, er schnaufte wie ein Dampflokomotive usw.“ (Таа е силна како коњ, тој чади како парна локомотива итн.). Некои од можните споредби се толку често употребувани што преминале во стереотипи. Понекогаш остануваат како споредбени во јазикот кога со текот на развојот на самиот јазик поединечните елементи го губат нивното сопствено значење. Зошто, на пример, зборот „Bohnenstroh“ треба да ја објаснува особината „dumm“ (глупавост) и денес се сретнува кај фразата „dumm wie Bohnenstroh sein“ (толку е глупав што не знае слама на два вола да подели) за чие објаснување потребно е навраќање напред во историјата на јазикот (Friederich 1976:63). При таквото навраќање напред во историјата најдуваме на старата форма „grob wie Bohnenstroh sein“, која се однесува на сиромашни и необразовани луѓе, кои нивниот кревет не можат да си го постават на вистинското лежиште и затоа мора да употребат поголеми и груби лисја од зrnата на добиточната храна, а дури подоцна со текот на времето „grob“ (груб, прост) ќе го добие денешното значење „dumm“ (глуп). За разлика од таквите вистински форми за споредба, односно стереотипните споредби како „weiß wie Schnee oder zart wie Samt“ (бел како снег или нежен како кадифе) припаѓаат во тесната област на зацврстени фрази, така што тие се покажуваат како релативно тешко променливи во комуникациските варијанти „weiß wie ein Schwan, weiß wie frisch gefallener Schnee, wie Schnee so weiß“ (бел како лебед, бел како свежо

паднат снег, толку бел како снег). Од наведено слободно можеме да заклучиме дека едно строго шематско разграничување овде е тешко возможно, зошто степенот на идоматската цврстина во случаите: „schnell wie der Blitz oder hungrig wie ein Wolf“ (брз како блиц или гладен како волк) може различно да се процени (DUDEN 2002:12).

Исто така, не е строга и границата помеѓу зацврстените фрази во областа на т.н. функционални глаголски фуги (Schemann 1993:8). Тоа се соединувања на глагол настанат од именка со друг глагол, кој во ова соединување губи своето вистинско значење. Значењето на функционалната глаголска фуга по правило се совпаѓа повеќе или помалку со значењето на глаголот од кој е изведена именката, како на пример „eine Entscheidung treffen“ значи исто како и глаголот: „entscheiden“ (одлучува), „zur Verteilung gelangen“ значи „verteilt werden“ (распределува). Со одредени глаголи може да се создадат голем број на вакви фуги, односно спојувања, на пример со глаголот „bringen“ (донесува) во примериве „zur Verteilung bringen, zur Entfaltung bringen, zum Abschluss bringen...“ (распределува, развива, завршува), така што според ова може да се каже дека генерално не постојат повеќе ограничени можности за заменување кога станува збор за зацврстените фрази. Повеќето јазични критичари и негувачи на јазикот сметаат дека функционалните глаголски фуги се непотребна категорија затоа што текстот единствено ги забележува новосоздадените формулатии. Исто така, и кога во одредени ситуации би можеле да имаат значенско диференцирана функција како во примерот „etwas in Ordnung bringen“ (доведува нешто во ред) што не е исто со „etwas ordnen“ (подредува нешто) дури и тогаш важат како втиснати начини на изразување карактеристични за уредничкиот стил (Friederich 1976:351).

Една понатаму неопходна но не секогаш јасна граница се однесува на групата на зацврстени атрибуции (спој од придавка и именка). Додека кај „tote Hose, heißes Eisen oder blinder Passagier“ (смртно досаден, врел костен или слеп патник) кај кои најмалку еден елемент не е заменлив со друг и затоа се сметаат за зацврстнати фрази, но има и многубројни случаи како во „armes Würstchen, armes Schwein, kleines Würstchen, lächerliches Würstchen usw.“ (ситна душа), во кои и двата елемента се заменливи и кои поради ова не се разгледуваат како зцврснати фрази во потесна смисла на зборот, иако тие најчесто интуитивно се подредуваат во оваа област.

Заклучок

Со овој труд ние се обидовме да ги наведеме и образложиме пречките кои се јавуваат при одредувањето на строгата граница помеѓу зацврстените фрази односно т.н. идиоми и слободните фрази во јазикот, притоа користејќи примери од германскиот јазик. Од досега наведеното слободно можеме да констатираме дека една ваква строга граница помеѓу наведените фрази не е возможна, затоа што имаме повеќе показатели кои стојат на просторот помеѓу двете категории и не дозволуваат да се постави односно точно да се дефинира строга граница помеѓу идиомите и слободните фрази, но тоа не значи дека и не постои воопшто граница помеѓу нив (Кузмановска 2014:42). Во трудот се обидовме да ги презентираме нашите сознанија и согледувања во однос на овој проблем наречен разграничување на идиомите и слободните фрази и се надеваме дека барем дадовме едно солидно согледување на состојбата помеѓу идиомите

и слободните фрази која понатаму ќе им послужи на лъбителите на лингвистиката и секако на јазикот да може да се снајдат во лавиринтот од фрази и точно и прецизно да ги дефинираат односно да ги разграничат овие две категории на фрази кои, според нас, се од големо значење за збогатувањето на јазичниот дискурс на еден лингвист, на еден ученик, на еден учител, на еден лъбител на јазикот. Се надеваме дека со овој труд ќе поттикнеме уште многу други истражувачи кои ќе навлезат подлабоко во оваа сфера и ќе дадат поголем придонес во науката за јазикот.

ЛИТЕРАТУРА

- Велковска, С. (2002). *Белешки за македонската фразеологија*. ИМЈ. Јазикот наш денешен. кн. 8. Скопје;
- Кузмановска, Д. (2014): Пословици и поговорки со анимална компонента во германскиот и во македонскиот јазик. Филолошки факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје (Unpublished).
- Friedrich, W. (1976). Moderne deutsche Idiomatik. Alphabetisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispiele. 2 neubearbeitete Auflage. Max Hueber Verlag. München;
- DUDEN (2002): Redewendungen: Wörterbuch der deutschen Idiomatik (Duden - Deutsche Sprache in 12 Bänden) ;
- Eugeniu, C and Horst, G (1981): *Trends in structural semantics*. (Tübinger Beiträge zur Linguistik, 158). Tübingen.
- Schemann, H. (1993): Deutsche Idiomatik, Die deutschen Redewendungen im Kontext. Stuttgart: Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung ;

**Dragana Kuzmanovska
Snezana Kirova
Biljana Ivanova**

DISTINGUISHING IDIOMS AND FREE PHRASES

Summary: Idioms, being permanent phrases, as a rule have strictly determined and only in certain limited frames variable structures. The subject of our study is the question of their possible separation from free non-idiomatic phrases by using the method of introspection and analysis of the given corpus of phrases from German, English and Macedonian. The research so far has been bilingual, but we will perform the analysis of the phrases in the three listed languages, in order to determine whether there are more similarities than differences among these phrases in different languages. The fact that their meanings do not have or only partially have the individual meanings of their constituents is taken as their key feature. With this paper we try to give answers to several questions the most important being: "How can they, in a most certain way, be distinguished from free non-idiomatic phrases?" and "How would they be classified?".

Key words: distinction, phrases, idioms, permanent, constituent parts.

E
dita Andrić

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet, Odsek za hungarologiju

OKO ZA OKO
KONTRASTIVNA FRAZEOLOŠKA ANALIZA SA ODREDNICOM
SZEM/OKO U MAĐARSKOM I SRPSKOM JEZIKU¹

Sažetak: Jedna od najinteresantnijih grana kontrastivnih jezičkih istraživanja jesu frazeološke analize u dva jezika koji su predmeti uporednih proučavanja. To je izuzetno značajna tema jer otkrivanjem razlika koje su kulturnospecifične utičemo na bolje upoznavanje drugih, dok u slučaju kada su u pitanju sličnosti, ukazujemo na kulturološke, sociološke i političke veze, odnosno na zajedničko iskustvo naroda ili na univerzalne istine do kojih su oni dolazili nezavisno jedni od drugih. Rad se bavi frazeološkim jedinicama sa odrednicom *szem* u mađarskom i *oko* u srpskom jeziku. Pošto se u oba slučaja radi o polisemantičkim leksemama, biće upoređeno njihovo značenje, a posebna pažnja će se posvetiti semantici koja indukuje stvaranje izraza.

Ključne reči: frazeologija, semantika, kontrastivna analiza, szem, oko, mađarski jezik, srpski jezik

Uvod

Frazeološke jedinice predstavljaju posebno leksikološko blago svakog jezika, jer se u njima odražavaju čovekova zapažanja, vezane su za poimanje stvarnosti, za način razmišljanja određene kulturnojezičke zajednice, sadrže iskustva taložena kroz vreme. U procesu nastanka frazeoloških jedinica ključnu ulogu imaju konkretni doživljaji, percepcija i odnos prema svetu koji nas okružuje. Odavno je primećeno da postoje identični izrazi u različitim jezicima, pri čemu neki od njih imaju zajedničko evropsko poreklo (tzv. evropeizmi ili internacionalizmi), dok drugi pak, usled viševekovnog suživota naroda, prevazilaze jezičke barijere, pozajmљuju se međusobno, te postaju sastavni deo kulturnog nasleđa drugih naroda. Konačno, ima i takvih koji nastaju nezavisno jedni od drugih, na osnovu sličnih iskustvenih doživljaja.

Semantika i upotreba frazeoloških izraza pretežno se vezuju za semantičko jezgro leksema koje dominiraju u izrazu, na šta se nadovezuju metaforičke poruke kao iskustvene konstatacije. Tema ovog rada jeste kontrastivna analiza frazeoloških jedinica sa

1 Ovaj rad je nastao u okviru projekta *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* (178002), koji finansira Ministarstvo za prosvetu i nauku Republike Srbije.

odrednicom čije primarno značenje u oba jezika predstavlja jedan od osnovnih ljudskih organa. Čovek čulima registruje stimuluse koje tumači na osnovu iskustvenih obrazaca smeštajući ih u kognitivne domene, koje je prethodno sam stvorio. Kevečeš (**KÖVECSÉS 2002: 18**) smatra da se ljudsko telo i njegovi delovi javljaju kao najčešći izvorni domeni za stvaranje proširenih značenja, pa samim tim, dodajemo mi, i kao osnovni motiv za stvaranje frazeoloških jedinica.

Korpus za analizu ekscerpiran je kako iz frazeoloških tako i iz enciklopedijskih rečnika mađarskog (Forgács, Bárdosi, Litovkina, O Nagy Gábor, MÉKSz) i srpskog jezika (Otašević, Matešić, Vuk, RMS, RSJ). Prikupili smo približan broj primera u dva jezika: u mađarskom smo zabeležili 222 a u srpskom 206 izraza. Poređenje se vrši sa ciljem da se ustanovi u kojoj meri se motiv, kao i situacije koje indukuju pojavu frazema poklapaju u dve kulture, da li se kognitivna svest u odnosu na ovaj organ podudara.

Značenje leksema *szem* i *oko*

Posle mozga, oko je, kako tvrde oftalmolozi, najkompleksniji organ ljudskog tela, budući da ga čini više od dva miliona delova. Jedno je od najznačajnijih čula koje čovek posede, ono mu omogućava da razume svoje okruženje i da potpunije iskusi život. Posredstvom njega čovek dobija informacije o obliku, boji, udaljenosti, kretanju i dubini predmeta koje posmatra. Samim tim, oko je od izuzetne važnosti za funkcionalisanje organizma, zbog čega su mu ljudi u svim kulturama odvajkada pridavali poseban značaj.

Pošto se u oba posmatrana jezika lekseme koje su predmet analize polisemične, uporedićemo njihova značenja i posebnu pažnju posvetiti onima koja indukuju stvaranje izraza. O bogatstvu različitih značenja koje lekseme *szem* i *oko* poseduju, najbolje svedoči njihova obrada u rečnicima:

szem n 1. A látás érzékszerve [...] **2.** Nézés, tekintet [...] **3.** Látás, látóképesség [...] **4.** kif Érzés, érzelem, magatartás jelképeként [...] **5.** nép kif A szégyenérzet, szemérem jelképeként [...] **6.** Némely gazdasági növény, kül. gabonafélék és hüvelyek magja [...] **7.** Fürtös gyümölcs egy-egy bogyója [...] **8.** Apró (gömbölyded) tárgyak közül egy-egy darab, ill. egyforma elemi részekből álló tárgynak egy-egy eleme [...] **9.** Kötésnek, hor-golásnak a fonál egyszeri hurkolásával készült eleme [...] (hálón lyuk) **10.** mezőg Rügy **11.** nép rég Cserépkályha tányér- v. bögreszerű csempéje **12.** Kerekded színes folt, rajzolat [...]² (MÉKSz)

око n 1. а. орган чула вида у човека и животиње **б.** вид, способност гледања **в.** поглед (докле око сеже) **г.** фић. запажање, осећање, способност, смисао за нешто (имати око за нешто) **д.** фић. жив човек, особа **ђ.** надзор, пажња (под мојим оком) **2.** хић. назив од милоште, у тепању блиској, драгој особи **3.** а. извор где вода тихо извире **б.** место у језеру с подводним извором **4.** (обично мн., са атрибутом „горске“)

² **1.** organ čula vida [...] **2.** pogled [...] **3.** vid, sposobnost gledanja [...] **4.** izr. kao simbol osećanja, stava [...] **5.** nar. izr. kao simbol stida [...] **6.** zrno, seme neke industrijske biljke, naročito žitarica, mahuna [...] **7.** bobica grožđa ili bobičastog voća [...] **8.** sitan okruglast predmet, komadić nekog sitnog predmeta okruglastog oblika, odnosno sastavni element nekog predmeta sastavljenog od više takvih delova [...] **9.** petlja kod pletiva, štrikanih ili heklanih stvari, [...] otvor na mreži **10.** agr. pup, pupoljak **11.** nar. arh. kaljevi, delovi kaljevih pećí **12.** okruglasta šara.

īeoīp. nap. језеро ледничког порекла 5. ограђено место, преградак у амбару 6. направа са стакленим, кружним прозорчићем која се ставља на врата, шпијунка 7. отвор, шупљика на мрежи 8. пуп, пупољак, клица 9. округла шара на пауновом репу 10. лучни део моста, отвор испод лука на мосту. (RMS)

Kao što se vidi, imenice imaju različit broj značenja, u srpskom pojedine tačke sadrže i po nekoliko raznih podznačenja, па тако можemo reći да у односу на мађарски, где beležimo 12 tačaka, у srpsком постоји нешто veći broj semantičkih nijansi – ukupno 16.

Prvo, osnovno značenje, međutim, identično je u oba jezika: eksplisitno se navodi да се radi о organu čula vida, при čemu se у srpsком još precizira да га poseduju ljudi и životinje. У овом се језику, осим тога, ‘vid, sposobnost gledanja’ и ‘pogled’ налазе у оквиру првог зnačenja, док је у мађарском једнотомнiku ова семантика представљена у posebnim tačkama, и то obrnutim redosledom. Такође, код осталих figurativnih, prenesenih i sekundarnih značenja jedva да налазимо dodirnih tačaka. Četvrti i peto značenje у мађарском језику vezano је за појаву lekseme у različitim izrazima, где се она користи као metafora за čulna opažanja, osećanja, односно за osećaj stida, srama. Ово је у srpsком delimično pokrivenо semantikom tačke 1. г. Postoje još dva značenja која су slična: radi se о petlji u pletivu ili otvoru na mreži (у мађарском је то на 9. а у srpsком на 7. mestu), односно о pupoljku u botaničkoj terminologiji (мађарско 10, srpsko 8. značenje). Delimično se poklapaju još tačka 12. у мађарском (где стоји да je *szem* okruglasta šara i tek se u primeru dovodi u vezu sa paunom perom) i 9. у srpsком (овде је eksplisitno formulisano да се под оком подразумева okrugla šara na paunovom peru, što znači да се за druge šare ne može koristiti)³.

Ostala značenja pak jesu jezičko-specifična. Naime, у мађарском су она mahom motivisana okruglastim oblikom ‘oka’ (zrno, seme žitarice ili bobica voća, sitan okruglasti predmet, kaljevi), а у srpsком су osim oblika (npr. kod značenja izvora, jezera, lučnog dela mosta) još prisutni elementi funkcije oka (posmatranje, sposobnost razumevanja, nadzor), али се она javlja i kao personifikacija за osobu (1. д.) или се користи као hipokoristik (2).

Frazeološke jedinice које sadrže odrednicu ‘*szem*’/‘oko’ потичу од osnovnih značenja reči, i pretežno су bazirane на telesnom iskustvu, ali ulogu igraju i modeli uslovljeni kulturnim specifičnostima. Uglavnom су motivisane fizičkim izgledom i funkcijom oka, као и sposobnošću razumevanja i mišljenja, koji takođe proizilaze из odnosa oka i posmatranog objekta.

Izrazi vezani za osnovnu funkciju oka

Glava je, као што znamo, povezana са misaonim, mentalnim procesom који се одigrava у njoj, будући да садржи mozak, zadužen за celokupno funkcionisanje ljudskog организма, zbog чега се често konceptualizuje као rezervoар, posuda или skladiште (у kognitivnoj literaturi se naziva и ‘kontejnerom’). Ta ista glava се може smatrati и zgradom/kućom као konceptualizacija ontološke metafore, а онда би *oko* требало да представља прозор кроз који се primaju informacije, kroz који one dopiru до mozga, где се obrađuju и čuvaju.

³ Možemo pretpostaviti da motiv за nastanak ovog značenja u oba jezika leži u grčkoj mitologiji, jer je, po legendi, Hera Argusove oči, nakon što je on ubijen, prenela na paunov rep, koji je bila njena sveta ptica.

Radnja koju sprovodi posesor

Kao što je napomenuto, drugo značenje imenice oko u vezi je sa njegovom funkcijom: sa vidom, sposobnošću gledanja, sa posmatranjem, odnosno uočavanjem stvari koje okružuju čoveka. U zavisnosti od toga da li lice aktivno učestvuje u radnji vezanoj za posmatranje, uočavanje ili je pak pasivni primalac nadražaja, u izrazima se nalaze glagoli *néz/gledati* odnosno *lát/videti*.⁴ Takva su, na primer, retorička pitanja: *Kit/Mit látnak szemeim? Koga/šta to moje oči vide?* ili, recimo, početni red prvog pisanih spomenika na mađarskom jeziku, koji predstavlja molitvu:⁵ *Látjátkok seleim szümtükkel mik vogymuk?*,⁶ koji se koristi kao uvod pri saopštavanju neke tužne vesti. Doživeti što, biti svedok, očevidac čega takođe se na sličan način izražava u oba jezika: *a két szemével lát vmit, vkinek a szeme előtt/láttára – gledati/videti šta svojim rođenim/vlastitim očima*. Pomenimo da su u mađarskom korpusu glagol *néz i lát* podjednako zastupljeni sa po tačno 17 potvrda, a još je zanimljivije da se u srpskim primerima glagol *gledati* javlja 16, a *videti* samo pet puta.

Osim pomenutih, koji isključivo označavaju gledanje ili uočavanje, većina frazema sadrži i neke druge glagole, te se na taj način izražavaju i neke dodatne okolnosti, kvalitet radnje. Tako se može naglasiti trenutna radnja: *megakad vkinek a szeme vkin/vmin – zapne/zapinje kome oko na kome/čemu* u značenju ‘zapaziti nekog ili nešto’; u značenju pogledati što na brzinu, površno, ovlaš: *átfut vmit a szemével – preleteti što očima/krajičkom oka*.⁷ Učestalost posmatranja takođe dolazi do izražaja: *jár vkinek a szeme – pažljivo, radoznalo razgledati*, *járatja a szemét vkin/vmin – zagledati koga/što*; ali isto tako i kontinuirano posmatranje pomoću durativnih glagola: *megpihen vkinek a szeme vkin/vmin – zadržati/zakovati oči na čemu u smislu ‘duže promatrati nešto’, mereszti a szemét – prionuti očima za što ‘netremice gledati u što’, majd kinézi a szemét – iskapati oči ‘namučiti se radom naprežući vid’, jól kinyitja a szemét – otvoriti četvore oči, rajta tartja a szemét vkin/vmin, rajta van vkinek a szeme – uperiti/upreti/upinjati oči/sva četiri oka u nekog/što, mindenütt ott van vkinek a szeme – imati budno oko*. Neki od ovih primera ukazuju na način posmatranja, samim tim i odnos prema objektu posmatranja: *ferde/görbe szemmel néz vkire/vmire ili szúrósz szemmel méreget – gledati/pogledati koga/šta preko oka, popreko gledati koga, gledati krivim, prekim okom, a szeme sarkából figyel/lát/néz vmit – posmatrati ispod oka*.

Oči su, naravno, sredstvo posmatranja, što je u nekim izrazima i eksplicitno izraženo uz dopunu: *a két szemével lát vmit – gledati/videti svojim očima* u značenju ‘imati svoj stav prema nečemu, i pritom dobro, jasno oceniti situaciju’ nasuprot izrazu *vkinek a szemével néz vmit – gledati što čijim/tuđim očima ‘povinovati se proceni drugih ljudi’*.

Mimični, kinezički pokreti okom takođe su zastupljeni u našoj građi. U mađarskom možemo da razlikujemo fraze u kojima radnju sprovodi sâm organ vida, i one gde se oko pominje kao sredstvo ili objekat radnje agensa. Međutim, u srpskom kao ekvivalent uvek se javlja ovaj drugi slučaj.

4 U daljem tekstu ču lekseme i frazeološke jedinice u mađarskom jeziku i srpske ekvivalente navoditi italikom, doslovne prevode ču davati u navodnicima, a značenja u jednostrukim navodnicima.

5 Ómagyar Mária Síralom „Stari mađarski Marijin plač“ ili „Staromadarški lament Marije“.

6 „Vidite li ljudi, očima svojim što smo zapravo?“

7 U mađarskom se javlja glagol trčati, što znači da obe radnje označavaju brzinu kretanja.

8 „Odmarati oči na kome/čemu.“

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>forog vkinek a szeme</i>	gledati na sve strane/u svim smerovima, gledati unaoko, zverati	<i>šarati očima, kružiti okom, vitlati očima</i>
<i>gültüzik vkinek a szeme</i>	blenuti	<i>izbečiti oči</i>
<i>jár vkinek a szeme</i>	„hoda nečije oko”	pažljivo, radoznalo razgledati
<i>jojózik vkinek a szeme</i>	a) blenuti b) bole koga oči od naprezanja c) mrzeti nekoga da radi nešto d) biti jako gladan	<i>iskapati oči</i>
<i>forgatja a szemét</i>	ponašati se licemerno, prenemagati se	<i>prevrtati očima</i>
<i>kacsingat a szemével</i>	namigivati, koketirati	<i>igrati očima</i>
<i>kacsint, jelt ad a szemével</i>	namignuti kome, dati kome znak	<i>kresnuti kome okom, učiniti na koga očima</i>

Interesantno je da u mađarskom, za razliku od srpskog, među značenjima ne nalazimo posebno izdvojenu semantiku nadziranja, pažnje, motrenja, ali, ipak, u oba jezika ima znatan broj izraza koji označavaju da neko sa izrazitom pažnjom prati, kontroliše nekog ili nešto, odnosno da motri, pazi na nekog, pokazujući veliki interes za nešto: *mindenütt ott van vkinek a szeme – imati budno oko* ‘biti pažljiv, oprezan’, *csupa szem és fül – pretvoriti se u oko* ‘osobito pažljivo/budno pogledati, pratiti očima’, *rajta tartja a szemét vkin/vmin, rajta van vkinek a szeme – uperiti oči/sva četiri oka u nekog ili što* ‘naročito paziti, obratiti izuzetnu pažnju’, *szem előtt tart vkit/vmit – držati/imati koga/šta na oku, ne ispuštati/puštati koga s oka* ‘paziti, motriti, vrebati na koga/šta, budno, stalno pratiti koga, paziti na koga’, *szem előtt van vki/vmi – biti oku na pogledu, biti kome na oku* ‘biti pod stalnim budnim nadzorom’,⁹ *szemügyre vesz vkit/vmit – uzeti koga, što na oku* u značenju ‘početi uporno motriti, paziti na koga/šta’, *rajta van a világ szeme – sve oči sveta su uperene u koga, le nem veszi a szemét vkiről/vmiről – ne skidati/skinuti/spuštati oka sa koga*. Funkcija izraza *vigyázó szemét vkit/vmire* veti pak jeste dvostruka: prvenstveno označava ‘pratiti sa izrazitom pažnjom, pokazati veliko interesovanje’, ali se javlja i kao podstrek, odnosno savet kako bi se neko ugledao na osobu (ili čak pojам) koja služi kao primer.

Budući da je oko jedan od najznačajnijih ljudskih organa, ‘sjaj oka’ u mađarskom ili zenica u srpskom poistovećuju se sa najvećim vrednostima koje čovek poseduje, koje čuva sa najvećom pažnjom te se javljaju i kao poređenja u izrazima poput: *úgy vigyáz vkit/vmire mint a szeme fényére/világára – čuvati/paziti koga/šta kao zenicu oka*.

Razumevanje, mišljenje i vid su povezani u pojmovnim metaforama, pošto je, kako smatra Bančerovski, gledanje = razumevanje (Bańczerowski 2007: 398). To se posebno ogleda u srpskim izrazima: *gledati šta svojim očima* ‘imati svoje mišljenje o čemu’ – *a saját fejével gondolkodik, ići za svojim očima* ‘biti samostalan u odlučivanju’ – *a*

⁹ Ovde je značajna i perspektiva posmatranja *držati nekog na oku – biti na oku nekom*: argumenti u dubinskoj strukturi se razlikuju.

saját útját járja, gledati drugim očima ‘biti drugog mišljenja’ – más szemmel néz vmit. S druge strane, većina mađarskih ekvivalenta poseduje drugačiji leksički sklop, samo se u poslednjem primeru pojavljuje ‘szem’.

Značenje ‘biti sposoban realno rasuđivati, promišljeno se ponašati, trezveno oceniti situaciju’ – krije se u frazemi *nyitott szemmel jár a világban/nyitott szemmel nézi a világot – otvorenih očiju*, naspram kojeg stoji antoniman primer *csukott szemmel jár a világban – zatvorenih očiju*. A szembenéz/szembesül az igazsággal/ helyzettel – pogledati čemu /istini u oči znači ‘otvoreno priznati istinu, suočiti se sa čim/s pravim stanjem stvari’. Od intelektualnih radnji možemo pomenuti još i pamćenje, odnosno prisećanje, da je nešto stalno prisutno u nečijim mislima, da je u nečijem umu: *vkinek a szeme előtt lebeg vmi – lebdeći kome pred očima, ne sići/silaziti kome s očiju*.

Izrazi za emocionalna i fizička stanja posesora

Frazeološke jedinice sa odrednicom *szem/oko* posebno su pogodne za izražavanje raznih emocionalnih stanja čoveka, koja su, zanimljivo, pretežno negativna. To naročito slikovito izražava evropeizam *a szem a lélek tükre – oči su ogledalo duše*.

Pospanost i umor se najčešće izražavaju nemogućnošću zaklapanja oka ili mobilnošću sna, koji ne dolazi, zaobilazi, izlazi iz oka.

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>a fél szemére alszik mint a nyúl</i>	nemirno spavati, „spavati na jedno oko kao zec”	imati lak san
<i>a szemét sem hunyta be/le</i>	ne zaspasti, ne trenuti	<i>ne sklopiti oka, ne metnuti oko na oko</i>
<i>álom nehezedik/ ránehezedik az álom vkinek a szemére, rájön az álom vkinek a szemére</i>	biti pospan, „otežao je san nečije oči”	<i>otežale kome oči</i>
<i>elkerüli az álom vkinek a szemét/nem jön álom vkinek a szemére</i>	ne moći zaspasti od briga, „zaobilazi san nečije oči”	<i>ne dolaziti san na oči</i>
<i>karikás vkinek a szeme</i>	biti iscrpljen od nespavanja	imati podočnjake
<i>kimegy az álom vkinek a szeméből</i>	prošla je pospanost nekoga, ne moći ponovo zaspasti, „izašao je san iz nečijih očiju”	rasaniti se
<i>kiveri vkinek az álmot a szeméből</i>	probuditi nekog i držati ga budnim, „isterati kome san iz očiju”	rasaniti koga
<i>majd leragad a szeme vkinek</i>	biti veoma pospan, „slepiljuju se kome oči”	<i>ide/pada kome san na oči</i>
<i>táncolnak/ugrálnak a betűk vkinek a szeme előtt</i>	usled umora ili bolesti pri čitanju vibrira oko	<i>igraju kome slova pred očima</i>

Osećaj mučnine se manifestuje kvalitetom vida, ograničenom sposobnošću rasuđivanja:

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>vkinek a szeme előtt elsötétül /összesfolyik a világ</i>	a) pomračenje vida usled vrtoglavice b) izgubiti pribranost, razbesneti se, u afektu izgubiti kontrolu nad sobom, izbezumiti se	<i>zacrni se kome pred očima smrklo se kome pred očima mrači/smrkava se kome pred očima, mrak je pao kome na oči</i>
<i>összesfolyik vkinek a szeme előtt vmi</i>	kada se nekome usled mučnine zamuti vid	<i>pomutiti se vid, muti mu se pred očima</i>
<i>felakad/fennakad vkinek a szeme</i>	a) čoveku na samrti, u nesvesti, kod epileptičkog napada se iskolače i ukoče oči b) zaprepastiti se, začuditi se	<i>ukočenih očiju, ukočiti se kao mrtvačke oči</i>
<i>elhomályosodik vkinek a szeme</i>	osećati vrtoglavicu	<i>muti se kome pred očima</i>
<i>elfelhősödik vkinek a szeme</i>	kada se iznenada oči napune suzama, „naoblačile se kome oči”	<i>zamaglile se kome oči</i>
<i>keresztben áll vkinek a szeme, keresztre fordult szemmel</i>	a) biti razrok b) biti pripit c) biti pospan	<i>ukrstiti oči/očima</i>
<i>káprázik vkinek a szeme</i>	muti se kome pred očima, imati vrtoglavicu, ne videti više jasno	<i>igrati kome pred očima</i>

Plakati, biti potišten, neraspoložen izražava se izrazima:

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>vkinek az egyik szeme sír, a másik nevet</i>	istovremeno se radovati i biti tužan	<i>na jedno oko plakati, na drugo se smejati, jedno oko plače, drugo se smeje</i>
<i>elfutja vkinek a szemét a könny</i>	kada iznenada zaplače neko, „suze trčeći zauzimaju oko”	<i>napunile se kome oči suzama</i>
<i>elsötétedik vkinek a szeme</i>	imati neraspoložen, ljutit, uzdržan izraz lica	<i>smrknuti se, naoblačiti se</i>
<i>vkinek a szeme könnybe borul/lábad</i>	tek što neko nije zaplakao, početi plakati	<i>oči su se kome napunile</i>
<i>vkinek a szeme könnyben úszik</i>	plakati	<i>oči su kome pune suza</i>
<i>könnyet facsar/présel /sajtol vkinek a szeméből</i>	rasplakati nekog	<i>naterati kome suze na oči</i>
<i>majd kisírja a szemét, vakra sírja a szemét</i>	dugo, intenzivno plakati	<i>isplakati oči</i>

Kada je neko gladan, ili je nezasit, kaže se:

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>kopog vkinek a szeme az éhségtől</i>	„kucaju kome oči od gladi”	<i>ispadaju kome oči od gladi</i>
<i>majd kiugrik vkinek a szeme az éhségtől</i>	„samo što ne iskoče oči od gladi”	<i>iskolačiti oči od gladi</i>
<i>nagyobb vkinek a szeme, mint a gyomra/hasa/ szája</i>	sipati više nego što se može pojesti	<i>imati veće oči nego želudac</i>

Kao eufemizmi za umiranje u oba jezika koriste se izrazi kao što su:

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>bebőrösödött vkinek a szeme</i>	„stvorila se koža na nečijim očima”	<i>imati zaklopljene oči</i>
<i>örökre be-/ lehunyja a szemét</i>	biti mrtav	<i>(zauvek) sklopiti/zaklopiti oči</i>
<i>örök álomra hunyja le a szemét</i>	umreti	<i>utonuti u večni san</i>
<i>örökös éjszaka borul vkinek a szemére</i>	„na oči mu pada večna noć”	<i>zauvek zaklopiti oči</i>
<i>felakad vkinek a szeme</i>	„okačile su se kome oči”	<i>izvrnuti oči</i>

Osećanje besa se takođe često očitava u očima:

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>gyilkol vkinek a szeme/ gyilkolni tudna a szemével gyilkos szemmel méreget</i>	„nečije oči ubijaju, mogao bi ubijati očima”, gledati koga neprijateljski, s mržnjom, oštro i ljutito/prekorno gledati koga	<i>prostreliti/streljati/šibati koga očima</i>
<i>majd felnyársal/ kereszttülszűr vkit a szemével</i>	pogledati koga mrko/ljutito/s mržnjom	<i>rastrgnuti koga očima preseći koga okom</i>
<i>szikrákat hány/szór ili szikrázik vkinek a szeme</i>	„varničiti očima, bacati varnice iz očiju”	<i>ošinuti/šibati koga očima videti zvezde</i>
<i>villámokat szór/lövell vkinek a szeme</i>	upraviti brz pogled prema kome s izrazom gneva/negodovanja/prekora	<i>sevati očima</i>
<i>úgy áll neki a szeme, mint a vasvilla</i>	„oči nekom stoje kao vile”	<i>sevati očima</i>
<i>vérbe borul vkinek a szeme</i>	izgubiti vlast nad sobom, zaboraviti se, izbezumiti se	<i>krv pada/dolazi kome na oči, pale roletne kome na oči</i>
<i>vérben forog vkinek a szeme</i>	„oči se nekom okreću u krv”	<i>gledati koga krvavim očima</i>
<i>vérben forgó szemekkel</i>	pogledati koga neprijateljski/krvnički	<i>zakrvavljenim očima</i>

Za frazeme kojima se iskazuje osećanje stida ili srama adekvatne potvrde smo

našli samo u mađarskom korpusu. U svim slučajevima nalazimo termičku konotaciju, gde stid predstavlja vatrú koja izgara ili peče oči: *majd kiégeti vkinek a szemét a szégyen*, *majd kiégeti vkinek a szemét a szégyen*, *majd kistülvkinek a szeme, a földre süti a szemét*. Iako ni u jednom srpskom frazeološkom rečniku nismo zabeležili odgovarajuću potvrdu, u razgovornom jeziku se ipak u ovom kontekstu javlja izraz: *oboriti oči*.

Pozitivna osećanja su mnogo reda. Tu, recimo, ubrajamo slučaj kada se u pogledu očitava iznenadna radost, kao kakva svetlost, sjaj: *kigyűl a fény vkinek a szemében – zaszíjat kome oči*, ili kada oči ponovo postaju sjajne, izražavajući povratak volje za životom: *visszatér a fény vkinek a szemébe – vraća se sjaj u nečije oči*.

Postoje stanja, osećanja koja u zavisnosti od situacije mogu biti i pozitivna i negativna, kao što je čuđenje, iščuđavanje:

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>Hová tette a szemét?</i>	a) kako je moguće da nije video/la b) čuđenje usled lošeg izbora	<i>Gde su mu/joj bile oči?</i>
<i>kerekre/tágra nyílt szemmel</i>	„sa zaokrugljenim /širom otvorenim očima”	<i>razrogačenih očiju, širom otvorenih očiju</i>
<i>kimereszti a szemét</i>	biti jako začuđen	<i>razrogačiti/rogačiti oči</i>
<i>majd kiesik/ kifordul vkinek a szeme</i>	biti jako začuđen	<i>ispadaju kome oči, iskolačiti oči</i>
<i>nagy szemeket meresz/ nagy szemekkel néz</i>	„gledati velikim očima”	<i>izbečiti oči, prevaliti oči na koga</i>
<i>nem hisz a saját szemének</i>	čuditi se čemu, ne verujući očitim činjenicama	<i>ne verovati sopstvenim očima</i>
<i>vkinek a szeme, szája eláll/ tátva marad a meglepetéstől/csodálkozástól</i>	„ostale su kome oči, usta otvorena od iznenađenja”	<i>zabezeknuto gledati</i>

Radoznalost, zanimanje, interesovanje za nešto, posmatranje nečega sa napregnutom pažnjom mogu se izraziti i ovako:

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>jár vkinek a szeme</i>	„hodaju nečije oči”	pažljivo, radoznalo razgledati
<i>megragad vkinek a szeme vmin</i>	„zalepile su se oči za nešto”	<i>ukovati u što oči</i>
<i>majd kiugrik vkinek a szeme</i>	gledati sa najvećim zanimanjem/s najvećom radoznalošću	<i>oči kome iskoče/ hoće iskočiti</i>

Karakterne osobine posesora

Izrazi sa odrednicom *oko* mogu da posluže i kao karakterizacija osobe koja ga poseduje. Te osobine mogu biti negativne, kao u sledećim primerima:

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>vkinek még a szeme sem áll jó!</i>	„ni oči kome ne stoje dobro”, nečiji izgled ukazuje na to da je problematična osoba	ne ulivati poverenje
<i>más szemében a szálkát is meglátja, a magáéban a gerendát sem</i>	„u tuđim očima vidi i trn a u svojim ni gredu”	<i>u tuđem oku videti trun a u svom ne videti balvan</i>
<i>nem csípte az ész vörösre vkinek a szemet</i>	„nije nekom mozak načinio oči crvenim”	biti glup
<i>ráfér a szemére</i>	„staje nekome nešto u oko”, ne sramiti se svojih dela	činiti što besramno, <i>bezočno se ponašati</i>
<i>száraz szemmel néz vmit</i>	„suvih očiju gledati što”	bezosećajna osoba
<i>van vkinek szeme vmit megenni</i>	„imati oči nešto učiniti”	<i>bezočno činiti šta</i>
<i>Amit a két szeme meglát a két keze ott nem hagyja. kilopja/kilopna vkinek (még) a szemét is</i>	ogreznuti u krađi	<i>između dva oka će neko ukrasti, taj bi ti iz oka ukrao</i>

Ipak, neretko i pozitivne karakterne crte mogu naći svoje mesto u ovakvim izrazima:

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>ibolyakék szemű</i>	„imati plave oči poput ljubičica”, biti nevin	<i>sa nevinim očima</i>
<i>vkinek jó szeme van, van vkinek szeme vmihez</i>	biti sposoban za nešto, razumeti se u nešto	<i>imati oko za što</i>
<i>nyugodtan nézhet vkinek a szemébe</i>	biti pošten	<i>mirne savesti pogledati kome u oči</i>
<i>Nem fogom magam szembe köpni</i>	biti dosledan svojim principima	<i>neću sebi u oči/lice pljunuti, neću izneveriti svoja ubedjenja</i>

Izraz *vkinek a szeme se rebben – ne trepnuti okom* može da izrazi dva antonimna značenja: ono da je neko smiren, staložen, ali i da je hladnokrvan, nemoralan, bez griže savesti.

Ukoliko pak neko ima dobar ili oštar vid, to u prenesenom smislu znači da dobro zapaža stvari, rasuđuje i sagledava ih pravilno: *olyan szeme van vkinek, mint a sasnak – imati oči kao soko, oči sokolove, sólyomszem – oko sokolovo*. Interesantno je da se u mađarskom u takvim situacijama, i u poređbenim strukturama i u složenicama (*sass-*

zem¹⁰), češće koristi jedna druga ptica grabljivica – orao, iako postoji i izraz sa ‘sokolom’ (sólyomszem).

Slabovidost u izrazima, međutim, ne znači nužno i slabo rasuđivanje. U takvim frazama se u mađarskom gubi sjaj očiju: *elveszti a szeme világát*, što može biti potpuno slepilo ili samo privremeni gubitak vida, zaslepljenost, dok se u srpskom oko gasi: *gasi se kome oko*, ili se kaže *izdale/ostavile su koga oči*. Ekvivalent za srpski izraz *na jedno oko čorav, a na drugo ne vidi* nisam našla u mađarskim frazeološkim rečnicima, iako se kod nas u Vojvodini koristi kalk: *az egyik szemére vak, a másikra nem lát*.

Kao antonimne fraze onim izrazima koji označavaju oštar vid, javljaju se sledeće: *hályog van vkinek a szemén* ‘pristrasno se ponašati, ne procenjivati stvari pravilno’ – *imatí mrenu na očima; káprázik vkinek a szeme* ‘priviđa se kome nešto’ – *varaju koga oči; vkinek rossz szeme van* – ‘imati lošu procenu, ne videti dobro stvari’.

U značenju ‘biti bez najosnovnijeg znanja’ ili ‘ne hteti/moći uvideti ono što je očigledno’ u oba jezika se upotrebljava identičan izraz: *nem lát a szemétől*¹¹ – *biti slep kraj očiju*.

Za osobu koja je uočljiva usled svog fizičkog izgleda kojim privlači pažnju, koriste se izrazi: *szemrevaló (férfi)* – *junak od oka, kršan/lep je neko da ga se dva oka ne mogu nagledati*.

Odnos između posesora i posmatranog objekta

Frazeme mogu da izraze pozitivan stav posmatrača prema posmatranoj stvari: *jó szemmel néz vkit/vkire – gledati/pogledati koga dobrim okom, gledati na što dobrim očima* ‘odnositi se sa naklonošću prema nekome/nečemu’, *megnő/nagyot nő vkinek a szemében vki/ vmi – rasti/porasti u čijim očima* u značenju ‘sticati/stevići ugled kod koga’.

Iraz divljenja prema nekom ili nečemu se može izraziti pomoću koncepta u kojem je predmet posmatranja plen, na koji se oko baca i na taj način se lovi, ali oko funkcioniše i kao personifikacija, otelotvorene gladne i nezasite osobe, koja se pomenutim ulovom može nahraniti, odnosno kojim se može zadovoljiti njena potreba za hranom. Ovo važi kako za mađarski, gde se javljaju glagoli *szemet vet, hizlal, legeletet, betelik, jólakik*, tako i za srpski jezik: *puniti, napasati, napojiti, nasititi, naslađivati, proždirati, gutati, pozobati* itd.

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>hizlalja a szemét vkin v. vmin</i>	„goji oči gledajući koga/šta”, uživati gledajući koga ili šta	<i>pariti oči na kome/čemu, puniti oči</i>
<i>legel vkinek a szeme vkin/ vmin, legelteti a szemét vkin v vmin</i>	gledati koga/šta s užitkom	<i>napasati/napojiti/nasititi/naslađivati oči na kome/čemu</i>
<i>megpihen vkinek a szeme vkin v vmin</i>	„odmarati oči na nekom/ nečemu”	<i>ne skidati/skinuti/spuštati oka sa koga, ne otkidati/otkinuti oči od koga/čega</i>

10 Sas na mađarskom znači ‘orao’.

11 Doslovno: „Ne videti od sopstvenih očiju.”

<i>nem tud betelni/jóllakni vkinek a szeme vkivel v vmivel</i>	„ne mogu se nečije oči namiriti nečim/nekim”, ne moći se kome/čemu nadiviti	<i>ne moći nagledati se koga čega, ne moći skinuti oči sa koga /čega</i>
<i>rajta selejti a szemét vkin v vmin, megragad vkinek a szeme vkin</i>	diviti se, ne moći nagledati se, „zaboraviti oči na nekome/nečemu”	<i>ne moći odvojiti oči od koga/čega</i>
<i>szemet gyönyörködtető</i>	„nešto što zadržava oči”	<i>očaravajući</i>
<i>szemet vet vkire v. vmire</i>	dopada se nekome neko ili nešto	<i>baciti oko na nekog/nešto</i>
<i>szemébe tűnik vkinek</i>	svideti se kome, privlačiti/ privući čiju pažnju	<i>zapasti za oko</i>
<i>megakad rajta a szeme</i>	zapaziti/zapažati koga/šta	<i>zapeti/zapinjati kome za oko</i>

Pohotno, sa požudom, željno, netremice, uporno gledati, sa napregnutom pažnjom promatrati nekog ili nešto – izražava se izrazima: *majd felfal a szemével vkit – proždirati koga pogledom gutati/progutati koga očima, pozobati koga očima; kocsányon lóg vkinek a szeme/ majd kiesik vkinek a szeme – iskapati oči za kim/cím.*

Negativan stav prema posmatranom predmetu se takođe u oba jezika može izraziti brojnim frazama, od kojih su neke i polisemične te se njima mogu izraziti nepoverenje, čudenje, prezir, upozorenje itd.:

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>nem jó szemmel néz</i>	„ne gledati dobrim očima”	<i>gledati krivim/prekim okom</i>
<i>rossz/sanda szemmel néz</i>	„gledati što lošim okom”, gledati koga s nepovereњem/čuđenjem/ preziron	<i>gledati šta ispod oka, upopriječiti oči na koga</i>
<i>vörös posztó vkinek a szemében</i>	„biti crvena tkanina u nečijim očima”, ne trpeti se, ne slagati se, ne podnositi se	<i>biti s kim kao luk i oči</i>
<i>ferde/görbe szemmel néz vkire v vmire</i>	„krivim okom gledati”, nepoverljivo, sa sumnjom, ljutito	<i>gledati/pogledati koga/šta preko oka, popreko gledati koga</i>
<i>láttni sem bír vkit/vmit, szúrja vkinek a szemét vmi</i>	ne podnositi koga/šta, mrzeti koga/šta	<i>ne moći koga/šta očima gledati</i>
<i>szembe/szemen köp vkit</i>	sramotiti/osramotiti, vredati/uvrediti koga	<i>pljunuti kome u oči</i>
<i>vkinek a szemébe hány/vet vmit</i>	„baciti kome šta u oči”, oštros/žestoko koga napadati	<i>skakati/skočiti kome u oči</i>
<i>kiváná a szemét vkinek</i>	odnositi se prema kome neprijateljski	<i>vaditi/izvaditi kome oči</i>
<i>íggy szeret vkit/vmit mint a hideglelést/ mint kecske a kést</i>	ne podnositi koga, ne trpeti koga, mrzeti koga	<i>voleti nekoga kao oči ren</i>

Kada nekom nešto jako smeta, kaže se *szálka vkinek a szemében vki – biti kome trn u oku*, ili *szemet szúr vkinek vmi – bosti oči kome*. Kao što se vidi, to je simbolički neki

oštar predmet, koji iritira i povređuje. U srpskom smo još pronašli i izraz *biti kome crn pred očima*, gde do izražaja dolazi simbolika crne boje.

S obzirom na to da oko simbolizuje intelektualno opažanje, sprečavanje tog procesa od strane druge osobe dovodi do mogućnosti zavaravanja. Manipulisati nekim, obmanuti, prevariti nekoga u oba se jezika najčešće izražava tako što se na neki način ometa osoba da jasno vidi stvari, da pravilno sagleda okolnosti. U tu svrhu se koriste razna sredstva, kao što je mrena, prašina, pepeo, pesak, koji se navlače ili bacaju u oči:

madarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>hályogot húz vkinek a szemére</i>	zaslepljivati koga, onemogućiti koga da što shvati	<i>navući/navlačiti mrenu na čije oči</i>
<i>kiszúrja/kitörli vkinek a szemét vmiivel</i>	neadekvatno nagraditi nekog za svoj mukotrpni rad	<i>zamazati oči nečim</i>
<i>csak porhintés vkinek a szemébe</i>	isprazno laskanje	<i>pepeo/pesak u oči, samo prašina u očima, bacati kome lug/pepeo/pesak/prashinu u oči</i>
<i>port hint vkinek a szemébe</i>	obmanjivati	<i>baciti prašinu kome u oči</i>
<i>bekeni vkinek a szemét</i>	varati/ lagati koga	<i>mazati/zamazati kome oči</i>
<i>beköti a szemét vkinek</i>	zaluditi/obmanuti koga	<i>staviti kome perdu na oči</i>
<i>ostade kome šupalj nos do očiju</i>	biti izigran, ne dobiti ništa	<i>hoppon marad</i>

Ukoliko se to sredstvo, koje je namerno upotrebljeno od nečije strane ili je pak samo od sebe dospelo u nečije oko, ukloni, osoba će progledati. Biće sposobna da shvati pravo stanje stvari i postaće joj jasno ono što do tada nije bilo. I to se takođe može desiti uz pomoć druge osobe, ali može da se odvija i bez spoljnog uticaja uz medijalne glagole:

madarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>felnyílik/kinyílik vkinek a szeme</i>	a) naprasno sagledati jasno situaciju, shvatiti pravo stanje stvari b) okuražiti se, postati bezobziran	<i>otvorile se kome oči</i>
<i>leesik/lehull a hályog vkinek a szeméről</i>	jasno shvatiti, spoznati istinu, progledati, odjednom shvatiti	<i>(s)pada koprena/mrena/mrak/mreža/zavesa/veo sa čijih očiju, puklo/sinulo je kome pred očima</i>
<i>felnyitja vkinek a szemét</i>	otkriti kome istinu, upozoriti koga na nešto	<i>otvoriti kome oči</i>
<i>belát vmit</i>	uvideti, shvatiti što	<i>zahvatiti što okom</i>
<i>skinuti kome koprenu/ mrak s očiju</i>	reći/prikazati, izneti kome pravo stanje stvari, razuveriti koga	<i>felnyitja vkinek a szemét</i>

Ponekad posmatrač namerno ne želi da sagleda stvari u pravom svetlu, ne želi da

primi k znanju okolnosti ili neće da vidi nešto što je očigledno, odnosno želi da prepusti šta u čiju korist, i tada figurativno zatvara oči: *behunyja a szemét/szemet huny vmi felett – zatvarati/zatvoriti oči pred čim, zažmuriti na jedno oko/oba oka, prižmiriti jednim okom.*

Priloški odnosi u izrazima

Mesni odnos

Spacijalni odnos, tačnije usmerenost takođe je prisutna u izrazima, jer nešto uvek dospeva u, odnosno pred oči, istovremeno i pogled očiju doseže do izvesnih prostora, pa tako one dotiču – poput ekstremiteta – stvari na nekom opsegu, udaljenosti. Upravo stoga takve izraze možemo podeliti u dve grupe s obzirom na to da li se nešto približava oku, odnosno udaljava (oko je u dubinskoj strukturi eksperijens, i tu dolazi da izražaja semantičko obeležje [+ approx]): *vkinek a szeme elé kerül vki – izaći na/pred čije oči, pojaviti se pred čijim očima* (samim tim postati vidljiv za koga), *vki szeme elé tárul vmi – pucati/puknuti kome pred očima* (pojaviti se pred kim, pokazivati se, pokazati se kome), *vkinek a szeme elé tár vmit – predočiti kome što, szem elől téveszt vkit/vmit – gubiti/izgubiti koga/šta iz očiju/vida* (nemati više veze sa kim/čim), *eltűnik vki szeme elől – skloniti/ukloniti se kome s očiju* (nestati iz čije blizine); ili se oko približava nečemu (gde je oko agens sa [+ approx]): *ameddig csak a szeme ellát – oku na dosegu, dokle god oči dosežu, dokle oko dopire/seže* (dokle se može pogledom obuhvatiti vrlo daleko, nadaleko i naširoko). Uz to treba napomenuti da je velika većina glagola u ovakvim konstrukcijama najčešće medijalna (npr. *kerül ‘dospeva’*, *tárul ‘pojavljuje se’*, *eltűnik ‘gubi se’*), ali da ima i aktivnih (npr. *tár ‘otvoriti’*).

Formalna mesna struktura često pokriva i neki preneseni smisao, da je osoba hrabra, iskrena, radoznala ili je pak kukavica itd.:

madarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>vkinek a szeme közé néz/a szemébe néz</i>	a) biti suočen sa kim/čim, ne stideti se, ne bojati se b) biti siguran u sebe, biti pošten	<i>pogledati koga pravo/ravno u oči</i>
<i>vkinek a szeme közé vág/a szemébe vág/a szemébe mond vmit</i>	govoriti otvoreno/bez okolišanja	<i>govoriti/reći kome šta u oči</i>
<i>vkinek mélyen a szemébe néz</i>	„pogledati kome duboko u oči”	<i>pronicljivo pogledati nekog</i>
<i>vkinek a szeme közé nevet/a szemébe nevet</i>	„smejati se kome u oči”	<i>rugati se kome u oči</i>
<i>szembe/szemen köp vkit</i>	javno nekog uvrediti	<i>pljunuti koga u oko/u lice</i>
<i>fut amerre a szeme lát</i>	pobeći	<i>bežati kuda koga oči vode</i>
<i>megy amerre a szeme lát</i>	ići bez određenog cilja	<i>ići kuda koga oči vode</i>
<i>minden szem vki felé fordul</i>	svi se odjednom okreću ka istoj osobi	<i>sve su oči uperene u koga</i>
<i>vkinek a szeme előtt/ láttára</i>	otvoreno, ne tajeći ništa	<i>naočigled koga</i>

U zavisnosti od glagola i tu može da se menja semantika izraza. Tako *imati pred očima* znači ‘imati uvek pred sobom u životu sećanje, u podsvesti’, a *biti pred očima*, znači da je posmatrani objekat ‘pod budnim okom posmatrača’.

Vremenski odnos

Ovom leksemom se može izraziti i vreme sa naglaskom na vrlo kratko trajanje: *egy szemhunyás/ szemhunyásnyi idő/ szempillantás alatt*, odnosno u srpskom: *dok bi okom trepnuo, za tren(uce) oka* a u značenju ‘vrlo brzo, za tili čas, začas, odmah, smesta’.

Način vršenja radnje

Način gledanja, posmatranja ili vršenja neke druge radnje uz napomenu o stanju u kom se oko nalazi – ukazuje na okolnosti radnje: da neko komunicira neposredno, otvoreno, nasamo, iskreno, ili da neko prilikom izvođenja radnje ispoljava neke svoje karakteristike, kao što je npr. smirenost:

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>meg se rebben vkinek a szeme</i>	smireno, bez nervoze	<i>ne trepnuti očima</i>
<i>csukott szemmel jár a világban</i>	ne misleći, ne razmišljajući, neoprezno	<i>zatvorenih očiju</i>
<i>behunyt/csukott szemmel is odata lál vhova</i>	poznavati dobro put	<i>naći nešto i zatvorenih očiju</i>
<i>négysszemközt</i>	bez svedoka, nasamo	<i>u četiri oka</i>
<i>szemtől szemben</i>	neposredno, bez okolišanja, bez ikakvog obzira	<i>iz oka u oko</i>
<i>puszta/szabad szemmel</i>	videti bez pomoćnih sredstava	<i>gledati/videti golim okom</i>

Mera

Mera može da izrazi udaljenost: *ameddig csak a szeme ellát – oku na dosegu, dokle god oči dosežu* u značenju vidokruga. Ipak, češće se javlja u određivanju približne količine, tačnije načina određivanje količine: *csak úgy szemre – od oka*. U srpskom nalazimo još izraz *pun kao oko* sa semantikom ‘sasvim pun, prepun’, ali i *zadužiti se preko očiju* znači ‘prekomerno’. U mađarskom se u ovoj funkciji leksema *szem* pojavljuje u značenju ‘zrno, seme neke industrijske biljke, naročito žitarica, mahuna’. Naime, fraza *az utolsó szemig* doslovno znači ‘do poslednjeg zrna’, tj. ‘u potpunosti’.

Kletva, pretnja, negodovanje, grdnja

Oči ponekad služe i za ispoljavanje negodovanja, grdnje, pa čak i izricanje pretnji i kletvi. Tako izraz *hogyan a hollók vájják ki a szemét* predstavlja kletvu u mađarskom ‘neka vrana iskopa čije oči’ kao i *oči joj iskapale* u srpskom. Nalazimo još upozorenja tipa

Kikaparom a szemedet! – Iskopaću ti oči! ili Kerüljön csak a szemem elé! – Samo da mi se pojavi pred očima! kao i Többé ne kerülj a szemem elé! – Ne pojavljuj mi se pred očima!, Pusztulj/ tűnj a szemem elől! – Beži/gubi mi se s očiju! Nalazimo i izraze u funkciji zaklinjanja: Süljön ki a szemem, ha... – Očiju mi, oči mi iskapale ako...

Kao blagi prekor sa izmešanim osećanjem neverice i čuđenja javljaju se još i: *Nincs szemed? – Gde su ti oči bile?, a u mađarskom još i Hogy nem sül ki a szemed?* sa ciljem da se izazove postidjenost kod sagovornika. Doslovan prevod bi bio „kako ti oči ne izgore”, u značenju ‘kako te nije sramota?’.

Oko čiji pogled uzrukoje bolest ili nesreću u srpskom se zove *zlo oko* ili *urokljivo oko*, dok se u mađarskom za takvo oko koristi izraz: *gonosz szem, ártó szem*, ili fraza *megver vkit szemmel* ‘istući koga očima’.

Szem kao zrno

Iz dosadašnjih primera se vidi da su frazeološki izrazi motivisani osnovnim značenjem lekseme *szem/oko*. Postoji nekoliko fraza u kojima se javlja značenje br. 5, a već smo jednu takvu i spomenuli kao izraz mere u značenju ‘do poslednjeg zrna’, odnosno ‘u potpunosti’. Sledeći izraz je *vak tyük is talál szemet*, koji se u potpunosti poklapa sa srpskim ekvivalentom i ‘éorava koka ubode/nađe zrno’. U značenju da agens radnju ponavlja bezbroj puta koristi se fraza: *többet/többször csinál vmit, mint csöves kukoricán a szem* „ponavljati više puta no što na kukuruzu ima zrna”.

Struktura izraza

Kao što smo na početku napomenuli, postoje izrazi sa odrednicom *szem/oko* koji su i u formalnom i u semantičkom smislu potpuni ekvivalentni. To najčešće proizilazi iz zajedničke evropske kulturne pozadine i tradicije mađarskog i srpskog naroda, ali i univerzalnih zapažanja o svetu i odnosima u njemu.

mađarski izraz	značenje	srpski ekvivalent
<i>árgus szemekkel figyel</i>	oči koje sve vide	<i>Argusove oči</i> ¹²
<i>Holló hollónak nem vájja ki a szemét, Varjú varjúnak nem vájja ki a szemét</i>	saučesnici u kriminalu ne čine jedni drugom loše delo, već se drže zajedno	<i>Vrana</i> ¹³ <i>vrani oči ne kopa/vadi, rđav rđavome ne čini zla</i> ¹⁴
<i>Szemet szemért, fogat fogért</i>	vratiti istom merom	<i>Oko za oko, Zub za Zub</i> ¹⁵
<i>A szem a lélek tükre</i>	oči odaju čoveka	<i>oči su ogledalo duše</i>
<i>a tyíkszemére lépett vkinek</i>	zameriti se kome	<i>stati kome na kurje oko</i>

¹² Argus je, podsetimo se, stvorene je iz grčke mitologije, koje je imalo oči po čitavom telu, od kojih je polovina bila uvek budna.

¹³ U mađarskom još i ‘gavran’.

¹⁴ Kod Vuka.

¹⁵ Član 196. Hamurabijevog zakonika, najpoznatijeg i najbolje sačuvanog zakonika drevne Mesopotamije – koji glasi: Ako je čovek izvadio oko drugom čoveku, ima da se oko i njemu izvadi (dakle, oko za oko) – postao je i deo Starog zaveta.²⁴ *Oko za oko, Zub za Zub, ruku za ruku, nogu za nogu* (3 Moj. 24:20, 5 Moj. 19:21, Mt. 5:38, Mt. 7:2).

Delimično poklapanje nalazimo kod poslovica kao što su na primer: *Szem nem látja, szív felejti – Daleko od očiju, daleko od srca* ili kod izraza *Több szem többet lát – Više vide četiri oka nego dva/dva para očiju od jednog u značenju ‘treba zatražiti ili poštovati i tuđe mišljenje’*. Kada neko dolazi do cilja bez uloženog truda, kada dobija nešto bez posebnog razloga, koristi se izraz *vkinek a (két) szép szeméért*, ili *a két szép szeme kedvéért* „zarad nećija dva lepa oka“ – *na lepe oči*. U mađarskom se izraz koristi i ako neko radi bez adekvatne naknade *raditi/mučiti se za čije lepe oči*.

Postoje primeri kada nalazimo isti ili vrlo sličan leksički sklop unutar frazema, koji se, međutim, ne poklapaju i značenjski, već su, naprotiv, sasvim udaljeni. Na primer, izraz u srpskom *da kome oči iskoče* znači ‘nepodnošljivo mučno, strašno’, dok u mađarskom *kiugrik vkinek a szeme* znači ‘gledati sa velikom pažnjom’, ali izražava još i ‘čuđenje, radoznalost’, kao i ‘radost’. Vile u mađarskom izrazu *úgy áll neki a szeme, mint a vasvilla* znače ‘imati neprijateljski pogled’, a u srpskom *dodu vile pred oči* da je ‘neko u velikoj neprilici, opasnosti’. *Nagy szemeket mereszt* znači ‘biti začuđen’, a *imati velike oči* da je ‘neko gramziv, lakom, nezasit’. Vatra u mađarskom izrazu *láng ég/gyúl ki/lobban fel vkinek a szemében* poseduje pozitivnu konotaciju a *sipa kome vatra iz očiju* znači ‘biti besan’. *Elfelhősödik vkinek a szeme* znači isto što i u srpskom *zamaglide se kome oči*, a formalni ekvivalent *navukao se kome oblak na oči* da se ‘neko namrštio, namrgodio’.

Suživot dva naroda često dovodi do interferencije, pa i do doslovног prevođenja leksičkih jedinica i frazema većinskog naroda. Izraz *zavadio bi neko dva oka u glavi* u značenju ‘biti spletkar, varalica’ ne postoji u mađarskom korpusu, ali u svakodnevnom govornom jeziku među vojvođanskim Mađarima se može čuti *valakinek a két szemét is összeveszíténe*. Potvrdu za to možemo naći i u prevodu pripovetke Ive Andrića pod naslovom „Mustafa Madžar“.¹⁶ Drugi primer, ranije već pomenut, koji se tiče ovakvog uticaja jednog jezika na drugi, jeste frazema: *na jedno oko čorav, a na drugo ne vidi*, koji se u mađarskom koristi kao kalk *az egyik szemére vak, a másikra nem lát*.

Zaključak

Kako smo videli, *oko* se u frazeološkim jedinicama može konceptualizovati na sledeće načine:

- kao objekat koji se može staviti, baciti na nešto, skinuti sa nekog ili nečeg: *skinuti oko, baciti oko*;
- može biti zatvoreni prostor koji obuhvata objekat u svom vidokrugu: *izgubiti iz očiju*;
- može biti sredstvo kojim se vrši neka radnja: *kružiti očima*, ali
- i objekat radnje: *oboriti oči*.

Kod frazeoloških jedinica koje izražavaju emocionalna stanja primetna je upotreba glagola koji označavaju neko zbivanja u prirodi, pri čemu su naročito česte meteorološke pojave: *elfelhősödik* ‘naoblaci se’, *elhomályosodik* ‘zamagliti se’, *elsötétedik* ‘smrkavati se’, *káprázik* ‘trepereti’ i sl., što još podupiru i imenice poput ‘magla’, ‘mrak’ itd.

Personifikacija očiju takođe je česta, te ono *gyilkol* ‘ubija’, *kiugrik* ‘iskače’, *jár* ‘hoda’, *forog* ‘okreće se’, *áll* ‘stoji’, *szór* ‘sipa’, *lövel* ‘odapinje’, *kopog* ‘kuca’, *sír* ‘plače’, *nevet* ‘smeje se’.

16 Prevodilac je Zoltan Čuka.

U mađarskom su u velikoj meri zastupljeni i medijalni glagoli (*kiesik*, *kifordul*, *betelik*, *megragad*, *megakad*, *borul*, *felakad*, *bebőrösödik*),¹⁷ ali i faktitivni (*meresz*, *hizlal*).

Osećanja, podrazumeva se, mogu biti pozitivna (radoznanost, divljenje), ali se izrazima sa odrednicom *oko* češće ispoljavaju negativne emocije (zaprepaštenje, ogorčenost, strah, zabrinutost, nesigurnost, žaljenje, nemir, očajanje). Neka od njih, u zavisnosti od konteksta mogu biti i pozitivna i negativna (čuđenje, iznenadnje, saosećanje).

Ukoliko u jednom od jezika postoje polisemični frazemi koji u drugom posmatranom jeziku imaju samo formalne ekvivalente, sasvim je prirodno da se njihova semantika ne poklapa u potpunosti u svim značenjima. Recimo, *baciti oko na nekog/nešto* može da znači ‘svideti se’, zatim ‘ovlaš, na brzinu pogledati’, ali i ‘pripaziti koga ili što’. Formalni ekvivalent *szemet vet vkire* pokriva samo prvo srpsko značenje, za drugo će se upotrebiti *átfutja a szemével*, dok će se za treće koristiti izraz koji se formalno u potpunosti razlikuje: *odafigyet* ili *felügyel vkire/vmire*.

Literatura

- Bańczerowski, J. (2007). A fej nyelvi képe a magyar nyelvben. *Magyar Nyelvőr* 2007/4., Budapest 385–402.
- Bárdosi, V. (2012). *A magyar szólások, közmondások értelmező szótára fogalom-köri szómutatóval*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Forgács, T. (2003). *Magyar szólások és közmondások szótára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- KÖVECSÉS, Z. (2002). *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press
- Matešić, J. (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- MÉKSZ (2003). *Magyar értelmező kéziszótár*. Főszerk: Puszta Ferenc, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- O. Nagy G. (1966). *Magyar szólások és közmondások*. Budapest: Gondolat.
- Otašević, Đ. (2012). *Frazeološki rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Prometej.
- Rečnik srpskoga jezika* (2007). Redigovao i uredio: Miroslav Nikolić. Novi Sad: Matica srpska.
- RMS – *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika* (1967) – knjiga 4. Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska.
- RSJ – *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1978) – knjiga X. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Stefanović Karadžić, V. (1849). *Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi*. Beč
- T. Litovkina Anna (2010). *Magyar közmondások nagyszótára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

17 Ispasti, izvrnuti se, napuniti se, zlepiti se, oblačiti se, navlačiti kožu. Oni se, kao što se vidi, u srpskom izražavaju na drugi način.

Andrić Edita

AN EYE FOR AN EYE: CONTRASTIVE PHRASEOLOGICAL ANALYSIS OF THE HEAD WORDS *SZEM* IN HUNGARIAN AND *OKO* IN SERBIAN

Summary: Phraseological units are linguistic ornaments which reflect the linguistic community's way of thinking, reasoning, its specific point of view and its relation to itself, to fellow citizens and to everything that surrounds it. At the same time, phraseologisms also reveal the mindset of the community and treasure the experience it gained in the course of time. Proverbs represent a highly language-specific area though it is often the case that they are shared by languages and cultures which coexist for long periods of time, even when these languages are genealogically and typologically unrelated.

Paremiology is one of the most interesting areas of research within contrastive linguistics. Assuming a contrastive approach to the study of proverbs is extremely important since by uncovering the culture-specific differences we encourage a better understanding of others. On the other hand, the similarities we find between the proverbs of two languages may point to cultural, sociological and political ties, i.e. a common experience of two nations or to universal truths which they have established independently.

The paper offers an analysis of phraseologisms with the head word *szem* in Hungarian and *oko* in Serbian. As these head words are polysemantic in both languages, the aim of the study is to compare the different senses of these lexemes and to determine those senses which induce phraseologisms. The analysis is based on phraseological dictionaries of Hungarian and Serbian, with Hungarian taken as the source language.

Key words: phraseology, semantics, contrastive analysis, *szem*, *oko*, Hungarian, Serbian

УДК 811.163.41'373.7
811.133.1'373.7
811.131.1'373.7
ДОИ <https://doi.org/10.18485/primling.2016.17.9>

Јована Марчета

Филозофски факултет, Нови Сад

ХЛЕБ У ФРАНЦУСКОЈ, ИТАЛИЈАНСКОЈ И СРПСКОЈ ФРАЗЕОЛОГИЈИ

Сажетак: У овом раду путем компаративно-контрастивне методе анализирамо француске, италијанске и српске фраземе који садрже лексему фр. *pain* / ит. *pane* / ср. хлеб. Циљ истраживања је да установимо сличности, односно разлике у начину фразеолошког изражавања, као и да утврдимо начин на који ова намирница мотивише позадинске слике фразема два романских и једног словенског језика. Одабрани фраземи груписани су на основу начина на који су мотивисани што пружа увид у семантичку и концептуалну (не)истоветност фразема три посматрана језика. Грађа је експертирана из више једнојезичних и двојезичних општих и фразеолошких речника три језика.

Кључне речи: Фраземи, хлеб, француски језик, италијански језик, српски језик

1. Увод

Предмет овог рада су француски, италијански и српски фраземи који садрже компоненту фр. *pain* / ит. *pane* / ср. *хлеб*.

Циљ истраживања је да компаративно-контрастивном анализом установимо лексичка и семантичка (не)подударања одабраних фразема. Под лексичком и семантичком еквиваленцијом подразумевамо да фраземи имају исто значење и да садрже лексему фр. *pain* / ит. *pane* / ср. хлеб. Циљ рада није да утврдимо семантичке еквиваленте различите структуре.

Поред тога, циљ је да установимо на који начин ова намирница мотивише позадинске слике одабраних фразема француског, италијанског и српског језика.

Грађа, која није свеобухватна, експертирана је из више једнојезичних и двојезичних општих и фразеолошких речника три посматрана језика и чине је фраземи стандардног савременог језика.¹ У корпус смо уврстили и фраземе који припадају разговорном језику.

У овом истраживању полазимо од претпоставке да ће због европског културног круга и традиције којима припадају говорници три посматрана језика, као

¹ У корпус нисмо уврстили француске и италијанске фраземе који су у већини речника означени као застарели. За разлику од тога, критеријум за сврставање српских фразема у корпус била је лична језичка компетенција, као и провера заступљености фразема у новинама, часописима и електронским медијима.

и сличних гастрономских навика три народа бити истоветних фразема, али да ће бити и лексичких и семантичких неподударности које су последица специфичности националних култура и припадности различитим језичким групама (француски и италијански припадају романској групи језика, док српски припада словенској групи језика).

Под фраземом подразумевамо устаљене језичке јединице стабилне структуре које се састоје од најмање две речи и имају јединствено и стабилно значење које се не може извести из значења сваке речи понаособ (Мршевић-Радовић 2008; Драгићевић 2010).

Међу фраземе ћемо уврстити безглаголске и глаголске фразне лексеме које врше функцију реченичног конституента и не представљају самосталан текст него им је потребна синтаксичка и семантичка подршка окружења (Matešić 1982; Mršević-Radović 1987; Prćić 1997).

2. Анализа грађе

Одабране фраземе груписали смо на основу начина на који су мотивисани, при чему смо издвојили: 1. фраземе мотивисане симболиком и значајем хлеба у исхрани, 2. фраземе мотивисане човековим искуством, 3. фраземе који имају близијску мотивацију.

Овакав начин организације грађе пружио нам је јасан увид у метафорички начин размишљања ова три народа који се одражава у фразеологији, као и увид у концептуалну и семантичку (не)истоветност фразема три посматрана језика.

Уз фраземе смо наводили њихово фразеолошко значење, док смо уз француске и италијанске фраземе који немају лексички и семантички еквивалент у српском језику наводили дослован превод како би се видело из којих компонената се ти фраземи састоје са циљем да се лакше објасни начин на који су мотивисани.²

2.1. Фраземи мотивисани симболиком и значајем хлеба у исхрани

Хлеб заузима важно место у исхрани народа који обрађују и пеку зrnaсте плодове (Biderman 2004: 114) и представља симбол живота у све три традиције, те се често употребљава у секундарном значењу ‘основна средства за живот’, као и ‘зарада’, ‘посао’ (Trésor de la langue française, Vocabolario Treccani, Речник српскохрватскога књижевног језика³). Ова секундарна значења лексеме хлеб (фр. *pain* / ит. *pane*) имају важну улогу у метафоричким сликама на којима је заснована семантика великог броја фразема нашег корпуса у којима хлеб означава оно што је неопходно за људску егзистенцију, те се поистовећује и са самим животом (Guiraud 1962: 63).

У фраземима фр. *gagner son pain*, ит. *guadagnarsi il pane*, ср. *зарађиваши (имаши, јесиш) свој хлеб (своје јарче хлеба)* (‘зарађивати за свој живот’, ‘живети

² Дослован превод понекад није у духу српског језика, те може да буде нелогичан. У овом раду дослован превод смо обележили ознаком *.

³ У даљем тексту РМС.

од своје зараде’), као и у српском фразему *гоћи до свој хлеба* (‘стећи средства за живот’, ‘почети зарађивати за свој живот’, ‘постати финансијски независан’) хлеб представља новчана средства неопходна за живот. У француском делу корпуса проналазимо и фразем *gagner sa croûte* (зарађивати своју кору хлеба*) који се употребљава у истом значењу као фразем *gagner son pain*, али у већој мери истиче тежину самосталног рада (Rey, Chantreau 2007: 276).

Мршевић-Радовић (1987:132) истиче да је у српским фраземима *зарађиваши* (*имаш*, *јесиш*) *свој хлеб* (*свој јарче хлеба*), *гоћи до свој хлеба* компонента *свој* обавезна и мотивише фразеолошко значење ‘бити самосталан’, ‘постати самосталан’.

Стављање хлеба у нечије руке симболично представља оспособљавање некога за самосталан живот у француском фразему *mettre le pain à la main à quelqu'un* и српском еквиваленту *даши коме хлеб* (*комаг хлеба*) у руке. Насупрот томе, француским фраземом *manger le pain de quelqu'un* (јести нечији хлеб*), италијанским фраземима *mangiare il pane a ufo* (јести хлеб бесплатно*), *mangiare il pane a tradimento* (јести хлеб из потаје (издајнички)*), као и српским фраземом *јесиш шуђ хлеб* означава се материјална несамосталност, односно финансијско искоришћавање и живот на туђу рачун. У српском фразему пријед *шуђи* је обавезан атрибут који мотивише фразеолошко значење ‘зависити од другога’ (Мршевић-Радовић 1987:133).

Хлеб је знак материјалне сигурности у фраземима фр. *assurer du pain à quelqu'un***⁴, ит. *assicurare il pane a qualcuno***, ср. *осигураши коме хлеб* (*комаг хлеба*) (‘осигурати коме најпотребније за живот’) који означавају обезбеђивање основних средстава за некога, као и у српском разговорном фразему *имаш сијуран хлеб у рукама*** који се употребљава у значењу ‘имати обезбеђене приходе’.

За разлику од тога, губитак материјалне сигурности је у италијанској и српској фразеологији сликовито дочаран губитком хлеба у фраземима *perdere il pane* (изгубити хлеб*; ‘остати без посла’), *осташаши без хлеба* (‘бити незапослен’). Одузимање хлеба метафорично упућује на губитак основних средстава за живот у српском фразему *оставиши која без хлеба* (‘оставити кога без зараде’), док у фраземима фр. *enlever (retirer, ôter) le pain de la bouche de quelqu'un*, ит. *levare (togliere) il pane di bocca a qualcuno*, ср. *отешиши* (*узеши*) коме хлеб из уста (*лишити кога зараде*) лексема хлеб такође означава основна средства потребна за живот чијим одузимањем се угрожава човекова егзистенција. До фразеолошког значења долазимо и путем интересантне слике узимања хране из нечијих уста.

С друге стране, слику узимања хране, али из властитих уста ради добробити друге особе проналазимо у позадини француског фразема *s'enlever (se retirer, s'ôter) le pain de la bouche pour quelqu'un* (извући себи хлеб из уста за некога*) и италијанског еквивалента *levarsi (togliersi) il pane di bocca per qualcuno* (извући себи хлеб из уста за некога*).

У српској фразеологији симболика хлеба као неопходне, суштинске хране (Chevalier, Gheerbrant: 324) проткана је кроз позадинску слику фразема *шошребан као хлеб* (*јарче хлеба*) у којем се преко потребна, неопходна ствар (ређе човек) пореди са хлебом. Немогућност да се обезбеди ова основна намирница сликовито је

4 Фраземе три посматрана језика које нисмо пронашли у речницима, али су у употреби у разговорном језику, обележили смо ознаком **.

доћарана италијанским фраземом *mancare del pane* ((недостајати) немати хлеба*) и српским еквивалентом *нема хлеба га се жеge*** који се не односе само на гладног, него и на сиромашног човека.

Изостанак хлеба, као нечега што је неопходно за живот, означава немогућност успеха у српском фразему *нема (за која) шу (х)леба* ('не може се ту ништа постићи', 'нема будућности у чему за кога').

Када негде нема хлеба, човек се одлучује да га потражи на другом месту, па тако у српском делу корпуса проналазимо и фразем *ићи за хлебом (за комадом хлеба)*, *штробухом за крухом⁵* у чијој позадини је слика одласка за зарадом. Бавећи се анализом појмова *сиромаштво* и *бојаћиштво* у хрватској фразеологији Опашић, Чуновић и Фумић запажају да се под овим фраземом подразумева тешко материјално стање чија је последица одлазак у туђину у потрази за болјим животом (Opašić; Čunović; Fumić 2014: 95).

У позадини српског фразема *делити с ким кору хлеба* ('живети с ким сложно у сиромаштву и у беди делећи основно за опстанак') проналазимо слику дељења хране које представља симбол присноти и заједништва (Rey, Chantreau 2007: 670; Hrnjak 2007: 199). У овом фразему *кора хлеба* метонимијом упућује на оно што је најпотребније за живот.

С друге стране, човек који не дели хлеб са другима, него га једе кришом из свог цепа упућује на шкртост у француском фразему *manger son pain dans sa poche* (јести свој хлеб у свом цепу*; 'бити шкрт'). У италијанском језику исти концепт исказан је фраземом *misurare il pane* (мерити хлеб*; 'давати мало хране'; фиг. 'бити шкрт') у чијој позадинској слици је шкрт човек који мери сваки залогај хлеба.

Хлеб метафорично упућује на тешко стечену зараду и тежак живот у српским фраземима (*што је*) *јорак хлеб, хлеб са седам кора***. Насупрот томе, лако стечена зарада, односно лак живот налазе се у позадини фразема *лак хлеб*** и *јести хлеба без моћике* ('имати лаку зараду', 'имати обезбеђен живот без напрезања'). У француском језику се лења, бескорисна особа описује фраземом *il ne vaut pas le pain qu'il mange* (није вредан хлеба који једе*), док до фразеолошког значења српског фразема *лези (х)лебу га ше једем* долазимо путем слике лењог човека који не жели да ради, него хоће да му зарада, односно хлеб сам дође у уста.

Хлеб упућује на зараду и у француском фразему *ça ne mange pas de pain* (то не једе хлеб*; 'ништа не коштати', 'немати велике користи нити штете од нечега'). Овај фразем је настало у XVII веку када је на хлеб одлазио највећи део кућног буџета, односно прихода, те се оно што не утиче на смањење залиха хлеба сматрало нечим од чега нема штете (Rey, Chantreau 2007: 670).

Потребу да се апстрактнији појам као што је сума новца објасни конкретнијим појмом као што је храна проналазимо и у фраземима фр. *pour une bouchée (morceau) de pain* (за залогај (комад) хлеба*), ит. *per un tozzo di pane* (за комад хлеба*) који се употребљавају у значењу 'за мале паре', 'по ниској цени'. У овим фраземима залогај, односно комад хлеба означава минималну количину хране која симболично означава малу новчану суму (Rey, Chantreau 2007: 101).

⁵ У српском језику лексема хлеб јавља се у више облика – хљеб, лјеб, леб, лебац, крух, крув, а ово је једини пример фразема у којем је употребљен облик крух.

2.2. Фраземи мотивисани човековим искусством

Фраземи ове групе мотивисани су човековим искусством и знањем у вези са некадашњим прехрамбеним навикама и обичајима становништва, доступношћу, квалитетом, тржишном вредношћу и потражњом хлеба.

У француској и српској фразеологији уз компоненту *хлеб* проналазимо при-*деве бели и црни*. Премда се у данашње време бели хлеб не сматра квалитетнијом намирницом од црног хлеба, током периода Ренесансе фино бело брашно од којег се правио бели хлеб било је намењено искључиво високом друштву, те су сиромашни грађани месили и јели хлеб тамне боје и лошијег квалитета. Уколико би им се указала ретка прилика да на трпезама имају бели хлеб обично су се одлучивали да га поједу одмах, док су мање укусну храну остављали за касније. Отуда значење француског фразема *manger son pain blanc le premier* (јести свој бели хлеб први*; ‘урадити најпријатнији и најлакши део неког посла’) који је забележен почетком XV века (Drobniak, Gudurić 2012: 406).

У француском разговорном језику проналазимо фразем *manger son pain blanc* (јести свој бели хлеб*) у којем бели хлеб метафорично упућује на (привремено) добру ситуацију и фразем *manger son pain noir* (јести свој црни хлеб*) којим се истиче лош период, односно (привремено) тешка и лоша животна и финансијска ситуација. Српски фразем *живеши (бийши) на црном хлебу*, за разлику од француског фразема *manger son pain noir*, упућује искључиво на лошу финансијску ситуацију.

У српском делу корпуса проналазимо фразем *бийши на белом хлебу* који се у XIX веку употребљавао у значењу ‘очекивати извршење смртне казне након изрицања пресуде’. Ово значење фразема развило се из судске праксе, односно обичаја да се осуђеницима на смрт пре погубљења даје најбоља храна. Сходно том обичају, осуђеници су добијали најквалитетнију врсту хлеба, то јест, бели хлеб. Касније се из овог значења фразема развило апстрактније значење – ‘очекивати са стрепњом разрешење чега’ у којем се употребљава у савременом српском језику (Шипка 2007: 157–159).

Слику кажњавања проналазимо и у позадини фразема фр. *mettre quelqu'un au pain sec et à l'eau* (ставити кога на суви хлеб и на воду*), ит. *mettere a pane e acqua* (ставити на хлеб и воду*) са значењем ‘казнити кога ускраћујући му сву храну осим хлеба и воде’. Овакав начин кажњавања до недавно се примењивао у затворима (Rey, Chantreau 2007: 669; Quartu 2010), а у XIX веку су се на тај начин кажњавала и деца.

У позадини француског фразема *être au pain sec (et à l'eau)* (бити на сувом хлебу (и на води*), италијанског фразема *vivere di pan duro (secco)* (живети од тврдог (сувог) хлеба*) и српског фразема *живеши на сувом хлебу (и води)* проналазимо слику сиромашног човека који се храни само (старим) хлебом. Међутим, како Гудурић (2014: 55) истиче, иако се тврд хлеб јавља као симбол материјалне оскудице, он представља и духовну испуњеност и душевни мир.

Као компоненте италијанског фразема *mangiar pane e cipolle* (јести хлеб и црни лук*; ‘јести мало и лоше’, ‘живети сиромашно’) проналазимо јефтине намирнице као што су хлеб и лук, те се човек који има пару само за ту врсту хране сматра сиромашним. Фразем нема негативну конотацију и упућује на скроман начин живота и одрицање од материјалних добара (Quartu 2010).

У српском поткорпусу проналазимо фразем *nematiši ni za хлеб* (*ни за корицу хлеба*⁶) који је мотивисан искуством да је човек који нема новца чак ни за хлеб веома сиромашан.

У позадини италијанског фразема *essere pane e cacio* (бити хлеб и сир*; ‘слагати се с ким’, ‘бити нераздвојан’) проналазимо две намирнице које се добро слажу. Ове две намирнице биле су најзаступљеније у исхрани сеоског становништва, посебно пастира (Quarto 2010).

Нескроман човек је сликовито дочаран као неко ко жели хлеб од пшеничног у италијанском фразему *cercare miglior pane che di grano* (тражити бољи хлеб од пшеничног*; ‘тражити више него што је потребно’, ‘не бити задовољан оним што се има’).⁷ За разлику од италијанског језика, у српском језику је иста идеја садржана у фразему *тражиши хлеба преко (йорег) йоћаче* у којем проналазимо компоненту *йоћача*, то јест округли пшенични хлеб од бесквасног теста који се у XV веку пекао у пепелу. По мишљењу А. Хрњак овај фразем је мотивисан човековим знањем о већој доступности и лошијем квалитету погаче у односу на хлеб направљен од теста са квасцем (Hrnjak 2007: 199). Међутим, занимљиво је да се у српском језику у истом значењу употребљава варијанта *тражиши јреко хлеба йоћачу* што би значило да нескроман човек који већ има хлеб бољег квалитета захтева и погачу. Међутим, могуће је да се у овом случају под погачом не мисли на врсту мање квалитетног бесквасног хлеба, него на врсту колача од брашна, маслаца, јаја и шећера који се прави за посебне прилике (PMC).

Италијански фразем *rendere pan per focaccia* (вратити хлеб за погачу*) употребљава се у метафоричном значењу ‘вратити мило за драго’, ‘увзвратити неправду истом (понекад и јачом) мером’, ‘осветити се’. Занимљиво је да фразем првобитно није упућивао на освету, него је значио ‘вратити исто онолико колико се добије’ (Quarto 2010), а могуће је да је настао на основу сеоског обичаја да се домаћинству које није имало хлеба нити брашна да га умеси даје погача за коју би се домаћини касније захваљивали хлебом (Pittàno 2008: 246).⁸

У разговорном фразему *à la mie de pain* (у средину хлеба (као средина хлеба)*) недостатак чврстине карактеристичан за средину хлеба метафорично упућује на особу, односно ствар која нема вредност.

Лака и брза продаја велике количине неког производа се у француском разговорном фразему (*se vendre*) *comme des petits pains* ((продавати се) као земничке*) упоређује са продајом хлепчића од белог пшеничног брашна, односно земички, а у италијанском фразему (*vendere*) *come il pane* ((продавати) као хлеб*) са продајом хлеба.

У XIX веку, када се хлеб дugo чувао и складишио на даскама обешеним о плафон, француски фразем *avoir du pain sur la planche* (имати хлеба на дасци*) имао је значење ‘имати резерве новца за будућност’, ‘имати осигуране приходе’ (Rey, Chantreau 2007: 670). Почетком XX века дуготрајан хлеб замењен је свежим

6 Варијанта фразема настала путем метонимије.

7 У француском језику не проналазимо фразем са истом семантиком, али зато постоји пословица *sou qui cherche meilleur pain que de froment* (луд је онај који тражи бољег хлеба од пшеничног*).

8 Француски фраземи *rendre pain pour fouace* (вратити хлеб за погачу*), *rendre pain pour farine* (вратити хлеб за брашно*) употребљавали су се у XVI веку.

хлебом који се свакодневно купује у пекарама, те се променило и значење фразема. Фразем се данас употребљава у значењу ‘имати пуно посла’, ‘имати пуно задужења’ које је мотивисано напорним радом пекара који мора дugo да меси тесто на дасци пре него што стави хлеб у рерну да се пече. Динтон као могућу мотивацију фразеолошког значења наводи комбинацију значења фразема *planche au pain* (даска за хлеб*; у жаргону оптуженика ‘судница’) и фразема *manger le pain du roi* (јести краљев хлеб*) у значењу ‘бити у затвору’ (где се једе храна о трошку државе) (Duneton 2013: 417–419). Сходно овом објашњењу позадинска слика фразема *avoir du pain sur la planche* мотивисана је дуготрајним и напорним радом затвореника осуђених на рад у радним логорима.

2.3. Фраземи који имају библијску мотивацију

У сва три језика фраземи фр. *bon comme du (bon) pain*, ит. *buono come il pane*, спр. *добар као хлеб* упућују на веома добру особу, то јест на особу доброг и благог карактера. Мршевић-Радовић (1997: 108–109; 2008: 203) наводи да је хлеб један од најважнијих хришћанских симбола и знак највеће божје доброте и несебичности. Бити добар као хлеб значи бити блага, пожртвована душа, а будући да хлеб симболично представља Христово тело *бийи добар као хлеб* значи бити налик Богу. У италијанском језику у истом значењу проналазимо и фразем *essere un pezzo di pane* (бити комад хлеба*).

Француски фразем *le (notre) pain quotidien* (хлеб наш свакидашњи (свакодневни*)) (‘средства (оно што је најважније) за живот’, ‘свакодневна храна неопходна за живот’, фиг. ‘свакодневно занимање’) и италијански фразем *il (nostro) pane quotidiano* (хлеб наш свакидашњи (свакодневни*)) (‘средства (оно што је најважније) за живот’, ‘свакодневна храна неопходна за живот’, фиг. ‘свакодневно занимање’) такође су библијског порекла и проналазимо их у молитви „Оче наш” у којој се хришћани свакодневно обраћају Богу и моле га да им да хлеб. У овој молитви не мисли се само на хлеб са наших поља, него на Хлеб вечног живота, а из Јеванђеља је познато да је Христ Хлеб живота⁹. У српском језику такође постоји фразем *хлеб наш свакидашњи (свакидашњи)* који је еквивалент француског и италијанског фразема. Међутим, занимљиво је да Срби у молитви траже *хлеб насуши*, то јест ‘неопходан’, ‘без којег се не може’, те се у српском језику у истом значењу употребљава и фразем *хлеб наш насуши* у којем уместо придева *свакидашњи* проналазимо придев који не припада свакодневном вокабулару, а чије је основно значење било ‘свакидашњи’ (Гудурић 2014: 48).

Француски и италијански фраземи *gagner son pain à la sueur de son front* (зарађивати свој хлеб у зноју свог чела*), *guadagnarsi il pane con il sudore della fronte* (зарађивати свој хлеб са знојем чела*) истичу напор са којим се зарађује за живот. Тежак самосталан рад мотивисан је библијском причом о напорном раду Адама и Еве након изгнанства из Раја (Quartu 2010; Rey, Chantreau 2007: 670).

⁹ Митрополит Антоније Блум, доступно на: http://www.prijateljboziji.com/_naucimo-se-molitvi-mitropolit-antonije-blum/1227

3. Закључак

Корпус чини укупно 70 фразема (21 из француског, 21 из италијанског и 28 из српског језика) са компонентом фр. *pain* / ит. *pane* / ср. хлеб које смо уврстили у три групе у зависности од начина мотивације (1. фраземи мотивисани симболиком и значајем хлеба у исхрани, 2. фраземи мотивисани човековим искуством, 3. фраземи који имају библијску мотивацију).

Анализа је показала да су подударности три језика изражене пре свега у концептуалној близини и фразеолошкој продуктивности компоненте фр. *pain* / ит. *pane* / ср. хлеб, док су лесничка и семантичка подударања у три језика ретка. Само 6 случаја, односно 18 од 70 фразема су лексички и семантички еквиваленти у сва три језика (нпр. фр. *enlever* (*retirer; ôter*) *le pain de la bouche de quelqu'un* / ит. *levare* (*togliere*) *il pane di bocca a qualcuno* / ср. *оћеши* (узеши) кome хлеб из усха; фр. *bon comme du (bon) pain* / ит. *buono come il pane* / ср. *добар као хлеб*; фр. *gagner son pain* / ит. *guadagnarsi il pane* / ср. *зарађиваши* (имаши, јестши) свој хлеб (своје ћарче хлеба) итд.).

Највише примера, као и највећи број еквивалената три језика проналазимо међу фраземима који су мотивисани симболиком и значајем хлеба у исхрани што указује на чињеницу да у фразеологији сва три језика ова намирница упућује на основна средства за живот и поистовећује се са самим животом (нпр. *gagner son pain*, *levare* (*togliere*) *il pane di bocca a qualcuno*).

Фраземи који су мотивисани човековим искуством најчешће се односе на различит квалитет и доступност хлеба (нпр. *manger son pain blanc le premier*, *живешти* (бийши) на црном хлебу), начин исхране (нпр. *être au pain sec* (*et à l'eau*), *mangiar pane e cipolle*) и потражњу ове намирнице (нпр. *(vendere) come il pane*).

Три француска, четири италијанска и три српска фразема пореклом су из Библије (нпр. *gagner son pain à la sueur de son front*, *essere un pezzo di pane*, *добар као хлеб*).

Међутим, објашњења о пореклу фразема често се заснивају на непровереним претпоставкама, те мотивација фразема понекад може бити нејасна због преплитња више утицаја и извора (нпр. *avoir du pain sur la planche*, *rendere pan per focaccia*).

На крају, можемо да закључимо да су истоветности фразема посматраних језика засноване на припадности француског, италијанског и српског народа европској традицији и хришћанској религији. Говорници ове три језичке заједнице имају сличну концепцију стварности и сличан поглед на свет, док су разлике у начину фразеолошког изражавања последица изложености различитим историјским и културолошким чиниоцима.

Литература

- Biderman, H. (2004). *Rečnik simbola*. Beograd: Plato.
Chevalier, J i Gheerbrant, A. *Rječnik simbola*. Romanov.
Драгићевић, Р. (2010). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.

- Drobnjak, D. i Gudurić, S. (2012). Bela, crna i siva boja u srpskoj i francuskoj frazeologiji. U: *Srpski jezik, književnost, umetnost: zbornik radova sa VI međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu* (M. Kovačević, ur.), knj.1, 403–411.
- Duneton, C. (2013). *La puce à l'oreille, anthologie des expressions populaires avec leur origine*. Paris: Le Livre de Poche.
- Гудурић, С. (2014). *Хлеб у француској и српској језичкој традицији*. У: *Језици и културе у времену и простору, тематички зборник* (С. Гудурић и М. Стефановић, ур.). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 47–59.
- Guiraud, P. (1962). *Les locutions françaises*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Hrnjak, A. (2007). Kulinarski elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje*, vol. 33, no.1, Zagreb, 197–216.
- Matešić, J. (1982). *Frazeološki rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Митрополит Антоније Блум. *Научимо се молитви*, доступно на: http://www.prijateljboziji.com/_naucimo-se-molitvi-mitropolit-antonije-blum/1227 [27. фебруар 2016.]
- Мршевић-Радовић, Д. (1987). *Фразеолошка лајолско-именичке синтаксме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Мршевић-Радовић, Д. (2008). *Фразеологија и национална култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Opašić M; Čunović N; Fumić M. (2014). Bogatstvo i siromaštvo u hrvatskoj frazeologiji. *Fluminensia*, god. 26, br. 2, 91–103.
- Prćić, T. (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Pittàno, G. (2008). *Frasi fatta capo ha, dizionario dei modi di dire, proverbi e locuzioni*. Bologna: Zanichelli.
- Quartu, M. (2010). *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, доступно на: <http://dizionario.corriere.it/dizionario-modi-di-dire> [27. фебруар 2016.]
- Речник српскохрватскоја књижевној језику (1967, друго фототипско издање 1990). Нови Сад, Загреб: Матица Српска, Матица Хрватска.
- Rey, A. et Chantreau, S. (2007). *Dictionnaire des expressions et locutions*. Paris: Le Robert.
- Шипка, М. (2007). *Зашто се каже?* Нови Сад : Прометеј.
- Trésor de la langue française informatisé*, доступно на: <http://atilf.atilf.fr/> [27. фебруар 2016.]
- Vocabolario Treccani*, доступно на: <http://www.treccani.it/vocabolario> [27. фебруар 2016.]

Jovana Marčeta

**LE PAIN DANS LES PHRASÉOLOGIES
FRANÇAISE, ITALIENNE ET SERBE**

Résumé: Le sujet de notre travail sont les idiomes français, italiens et serbes contenant le constituant fr. *pain* / it. *pane* / ser. *hleb*. Le but de notre recherche est de noter les (non) correspondances formelles et sémantiques entre les trois langues. En plus, nous nous sommes proposés de déterminer la manière dont ce produit alimentaire motive la signification des idiomes choisis. Nous avons classé les idiomes en trois groupes basés sur la source de motivation – les idiomes motivés par le symbolisme et l'importance du pain dans l'alimentation humaine, les idiomes motivés par l'expérience de l'homme, les idiomes d'origine biblique. Notre analyse a montré que les ressemblances dans les idiomes portant sur *le pain* sont exprimées dans la conceptualisation et la productivité du lexème fr. *pain* / it. *pane* / ser. *hleb*. Les correspondances formelles et sémantiques entre les trois langues sont fondées sur la même religion et les mêmes traditions européennes. D'autre part, les non-correspondances sont dues aux diversités historiques et culturelles des peuples français, italien et serbe.

Les mots-clés: idiomes, pain, français, italien, serbe

Dorijan Hajdu
Filološki fakultet
Univerziteta u Beogradu

O EMPIRIJSKOM ISTRAŽIVANJU IZRAZA SA KONOTATIVNIM ZNAČENJEM U ŠVEDSKOM I SRPSKOM JEZIKU – PRIMER ANKETE

Sažetak: U radu se predstavlja empirijsko istraživanje obavljeno na Stokholmskom, odnosno Beogradskom univerzitetu, u cilju prikupljanja podataka u vezi s upotrebom izraza sa konotativnim značenjem (uvredljivih izraza, psovki) u švedskom i srpskom jeziku. U pitanju je anketa, sprovedena na izvornim govornicima ovih jezika, pomoću koje je trebalo doći do relevantnih informacija vezanih za praktičnu upotrebu pomenutih izraza, uključujući i sociolingvističku perspektivu markiranosti kodova. Fokus je na detaljnem objašnjenju pristupa korišćenog u anketi, na osnovu kog je izraze, koji prvenstveno pripadaju usmenoj kulturi, ipak bilo moguće empirijski proveriti, uz osrvt na poteškoće koje su se javljale kao i na poželjne dalje korake.

Ključne reči: švedski jezik, anketa, nestandardni govor, konotativno značenje, skandinavistica, skandinavistička lingvistika, sociolinguistica, markiranost kodova

1. Uvod

U ovom radu ćemo predstaviti empirijsko istraživanje obavljeno za potrebe doktorske disertacije na Stokholmskom (SU) i Beogradskom univerzitetu (BU), na izvornim govornicima švedskog i srpskog jezika. Tema istraživanja bili su izrazi sa konotativnim značenjem u ova dva jezika, pre svega uvredljivi izrazi i psovke. U radu ćemo ih grupno nazivati *nestandardnim govorom* – budući da smo im, prilikom analize sociolinguističkih osobina, suprotstavljeni izraze bez ove komponente značenja (posledično nazvane *standardnim govorom*). Ove izraze smo posmatrali kao kodove za koje se govornici opredeljuju prilikom sociolinguističkog preključivanja kodova. U nastavku ćemo opisati metodologiju i predstaviti hipoteze, kao i najrelevantnije rezultate ovog istraživanja.

2. Metodologija. Opis ankete i izbor ispitanika

Istraživanje je sprovedeno u obliku ankete. Napomenemo odmah da smo se za primere na švedskom, kao i prilikom konačnog oblikovanja ankete (pre svega u vezi sa

vrstom i brojem ponuđenih odgovora), konsultovali i dobili vrednu pomoć profesora na tadašnjoj Katedri za nordistiku SU¹.

Budući da smo o teorijskom okviru² već pisali u nekoliko radova (v. Hajdu 2012a, Hajdu 2012b, up. i Myers-Scotton 1993, Giles 2001, Gumperz 1982, Mishoe 1998; Andersson 1985, Ljung 1987; Prćić 1997), ovde ga nećemo ponavljati, već ćemo se fokusirati na opis samog empirijskog istraživanja, njegove osobine, rezultate i moguće dalje korake.

Glavni cilj ankete bio je da se proveri frekventnost upotrebe odabranih izraza po menutog nestandardnog govora, uz osnovnu hipotezu da doslovni, pa ni uobičajeni idiomatski, ekvivalent uvredljivih izraza i, pre svega, psovki, nije dovoljan da se prenese pun spektar značenja (pri čemu, pored konotativnog, mislimo i na nameravano i protumačeno značenje), kada se govorи o odnosu švedskog i srpskog jezika. Pošli smo od ideje da ćemo merenjem frekventnosti izraza, na osnovu situacija u kojima bi se oni upotrebili (vidi dole), na najbolji način prići pomenutim komponentama značenja, ali i markiranosti izraza u uobičajenim govornim situacijama. Poređenjem švedskih i srpskih idiomatski ekvivalentnih izraza potom bismo imali jasan uvid u sličnosti i razlike u njihovoj praktičnoj upotrebi i mogli bismo da iznesemo pretpostavku koji bi ekvivalenti – uzimajući u obzir sve vrste značenja – zapravo bili najbliži. Obradom rezultata došli smo tako do teorije o pragmatičnom ekvivalentu čiju smo preliminarnu verziju predstavili u Hajdu 2012b.

Drugi cilj ankete bio je taj da direktno proverimo frekventnost nekih od osnovnih primera, odnosno nosilaca kategorija uvredljivih izraza (npr. nekadašnjih medicinskih termina za mentalnu zaostalost, poređenja sa životnjama, uvreda za žene i dr.). Uz to, rezultati su nam bili od velike koristi kao dopuna i u drugim teorijama koje smo u disertaciji izneli: sopstvena disfemizacija, analiza kognitivnih kulturnih modela i dr. (v. Hajdu 2014).

I naposletku, izračunata frekvencija pojedinih izraza omogućila nam je da ponudimo pretpostavku i u kom približnom opsegu bi se kombinacije tih izraza sa nekim drugim izrazima nestandardnog govorajavljale u švedskom i srpskom jeziku (pravljenjem fraza i složenica, pre svega u švedskom). Ni u ovaj aspekt u ovom radu nećemo detaljnije zalažiti.

Primeri u anketi bili su u obliku rečenica, koje su sadržale uvredljivi izraz ili psovku čiju je frekvenciju trebalo proveriti. Primeri na oba jezika bili su identični ili neznatno izmenjeni kako bi zvučali prirodnije, tamo gde je to bilo neophodno. Prilikom formulisanja rečenica vodili smo se sledećim načelima:

1. Rečenice moraju biti kratke, konkretne i nedvosmislene;

*2. Rečenice moraju biti u potpunosti neutralne, izuzev izraza nestandardnog govora čiju frekvenciju treba proveriti. Ovo u praksi znači sledeće: u rečenicama nije bilo iskazivanja stava koji bi eventualno uticao na to da neko odgovori da nikada ne bi izgovorio rečenicu. Da to potkrepimo primerom. Ako je, na primer, trebalo ispitati izraz *neger/crnčuga* ili *flata/lezbača*, primer nije glasio „U gradu ima previše crnčuga“ ili „Mrzim lezbače“, već „Ove crnčuge su napravle još jedan spot“, odnosno „Ona se druži samo s lezbačama“. Na taj način smo prepostavili da će jedini razlog za ograničavanje upotrebe*

1 Ime je u međuvremenu promenjeno u Katedra za švedski i višejezičnost (šv. Institutionen för svenska och flerspråkighet).

2 Sociolingvističke teorije o modifikaciji govora (preključivanje kodova, tumačenje, građenje identiteta), vrste značenja, vrste izraza sa konotativnim značenjem i uobičajeni razlozi za upotrebu,...

određene rečenice biti postojanje uvredljivog izraza ili psovke u njoj, a ne stav koji bi – ukoliko se neko s njim ne slaže – vrlo verovatno ograničio upotrebu i rečenice sa neutralnim izrazom (up. „U gradu ima previše crnaca“, odnosno „Mrzim homoseksualce“);

3. *Rečenice ne smeju biti u prvom licu.* Ovo je praktično značilo da nije bilo nazivanja samog sebe pogrdnim imenima. Ovo pravilo bilo je važno iz razloga što smo prepostavili da je lakše za sebe reći nešto pogrdno nego za nekog drugog, usled društvenih normi vezanih za vređanje drugih, kojih se uglavnom pridržavamo kada je upotreba ovakvih izraza u pitanju. Nije, dakle, bilo primera „Ja sam totalni idiot“ i sl;

4. *Nema provere agresivnog (afektivnog) psovanja i vređanja, kao ni eventualne diverzivne upotrebe markiranog koda.* Pošto smo mišljenja da agresivno, odnosno afektivno psovanje i vređanje nije moguće proveriti anketom (niti nad njim po definiciji postoji kontrola), ovu vrstu upotrebe ovih izraza odlučili smo da ne pokušavamo da proverimo. Ovo, praktično, znači da primera kao što su „Nosi se!“ ili „Voleo bih da taj kreten crkne!“ u anketi nije bilo. Ukratko, može se reći da su u anketi proveravane *ubičajene*, svakodnevne govorne situacije, iz kojih je, pored afektivnih, bila isključena i provera onih situacija u kojima bi neko želeći da istakne svoj identitet, pripadnost grupi ili ko bi, procenom troškova i nagrada, ostvario svoje namere izborom markiranog koda (u ovom slučaju izraza nestandardnog govora);

5. *Rečenice treba da budu takve da se njihova upotreba može zamisliti u svim situacijama ponuđenim u odgovorima.* Pošto se u anketi radilo o praktičnoj upotrebi u svakodnevnim situacijama, odnosno razgovorima, rečenice su osmišljene tako da ni na koji način svojim oblikom i sadržajem (pored izraza nestandardnog govora) ne upućuju na upotrebu u određenom kontekstu – npr. dodatnim korišćenjem slenga, poštupalica i sl. Nije, dakле, bilo primera kao što je „Žasu, kol’ki je on kreten“, gde bi upotreba slenga (a ne samo izraza nestandardnog govora) mogla uticati na to da se za rečenicu obeleži da se ne bi koristila u javnoj sferi (v. dole o ponuđenim odgovorima i situacijama). Ukoliko bi se, pak, sam izraz koji je trebalo proveriti mogao svrstati u sleng, od njega se nije odustajalo;

6. *Nema izraza na stranim jezicima.* Pod ovim pre svega mislimo na poznate engleske psovke ustaljene u oba jezika (*shit, fuck*). Budući da smo želeli da se koncentrišemo na ispitivanje L1³, ovakve izraze smo, ma koliko oni bili česti (pre svega *shit* u govornom švedskom), odlučili smo da ih u ovu anketu ne uključujemo. Iako su realtivno frekventni, smatramo da se prema ovakvim engleskim izrazima i dalje odnosi slobodnije nego prema onima iz maternjeg jezika. Drugim rečima, mišljenja smo da prema psovкамa iz engleskog jezika verovatno ipak nema emotivne veze kakve ima prema onima iz sopstvenog jezika.

U anketi je ukupno bilo četrdeset izraza (odnosno rečenica u kojima su se izrazi javljali). Razlog za ovaj broj bio je donekle tehnički – želeli smo da izbegnemo da anketa bude predugačka i time se izložimo riziku da ispitanci automatski beleže odgovore kako bi što pre stigli do kraja (up. Trost 2012; Reinecker & Jørgensen 2012). Sa druge strane, u taj broj je stao najveći deo izraza koji su nam za ovo istraživanje bili potrebni, i na osnovu kojih smo bili u stanju da proverimo postavljene hipoteze i izvedemo zaključke. Kada je sâm izbor izraza u pitanju, odlučivali smo se na osnovu relevantne stručne literature, ali i zdravorazumski, oslanjajući se na sopstveno iskustvo u poznavanju ovakvih izraza u oba

3 Ispitivanje upotrebe izraza nestandardnog govora na švedskom L2 takođe je u planu, sa ispitnicima sa Univerziteta u Beogradu.

jezika. Selekcija je vršena prema onome što je trebalo proveriti: osnovnih pet opscenih leksema, preneseno i nepreneseno značenje, odnos prema osnovnim uvredama iz gorenavedenih grupa (odnosi između polova, poređenje sa životinjama, nacionalne i druge majnine, nekadašnji medicinski termini za mentalnu zaostalost i dr). Izrazi koji predstavljaju svaku od ovih grupa bili su prisutni u anketi. Na taj način smo, pored teorija koje smo na osnovu rezultata oformili, bili u mogućnosti da navedemo i frekventnost upotrebe nekih od primera koje smo u doktoratu naveli, a za koje takav podatak dosad, koliko je nama poznato, nije postojao. Smatramo da to doprinosi kompletnosti istraživanja i opisa, ali i olakšava razumevanje, kao i potencijalnu upotrebu izraza nestandardnog govora u oba jezika (pre svega kad su u pitanju govornici kojima su ovi jezici L2). Pored toga, izrazi u švedskoj i srpskoj anketi su u velikoj meri podudarni, ali se mora naglasiti da je bilo i izraza svojstvenih jednom, odnosno drugom jeziku.

Kada su ispitanici koji su učestvovali u anketi u pitanju, izbor je nužno pao na one kojima smo imali pristup – studente. Zahvaljujući stipendiji Švedskog instituta, bio nam je omogućen dvomesečni boravak i rad na SU. Na taj način smo bili u stanju da oformimo dve grupe ispitanika – jednu sa SU i jednu sa BU – koje su u potpunosti odgovarale jedna drugoj. Reč je, dakle, o nasumično izabranim studentima od druge do četvrte godine univerziteta u glavnom gradu kojima je izvorni jezik švedski, odnosno srpski, koji su popunjavali anketu na svom maternjem jeziku. Treba istaći da su ispitanici bili iste starosne dobi – između dvadeset i dvadeset pet godina. Procenat zastupljenosti polova između dva jezika bio je gotovo identičan, mada to i ne igra preveliku ulogu, s obzirom na to da su konačni rezultati predstavljali srednju vrednost. Ukupan broj ispitanika u Stokholmu bio je 50 (40 ženskog i 10 muškog pola), dok je u Beogradu bio 40 (31 ženskog i 9 muškog pola). Grupe su, stoga, po svim relevantnim parametrima odgovarale jedna drugoj, te je stoga rezultate istraživanja u kome su one učestvovali moguće porebiti. Kategorije koje smo u istraživanju merili jesu sledeće:

- 1.Ukupna frekventnost upotrebe izraza (svi ispitanici, oba jezika);
- 2.Frekventnost upotrebe kod žena (na oba jezika);
- 3.Frekventnost upotrebe kod muškaraca (na oba jezika);
- 4.Poređenje prethodne tri kategorije između švedskog i srpskog jezika.

Na ovaj način smo pored frekvencije upotrebe u švedskom i srpskom bili u stanju da napravimo i dodatni korak – poređenje izraza nestandardnog govora između ova dva jezika, pa time i da dođemo do teorija koje smo u disertaciji izneli, a za koje smatramo da mogu biti veoma važne u usvajanju ovih jezika kao L2. Samo istraživanje je po svom unutrašnjem karakteru kvantitativno, budući da smo na osnovu odgovora određenog broja ispitanika računali prosečne vrednosti za svaki izraz. Prema spoljašnjem karakteru, međutim, moglo bi se reći da je celokupan proces kvalitativan, s obzirom na to da na osnovu ispitanika iz jedne grupe stanovništva iznosimo zaključke o jeziku u celini. Ipak, budući da su grupe po svim aspektima ekvivalentne, smatramo da je ovakav zaključak moguće predložiti. Naredni korak istraživanja bi, stoga, mogao ciljati ka ispitivanju celokupnog stanovništva, na osnovu nekih statističkih metoda ili uz pomoć nekog statističkog biroa. Budući da mi nismo imali (pre svega finansijske) uslove da takvo obimno istraživanje obavimo, morali smo da se zadovoljimo presekom na osnovu onih ispitanika do kojih smo mogli doći. Nadamo se, ipak, da ćemo ovakvo veliko istraživanje u skorijoj budućnosti biti u mogućnosti da sprovedemo.

3. Izgled ankete. Ponuđeni odgovori i izračunavanje vrednosti

Iza svakog primera koji je anketom trebalo proveriti, nalazilo se šest ponuđenih odgovora čijim obeležavanjem su ispitanici odgovorili na osnovno pitanje u anketi: U kojim situacijama bi upotrebio/la ponuđene rečenice u običnom razgovoru? Odgovori su (na oba jezika, uz konsultacije i dogovor sa gorepomenutim profesorima SU) bili sledeći: (1) nikad; u razgovoru – (2) sa bliskim prijateljem, (3) sa majkom, (4) sa nepoznatom starijom osobom, (5) sa nastavnikom, (6) u intervjuu na radiju. Ovakav izbor situacija trebalo je da odslikava upotrebu izraza u dve različite sfere – privatnoj i javnoj – na osnovu čega se mogla napraviti osnovna distinkcija u vezi sa konotativnim značenjem izraza, odnosno njegovom „jačinom“ (v. dole).

Ispitanici su zamoljeni da obeleže sve odgovore, odnosno sve situacije u kojima bi određenu rečenicu upotrebili. Rečeno im je, dakle, da imaju mogućnost obeležavanja više odgovora, osim, naravno, u slučaju da je obeležen odgovor „nikad“. Svakom obeleženom odgovoru (izuzev odgovora „nikad“) u obradi ankete dodeljivan je jedan poen, što znači da je maksimalan broj poena za svaki ponuđeni primer iznosio pet. Rezultat od pet poena pretpostavlja da se data rečenica koristi u svim navedenim situacijama, odnosno da ima frekventnost od sto odsto, što smo mi u anketi obeležavali brojem 1. Drugim rečima, ukoliko bi određeni primer imao obeležene sve odgovore od strane svih ispitanika, njegova ukupna frekvencija imala bi maksimalnu vrednost 1 i taj izraz bi se, sudeći po tome, upotrebljavao bez ikakve zadrške u svim predloženim govornim situacijama. Možemo odmah napomenuti da nijedan od naših primera nije imao vrednost 1, što je, sa svoje strane, sasvim logično, s obzirom na to da se radi o izrazima nestandardnog govora, odnosno uvredljivim izrazima i psovjkama.

Odlučili smo se da u anketi merimo samo frekvenciju izraza, a da pritom ni na koji način ne kvantifikujemo njegovu „jačinu“. Za to možemo navesti nekoliko razloga. Prvo, izgledalo nam je donekle neozbiljno da nečemu toliko apstraktnom kao što je „jačina“ određenog izraza dopišemo ikakvu opipljivu i konkretnu vrednost. Drugo, daljim istraživanjem došli smo do zaključka da se neki od izraza, koje smo u anketi proveravali, izbegavaju ne zato što su previše „jaki“, već iz prostog razloga smanjenja spektra njihove upotrebe ili čak potpunog izlaska iz nje (npr. švedski *kretin* (kreten)). Treće, smatramo, takođe, da bi „jačinu“ bilo smisleno poređiti samo kod onih izraza koji pripadaju istoj osnovnoj grupi (npr. izrazi za mentalnu zaostalost, kvantifikatori i dr), a da bi dalje poređenje – koje bi navođenjem brojčanih vrednosti bilo neminovno – sa bilo kojim drugim izrazom bilo teže održivo. I naposletku, vrednovanje „jačine“ nekog izraza verovatno bi zahtevalo posebnu evaluaciju interpretacije u govornoj zajednici. Drugim rečima, potrebno bi bilo sprovesti potpuno novo i drugačije istraživanje. Frekvencija, sa druge, strane, jeste činjenica do koje smo ovim empirijskim istraživanjem došli, nju možemo da izračunamo i njenu vrednost možemo da iskažemo, a na osnovu nje možemo donositi određene zaključke vezane za druge osobine izraza. Uvezši prethodne ograde u obzir, frekvencija upotrebe nekog izraza mogla bi se, u određenoj meri, posmatrati kao obrnuto proporcionalna njegovoj „jačini“, odnosno „jačini“ njegovog konotativnog značenja.

4. Obrada rezultata ankete

Rezultati ankete obrađeni su najprostijom matematičkom metodom nalaženja srednje vrednosti. Izračunavana je srednja vrednost za žene i muškarce pojedinačno, a potom i ukupna vrednost sabiranjem ova dva rezultata i deljenjem sa dva. Ovakav način vremenski jeste bio veoma zahtevan, ali je bio jedini za čije sprovođenje smo imali uslove.

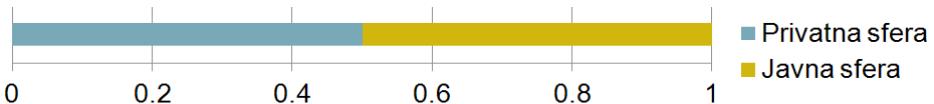
Uopšteno gledano, frekvencija ispod pedeset odsto, što u našim rezultatima predstavlja vrednost nižu od 0,5, vezana je za privatnu sferu i odgovara situacijama (2) i (3), kao i situaciji (1) – odgovoru „nikad“, ako se on posmatra kao najprivatnija moguća sfera, odnosno situacija u kojoj se određeni izraz eventualno pomisli, ali ne izgovori naglas. S druge strane, frekvencija iznad 0,5 prelazi u javnu sferu i vezana je kako za (2) i (3), tako i za neki od odgovora (4), (5) i (6). Vredi napomenuti i to da je odgovor (3) u najvećoj meri povlačio i odgovor (2), kao i to da je odgovor (4) uglavnom bio obeležavan ukoliko je to bio i odgovor (5). Dakle, ako je neki ispitanik obeležavao da bi određenu rečenicu izgovorio u razgovoru sa osobom od autoriteta, uglavnom bi to uradio i u svim ostalim, „nižim“ situacijama. Pored toga, treba navesti i činjenicu da se ni u jednom slučaju nije desilo da neko zabeleži samo odgovor iz „javne sfere“, dakle neki od odgovora (4), (5) ili (6). Obeležavanje bilo kog od tih odgovora sa sobom je povlačilo obeležavanje odgovora iz „privatne sfere“ – (2) i (3). Upravo iz tog razloga mogu se doneti zaključci o javnoj i privatnoj sferi, kao i tome u kojim se tačno situacijama određeni izraz uobičajeno koristi. Ukratko rečeno: upotreba u javnoj sferi dolazi zajedno sa upotrebom u privatnoj, ali upotreba u privatnoj nikako ne podrazumeva upotrebu u javnoj sferi.

Pored ovoga, nužno je napomenuti da se vezivanje za privatnu sferu odnosi na upotrebu izraza u običnom razgovoru, odnosno na merenje socijalnog psovanja (vredanja). Agresivna (afektivna) upotreba, kao što smo napomenuli, nije merena. Uz to, navedeni rezultati za frekvenciju izraza predstavljaju procenat svakodnevnih govornih situacija u kojima se dati izraz upotrebljava, a ne njegovu frekvenciju u odnosu na druge upotrebljene izraze u okviru jedne situacije u svakodnevnom govoru. Praktično, ako neko provede ceo dan sa najbližim prijateljem, frekvencija određenog izraza nestandardnog govora verovatno je relativno visoka u toj govornoj situaciji, međutim, ona i dalje u ravni ponuđenih govornih situacija u našoj anketi predstavlja vrednost od 0,2. Gledano, dakle, iz perspektive onih uobičajenih govornih situacija u kojima se neko realno može naći, u privatnoj i javnoj sferi. Na isti taj način, u razgovoru sa, recimo, nastavnikom, ovi izrazi će se javiti znatno ređe. Njihova frekvencija u toj govornoj situaciji je, stoga, manja u odnosu na govorne situacije vezane za privatnu sferu. Rezultati ankete, dakle, pokazuju *procenat svakodnevnih govornih situacija* u kojima bi se određeni izraz upotrebo, a ne njegovu frekvenciju u odnosu na druge izraze u pojedinačnoj situaciji. Ovo poslednje bi, uzgred budi rečeno, bilo prilično teško izmeriti i zahtevalo bi merenje spontanih razgovora ispitanika sa svim pomenutim sagovornicima, odnosno u svim pomenutim govornim situacijama. Ipak, i takvo istraživanje bi bilo veoma zanimljivo obaviti i analizirati njegove rezultate.

Zaokruživanje vrednosti išlo je na dve decimale – 0,12 – s tim da se vrednost druge povećavala za jedan ukoliko je treća decimala bila veća od 5. To, u praksi, znači sledeće: ukoliko je vrednost bila 0,124, zaokruživana je na 0,12. Ako je bila 0,126, zaokruživana je na 0,13. Tako je svaka cifra u drugoj decimali obuhvatala deset vrednosti iz treće decimalne i za svaki rezultat je, naravno, važilo isto pravilo, pa je na taj način obezbeđena „ravnopravnost“ svih zaokruženih cifara. Radi dodatnog pojašnjenja navešćemo sve rezultate za pomenuti primer. Rezultat od 0,12 obuhvatao je sledećih deset rezultata (glezano na treću decimalu): 0,116; 0,117; 0,118; 0,119; 0,12; 0,121; 0,122; 0,123; 0,124; 0,125. Od 0,126 do 0,135 sledi rezultat 0,13 i tako redom. Moramo ovom prilikom napišuti i činjenicu da razlika između graničnih slučajeva – koji, dakle, spadaju pod istu zaokruženu vrednost – postoji, ali da je ona ispod jednog procenta (0,009). Logično,

granica je negde morala biti postavljena, i mi smo se odlučili za ovaku raspodelu. Uz to se može dodati i da, čak i da se u nekim slučajevima javila, razlika od 0,009 ni na koji način nije uticala na širu sliku frekvencije određenog termina, i vrlo verovatno se može podvesti pod pojam statističke greške.

Predstavljeno grafički, odnos između privatne i javne sfere prema rezultatima frekvencije upotrebe (0-1) izgledao bi ovako:

Uključićemo ovde i pomenutu sociolinguističku perspektivu i teorije o modifikaciji govora (v. Hajdu 2012a), ne bismo li i iz tog ugla sagledali rezultate ankete. Ukoliko, kao što smo predložili, nestandardni govor posmatramo kao jedan, a standardni kao drugi kôd u komunikaciji, možemo govoriti i o markiranosti tih kodova, odnosno izraza čiju smo frekvenciju u anketi ispitivali. Kako se ne može govoriti o univerzalnoj markiranosti, svaka od situacija koje smo ponudili u anketi mora se sagledavati posebno. Međutim, markiranost izraza možemo sagledavati iz različitih perspektiva, a sve na osnovu rezultata do kojih smo istraživanjem došli. Ovde ćemo se ukratko pozabaviti nekim nama najzanimljivijima. Možemo govoriti o (1) markiranosti u funkciji hiperonima, dakle, onoj koja obuhvata i markirani i nemarkirani kôd u komunikaciji. U tom slučaju govorimo o poklapanju ili nepoklapanju ukupne markiranosti za određeni izraz, odnosno poklapanju ili nepoklapanju svakog markiranog i nemarkiranog koda između švedskog i srpskog u svim ponuđenim govornim situacijama. Ako neki izraz ima identičan (ili približno identičan) rezultat frekvencije, možemo, dakle, pretpostaviti poklapanje ovako definisane markiranosti između ova dva jezika u ponuđenim situacijama: tamo gde je izraz jednog jezika markirani kôd, biće to i u drugom jeziku, tamo gde je nemarkirani, opet ćemo imati slaganje. Ova perspektiva važna je za analizu idiomatske nasuprot pomenutoj predloženoj pragmatičnoj ekvivalenciji. Pored toga, možemo govoriti i o (2) markiranosti nasuprot nemarkiranosti, u funkciji hiponima, iz perspektive broja govornih situacija u kojima će izraz biti markiran u poređenju sa drugim izrazima u kategoriji u kojoj se nalazi, ili sa odgovarajućim izrazom drugog jezika, ali i u poređenju samih situacija u kojima će se izraz uobičajeno smatrati markiranim, odnosno nemarkiranim kodom. Iz ove perspektive, markiranost određenog izraza bila bi obrnuto proporcionalna njegovoj frekvenciji. Ukoliko je izraz, sudeći po rezultatima ankete, neprikladan za upotrebu u određenoj uobičajenoj govornoj situaciji, on se za tu situaciju može smatrati markiranim. Ako je, dakle, neki izraz u anketi imao frekvenciju od 0,2, to pretpostavlja sledeće: izraz se bez cenzurisanja koristi u razgovorima sa najbližim prijateljima, ali se izbegava u svim ostalim ponuđenim, uobičajenim govornim situacijama. U tim slučajevima – definisanim pravilima ankete – on se, po ovako postavljenoj hipotezi, može smatrati markiranim kodom. Možemo napomenuti i to da će se u tom slučaju markiranost izraza nestandardnog govora tumačiti kao rastuća kako se približavamo kraju skale u javnoj sferi upotrebe – korišćenju izraza u javnom nastupu. Imamo, dakle, skalu markiranosti. Ova perspektiva bila je značajna prilikom poređenja primera – idiomatskih ekvivalenta – čija se frekvencija upotrebe razlikuje. I napisletku, a gledano iz prve perspektive, moramo podvući i činjenicu da se u situacijama u kojima se izraz nestandardnog govora ne cenzuriše (u privatnoj sferi,

pre svega u razgovorima sa bliskim prijateljima), u skladu sa teorijama o modifikaciji govora, on može smatrati „našim“ kodom i, samim tim, nemarkiranim izrazom, pa bi se tako moglo govoriti čak i o (3) markiranosti „obrnutoj“ u odnosu na ostale ubičajene svakodnevne situacije. U takvim slučajevima bi se markiranim mogao smatrati izraz standardnog govora (npr. neki eufemizirani ili neutralni izraz u odnosu na izraz sa konotativnim značenjem). Ukoliko, stoga, kažemo da je neki izraz markiran u svakodnevnim govornim situacijama, pod tim mislimo na one situacije u kojima je – prema rezultatima istraživanja⁴ – izraz ubičajeno cenzurisan.

Naglašićemo, takođe: prepostavka o markiranosti u navedenim tipičnim govornim situacijama (privatna sfera: prijatelji, porodica; javna sfera: nepoznate osobe, osobe od autoriteta, javni nastup), donesena je, dakle, na osnovu rezultata našeg istraživanja i važi za švedsko odnosno srpsko društvo. Za neku drugu situaciju i neko drugo društvo, ova teorija se može upotrebiti kao osnova, ali se o markiranosti izraza nestandardnog govora ne bi smelo zaključivati na osnovu frekvencije upotrebe tih izraza u ova dva jezika.

Na kraju se, donekle pojednostavljeni, može zaključiti sledeće: što je frekvencija nekog izraza manja, to će njegova markiranost u svim slučajevima u kojima se on obično ne koristi biti veća. Važnost pravilnog tumačenja markiranosti izraza procenom troškova i nagrada, kao i posledičan izbor tog izraza u određenoj situaciji – bilo da se radi o situacijama u kojima je nestandardni govor markiran (češće), bilo o onima u kojima je to nemarkiran kod (ređe) – veoma je velika za pravilno tumačenje nameravanog značenja. Ovo je, dodali bismo, posebno značajno prilikom komunikacije na L2.

5. Nekoliko praktičnih primera i rezime rezultata

Ovom prilikom navešćemo samo nekoliko najrelevantnijih primera ubičajenih idiomatskih ekvivalenta na švedskom i srpskom kod kojih se javlja nezanemarljiva razlika u frekvenciji upotrebe u svakodnevnim govornim situacijama. Postojanje takve razlike u praktičnoj upotrebi sa sobom vuče i opasnost od razlike između nameravanog i protumačenog značenja ukoliko se izraz na L2 upotrebljava na osnovu poređenja sa ubičajenim idiomatskim ekvivalentom na L1.

Ukupna frekvencija švedskog izraza *helvete* (pakao) u izrazu *in i helvete* (doslovno „u pakao“) jeste 0,33. Srpski idiomatski ekvivalent (*do đavola*), sa druge strane, ima rezultat od čak 0,68. Posebno je važno naglasiti da se švedski izraz zadržava duboko u privatnoj sferi (upotreba sa najbližim prijateljima), dok srpski izraz prelazi u javnu (moguća upotreba i sa nepoznatim osobama). Ako bi se, dakle, na osnovu idiomatskog ekvivalenta na srpskom sudilo i zaključivalo o upotrebi odgovarajućeg izraza na švedskom, moglo bi se zapasti u neprijatnu situaciju ukoliko bi se pomenuti švedski izraz koristio u svim onim situacijama u kojima se, prema rezultatima istraživanja, srpski izraz koristi. Ovo posebno dolazi do izražaja kada, na osnovu prirodnog razumevanja konotativnog značenja na L1, iste osobine (pogrešno) prepostavimo i kod idiomatskog ekvivalenta na L2. Ilustracije radi, o švedskom izrazu *in i helvete* trebalo bi razmišljati kao o pragmatičnom ekvivalentu najjačeg srpskog izraza u funkciji pojačivača.

4 Rezultati ovako osmišljene ankete mogu se, dakle, posmatrati i kao svojevrstan sud izvornih govornika o markiranosti kodova u datim govornim situacijama.

Izraz *zigenare* (Ciganin) u švedskom beleži rezultat od 0,24, dok se u srpskom javlja 0,51. Rezultati srpskih ispitanika na ovom primeru zanimljivi su iz razloga što se pokazuje da neki ispitanici izraz smatraju pogrdnim i beleže korišćenje samo sa najbližim prijateljima (što je rezultat koji odgovara švedskom), dok ga drugi smatraju potpuno prihvatljivim i ne cenzurišu ga ni u razgovoru sa osobama od autoriteta, pa čak ni u eventualnom javnom nastupu. Stoga se ukupna frekvencija nalazi praktično na polovini skale. Sa druge strane, ovaj izraz se na švedskom koristi eventualno u privatnoj sferi, dok bi u javnoj bio veoma markiran (2).

Osnovne opscene lekseme (polni organi, delovi tela) beleže približno identičnu frekvenciju u švedskom i srpskom, pa se može reći da su njihovi idiomatski ekvivalenti zapravo i pragmatični, uz ogragu da se ovi izrazi na švedskom gotovo ne koriste u prenesenom značenju.

Primer za veću frekvenciju izraza sa konotativnim značenjem u švedskom nego u srpskom bio bi pogrdni izraz za mušku homoseksualnu osobu *bög* (peder) koji beleži frekvenciju od 0,58 (upotreba sa nepoznatim osobama, javna sfera), dok se u srpskom zadržava u privatnoj sa 0,36. Ovaj izraz bi se, stoga, na srpskom kao L2 mogao upotrebiti u neodgovarajućem kontekstu ukoliko bi govornik švedskog L1 o njemu donosio zaključak na osnovu upotrebe idiomatskog ekvivalenta na svom jeziku.

Zanimljivo je, možda, na kraju dodati i to da je najmanju frekvenciju od svih izraza u anketi (koja je, dakle, obuhvatala sve kategorije izraza nestandardnog govora) u švedskom imao izraz *neger* (crnčuga) sa frekvencijom od 0,06. Odgovarajući izraz na srpskom ima frekvenciju od 0,17.

Krajnje sažeto, ono što je opšti zaključak sprovedenog istraživanja socijalne upotrebe uvreda i psovki, a što se i logički moglo prepostaviti, jeste da žene ovu vrstu nestandardnog govora cenzurišu više nego muškarci. Ovo važi i za Švedsku i za Srbiju. Uvrede upućene ženama u švedskom jeziku se upotrebljavaju ređe nego u srpskom, a isto se može reći i za pogrdne izraze za manjine, sa izuzetkom uvredljivog termina za mušku homoseksualnu osobu. Svi ovi izrazi, izuzev potonjeg, u švedskom jeziku su markirani (2) nego u srpskom. Neki od njih (kao pomenuti *neger* (crnčuga)) gotovo da se uopšte i ne koriste u svojstvu socijalnog vređanja/psovjanja. Poređenje sa životnjama u cilju vređanja koristi se približno isto u oba jezika, dok se nekadašnji medicinski termini za izražavanje mentalnih i fizičkih oboljenja razlikuju utoliko što se u švedskom *idiot* zapravo može smatrati izrazom koji pokriva sve ostale naše (*kreten, moron, imbecil, debil...*) vezane za uvredljivo isticanje, pre svega, nečije gluposti. Denotati pojačivača i kvantifikatora se u velikoj meri razlikuju (up. primer za *helvete/đavo*). To je, najkraće rečeno, posledica razlike u vladajućim kulturnim modelima u ova dva društva.

Naposletku možemo reći da se i u švedskom i u srpskom psuje, kao i to da su u oba jezika opscene lekseme manje ili više tabuisane i ograničene na privatnu sferu. Glavna razlika i ono na šta se svakako mora obratiti pažnja jeste frekvencija izraza koji se tradicionalno smatraju idiomatskim ekvivalentima. Da bismo pravilno razumeli, ali i upotrebljavali ove izraze na L2, veoma je važno da poznajemo ove osobine, kako bi nam se protumačeno značenje poklapalo sa nameravanim. Poznavanje frekvencije upotrebe (i dalje, pragmatičnog ekvivalenta) može biti od velike koristi i prilikom prevodenja beletristike sa švedskog na srpski i obratno, kao i kod analize i razumevanja kognitivnih kulturnih modela u ova dva društva.

Literatura

- Andersson, Lars-Gunnar. (1985.) *Fult språk*. Stockholm: Carlssons
- Giles, H. (2001.) Speech Accommodation. In: Mesthrie, R. (ed.): *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*. Amsterdam, New York, Oxford, Shannon, Singapore, Tokyo: Elsevier, pp. 193-197.
- Gumperz, John J. (1982.) *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hajdu, Dorijan. (2012a.) Kognitivna sociolinguistica i mogućnosti povezivanja sa teorijama o modifikaciji govora. U: Polovina, V. (ur.): *Anali Filološkog fakulteta*, Knjiga 24, Sveska I. Beograd, pp. 299-314.
- Hajdu, Dorijan. (2012b.) Pragmatični ekvivalent – teorija zasnovana na istraživanju srpskih i švedskih uvredljivih izraza. U: Polovina, V. (ur.): *Anali Filološkog fakulteta*, Knjiga 24, Sveska II. Beograd, pp. 47-58.
- Hajdu, Dorijan. (2014.) *Nestandardni govor u švedskom i srpskom: uporedna sociolinguistička i semantička studija* (neobjavljena doktorska disertacija), Filološki fakultet, Beograd
- Ljung, Magnus. (1987.) *Banning i norsk, svensk og 18 andre språk*. Oslo: Universitetsforlaget AS
- Mishoe, M. (1998.) Styleswitching in Southern English. In: Myers-Scotton, C. (ed.): *Codes and Consequences: Choosing Linguistic Varieties*. Oxford: Oxford University Press, pp. 162-177.
- Myers-Scotton, C. (1993.) *Social Motivations for Codeswitching. Evidence from Africa*. Oxford: Clarendon Press
- Prćić, Tvrko. (1997.) *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića
- Reinecker, L. & Peter Stray Jørgensen. (2012.) *Den gode oppgave*. Frederiksberg: Samfundsletteratur
- Trost, Jan. (2012.) *Enkätboken*. Stockholm: Studentlitteratur AB

Dorijan Hajdu

ABOUT THE EMPIRICAL RESEARCH OF THE EXPRESSIONS WITH THE CONNOTATIVE MEANING IN SWEDISH AND SERBIAN LANGUAGE – AN EXAMPLE OF A SURVEY

Summary: This paper presents the empirical research conducted at the Stockholm University and the University of Belgrade with the goal of collecting data about the use of expressions with the connotative meaning (invectives, swearwords – in the paper named “non-standard speech”) in Swedish and Serbian. The research was in the form of a survey, performed on native speakers of these two languages, which was supposed to provide relevant information regarding the practical use of these expressions, including the sociolinguistic perspective of code-switching and markedness. Based on the data collected, the conversion of the hypothesis, formed at the beginning of the research, into a theory (preliminarily presented in previous papers) was possible. The focus in this paper lay on the detailed explanation of the approach used in the survey, based on which it was possible to empirically test the expressions that mostly belong to the oral culture. The necessary rules are also presented, as well as the representative examples on both languages. It is explained how the frequency of use was calculated, and its direct relation to the sociolinguistic markedness of the expressions in everyday speech-situations. Some possible future steps in broadening the theory are also mentioned.

Keywords: Swedish language, survey, non-standard speech, connotative meaning, Scandinavistics, Scandinavian linguistics, sociolinguistics, markedness

Aleksandra Kovačević

Faculty of Philosophy
University of Novi Sad

THE RENDERING OF IDIOMS IN TWO TRANSLATIONS OF NEIL GAIMAN'S NOVEL *NEVERWHERE* INTO SERBIAN: A CRITICAL ANALYSIS

Summary: This paper summarizes the results of the author's MA thesis. It deals with the analysis of idioms in two Serbian translations with a time lapse of fifteen years between the translations. The corpus contains 136 lexical units, and is divided into two categories: adequate and inadequate translations, both of which are further sub-classified. The aim is to show both the current and past trends in the translation of idioms from English into Serbian. Although the majority of translations are classified as inappropriate, the division is not entirely black-and-white. Certain categories fall in-between these two extremes, which is visually presented on a scale.

Keywords: idioms, idiomacticity, translation

1. Introduction

Current trends in translating prose fiction novels from English into Serbian are still not as promising as they should be, despite the fact that there are enough competent and qualified translators. This mainly happens because translation as a discipline and as a career is often not taken seriously. This is one of the reasons why this topic is worth discussing.

Translation has always been an important human activity and an act of communication, bridging the gap between different cultures and languages. Due to globalization, it has gained even more momentum in the last few decades. The effects of globalization have made the world a smaller place. As a consequence, more and more people can now come in contact with and study different cultures and languages. This ultimately gives rise to the need to translate more books and novels in a way that truly reflects the original work. However, it takes a lot of effort and knowledge for a translation to be considered a true representation of the original work. Novels are often poorly translated, which misrepresents the author's work and message. Again, this is not so much because of the lack of competent translators, but because of publishing agencies' failure to hire them.

There are many different aspects that can be explored within translation studies. This paper discusses translation from English into Serbian, and more specifically, translating idioms. This paper is based on the MA thesis titled, "The Rendering of Idioms in Two Translations of Neil Gaiman's Novel *Neverwhere* into Serbian: A Critical Analysis." The

thesis focuses on critical analysis of idioms in two translations of Neil Gaiman's prose fiction novel *Neverwhere*, with a time lapse of fifteen years between the two translations. The analysis is based on a corpus of 136 lexical units, although a number of idioms throughout the corpus overlap as a result of the two translations of the same content.

Idiom translation poses a great challenge and a mystery for translators as well as linguists. Idioms are lively expressions which spice up our daily speech and can be found in almost every aspect of conversation. They are language-specific expressions that are common to all languages and are used widely in both written and spoken discourse. Because of their playfulness and creativity, however, they are considered one of the most challenging issues in the realm of translation.

Idiom translation is special because it touches upon both cultural and historic characteristics of a language, which makes them altogether more difficult to render adequately. This is why idiom translation requires an in-depth understanding of both the source and the target language (in this case, the mother tongue). It is essential that the translator has a comprehensive knowledge of both languages so as to be able to truly understand the message they need to convey. Idioms are often mistranslated because their meaning is opaque. The biggest "problem" with idioms is that they cannot be deciphered merely by knowing the meaning of the individual lexemes that make up the idiom. This is why proper idiom use represents the highest level of language proficiency (Prćić 2008: 159). Translating idioms requires more than just an understanding of the overall picture. The translator must also possess an in-depth understanding and interpretation of the source text before they can start translating it.

Despite the fact that idioms make up a prominent part of our daily discourse, as Makkai points out (Makkai 1972: 23), it was only recently that idiomatic expressions have gained a lot of theoretical attention and interest. Additionally, different authors view and define idioms in different ways. The scope of idiomticity can range significantly depending on the author and their understanding of idioms, which is why, for the purposes of this paper, the working definition will be given in the third section of this paper.

2.Method and Corpus Structure

The material was collected by comparing the source text with its two translations. The first translation was published in 1998 by *Polaris*, while the second one was published fifteen years later, in 2013, by *Laguna*. The prose-fiction novel *Neverwhere* was chosen for this analysis because it is rich in idiomatic expressions and figurative language use.

As far as the method of analysis is concerned, it is a step-by-step process. First, it is necessary to find relevant dictionary definitions for the idioms that are being analyzed, and compare them to the given translation. While doing that, it is crucial to take into account the sentential as well as textual context of the idiom. Once the contextual meaning is determined, it is possible to classify the translation either as adequate or inadequate. The corpus is therefore divided into two broad categories: adequate and inadequate translations. If the translation is classified as adequate, it is necessary to further determine whether the idiom is rendered as an idiomatic lexical unit (using a corresponding or equivalent Serbian idiom) or as non-idiomatic unit. That being said, the two subcategories can be distinguished as idioms rendered as idiomatic and idioms rendered as non-idiomatic lexical units.

The category of inadequate translations is divided into six subcategories: literally translated idioms, translations with inadequate descriptive features, associative features (further subdivided into three categories based on style, interpersonal register and expressive features), phraseological calques, translations where the sentential focus has been changed compared to the original, and translations that do not belong to either of the above-mentioned groups, labelled *other*. The sentential context and dictionary definition are provided for each idiom in the corpus, along with the two translations, a comment, and a suggestion for improvement where deemed adequate.

Each lexical unit in the corpus typically consists of seven parts:

- 1.Idiom in its base form
- 2.Definition of the idiom as found in relevant dictionaries (a list of dictionaries used for this purpose can be found in the list of references)
- 3.Idiom in its original sentential context in English
- 4.First translation in sentential context
- 5.Second translation in sentential context¹
- 6.Comments
- 7.Suggestions for improvement where deemed adequate

Throughout the corpus the following abbreviations are used:

DEF – definition, i.e. the meaning of the idiom in its sentential context

ORIG – idiom in original context

PREV 1 – first translation, Gejmen, Nil. *Nikadodjija*. Polaris, 1998, translated by Mirjana Živković

PREV 2 – second translation, Gejmen, Nil. *Nikadodjija*. Laguna, 2013, translated by Nevena Andrić

KOM – comments on the translation(s)

PREDLOG – suggestions for improvement where necessary or where an alternative is possible

ESFRI – *Englesko-srpski rečnik fraza i idioma*, Borivoj Gerzić

Williams-Milosavljević – *Englesko-srpski frazeološki rečnik*, Boško Milosavljević i Margot Williams-Milosavljević

ESFR – *Englesko-srpski frazeološki rečnik*, Živorad Kovačević

ZDP – *Zamke doslovnog prevodenja*, Živorad Kovačević

17. TELL NO TALES (OUT OF SCHOOL)

DEF: *To tell secrets or spread rumors*

ORIG: “Now, there’s one rat that **won’t be telling any more tales**,” said Mr. Croup.

PREV 1: „*Evo pacova koji više neće da priča priče*—, reče gospodin Krup.

PREV 2: „*E, ovog nisi mogao uhvatiti ni za glavu ni za rep*—, reče gospodin Krup.

KOMENTAR: Prvi prevod je doslovno preveden i kao takav ne prenosi smisao datog idioma.

PREDLOG: Na primer: *trubiti tajne, cinkariti, olajavati*.

Figure 1: Corpus unit

¹ For the purpose of comparison, both translations are included in each corpus unit. The translation being discussed is marked in ***bold italics***, while the second translation is *underlined*.

For the translation to be classified as either adequate or inadequate there must be criteria of adequacy or inadequacy of the translation. For the purpose of the analysis, the translation is classified as adequate if it satisfies the following criteria:

1.conveys the main descriptive features of the source idiom

2.conveys the associative features of the source idiom depending on the context (in terms of style, register, and expressive features)

3.is coherent and grammatically correct.

Anything that deviates from the above-mentioned criteria was marked as inadequate.

The main aim of the paper is to compare and contrast the chosen idioms in two translations and analyze them critically. Besides the theoretical framework based on works by relevant authors, the materials used in the process of analysis include relevant phraseological dictionaries, which can be found in the list of references.

3.Theoretical Framework and Working Definition

The term ‘idiom’ generally has different meanings to different authors. According to Cacciari and Tabossi (1993: 27), this is mainly because idioms are rather difficult to define. As Makkai points out, even though idioms have been a prominent part of our daily discourse since antiquity, idiomaticity as a phenomenon has only recently come to scholarly attention (Makkai 1972: 23). Cacciari and Tabossi also indicate that idioms have been largely neglected mainly because they were not seen as a category per se. Rather, they were perceived as “dead metaphors” – more specifically, as “expressions that were once innovative, but are now conventionalized and frozen – and hence scarcely relevant in comparison with metaphor” (Cacciari and Tabossi 1993: xii).

The material for this analysis was chosen in accordance with the working definition of “idiom” that was devised for the purposes of this work. The definition was formulated based on the theoretical considerations of relevant authors whose main views will be presented in the following paragraphs. It was important to devise a working definition because there are disagreements among authors over what expressions should be considered idioms.

In his book, *Idiom Structure in English*, Makkai gives a rather all-embracing definition of idioms from a stratificational point of view. He defines an idiom as “any polylexonic lexeme made up of more than one minimal free form (as defined by morphotactic criteria)” (Makkai 1972: 122). Makkai goes as far as referring to nonce-formations as idioms. In this view, he relies on the third definition from the OED (1970): “a form of expression, grammatical construction, phrase, etc., peculiar to a language; a peculiarity of phraseology approved by the usage of a language, and often having a signification other than its grammatical or logical one.” This means that, according to Makkai, only multiword expressions whose meaning is not transparent are considered idioms. Strassler (1982) also draws on the OED definition (Strassler 1982, as cited in Fernando 1996: 13), and highlights that the most important characteristic of idioms lies in the fact that their meaning cannot be interpreted from the meaning of its individual components.

Classic generative linguists, including Frazer (1970) and Chomsky (1980), have a different understanding of idioms. According to them, the main feature of idioms is not

so much their idiomticity, but their non-compositionality. Non-compositionality refers to the fact that even though idioms contain more than one lexeme, syntactically and semantically they act as a single lexical unit (Wulff 2008: 35–36). Wulff, on the other hand, does not agree with this. She describes idioms using the corpus-based approach:

In early studies, idiomticity was equated with non-compositionality, which states that the meanings of the individual lexemes of a phrase do not add up to the meaning of that phrase. More recent research has shown that it is not possible to draw a sharp dividing line between idioms and non-idioms on the basis of this criterion. Instead, non-compositionality appears to be a matter of degree (Wulff 2008: 1).

She states that idioms are idiosyncratic strings whose characteristics may vary and concludes that:

The present results confirm the hypothesis that idiomticity cannot be reduced to non-compositionality but that it is a complex meta-concept comprising semantic and formal information. Beyond that, an adequate model of idiomticity must license differences in the weightings of the different parameters and/or parameter levels contributing to overall idiomticity (Wulff 2008: 166).

Furthermore, Fernando (1996), in her book *Idioms and Idiomticity*, lists the three most important characteristics, which, in her opinion, define idioms. First, she describes them as conventionalized multiword expressions. Secondly, she points out that their meaning is non-literal in the majority of cases. Finally, she says that they are “indivisible units whose components cannot be varied or varied only within definable limits” (Fernando 1996: 30). That being said, the main characteristics of idioms, according to Fernando, are conventionality, semantic opacity, and compositeness.

Prćić (2008) points out that idiomticity, as the main feature of idioms, can be formal and semantic. Semantic idiomatization is characterized by decrementation (loss) of the diagnostic features of lexemes that make up the idiom. Formal idiomatization, on the other hand, relates to the fixity of the expression, i.e. it shows whether and to what extent it is possible to modify the expression while maintaining its authenticity. For example, the idiom *you can't make an omelette without breaking a few eggs* is changed into *you can't make an omelette without killing a few people*. This particular example clearly shows that it is possible to modify some idioms to a certain extent while retaining their identity. Understandably, not all idioms allow such modifications.

All of the above-mentioned authors have their own view of idioms, yet certain points overlap. Prćić and many other authors define idioms as a habitual co-occurrence of at least two words (Prćić 2008: 158), which concludes that the first important characteristic of idioms is that they are multiword expressions. Therefore, for the purposes of this work, only multiword expressions are regarded as idioms. It is important to note, however, that phrasal verbs will not be seen as idioms. Secondly, another important idiom feature that is discussed throughout the theoretical framework is their semantic opacity, i.e. figurativeness of the expressions. Thirdly, only conventionalized expressions will be qualified as idioms. This means that the expression needs to be established and defined in relevant

dictionaries. The final important characteristic that will be included in the working definition is the relative lexical/formal fixity. This simply relates to the fact that some idioms allow internal changes to a certain degree, while others do not.

Taking everything into account, the working definition for the purposes of this work is as follows:

An idiom is a conventionalized and semantically opaque multiword expression whose component parts are more or less lexically/formally fixed.

4. Results and Discussion

The results of the analysis show that the division between adequate and inadequate translations is not entirely black-and-white, as some categories fall somewhere in between these two extreme ends.

As far as the numbers are concerned, out of 136 lexical units, each category contains the following numbers of units:

1. Adequate Translations (54)
 - 1.1. Idiomatic Lexical Units (34)
 - 1.2. Non-Idiomatic Lexical Units (20)
2. Inadequate Translations (86)
 - 2.1. Literally Translated Idioms (25)
 - 2.2. Inadequate Descriptive Features (23)
 - 2.3. Inadequate Associative Features (23)
 - 2.3.1. Style (Choice of Lexemes) (9)
 - 2.3.2. Interpersonal Register (8)
 - 2.3.3. Expressive Features (6)
 - 2.4. Phraseological Calques (4)
 - 2.5. Sentential Focus (6)
 - 2.6. Other (3)

It is important to point out, however, that some idioms appear more than once since the paper analyzes two translations of the same content.

The results of the analysis can be visually presented on a scale:

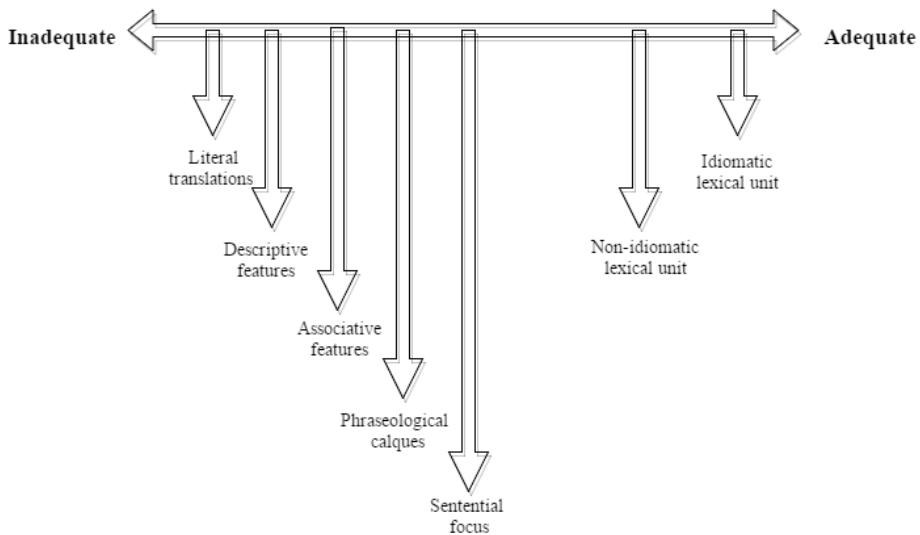

Figure 2: Scale of adequacy and inadequacy of translations

As can be seen in Figure 2, even though they belong to the same category of adequate translations, idiomatic translations are closer to the right end of the scale. This means that this group is categorized as more adequate as a whole than the group of non-idiomatic translations, although in certain instances it is difficult to draw a sharp line. Certain idioms (e.g. *As old as my tongue and a little older than my teeth*) do not have a direct corresponding or equivalent idiom in Serbian, and therefore need to be rendered descriptively.

The category of inadequate translations contains six subcategories. **Literal translations** (e.g. “*As old as my tongue*,” said Hunter, primly, “*and a little older than my teeth*.” – „*Stara sam kao moj jezik* –, odvrati lovac, „*i nešto starija od mojih zuba*.“) are found at the leftmost end of the scale because they are classified as the least adequate options. This is due to the fact that idioms are more-or-less semantically opaque, and translating them word-for-word means that the translator did not recognize the idiom in the first place.

The second category of inadequate translations is the ones with **inadequate descriptive features** (e.g. “*Don’t overuse it. A little goes a very long way*” – „*Nemoj je previše koristiti. Može da ti prisedne.*”), which can be found to the right of literal translations, which makes them more adequate than the previous group. This group contains translations whose meaning does not correspond entirely to the meaning of the original idiom, and some of the diagnostic features are either added or missing.

The next group of inadequate translations is the category of **inadequate associative features** (e.g. “*That, Mister Vandemar, would be about the short and the long of it, yes.*” „*To bi, gospodine Vandemare, nadugačko i ukratko, bilo to, da.*”). This group of translations is classified as more adequate than the previous two because they only con-

tain mistakes in terms of style, register and expressive features. Otherwise, these idioms are rendered more or less accurately, since they convey the relevant descriptive features.

The fourth category contains **phraseological calques**, i.e. the translations which reflect the English construction that has entered Serbian through literal translation (e.g. *Richard was feeling utterly out of his league by now.* – *Sve ovo je već bilo zaista previše za Ričarda.* – from Eng. *be too much for someone*). Again, the meaning is transferred, but the construction is unusual in Serbian, and an alternative translation could have been used instead (e.g. *van čijih sposobnosti*).

The fifth category contains translations where the **focus** of the original sentence has been shifted compared to the original, while the last category is labelled **other** because it contains translations with minor errors in terms of grammar and certain inconsistencies compared to the original sentence. These categories are found in the middle of the scale because they do not carry the same weight as, for instance, literal translations.

5. Conclusion

Idioms are the result of creativity and playfulness with language. As Johnson-Laird notices, “if natural language had been designed by a logician, idioms would not exist” (Cacciari and Tabossi 1993: vii). This creativity and the fact that their meaning is not transparent makes them difficult to translate or even spot.

This work focused on the comparison between the two translations so as to give an insight into the current, as well as the past trends in translating idioms, and how it has changed over the course of fifteen years. Based on this analysis, it can be concluded that literal translations are the category with the largest number of units (25), while the second largest category is mistakes in descriptive features (23). It can also be observed that the first translation from 1998 contains significantly more literally translated idioms than the second one, and more mistranslated idioms in general. The second translation, however, contains more errors in terms of style, register and expressive features, as well as instances of phraseological calques. It is also worth noting that semantically less opaque idioms are generally rendered adequately in both translations.

Rather than having a black-and-white division of adequate and inadequate translations, it is observed that there is a scale of adequacy and inadequacy. For example, mistakes in terms of style or register do not carry the same weight as in the case of literal translations, and that is why they are found towards the middle of the scale. As presented in Figure 2, both categories (adequate and inadequate translations) contain subcategories, which can be visually presented on a scale.

Sources

- Gaiman, N. (1996). *Neverwhere*. London: BBC.
Gaiman, N. (2005). *Neverwhere*. London: Headline Review.
Gejmen, N. (1998). *Nikadodžija*. Beograd: Polaris.
Gejmen, N. (2014). *Nikadodžija*. Beograd: Laguna.

References

- Baker, M. (1992). *In Other Words. A Coursebook on Translation*. London and New York: Routledge.
- Baker, M. (2007). Patterns of Idiomaticity in Translated vs. Non-Translated Text. *Belgian Journal of Linguistics* 21(1): 11-21.
- Cacciari, C. and P. Tabossi (Eds.). (1993). *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Dorđević, R. (2000). *Uvod u kontrastiranje jezika*. Četvrto dopunjeno izdanje. Beograd: Filološki fakultet.
- Fernando, C. and R. Carter (1996). *Idioms and Idiomaticity*. Oxford: Oxford University Press.
- Gerzić, B. (2002). *Englesko-srpski rečnik fraza i idioma*. Četvrto izdanje. Beograd: Istar.
- Kovačević, Ž. (1997). *Englesko-srpski frazeološki rečnik*. Beograd: Filip Višnjić.
- Kovačević, Ž. (2009). *Lažni prijatelji u engleskom jeziku: zamke doslovnog prevodenja*. Beograd: Albatros plus.
- Makkai, A. (1972). *Idiom Structure in English*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.
- Newmark, P. (1991). *About Translation*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Nida, E. A. (1975). *Language Structure and Translation: Essays*. Stanford: Stanford University Press.
- Prćić, T. (2008). *Semantika i pragmatika reči*. Drugo izdanje. Novi Sad: Zmaj.
- Prćić, T. (2011). *Engleski u srpskom*. Drugo izdanje. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Williams-Milosavljević, M. i B. Milosavljević (2001). *Englesko-srpski frazeološki rečnik*. Beograd: Istočnik.
- Wulff, S. (2008). *Rethinking Idiomaticity: A Usage-Based Approach*. London / New York: Continuum.

Electronic dictionaries

- Cambridge Dictionaries Online*. At: <http://dictionary.cambridge.org/>
- Cambridge International Dictionary of Idioms*. At: <http://itools.com/tool/cambridge-international-dictionary-of-idioms>
- Longman Dictionary of Contemporary English on CD-ROM* (2005). 4th ed. Harlow: Longman.
- Merriam-Webster Dictionary*. At: <http://www.merriam-webster.com/>
- The Free Dictionary by Farlex*. At: <http://www.thefreedictionary.com/>

Aleksandra Kovačević

PREVOĐENJE IDIOMA U DVA PREVODA ROMANA NILA GEJMANA *NEVERWHERE* NA SRPSKI JEZIK: KRITIČKA ANALIZA

Sažetak: Rad se bavi kritičkom analizom idioma u dva prevoda prozogn dela Nila Gejmana *Nikadodija*, sa rasponom od petnaest godina između dva prevoda. Analiza se zasniva na korpusu koji sadrži ukupno 136 leksičkih jedinica, iako se neki idiomi u korpusu ponavljaju, kao posledica analize dva prevoda istog sadržaja. Materijal je prikupljen upoređivanjem izvornog teksta sa dva prevoda i odabran na osnovu radne definicije idioma, koja je za potrebe ovog rada data u odeljku 2.1.1. Korpus je podeljen u dve široke kategorije: adekvatne i neadekvatne prevode. Kategorija adekvatnih prevoda dalje se deli u dve potkategorije: idiomi prevedeni neidiomatizovanom leksičkom jedinicom i idiomi prevedeni idiomatizovanom leksičkom jedinicom. Kategorija neadekvatnih prevoda deli se u šest potkategorija: doslovno prevedeni idiomi, prevodi sa neadekvatnim deskriptivnim obeležjima, prevodi sa neadekvatnim asocijativnim značenjem (koja se dalje deli u još tri potkategorije koje se tiču odabira leksema, ekspresivnog obeležja i interpersonalnog registra), frazeološki kalkovi, prevodi u kojima je izmenjen rečenični fokus, te kategorija prevoda koji ne pripadaju ni jednoj od gorepomenutih grupa, nazvana *ostali prevodi*. Svaki idiom u korpusu dat je u rečeničnom kontekstu, zajedno sa rečničkom definicijom datog idioma, ispod toga su navedena oba prevoda idioma u rečeničnom kontekstu, komentar i predlog za bolji prevod, gde se smatralo potrebnim. Cilj rada je da se konkretnim primerima ukaže na prošlo i sadašnje stanje u prevođenju idioma iz engleskog u srpski jezik. Uopšteno uzev, rezultati analize pokazuju da od ukupno 136 leksičkih jedinica, više od polovine prevoda klasifikovani su kao neadekvatni, iako podela nije u potpunosti crno-bela, jer određene kategorije prevoda pripadaju negde između ta dva ekstrema. Konkretnije, može se zaključiti da stariji prevod sadrži primetno veći broj doslovno i pogrešno prevedenih idioma, dok drugi prevod uključuje veći broj pogrešnih prevoda koji se tiču ekspresivnih obeležja, kao i frazeoloških kalkova. Takođe, može se primetiti da su semantički prozirniji idiomi u većini slučajeva adekvatno prevedeni.

Ključne reči: idiomi, idiomatičnost, prevođenje

Alma Čović-Filipović
Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

JEZIČNE STRATEGIJE IZRAŽAVANJA AFEKTIVNOSTI¹ U DISKURSU O SARAJEVSkom ATENTATU

Manifestacije emocionalnosti u jezičkoj upotrebi općenito, a u političko-medijskoj konkretno, dugo su bile marginalno područje lingvističkih istraživanja. Nove spoznaje kognitivne nauke su međutim dovele do „emocionalnog prekoreta“ i svojevrsne renesanse emocionalnosti u naučnim istraživanjima. U ovom radu se na primjeru historijskog diskursa o sarajevskom atentatu istražuje emocionalna strana persuazije i jezička sredstva koja čine emocionalni potencijal ovog diskursa. Teoretski okvir za ovaj rad čine kognitivna teorija emocija, lingvistična analiza diskursa, medijska lingvistika te politolingvistika.

Ključne reči: emocionalnost, kritična analiza diskursa, politička komunikacija, mediji, sarajevski atentat

Uvod

Iako emocije nedvojbeno predstavljaju konstitutivni dio ljudske prirode, te je i svaki vid ljudske egzistencije poput doživaljaja, percepcije, razmišljanja i ponašanja prožet emocijama, u većini humanističkih naučnih disciplina one su do nedavno bile zanemareno područje istraživanja. Ovo zanemarivanje imalo je više razloga, a jedan od najvažnijih treba tražiti u redukcionističkom poimanju čovjeka kao dominantno racionalnog bića – animal rationalea – koje je više od jednog vijeka dominiralo kako u humanističkim tako i u društvenim naukama (usp. Schwarz-Friesel 2007). Dodatnu zabludu stvarala je i predodžba da su kognitivni procesi potpuno autonomni u odnosu na osjećaje, te je, pojednostavljeni rečeno, nauka mogla emocije da ostavi po strani i fokusira se na dominantni, racionalni dio ljudske prirode. Sudeći, međutim, prema najnovijim spoznajama neuroloških nauka, kognicija i emocija nisu u potpunosti dva autonomna entiteta, što dovodi do zaključka da se misaoni procesi ne mogu i ne bi trebali odvojiti od emotivnih i obrnuto (usp. Scherke 2009; Schwarz-Friesel 2007). Štaviše, prema riječima kognitivne lingvistkinje Schwarz-Friesel „emocije se u međuvremenu u većini aktualnih teorija o kogniciji smatraju konstitutivnim, odnosno određujućim komponentama kognitivnih stanja i procesa i kao takvi se analiziraju.“(ibid. 1).

1 Pojam afektivnost se u radu koristi kao sinonim emocionalnosti.

S obzirom na to u ovom radu želimo preispitati ulogu emocija u jednom određenom domenu ljudske komunikacije, a to su politika i mediji. Razlozi ovog preispitivanja zasnovani su prije svega na polazištu da je političko-medijski diskurs područje primarno racionalnog djelovanja čovjeka. Prezentovanje i zastupanje političkih stavova i mišljenja, te donošenje političkih odluka odvija se prema ustaljenom mišljenju putem argumenata, koji moraju biti razumni, objektivni, trezveni i, razumije se, bez uticaja emocionalnog. Ovo preispitivanje je utoliko važnije, ukoliko se podsjetimo da se putem ove komunikacije formiraju mišljenja i stavovi koji su opet osnova za dalje prosuđivanje, donošenje odluka i djelovanje koje može imati i često ima dalekosežene posljedice na ljudsko društvo.

Medijsko-politički diskurs, o kojem je u ovom radu riječ, istražuje se na primjeru novinskih članaka koji su izlazili u savremenim listovima s početka 20. vijeka i time tematizirali sarajevski atentat kao aktuelni događaj. Ti listovi su bili ideološki zastupnici austro-ugarske Monarhije mada su zvanično bili nezavisni. Riječ je o dva najprominentnija dnevna lista u to vrijeme – „Sarajevoer Tagblatt“, koji je zapravo bio bosansko-hercegovački list koji je izlazio na njemačkom jeziku, i „Neue Freie Presse“, list koji je bio jedan od tri glavna liberalna lista Cislajtajnije koja su izlazila u Beču, ali su se čitala u cijeloj Monarhiji i predstavljala protutežu konzervativnim listovima.

1. Pojam emocije

Postoji više od stotinu prijedloga za definiciju emocije². Samo ova činjenica govori o tome koliko je emocija složen i teško uhvatljiv pojam koji tek treba da bude određen jednom opšte prihvaćenom definicijom (usp. Schwarz-Friesel, 2007: 43- 44). Problem definisanja prema istoj autorici prije svega leži u nemogućnosti direktnе opservacije emocije, jer emocija predstavlja internu pojavu koja se može opisati samo na osnovu njenih vanjskih manifestacija ispoljavanja (usp. ibid: 44). Njihov značaj za određivanje ljudske prirode je s druge strane neupitan: „One [emocije] utiču i prate djelovanja ljudi isto tako intenzivno i trajno kao i mentalni misaoni i procesi donošenja odluka. Određivanje čovjeka i njegovog bića nije moguće bez uzimanja u obzir njegovih temeljnih emocionalnih stanja i mogućih oblika doživljaja.“³ (ibid: 44-45). Kako, dakle, nauka definiše emocije? Među teoretičarima emocije postoji konsensus o tome da se emocija sastoji iz više komponenata, a među kojima su, „[...] fiziološke reakcije (npr. frekvencija pulsa i disanja, krvni tlak [...], ekspresivne motoričke reakcije (gestika, mimika, paralingvistička sredstva)“ i, konačno, komponenta koja u ovom radu je od najvećeg značaja, „ekspresivne jezičke reakcije“ (Jahr 2000: 7). Shodno tome svaka definicija emocije postavlja neku od ovih komponenata kao svoje težište, te se prema Schwarz-Friesel (ibid: 47) one mogu grupisati, ovisno od toga koje svojstvo emocije te definicije stavlaju u prvi plan. Otako je kognitivna nauka došla do spoznaje da kognicija i nije tako neovisna od emocije kako se to ranije smatralo, nego da su emocije „konstitutivne, odnosno determinirajuće komponente kognitivnih stanja i procesa“ (usp. Schwarz-Friesel 2007: 1) u lingvističkoj

2 Prema Jahr (2000) ima oko stotinu definicija emocija; Slično i Schwarz-Friesel (2007)

3 „Sie (Emotionen) beeinflussen und begleiten Handlungen von Menschen ebenso intensiv und nachhaltig wie die mentalen Denk- und Entscheidungsprozesse. Eine Bestimmung des Menschen und seiner Weisensart ist ohne die Einbeziehung seiner emotionalen Grundbefindlichkeiten und möglichen Erlebensformen nicht möglich.“ (Schwarz-Friesel ibid: 44-45)

literaturi se uglavnom mogu naći definicije koje ističu njihov evaluativni aspekt. Tako jedan od prvih lingvista njemače provenijencije koji razmatra odnos jezika i emocija, Reinhard Fiehler emocije ističe: „Prema mišljenju koje se ovdje zastupa svaka emocija ispunjava funkciju vrednujućeg stava.“⁴ (1990: 46) Ovu funkciju Fiehler (ibid) predstavlja jezgrovito formulom „Emocija A je vrednujući stav o X na temelju Y kao Z“⁵ (ibid) gdje su X predmet ili osoba na koju se emocija odnosi, Y očekivanja, interesi, želje, društvene norme, slika o sebi ili drugome, a Z varijabla koja prikazuje da li je neko stanje stvari u skladu s nekim očekivanjima,, normama i sl. ili ne. Evaluativnu funkciju emocija ističe i Jahr: „Većina teoretičara emocije polaze od toga da je jedna od komponenata konstrukta emocija kognitivno vrednovanje podražaja ili situacija.“⁶ (2000: 8)⁷ te zaključuje: „Emocionalni doživljaj se dakle ne dešava bez vrednovanja i bez refleksivnog autoreferisanja.“⁸ (ibid) Schwarz-Friesel emocije također naziva „instancama vrednovanja“, koje se odnose kako na vlastito stanje tako i na vanjska stanja u sveukupnom kompleksu ljudskog života i doživljavanja.“⁹ (ibid: 72), te se prema istoj autorici „(djelom svjesno, djelom nesvjesno) koriste kako bi se unutarnja i vanjska stanja stvari ovisno o situaciji procijenila i prosudila.“ (ibid: 73)¹⁰ U skladu s tim, Fries zaključuje: „Uopštene funkcije osjećaja koje su relevantne za lingvistiku sastoje se u tome da daju specifična vrednovanja, naime emocionalna, posredstvom jezičkih iskaza i njihovih komponenata, da time bitno budu upleteni u procese odlučivanja i da utiču na planiranje, postavljanje ciljeva, tok i rezultat djelovanja.“¹¹ (2004: 7). Time Fries pored evaluativne funkcije emocija ističe i funkcije uticaja na kognitivne procese poput donošenja odluka, a time i uticaj na samo ponašanje ili djelovanje, što je opet u kontekstu političke komunikacije od centralnog značaja. Međutim, emocije nisu samo „instancije“ koje vrednuju, već mogu biti i posljedica kognitivnog vrednovanja. Na ovu razliku ukazuje među ostalim i Jahr kada na osnovu istraživanja emocionalnih teoretičara zaključuje: „Prema ovom modelu vrednovanje je i uzrok i dejstvo emocije.“¹² (ibid: 11). Iako postoje i drugi modeli odnosa emocije i vrednovanja, opće je prihvaćeni konsenzus o tome da emocije nužno određuju njihova evaluativna komponenta, te čemo se u ovom radu s obzirom na još uvijek veoma heterogena stajališta spram odnosa emocije i vrednovanja, zadovoljiti s modelom prema kojem su emocije instancije vrednovanja koje nam otkrivaju odnos „emitenta“¹³ emocija spram onog na što se emocija odnosi.

4 „Nach der hier vertretenen Auffassung erfüllt jede Emotion die Funktion einer bewertenden Stellungnahme.“ (Fiehler 1990: 46)

5 „Emotion A ist eine bewertende Stellungnahme zu X auf der Grundlage von Y als Z.“ (Fiehler ibid)

6 „Die meisten Emotionstheoretiker gehen davon aus, daß eine der Komponenten des Konstrukturts Emotion die kognitive Bewertung von Reizen oder Situationen ist.“

7 Usp. i Fiehler (1993: 153) prema kome je komunikacija emocija jedan oblik komunikacije vrednovanja.

8 „Emotionales Erleben findet also nicht statt ohne Bewertung und ohne reflexiven Selbstbezug.“ (Jahr 2000: 8)

9 „(...) Bewertungsinstanzen, (die) sowohl auf die eigene Ich-Befindlichkeit als auch auf externe Befindlichkeiten im gesamtkomplex menschlichen Lebens und Erlebens bezogen sind.“ (Schwarz-Friesel ibid: 72)

10 „(teils bewusst, teils unbewusst) benutzt, um innere und äußere Sachverhalte je nach Situation einzuschätzen und Urteile zu treffen.“ (ibid:73)

11 „Für die Linguistik relevante generalisierbare Funktionen von Gefühlen bestehen darin, spezifische Bewertungen, nämlich emotionale, über sprachliche Äußerungen und ihre Komponenten zu liefern, hierdurch wesentlich in Entscheidungsprozesse einzugreifen und die Planung, die Zielsetzung, den Verlauf und das Ergebnis von Handlungen zu beeinflussen.“ (Fries2004: 7)

12 „Nach diesem Modell ist die Bewertung sowohl Ursache als auch Wirkung von Emotion.“ (Jahr 2000: 11)

13 Emitent u ovom smislu ne znači da je osoba zaista nositelj emocije koje signalizira, već da ona u komunikaciji izražava i označava emocije.

2. Emocije u jeziku

U literaturi koja se bavi emocijama u jeziku s lingvističnog stanovišta postoji konzensus oko toga da se emocije mogu manifestovati na različitim jezičkim nivoima, počevši od fonetsko-fonološkog nivoa, preko morfološkog i leksičkog do nivoa teksta. U ovom radu ćemo se iz razloga ograničenog prostora fokusirati na leksički nivo. Na ovom nivou leksemi se dijele na one koji označavaju emocije i one koji izražavaju emocije. Kod prve kategorije se radi dakle o leksemima kojima emitent eksplisitno imenuje neku emociju, ili riječima Schwarz-Friesel: „Misli se na one lekseme čija se referencijalna funkcija sastoji u označavanju emocionalnih stanja i oblika doživljaja.“¹⁴ (ibid: 122). Takvi leksemi kao što su primjerice *strah, bojazan, ljubav* deskriptivno se odnose na emocionalna stanja i procese i pored imenica obuhvataju glagole (*mrziti, voljeti, bojati se*) i pridjeve (*tužan, radostan, zavidan*). Neki autori poput Hermannsa ove lekseme, međutim, ne smatraju emotivnim niti ekspresivnim (usp. 1995:145). Takvi leksemi prema Hermannsu „označavaju neku emociju, ali sami ne izražavaju emociju“¹⁵ te ih on naziva „kvazipsihološkim“ (Hermanns 1995: 145). Izražavanju emocija prema Hermannsu služe tzv. „Empfindungswörter“, dakle riječi koje ne referiraju na emocije, već u svom značenju signaliziraju emocionalni stav emitenta spram objekta referencije. Time Hermanns pravi razliku između imenovanja i izražavanja neke emocije ili stava što prema Schwarz-Friesel (ibid) predstavlja podjelu koja ne odgovara empiriji, jer „i iskazi s riječima koje označavaju emocije izražavaju autoreferencijalno unutarnje stanje govornika.“¹⁶ (ibid: 147) Tako izrazi kao što su *Mrzim to, Volim te* i sl. prema Schwarz-Friesel doduše sadrže deskriptivnu komponentu koja opisuje unutrašnjost govornika, ali to ne umanjuje činjenicu da ti iskazi imaju i ekspresivni sadržaj koji i izražava emocije (usp. ibid: 147). Mi ovdje smatramo sa Hermannsom da *leksemi* koji referiraju na emocije sami po sebi ne izražavaju emociju i da oni nemaju izražajnu funkciju, nego se ta izražajna funkcija postiže tek na razini rečenice čiji su oni dio. Tako se može i objasniti činjenica da Schwarz-Friesel kao primjere izražajne funkcije ovih leksema ne navodi lekseme same po sebi, već kao primjere navodi iskaze u kojima su oni sadržani i koji kao iskazi referiraju na unutrašnjost govornika, dok za drugu kategoriju koja sama po sebi izražava emocionalni stav korisnika znaka prema objektu referencije kao primjere navodi izolovane lekseme (usp. primjer u našem jeziku pas i pašće, policajac i drot, dama – žena – treba i sl.). Još jedan razlog ovom razilaženju mišljenja po pitanju ekspresivne funkcije leksema koji imenuju neku emociju leži, po našem mišljenju, i u licu (misli se na gramatičku kategoriju) koje se rabi u primjerima. Dok Hermanns kao primjer navodi rečenicu *Petar je ljubomoran na Ditera* i time rabi treće lice na koje se odnosi predikacija *je ljubomoran*, te stoga iskaz smatra dijagnostičnim, a ne ekspresivnim (ibid:145), Schwarz-Friesel daje primjere u prvom licu¹⁷: *Mrzim te; Bojim se; Sretan sam* (ibid: 147) čime predikacija direktno referira na korisnika znaka i time, označavajući njegovu unutrašnjost, istovremeno je i izražava. Međutim, čak i u

14 „Gemeint sind die Lexeme, deren referentielle Funktion in der Bezeichnung von emotionalen Zuständen und Erlebensformen besteht.“ (ibid: 122)

15 „bezeichnet eine Emotion, doch bringt er selber keine Emotion zum Ausdruck“ (Hermanns 1995:145, cit prema Schwarz-friesel 2007:146)

16 „Auch Äußerungen mit emotionsbezeichnenden Wörtern drücken selbstreferentiell den inneren Zustand des Sprechers aus.“ (Schwarz-Friesel, 2007: 147)

17 To autorica i sama ističe kada govori o autoreferencijalnom rabljenju ovih izraza.

ovakvim primjerima sročenim u prvom licu Hermanns (ibid: 145) ustvrđuje nešto distancirajuće i zaključuje: „Jer ona (rečenica) je po obliku opis sebe samoga i, u biti, nije izraz osjećaja.“¹⁸ (ibid). Mi, međutim, ovakve primjere na razini rečenice i sročenim u prvom licu smatramo sa Schwarz-Friesel ekspresivnim, ali kao što je ranije napomenuto, ne na razini leksema, već iskaza.

Za razliku od leksema koji imenuju neku emociju, kategorija leksema koja izražava emocije, a nema emocije kao objekte referencije, u svom značenju sadrži komponente koje upućuju na emocionalni stav emitenta prema objektu referencije već na leksičkoj razini. Takvi leksemi, ako ih stavimo u relaciju sa Bühlerovim modelom jezičkog znaka, imaju primarno funkciju simptoma, a ne simbola: „Ovdje u prvom redu ne стоји deskriptivna, referencijalna funkcija, već ekspresivni izraz emotivnog stava korisnika jezika.“¹⁹ (Schwarz-Friesel 2007: 151). Primjer takvih ekspresivnih jezičnih sredstava na razini riječi su interjekcije, „koje fungiraju čisto kao izrazi emocije, a da nisu referencijalni“²⁰ (Schwarz-Friesel ibid: 153). Iako interjekcije neposredno izražavaju emocije, one su značenjski tako neodređene da je za određivanje emocije koju izražavaju neophodan kontekst. Izuzetak tome su tzv. sekundarne interjekcije koje imaju denotativno značenje poput uzvika *Bože! Čovječe! Dođavola!* i sl., mada je i u slučaju ovih interjekcija kontekst taj koji na poslijetku određuje da li je emocija koju interjekcija izražava pozitivna ili ne i o kojoj je emociji riječ. Po tom pitanju su određenije umiljenice i psovke koje se osim interjekcija u literaturi navode kao primjeri leksema sa ekspresivnim značenjem. No, kako su ove grupe leksema jezička sredstva kojima je primarna domena govorni jezik, odnosno leksemi koji se rijetko koriste u pisanom obliku političke komunikacije, za potrebe ovog istraživanja one nisu od primarnog značaja, te ih nećemo dalje elaborirati. Ono što je u kontekstu političko-medijske komunikacije, međutim, i dalje bitno jeste činjenica da postoji grupa leksema koji pored svog referencijalnog potencijala signaliziraju i stav emitenta spram predmeta referencije. To znači da „denotacija neke riječi, koja u mentalnom leksikonu predstavlja temeljno značenje nekog leksema i koja određuje referencijalni potencijal nekog jezičkog izraza, nije jedina semantička informacija koju imamo pohranjenu u memoriji [...]“²¹ (Schwarz-Friesel 2007: 162). Na kompleksnost semantičke informacije, ukazuje i Hermanns (usp. 1995: 138). Kako bi pokazao da se višedimenzijsalnost značenja ne javlja samo u jezičkoj upotrebi (parole) već i u jezičkom sistemu (langue), Hermanns daje kao primjer pridjev *dražesno* (u varijantama *reizend*, *goldig*, *lieb*). Referirajući na navode značenja u pojedinim rječnicima Hermanns demonstrira kako ti leksemi svojim značenjem ne opisuju samo predmet na koji se formalno odnose, već i samog korisnika: „Tobože ne govoreći ni o čemu drugom osim o *predmetima/stanjima* stvari, pri korištenju ovakvih riječi jednako tako otkrivam nešto o *sebi*, govorniku. [...] A po obliku je rečenica zaista istog tipa kao i *To je crveno* i *To je okruglo*, gdje se zaista

18 „Denn er (der Satz) ist der Form nach eine Selbstbeschreibung und nicht eigentlich der Ausdruck des Gefühls.“ (Hermanns ibid: 145)

19 „Nicht die deskriptive, referentielle Funktion steht hier im Vordergrund, sondern der expressive Ausdruck der emotiven Einstellung des Sprachproduzenten“ (Schwarz-Friesel 2007: 151)

20 „(...) die rein emotionsausdrückend fungieren, ohne dass sie referentiell sind (...)“ (Schwarz-Friesel ibid: 153)

21 „Die Denotation eines Wortes, die im mentalen Lexikon die Grundbedeutung eines Lexems repräsentiert und das referenzpotenzial eines sprachlichen Ausdrucks festlegt, ist nicht die einzige semantische Information, die wir im Gedächtnis gespeichert haben (...)“ (Schwarz-Friesel 2007: 162)

nešto iskazuje o svojstvu predmeta.“²² (1995: 148). Ti leksemi, dakle, u svom značenju imaju i informacije koje se ne odnose na referenta, već na samog korisnika jezika, tj. na njegovu emociju i stav spram onoga na što se on jezikom odnosi. U lingvističkoj literaturi se taj dio značenja obično naziva konotacija, mada je taj termin dosta sporan, jer ga se koristi i u drugim značenjima²³. Uopšteno se pod konotacijom smatra sporedno ili dodatno značenje nekog leksema, međutim, kako Schwarz-Friesel (*ibid*) navodi, takva značenja zapravo nisu dodatna, ne predstavljaju nikakav dodatak, već su integralni dio značenja (usp. *ibid*: 166). Schwarz-Friesel (*ibid*) to objašnjava činjenicom da je značenje primjerice riječi *Penner* (protuha, probisvijet) nemoguće navesti i adekvatno opisati, a da se ne navede značenjska komponenta negativnog vrednovanja i omalovažavanja referenta. Ova značenjska komponenta je prema istoj autorici dio leksičkog značenja, ali ona ne predstavlja „svojstva (značenja) koja konstituiraju referenciju, već određeno vrednovanje“²⁴ (*ibid*: 167). Stoga Schwarz-Friesel pravi razliku između denotacije i značenja: „Denotacija utvrđuje referencijalni potencijal, značenje navodi kompletну informacijsku sadržinu.“²⁵ (*ibid*) I Hermanns se ograjuje od pojma konotacije jer po njemu umanjuje važnost emotivnih i preskriptivnih komponenti značenja leksema (usp. 1995: 166). U kontekstu medijsko-političke komunikacije vrednovanje stanja stvari iz određenog ugla predstavlja ključno obilježje, te su ovi leksemi od izuzetnog značaja za analizu emocionalnog vrednovanja u našem korpusu. U politolongvistici je značaj takvih leksema odavan prepoznat, te su oni i terminološki izdvojeni i nazvani nominacijskim izrazima. Tako Girth ustvrđuje: „Uz pomoć riječi politički akteri komunikativno referiraju na vanjezičke objekte. Ovaj proces referiranja je neodvojivo povezan sa konceptualizacijom tog vanjezičkog.“²⁶ (2002: 55) Iz toga proizilazi da se analizom leksičkog materijala kojim se govornik odnosi na entitete izvanjezične stvarnosti može puno toga otkriti o načinu njegovog poimanja tih entiteta. Čin referencije je u teoriji govornih činova definiran kao čin kojim se govornik odnosi na vanjezični entitet (usp. Metzler Lexikon Sprache 2000). Njegova je glavna funkcija, odnosno uvjet uspješnosti da u komunikaciji osigura da adresat točno odredi na koji objekat se govornik odnosi. Međutim, kada je riječ o političkoj komunikaciji, komunikativna odredivost objekta na koji se govornik odnosi ne zadovoljava sve ciljeve korisnika jezičnog znaka: „Oni koji agiraju u politici žele postići više od toga da samo osiguraju komunikativnu određenost objekata referencije. Kako bi sproveli svoje namjere i interesu oni se moraju pozicionirati i izraziti stavove i vrednovanja spram političkog protivnika i stanja stvari u politici.“²⁷ Girnth (2002: 56) To znači da u analizi

22 „Scheinbar über gar nichts anderes als *Gegenstände/Sachverhalte* redend, gebe ich bei der Verwendung solcher Wörter gleichermaßen etwas über mich, den Sprecher, zu verstehen. (...) Und der Form nach ist der Satz auch in der Tat desselben Typs wie etwa *Das ist rot* und *Das ist rund*, wo wirklich über die Beschaffenheit von Gegenständen etwas ausgesagt wird.“ (Hermanns 1995: 148)

23 Usp. Jahr, 2000, 62-66; Schwarz-Friesel, 2007, 162-173,

24 „referenzkonstituierende Eigenschaften, sondern eine spezifische Wertung (...)" (*ibid*: 167)

25 „Die Termini Bedeutung und Denotation sollten daher nicht synonym benutzt werden: Die Denotation legt das Referenzpotential fest, die Bedeutung gibt den kompletten Informationsgehalt an.“ (Schwarz-Friesel *ibid*: 167)

26 „Mit Hilfe von Wörtern nehmen die politischen Akteure kommunikativ Bezug auf außersprachliche Gegenstände. Dieser Vorgang des Referierens ist unauflöslich mit einer Konzeptualisierung des Außersprachlichen verknüpft.“ (Girnth 2002: 55)

27 „Den in der Politik Agierenden geht es aber um mehr als nur darum, die kommunikative Bestimmtheit von Referenzobjekten zu sichern. Um ihre Intentionen und Interessen durchzusetzen, müssen sie Position beziehen und Einstellungen und Bewertungen gegenüber dem politischen Gegner und politischen Sachverhalten zum Ausdruck bringen.“ (Girnth 2002: 56)

leksičkog materijala koji se koristi u političkoj komunikaciji moramo uvesti dodatni koncept vrednovanja, kako bi ovaj vid referencije adekvatno opisali. U tu svrhu Girnth (ibid) koristi pojam nominacije: „Ovaj vrednujući oblik referencije u kojem se zauzima stav naziva se nominacija, a riječi koje se rabe u tu svrhu nazivaju se nominacijski izrazi.“²⁸ (ibid: 56). Nešto jezgrovitiju definiciju daje Bellmann (1996: 11) „Nominacija je referencija plus (...) vrednujuća pragmatika.“²⁹ U kontekstu političke komunikacije postavlja se pitanje da li se ciljevi uporabe ovakvih vrednujućih izraza iscrpljuju u tome da se putem njih komuniciraju stavovi emitenta spram objekta referencije, odnosno nominacije? Prema Girntru, ovdje se ne radi samo o informiranju adresata o stavu emitenta već se radi i o nastojanju da se od adresata potakne određena reakcija i to: „modificiranje stava, polariziranje stava i afirmacija stava.“³⁰ (1993: 95). Međutim, kakva je veza između emocionalnosti i komuniciranja stava u tekstu? Naime, stav je direktno vezan uz emocionalnost, jer svaki stav u sebi sadrži tri komponente – kognitivnu, afektivnu i voluntativnu (usp. Girnth 2014). Primjerice izraz *ekstremista* kao kognitivnu komponentu sadrži koncept: osoba koja zastupa radikalne političke pozicije; opasna. Afektivna komponenta te riječi bi bila: odbojnost, prezir, strah, dok bi se voluntativna komponenta mogla opisati kao osoba protiv koje se treba boriti (usp. Girnth 2014: 359). Time čin nominacije istovremeno postaje dijelom emocionalnog potencijala nekog teksta, a sama nominacija kao kategorija analize utoliko vrednija jer omogućava obuhvatiti one manifestacije emocionalnosti koje nisu direktno izražene autoreferencijalno putem emocionalne leksike³¹, već se putem ovakvih vrednujućih izraza samo evociraju. Kako se činom referencije, odnosno nominacije govornici mogu odnositi na mnogo toga, Girnth (2002: 59) je fenomen nominacije sagleđao sa onomaziološke tačke gledišta. On je, naime, krenuo od objekata referencije na koje se političar odnosi nominacijskim izrazima i klasificirao ih u tzv. nominacijske sektore (usp. ibid: 59). U ovom radu će se također zauzeti onomaziološka perspektiva što znači da će se u analizi krenuti od određenih isječaka stvarnosti koji su bitni u predmetnom diskursu (kao npr. nominacije politički relevantnog događaja, nominacije političkih grupa/osoba, nominacije političkih stavova i interesa i sl.) i utvrditi kojim nominacijskim izrazima se emitent odnosi na pomenute isječke vanjezičke stvarnosti. Potom će se ti izrazi analizirati u odnosu na njihov emocionalni potencijal, tj. afektivnu komponentu njihovog značenja.

3. Empirijska analiza članaka

Predmet sljedeće analize je korpus tekstova o atentatu na prijestolonasljednika Franca Ferdinanda u Sarajevu 1914. godine koji se sastoji 10 uredničkih članaka listova “Sarajevoer Tagblatt” i “Neue Freie Presse”, objavljenih u vrijemenskom periodu neposredno nakon atentata. S obzirom da se radi o istorijskom događaju koji je za političke aktere tog vremena predstavljao predmet spora koji je u konačnici postao povod za Prvi

28 „Man bezeichnet diesestellungsbeziehende, wertende Form der Referenz als Nomination und die zu diesem Zwecke verwendeten Wörter als Nominationsausdrücke.“ (Girnth ibid)

29 „Nomination ist Referenz plus [...] Wertungspragmatik.“ (Bellmann 1996: 11)

30 „Einstellungsmodifizierung, Einstellungspolarisierung und Einstellungsaffirmation.“ (Girnth 1993: 95)

31 Leksike koja označava emocije.

svjetski rat, on je time predstavlja i veliki komunikacijski izazov jer je svaka strana nastojala da nametne svoju tačku gledišta i da nazove stvari “svojim imenom”. U skladu s tim čemo po uzoru na Girntha (usp. 2002: 88) analizu nominacijskih izraza početi sa listom nominacijskih sektora i nominacijskih paradigm na osnovu kojih će se izvući zaključci o stavovima i vrednovanjima – a time i emocijama – koje dominiraju u diskursu. Nominacijski sektori koje smo odredili kao relevantne za analizu se dijele u one kojima se emitent odnosi na vlastitu grupu i one kojima se odnosi na drugog. Ovakva postavka je u svakoj analizi političke komunikacije od ključnog značaja jer se time uzima u obzir njeno glavno svojstvo, a to je usmjerenost ka određenoj grupi, što znači da je u političkoj komunikaciji emitent istovremeno i član jedne odredene grupe ljudi s kojima dijeli ista uvjerenja i stavove, te su, u većini slučajeva, njegovi iskazi oblikovani tako da pozitivno vrednuju sve što je u skladu sa uvjerenjima vlastite grupe, i vice versa.

Nominacijski sektor „Politički relevantan događaj, tj. atentat“

Da je u korpusu koji u ovom radu predstavlja diskurs o sarajevskom atentatu čin atentata predstavljen krajnje negativno, razumljivo je samo po sebi. Kako su redakcije oba lista bile su produžena ruka austro-ugarske uprave, tako su i stavovi iznijeti u listovima odraz kolektivnih stavova lojalnih Monarhiji³². U skladu s tim na atentat se referira sljedećim izrazima:

das unfassbare uns so jäh über uns hereingebrochene Unglück (nepojmljiva nesreća koja nas je tako iznenada pogodila)

unheilvolle Ereignis (zlosutan događaj)

Werk der Mordbuben (djelo ubica)

meuchlerisches Verbrechen (podmukao zločin)

die Verschwörung gegen die Monarchie (zavjera protiv Monarhije)

Bomben gegen die Monarchie und gegen den europäischen Frieden und gegen den Wohlstand der Menschheit (bombe protiv Monarhije, protiv evropskog mira i protiv blagostanja čovječanstva)

Wildheit/divljaštvo

ein so grausames, selbst die Mutter von drei Kinder nicht schonendes Attentat/Tako svirep atentat koji nije poštudio čak ni majku troje djece

Dok Duden za leksem *atentat* navodi značenje: politički ili ideološki motiviran [ubilački] napad na osobu iz javnog života³³, u diskursu se koriste izrazi koji eksplicitnije izražavaju negativan stav spram istog. Tako izraz *Wildheit* (divljaštvo) konceptualizira atentat kao necivilizacijski čin sugerujući time na prvi pogled nevidljivu podjelu između vlastite kultiviranosti i neciviliziranosti njegovih izvršilaca i organizatora iz čega se može zaključiti da je dominantna emocija spram istog prezir. Izrazom *Verschwörung* (zavjera) i *meuchlerisches Verbrechen*

32 Da je analiza obuhvatila i listove koji nisu bili ideološki oportuni Monarhiji, zamislivo je da bi se atentat nazvao oslobođilačkim činom od okupatorske vlasti, herojskim djelom i sl.

33 politisch oder ideologisch motivierter [Mord]anschlag auf eine im öffentlichen Leben stehende Persönlichkeit (Duden online, pogledano 10.2.2016.)

(podmukao zločin) dodatno se podcrtava osjećaj prezira i gnušanja. Naime, za leksem *zločin* već se u opisu značenja navodi emocija prezira, jer se značenje opisuje kao *prezira vrijedno nedjelo*³⁴ dok je ta ista emocija implicitna u značenju pridjeva *podmukao* za koje Duden navodi značenje *iznenada i mučki iza leđa*³⁵. Blisko značensko obilježje prisutno je i u slučaju nominacije *zavjera*. Naime, za leksem *zavjeriti se* (verschwören) Duden navodi značenje: tajno se s nekim udružiti³⁶ što po našem mišljenju nije adekvatan opis značenja ove riječi, jer nedostaje komponenta „protiv nekoga“. Tek s tom komponentom može se u potpunosti objasniti negativan (emocionalni) stav emitenta koji koristi taj izraz. Značenska komponenta tajnosti počinioce i organizatore atentata konceptualizira kao nekoga ko ne nastupa otvoreno i transparentno, već takoreći iza leđa, dok komponenta „protiv nekoga“ komponenti tajnosti pridružuje zlu namjeru. Time nominacija zavjera evocira i značensku komponentu kukavičluk, jer je takvo djelovanje u sukobu sa konceptom ‚hrabrog ratničkog naroda koji otvoreno vodi svoje bitke‘ – vrijednost koju emitent ovim nazivljem sugestivno osporava svom političkom suparniku. Emocija gnušanja i zgražanja posebno je izražena nominacijom s proširenim atributom *Ein so grausames, selbst die Mutter von drei Kinder nicht schonendes Attentat* (Tako svirep atentat koji nije poštudio čak ni majku troje djece), koja je zbog eksplicitnog imenovanja žrtava, u ovom slučaju supruge prijestolonasljednika i njihovo troje djece, dodatno nabijena emocijom. Naime, leksemi majka i djeca predstavljaju u svijesti većine čitalaca koncepte koji su izrazito pozitivno afektirani te je njihovo dovođenje u vezu sa konceptima žrtve strategija koja posebno emocionalizirajuće djeluje na primaoca poruke, a emitentu omogućuje da postigne krajnju ekspresivnost u svom izrazu gnušanja. Slična strategija prisutna je i u primjeru *Bomben gegen die Monarchie und gegen den europäischen Frieden und gegen den Wohlstand der Menschheit* (bombe protiv Monarhije, protiv evropskog mira i protiv blagostanja čovječanstva) kojem je emitent iznova lekseme koji predstavljaju pozitivne koncepte poput *mira* i *blagostanja* doveo u vezu sa konceptom žrtve atentata i time istakao svoj negativan emocionalni stav.

Identične emocije i strategije izražavanja emocionalnosti prisutne su i u slučaju nominacijskih izraza kojima se u diskursu referira na atentatore. Tako se oni nazivaju:

Verführte Hand (zavedena ruka)

Scheusale (zvijeri)

Anarchisten und Terroristen (anarhisti i teroristi)

Gedungene Mörder (unajmljene/plaćene ubice)

Der unselige Prinzip (nesretni Princip)

Fanatiker (fanatici)

Auswürfe der Menschheit (ljudski izrod)

krankes Gehirn (bolesni mozak)

34 Verabscheuenswürdige Untat (Duden online, 10.12.2015.)

35 überraschend, heimtückisch von hinten (Duden online, 10.12.2015.)

36 sich verschören - sich heimlich mit jemandem verbinden (Duden online, 12.02.2016.)

Među ovim izrazima, od kojih su se neki poput *ubice* i *zločinci* mogli i anticipirati, izdvojiti ćemo one koji po našem mišljenju zbog svojih značenjskih obilježja zaslužuju dodatnu pažnju. Takav nominacijski izraz je *Scheusale* koji se može prevesti kao *zvjeri, divljaci, monstrumi*. Takva nominacija iznova izražava gnušanje i prezir emitenta jer negira bilo kakvo svojstvo ljudskosti i etičnosti atentatora, pripisujući im, štaviše, animalne karakteristike. Slično je i sa izrazom *Auswürfe der Menschheit* (ljudski izrod) kojim se atentatori smiještaju na marginu ljudskog i civiliziranog, tj. emitent ponovo negira, odnosno umanjuje ona svojstva koja čine koncept ljudskog. S druge strane prezir emitenta u slučaju nominacije *gedungene Mörder* (unajmljene/plaćene ubice) izražen je time što se sugerira da atentatori zapravo ne stoje iza svoje političke ideje, već su atentat počinili iz niskih pobuda kao što je novac.

Prezir i gnušanje, međutim, nisu jedine emocije koje se izražavaju u ovom disku. Naime, pored onih nominacija koje izražavaju mržnju i prezir emitenta, nalaze se i one koje izražavaju jednu vrstu suošjećanja i sažaljenja, jer se njihovim značenjskim obilježjima sugerira naivnost i izmanipuliranost počinilaca atentata čime ih se jednim dijelom oslobođa odgovornosti. Takvi izrazi su metonimijska nominacija *zavedena ruka (verführte Hand), der unselige Prinzip (nesretni Princip)*, te *Jünger aus den Lehranstalten des Rassenhasses /učenici iz obrazovnih ustanova rasne mržnje*.

Dodatna ekspresivnost nominacijskih izraza postignuta je u primjerima u kojima se na počinioce referira metonimijskim izrazima. Metonimija, naime, omogućava da jedan dio cjeline fungira kao predstavnik te cjeline, te je ona time svedena na samo jedan svoj aspekt. Time su neki njeni aspekti prikriveni dok su drugi istaknuti, što je posebice značajno ako se nešto želi prikazati isključivo iz negativnog ugla. Tako su u slučaju nominacija *krankes Gehirn* (bolesni mozak), *frevelhafte Hand* (zločinačka ruka) i *Mörderhände* (ruke ubica) upravo istaknuti negativni dijelovi jedne cjeline čime je s jedne strane dodatno pojačan izraz negativnog stava, a time i negativnih emocija spram referenata, ali i olakšana njegova negativna konceptualizacija.

Konačno, političke ideje protivnika i aktivnosti koje iz njih proizilaze nazivaju se:

Wahnwitz (sumanutost, ludost)

Nackter Verrat (gola izdaja)

Bewegung des Abfalls (pokret otpada)

der Plan, die Monarchie mit Krieg zu überziehen (plan da se Monarhija uvede u rat)

Ausstreuung von Hass (sijanje mržnje)

Verwirrung der Jugend (zbunjivanje omladine)

Zerstörung der noch jetzt Millionen von Serben auszeichnenden Treue (uništavanje lojalnosti koja još i sada odlikuje milione Srba)

Aufbereitung der nächsten Kriege / priprema budućih ratova

Frucht eines moralischen Friedensbruches (plod moralnog kršenja mirovnog ugovora)

(...) *ein dämonisches Spiel mit den fürchterlichsten Leidenschaften, mit dem Rassenhasse und mit allen tierischen Gelüsten, die im Herzen lauern und, losgelassen und sogar als nationales Heldentum gefeiert, in wildesten Grausamkeiten sich austoben.* (...) demonska igra sa najstrašnjim strastima, s rasnom mržnjom i sa svim životinjskim strastima, koja vrebaju u srcu i puštena na slobodu, i čak slavljenja kao nacionalno herojstvo, prazne se u najdivljijim svirepostima.

ein beständiges Herumnagen an unseren Grenzen (stalno glodanje naših granica)

Od navedenih nominacija izraz *Wahnwitz* (sumanutost, ludost) izražava prezir emitenta kojim se on odnosi na ideju panslavizma tako što se u konceptualizaciju protivnika uvodi novo značenjsko obilježje iracionalnosti koje je u izvjesnoj mjeri već bilo evocirano u izrazima *bolesni mozak i fanatičari*. Značenjsko obilježje animalnosti iznova je prisutno u nominaciji za političke aktivnosti protivnika nazivajući ih *stalnim glodanjem naših granica i demonskom igrom sa životinjskim strastima*, dok u nominacijama *Frucht eines moralischen Friedensbruches* (plod moralnog kršenja mirovnog ugovora), *der Plan, die Monarchie mit Krieg zu überziehen* (plan da se Monarhija uvede u rat), te *Aufbereitung der nächsten Kriege* (priprema budućih ratova), prezir autora proizilazi iz navodne agresivnosti protivnika i njegove želje za ratom koja se stavlja u kontrast spram navodne miroljubivosti Monarhije, istaknute u nominacijama kojima se autor odnosi na austrougarsku politiku i političke stavove. Tako se u tim nominacijama može ustanoviti izvjesna monotonija u odnosu na raznolikost nominacijskih izraza kojima se referira na protivničku stranu:

Politik der Friedensfreude / politika miroljublja

Weg des Friedens / put mira

Herstellung eines dauernd haltbaren und nicht immer vom Hasse gestörtes Verhältnis zu Serbien / uspostava odnosa sa Srbijom koji je trajno održiv i nije ometen mržnjom Zehnfacher Beweis einer wahrhaft großherzigen Friedensliebe / desetostruki dokaz istinskog velikodušnog miroljublja

Von Europa angestaunte Selbstlosigkeit / nesebičnost kojoj se Evropa divi

Bekenntnis zu Friedensliebe / opredjelenost za miroljublje

Ovim nominacijskim izrazima u kojima dominira značenjsko obilježje miroljubivosti i dobronamjernosti emitent izražava simpatiju i blagonaklonost, odnosno svoj pozitivan (emocionalni) stav, konceptualizirajući Monarhiju isključivo kao dobronamjernog i miroljubivog političkog partnera. Time je stvorena jedna vrsta kontrasta između prezentacije Monarhije i prezentacije njenih protivnika, čime je dodatno podrtana tenedencija pozitivne samoprezentacije i negativne prezentacije ideoloških neistomišljenika koja je svojstvena u političkoj komunikaciji.

4.Zaključak

Polazeći od prepostavke da se političko-medijska komunikacija ne odvija samo na racionalnom nivou i da je emocionalnost neopravdano zapostavljena u istraživanjima medijsko-političke komunikacije, cilj ovog rada je bio ukazati na značaj analize emocionalne dimenzije političko-medijskog diskursa i to na osnovu empirijskog istraživanja leksičkog materijala koji se u politolingvistici naziva nominacijski izrazi. Iako se emocionalnost u jeziku manifestuje na skoro svim jezičkim nivoima i putem različitih jezičkih stredstava koja nalaze i u područje stilistike, analiza samo jedne od mogućih kategorija emocionalne analize diskursa je pokazala da je emocionalnost nezaobilazna dimenzija političko-medijske komunikacije u datom diskursu. Naime, analiza je pokazala da emocije koje su se ustanovile u analizi diskursa nisu samo odraz emocionalnog stanja emitenta, već istovremeno kao dijelovi diskursa odražavaju i kolektivna emocionalna stanja i vrednovanja isječaka vanjezičke stvarnosti. Kao dio persuazivne komunikacije one

istovremeno imaju funkciju aktiviranja emocija kod recipijenata čime postaju katalizatori transfera poruke jer omogućavaju prenošenje poruke kako na kognitivnom tako i na emocionalnom nivou. Konačno, analiza je pokazala da je izražavanje emocije bitan element u konstrukciji slike realnosti koja je u skladu sa ideologijom tvoraca tog istog diskursa.

Literatura

- Diekmannshenke, Hajo (2012): Emotion und politische Kommunikation. u: Sprache und Emotion in öffentlicher Kommunikation., ur: Pohl, Inge /Erhardt, Horst, Frankfurt am Main: Peter Lang
- Džaja, Srećko M. (2002): Bosna i Hercegovina u austrograskom razdoblju (1878-1918): inteligencija između tradicije i ideologije. Mostar: Ziral.
- Ehrenpreis, Petronilla (2006): Die reichsweite Presse der Habsburgermonarchie 1848-1914”, u : Die Habsburgermonarchie, Svezak IX: Politische Öffentlichkeit, ur: Helmut Rumpfer/ Peter Urbanitsch, Wien:Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften str.1715-1818.
- Fiehler, Reinhard (1990): Kommunikation und Emotion. Theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion. Berlin: Walter de Gruyter
- Fiehler, Reinhard(1993): Grenzfälle des Argumentierens. Emotionalität statt Argumentation oder emotionales Argumentieren? u: Stilistik. sv. III: Argumentationsstile., ur: Sandig, Barbara/ Püschel, Urlich. Hildesheim/New York: Georg Olms Verlag
- Fiehler, Reinhard (2011): Wie kann man über Gefühle sprechen? Sprachliche Mittel zur Thematisierung von Erleben und Emotionen. u: Emotionale Grenzgänge. Konzeptualisierungen von Liebe, Trauer und Angst in Sprache und Literatur., ur: Ebert, Lisanne / Gruber, Carola et al., Würzburg: Königshausen & Neumann
- Fries (2004): Gefühle, Emotionen, Angst, Furcht, Wut und Zorn. u: Emotion und Kognition im Fremdsprachenunterricht., ur: Börner, Wolfgang/Vogel, Klaus., Tübingen: Gunter Narr Verlag
- Girnth, Heiko (1993): Einstellung und Einstellungsbekundung in der politischen Rede. Eine sprachwissenschaftliche Untersuchung der Rede Philipp Jenningers vom 10. November 1988. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang GmbH.
- Girnth, Heiko (2002): Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation. Tübingen: Niemeyer
- Hermanns, Fritz (1995): Kognition, Emotion, Intention. Dimensionen lexikalischer Semantik. u: Die Ordnung der Wörter. Kognitive und lexikalische Strukturen., ur: Harras, G., Berlin/New York: 138-178
- Hermanns, Fritz (1995a): Sprachgeschichte als Mentalitätsgeschichte. Überlegungen zu Sinn und Form und Gegenstand historischer Semantik. u: Sprachgeschichte des Neu hochdeutschen. Gegenstände, Methoden, Theorien., ur: Gradt, Andreas / Mattheier, Klaus J. / Reichmann, Oskar, Tübingen: Niemeyer
- Hermanns, Fritz (2002) Attitude, Einstellung, Haltung. Empfehlung eines psychologischen Begriffs zu linguistischer Verwendung. u: Neue deutsche Sprachgeschichte. Mentalitäts-, kultur- und sozialgeschichtliche Zusammenhänge., ur: Cherubin, Dieter / Jakob, Karlheinz / Linke, Angelika, Berlin: Walter de Gruyter
- Hermanns, Fritz (2007) Diskurshermeneutik. u: Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände., ur: Warnke, Ingo, Berlin/New York: Walter de Gruyter
- Jahr, Silke (2000): Emotionen und Emotionsstrukturen in Sachtexten. Berlin: Walter de Gruyter
- Schwarz-Friesel, Monika (2007): Sprache und Emotion.Tübingen: Narr Francke Attempto
- Schwarz-Friesel, Monika /Marx, Konstanze /Damisch, Sally (2012): Persuasive

Strategien der affektiven Verunsicherung im aktuellen Diskurs: Ironisieren, Kritisieren und Beleidigen in öffentlichen Gesprächen. u: Sprache und Emotion in öffentlicher Kommunikation., ur: Pohl, Inge /Erhardt, Horst, Frankfurt am Main. Peter Lang

Schwarz-Friesel, Monika/ Reinhartz, Jehuda (2013): Die Sprache der Judenfeindschaft im 21. Jahrhundert. Berlin: de Gruyter

Alma Čović-Filipović

LANGUAGE STRATEGIES OF EXPRESSING EMOTIONS IN THE DISCOURSE OF POLITICS AND MEDIA ON THE SARAJEVO ASSASSINATION

Summary: Manifestation of emotions in language use in general and in the media and political language in particular, has been a marginal area of linguistic research for a long period. In this paper, entitled *Language Strategies of Expressing Emotions in the Discourse of Politics and Media on the Sarajevo Assassination*, the aim is to explore a phenomenon of expressing emotions as a linguistic strategy in the language used in politics and media. Theoretical framework for this paper has been primarily a cognitive theory of emotions, a linguistic discourse analysis, textual and media linguistics and politolinguistics. The paper focuses on the structure of lexical meaning which allows a language user to express his emotion towards the referent party without naming it. The analysis of such lexemes has showed that their semantic structure allows the language user to construct his picture of reality at both argumentative and emotional levels.

Key words: emotionality, Critical Discourse Analysis, political discourse, media, Sarajevo Assassination

Svetlana Velimirac
VŠSS Beogradska politehnika

JEZIČKA OBELEŽJA GREENSPEAK-A, ODNOSNO DISKURSA O EKOLOGIJI

Sažetak: Polazeći od hipoteze da je ekološki diskurs značajan element koji doprinosi očuvanju ili narušavanju životne sredine, utvrđivanje jezičkih obeležja ovog diskursa pomaže nam da utvrdimo nameru i ciljeve koje govornik želi da postigne kod slušalaca. U ovom radu predstavljene su jezičke karakteristike diskursa o ekologiji: semantičke i gramatičke odlike, neekološke pojave u jeziku, antropocentrični pogled na svet i slično. Analiza jezika u upotrebi nije ograničena isključivo na jezičku formu, nezavisnu od svrhe i funkcije jezika koji se koristi. Konteksti u kojima se jezik upotrebljava, u našem slučaju, diskursi o ekologiji, podrazumevaju i okvire unutar kojih se o ekološkim temama govoriti.

Ključne reči: ekologija, diskurs, jezička obeležja, priroda

Analiza diskursa podrazumeva sagledavanje jezika kao društvenog fenomena u kome je naglašena uloga govornika i slušaoca, odnosno pisca i čitaoca. Razumevanje jezika u upotrebi, u ovom slučaju, diskursa o ekologiji, počinje identifikovanjem jezičkih obeležja karakterističnih za ovu vrstu diskursa. Ne postoji jedinstvena definicija diskursa; ona, prema Stabsu, tumači „diskurs kao jezik iznad rečenice i iznad klauze“ (Stubbs 1983: 1), ali mora se uvek uzeti u obzir njegova komunikativna uloga i kontekst u kome se on ostvaruje. Kontekst u kome se jezik upotrebljava, u našem slučaju, *greenspeak – diskurs o ekologiji*, podrazumeva okvire unutar kojih se govori o ekološkim temama. Ukoliko pored lingvističke analize uzmememo u obzir i širi, kulturni, ideoološki, politički ili neki drugi okvir bitan za tumačenje *greenspeak-a*, naša analiza prerašće u kritičku analizu diskursa.

Ekologija kao tema nalazi se u mnoštvo oblasti. Da bismo razumeli šta sve ekologija može da opisuje, treba da krenemo od samog nastanka ove reči: o pojmu ekologije pro-nalazimo podatke kod pruskog geografa, prirodnjaka i istraživača Humbolta, dok je sam termin *ekologija* prvi upotrebio nemački biolog Ernest Hekel u svojoj knjizi *Generelle Morphologie der Organismen* 1866. godine. Etimološki, ova reč potiče iz grčkog jezika – *oikos*, što znači dom, stanište, prebivalište, i *logos* – nauka. Centralna ideja ekologije jeste proučavanje interakcije svih organizama u prirodi i njihovog okruženja, kao i očuvanje i zaštita životne sredine. Međutim, ekologijom kao temom ne bave se samo biolozi, zoolozi ili botaničari — ona je i politička tema, i sociološka tema, aktuelna je u medijima, u ekonomiji, umetnosti i mnogim drugim oblastima. U skladu sa tim, postoji i mnoštvo

diskursa o ekologiji. Prema Hereju, Brokmareju i Milhojsleru, podelu diskursa o ekologiji možemo vršiti na: politički, reklamni, ekonomski, moralni, akademski i estetski (Harré et al. 1999: 15). Svaki od ovih diskursa razlikuje se po tome kakva je komunikacijska struktura – ko su govornici, a kome je ekološka poruka namenjena, kao i po tome koliko se ovi diskursi razlikuju sadržajno.

Prema Ferkafu, uz lingvističku analizu, diskurs se tumači i kroz interpretativni okvir kome pripadaju učesnici diskursa. Slušaoci, ili primaoci poruke koja im je upućena, tumače i interpretiraju tu poruku, sagledavajući situacioni kontekst. Da bi se interpretirao situacioni kontekst i tip diskursa, potrebno je utvrditi sadržaj diskursa, odnosno, aktivnost koja se opisuje, temu i njegovu svrhu; ko je sve uključen u konverzaciju, i u kakvim međusobnim odnosima: utvrđujemo poziciju subjekta i društveni identitet koji subjekt ima, kao i kome se poruka upućuje, ko je prima, da li je upućena direktno ili preko posrednika itd. Što se tiče odnosa učesnika diskursa, pozicija subjekta sagledava se dinamički, u smislu odnosa moći, socijalnog raslojavanja, prirode odnosa sagovornika i sl, i na kraju, unutar analize diskursa treba da se utvrdi uloga jezika; da li se jezik upotrebljava kao instrument u rukama institucija, na koji način je određen žanrovski, da li je u pitanju govorni jezik, napisani tekst itd. (Fairclough 1989: 147-148).

1.Diskursi *Greenspeak-a*

U diskursima kojima je tema ekologija najčešće se skreće pažnja na negativne posledice koje industrijsko društvo ima po prirodu i živi svet na Zemlji. Kako su industrijia i proizvodnja, profit, ekonomija i politika u središtu ljudskog mišljenja i delanja u sadašnjem društvenom uređenju, diskurs koji se suprotstavlja ovakvoj postavci u društvu poprima različite oblike. Dražek piše o strukturisanom načinu govora, razmišljanja, interpretiranja i prezentovanja stvarnosti kroz različite diskurse. On tvrdi da postoji set diskursa koji se upotrebljavaju u „politici planete Zemlje“, oni su u interakciji i imaju ulogu u tzv. ekološkoj demokratiji (Dryzek 1990: 20). Istovremeno, različiti ekološki diskursi često su u konfliktu: „svaki diskurs počiva na pretpostavkama, sudovima i raspravama koji nam nude osnovne pojmove za analizu, debatu, saglasje i nesuglasice u oblasti ekološke misli baš kao i u drugim oblastima“ (Dryzek 1997: 8). U jednom diskursu, na primer, Zemlja je predstavljena konceptom živog organizma (Zemlja – Gea, mit.), dok je u drugom priroda samo gruba materija.

Ekologija kao važna društvena tema koja utiče na živote svih ljudi javlja se u različitim formama i pod različitim nazivima. Frandsen i Johansen navode da su duh vremena pred kraj dvadesetog veka različiti autori pokušali da predstave različitim nazivima kao period „ekološkog prosvetljenja“ (Beck 1989), „prirodnu/eko epohu“ (Jakobsen 1998) ili „zeleni period“ (Harrison 1994). Samim tim, javila se i nova vrsta komunikacije sa novim žanrovima i novom retorikom, i dva karakteristična tipa diskursa: politički zeleni diskurs i reklamni zeleni diskurs (Frandsen and Johansen 2001: 57).

Politički zeleni diskurs, kako navode Frandsen i Johansen, može biti direkstan ili indirekstan, u različitim formama – od debate o životnoj sredini, zagađenju ili dobrobiti živih bića na Zemlji, preko književnih tekstova kao što je roman *Valden* H. D. Tora, do političkog eseja *Save the Planet* koji je napisao Al Gor (Frandsen and Johansen 2001: 57).

U drugom, reklamnom zelenom diskursu, obuhvaćeni su tekstovi kompanija napis-

ni sa namerom da oglašavaju zelene proizvode ili da stvore sliku o svojoj kompaniji kao o ekološki svesnoj, i to predstavljaju kroz liniju eko-proizvoda, tekstova na ambalažama proizvoda, reklamama, brošurama o radu kompanije, godišnjim izveštajima i na internet sajtovima. Sve veći broj potrošača koji kritički posmatraju proizvode doveli su do učestalosti zelenog reklamnog diskursa. Zeleni marketing tako postaje značajna vrsta reklama. U reklamnom diskursu interakcija teksta i slike veoma je važna, tako da slušalač/gledalač/primalac poruke dekodira tekst uz pomoć slike koja ga prati. Često, u reklamama se koriste strategije kojima se uspostavlja veza između primaoca ekološke poruke i onoga ko tu poruku šalje. Jedna od tipičnih strategija je korišćenje inkluzivnog MI, ili direktnog obraćanja, TI, u porukama poput „*Mi moramo zajedno* da radimo na očuvanju okoline... Priključi se i ti... Svi imamo odgovornost prema mladim naraštajima... Zarad *naše* budućnosti i budućnosti *naše* dece.“ Time se fokus prebacuje na primaoca poruke (Frandsen and Johansen 2001: 57).

Drajzek, sa druge strane, nabraja čak osam različitih diskursa u kojima se navode argumenti protiv industrijalizacije, njenog diskursa i posvećenosti neograničenom rastu u robi i uslugama kao sastavnom delu „kvalitetnog života“ (Dryzek 1997: 12). Drajzek je razvio i taksonomiju ovih diskursa, vodeći se podelom na dve dimenzije: jednu dimenziju predstavlja stepen u kojem protivnici industrijalizacije žele da se udalje od uslova života koje industrijalizacija kreira, i takvi diskursi su radikalni ili reformistički. Druga dimenzija definiše karakter alternativnih uslova života koji se predlažu, a takvi diskursi su imaginativni i prozaični. Ovi potonji koriste „političko-ekonomsku šahovsku tablu koju je postavilo industrijsko društvo i koju predstavlja kao podrazumevano uredenje“ (Dryzek 1997: 13) dok imaginativni „pokušavaju da tu šahovsku tablu redefinišu“ (Dryzek 1997: 13). Ove dve dimenzije formiraju četiri kategorije ekološkog diskursa: diskurs čiji je cilj rešavanje problema, diskurs opstanka, diskurs održivosti i diskurs zelenog radikalizma.

Sam pojam diskursa Drajzek razume kao „zajedničko viđenje sveta“ (Dryzek 1997: 8) i on se ogleda u pričama koje grade specifični strukturni elementi. Neki od ovih elemenata su pretpostavke o odnosima u prirodi, motivi, ključne metafore, retorički elementi i sl. Efekti koje ovi diskursi izazivaju su formiranje okvira za debate u kreiranju ekološke politike, postavljanje granica tj. određivanje „realnih“ opcija, informisanje vladajućih struktura o ekološkim problemima, informisanje javnosti itd. Karakteristike pojedinačnih kategorija ekološkog diskursa prema Drajzku su sledeće:

1) *Diskursi čiji je cilj rešavanje problema*: u zavisnosti od toga koga smatramo zaduženim za nadgledanje ekološke politike – eksperte, narod ili tržište, dele se na administrativni racionalizam, demokratski pragmatizam i ekonomski racionalizam. Zagovornici koji se služe ovim diskursima smatraju da ekonomsko-politički status kvo industrijalizacije treba menjati i da u tome treba biti pragmatičan. Oni tvrde da u postojeće društveno-ekonomске strukture treba integrisati ekološke principe.

2) *Diskurs opstanka* preispituje dobrobiti ekonomskog prosperiteta i odnos raspolođe moći. Glavni problem koji se potrtjava u ovom diskursu jeste da će ljudi „potrošiti planetu“, iscrpsti sve resurse, dovesti do izumiranja biljnog i životinjskog sveta i da će se zagodenje samo povećavati. Oni rešenje vide u ograničavanju industrijalizacije, pojačanoj kontroli i odlukama koje bi se oslanjale na naučna istraživanja.

3) *Diskurs održivosti* pre svega za svoje teme ima ideju održivog razvoja i ekološke modernizacije.

4) *Diskurs zelenog radikalizma* Drajzek dalje deli na zeleni romantizam i zeleni

racionalizam, u kojima se odbacuju dobrobiti industrijskog društva. Pogled na prirodu, odnos čoveka i njegove okoline i samog ljudskog društva radikalniji je nego kod drugih diskursa. Različiti društveni pokreti, ali i ekološki orientisani politički krugovi upotrebljavaju ovaj diskurs, a u njih spadaju bioregionalizam, ekofeminizam, socijalna ekologija i sl.

2. *Greenspeak* i njegove osnovne karakteristike

Greenspeak označava govor ljudi i organizacija koji se zalažu za očuvanje prirodnih resursa i unapređenje životne sredine. Ovaj diskurs bavi temama ekologije koje za cilj imaju promovisanje karakterističnih, „zelenih“ ideja u govoru, ali veoma često mogu da imaju i prikrivene namere da se zapravo izbegnu ili odlazu konkretnе delatnosti koje bi vodile očuvanju životne sredine zarad ekonomске dobiti ili nekontrolisanog korišćenja resursa (Mühlhäuser & Peace 2006: 467). Herej, Brokmarej i Milhojsler definišu *greenspeak* na sledeći način:

Greenspeak predstavlja labav skup dijalekata koje bismo mogli nazvati ‘jezikom životne sredine’ sâme: *greenspeak* [podrazumeva] čitavu skalu lingvističkih sredstava usmerenih ka podizanju svesti o pitanjima životne sredine u okviru različitih diskursa koji se kreću od radikalnih do konzervativnih. (Harré et al. 1999: 2)

Knjiga o diskursu *greenspeak*-a navedenih autora počinje naglašavanjem da je jezik najznačajniji alat u ljudskom poimanju značenja. Putem jezika mi razumemo okruženje u kome smo i razgovaramo o pitanjima zagađenja i zaštite životne sredine. „Načini na koje se pitanja životne sredine mogu predstavljati podrazumevaju pisano, govorno ili slikovnu formu“ (Harré et al. 1999: VII). Autori zaključuju da vokabular koji se upotrebljava u diskursu *greenspeak*-a nije velik, a da gramatičke strukture, npr. u engleskom jeziku, ograničavaju potencijalni razvoj ovog diskursa. Kao rezultat toga, autori upozoravaju, često su debate koje se vode o ekološkim pitanjima neproduktivne. Za *greenspeak*, tipična je upotreba pre svega metafore, narativne strukture koja ne mora da bude hronološka, retoričkih sredstava u predstavljanju naučnih rezultata, i stilskih figura – tropa kojima se iskazuju stavovi o prirodi i čovekovoj okolini. Autori naglašavaju da je ton koji se upotrebljava u okviru ovog diskursa apokaliptičan, i često su predstavljene globalne razmere problema koji se opisuju. Autori navode dva aspekta *greenspeak*-a: temporalni i prostorni.

Temporalni aspekt – „Greenspeak je, pre svega, teleološki diskurs. Budućnost i prošlost su predstavljene kao imanentne u sadašnjosti“ (Harré et al. 1999: 7). O teleološkom jeziku kojim se iskazuju neteleološki koncepti govore i Kilinsvort i Palmer, naglašavajući da je ton koji se koristi u ekološkom diskursu „hladan, suvo objektivan, antiseptičkog pogleda na smrt i neprijatnost, sa upornim korišćenjem pasiva da bi se izbegao osećaj odgovornosti“ (Mühlhäuser and Peace 2006: 463), ali navode i da je najčešći fokus ekološkog diskursa usmeren na lokalni nivo problema, i da se tiče uglavnom problematike koja je vremenski u okviru ljudskog života pojedinka.

Prostorni aspekt – „Globalizacija diskursnih žanrova je jedna od najupečatljivijih rezultata tehnologije dvadesetog veka“ (Harré et al. 1999: 12). I Jung naglašava koliko

je važna svest o sagledavanju sveukupnih ekoloških problema u javnosti: „Društvena i ekološka svest formiraju se zajedno putem javnog diskursa, u kome jezik nije spoljašnje i proizvoljno sredstvo za prenošenje misli nezavisnih od jezika, već jezik ima snažan uticaj na to kako misao nastaje i šta se zapravo prenosi.“ (Jung 2001: 271).

Na lokalnom ili globalnom nivou, *greenspeak*, odnosno diskurs o ekologiji obuhvata veoma širok opseg tema: od protivljenja zagađenju vode, vazduha i zemljišta, izgradnji brana, nuklearnih postrojenja i industrija, davanja saglasnosti da se prirodne celine pretvaraju u sportske terene ili tržne centre, preko akcija za čišćenje reka, priobalja i gradova, zaštite biljnog i životinjskog sveta od izumiranja do članaka o genetski modifikovanoj hrani sa bombastičnim naslovima o mutaciji gena, ali i tvrdnji političara kako preterani strahovi koče razvoj i napredak privrede, a samim tim i države jedne nacije.

2.1. Jezička obeležja diskursa o ekologiji

Analiza ekološkog diskursa ili načina na koji se jezik upotrebljava da bi se o ekološkim temama govorilo i pisalo bila je predmet mnogih istraživanja. Ona su nastojala da utvrde obeležja ovog diskursa kroz proučavanje literature o ekološkim temama, novinske članke, političke govore, izlaganja na skupovima aktivista za očuvanje životne sredine i medijskih sadržaja koji prenose ekološke poruke kroz reklamiranje proizvoda i usluga neškodljivih po životnu okolinu. Mnogi autori istražuju u svojim radovima ulogu jezičkog sistema u oblikovanju svesti ljudi o pitanjima ekologije. U njima je često prisutna Sapir-Vorsova hipoteza da je percepcija realnosti određena našim misaonim procesima, a da na njih utiče jezik kojim se služimo. Na taj način, jezik oblikuje našu realnost. Tako se javlja ideja da su leksikon i gramatika pojedinačnih jezika u suštini problema ekološke krize u kojoj se svet nalazi (Mühlhäusler and Peace 2006: 468). Zbog toga, potrebno je tragati za ekološki svesnim i podesnim diskursom, i jezikom koji ne bi u centar sveta postavljao čoveka već umesto antropocentričnog, razvio biocentričan, ili ekocentričan način opisivanja stvarnosti.

Antropocentrični pogled na svet podrazumeava da je čovek centralna figura na planeti, a životinje, biljke, čitav prirodni sistem koji ga okružuje postoji zarad eksploatacije od koje korist ima čovek. Kako su mnogi autori već napominjali (npr. Halidej, Goutli) neekološki elementi i antropocentrizam ogleda se i u jeziku kojim govorimo (Fill 2001: 64). Halidej ilustruje neekološke fenomene u jeziku kao što su upotreba nebrojivih imenica kojima se sugeriše da su resursi koje koristimo neograničeni, preterano korišćenje nominalizacije ili uvođenje semantike i sintakse iz drugog jezika (Halliday 2006: 178). Kroz jezik, mi formiramo pogled na svet u kojem živimo, jezik određuje i granice našeg sveta, jezik stvara i kategorije u našem svetu koje takođe služe kao granice. Dualizam priroda/divljinu nasuprot kulturi i prosvećenosti dovela je do niza aktivnosti koje su imale političke, religijske i jezičke konsekvene po narode koji se nisu uklapali u idejne okvire prosvećenog Zapada. Sa druge strane, kada se govorи о „plemenitom divljaku“ (eng. *noble savage*) u literaturi 17. i 18. veka, idealizuje se koncept „neiskvarenosti“ civilizacijom, dobrodošlost urođena čoveku. Da li ćemo divljinu, neukroćenu i nesputanu prirodu da percipiramo kao pozitivnu ili negativnu osobinu, kao nešto čemu težimo ili nešto što treba da iskorenimo, zavisi od toga na koji način je predstavljamo kroz diskurs.

Govoreći o Zemlji ili o prirodi kao majci (majka Zemlja, majka priroda), potvrđuje se ideja antropocentrizma: od Zemlje i prirode imamo brojna očekivanja, koristimo

ih za svoje potrebe, one nam daju ne očekujući ništa zauzvrat, tretiramo ih kao da imaju neograničene resurse da se zadovolje sve naše potrebe, ne očekujemo da će da povrede čoveka (prirodne nepogode i nesreće uvek iznenade čoveka), a čovek smatra da ne mora ništa da im učini za uzvrat. Međutim, skretanjem pažnje na to da je realna slika potpuno suprotna ovom viđenju, da su resursi na Zemlji ograničeni, a da je obim zagađenja narušio prirodni sklada, pokrenute su brojne aktivnosti. Eколоški diskurs predstavlja sredstvo kojim se menja svest čoveka o njegovom mestu, ali i uticaju i posledicama po prirodu i Zemlju (Fill and Mühlhäusler 2001:263).

Milhojsler utvrđuje da jezik kojim se govori o temama vezanim za životnu sredinu i ekologiju karakterišu tri osnovne odlike (Mühlhäusler and Peace 2006: 468) koje doprinose smanjenom nivou međusobnog razumevanja u ekološkom diskursu:

1) semantička neodređenost; 2) nedovoljna semantička definisanost; 3) enkodiranje koje navodi na pogrešne zaključke:

- 1) Semantička neodređenost podrazumeva upotrebu pojmoveva kojima ne možemo precizno da utvrdimo obim značenja; Milhojsler navodi primere učestalih pojmoveva iz ekologije (eng. *pollution, progress.* – zagađenje, napredak) koje u ekološkom diskursu nisu precizno definisane (Mühlhäusler and Peace 2006: 468). Kako su semantičke promene deo uobičajene evolucije jezika, ali ne menjaju nužno celokupno osnovno značenje neke reči, ovakvim nepreciznostima podložne su i reči koje su tipične za *greenspeak*.
- 2) Nedovoljnu definisanost termina u ekološkom diskursu Milhojsler ilustruje pojmom iz engleskog jezika – *growing*, koji može da se odnosi na prirodnji rast i prirodnji priraštaj, zatim rast koji je uzrokovan ljudskim faktorom, eksponencijalni rast itd. (Mühlhäusler and Peace 2006: 468).
- 3) Enkodiranje kao oblikovanje informativnih sadržaja u poruku predstavlja proces u kom pošiljalac svoje misli, ideje i pojmove prenosi drugima. Najznačajniji trenutak ovog procesa je prevođenje određene ideje ili sadržaja u odgovarajući simbolički ekvivalent. Enkodiranje je početna faza nastajanja poruke, tako da neodgovarajuće enkodiranje ne može da dovede do adekvatnog dekodiranja poruke tj. jasne interpretacije, razumevanja, prihvatanja ili odbijanja poruke. Primer ovakvog enkodiranja je sintagma *ušteda rada* (Mühlhäusler and Peace 2006: 468) jer je nejasno na koga se odnosi rad, a ko ostvaruje uštedu. U diskursu *greenspeak-a*, namerno navođenje na pogrešno dekodiranje česta je strategija koja ima za cilj umirivanje javnosti, ublažavanje reakcija pojedinaca ili institucija, pokušaj otklanjanja odgovornosti i slično.

2.2. Semantičke i gramatičke odlike ekološkog diskursa

Najuočljivije jezičko obeležje ekološkog diskursa je izbor leksike. Većina autora slaže se da leksiku ekološkog diskursa karakteriše:

- morfološka kompleksnost;
- upotreba pojmoveva u čijem su korenu najčešće reči latinskog ili grčkog porekla;
- ograničena transparentnost pojmoveva;
- izbor leksike koji navodi slušaoca na pogrešne zaključke.

Takođe, treba imati u vidu da pojmovi koji su u upotrebi u svakodnevnom diskursu, u nekim slučajevima imaju specifično značenje u ekološkom diskursu (npr. [ekološki] incident).

Tramp govori o fenomenima koji se javljaju u ekološkom diskursu. Veoma je česta reifikacija, odnosno pripisivanje konkretnih osobina nečemu što je apstraktno. Tako da čujemo kako se „majka priroda pobrinula“ za nešto ili oko nečega, iako je priroda apstraktan pojam. Zatim, živa bića tretiraju se u skladu sa ekonomsko-tehnološkom ideo-logijom i nad njima se vrši *optimizacija*, *menadžment* ili *proizvodnja*, a one same postaju *materijal*. Zemljište takođe podleže lingvističkoj reifikaciji kada se ono *planira*, *dizajnira*, naziva *zelenim pojasom* i sl. (Trampe 2001: 238).

Sledeći fenomen je korišćenje eufemizama ili pak, skrivanje činjenica. S obzirom da je uništavanje životne sredine osetljiva i neprijatna tema, upotreboru eufemizama u ekološkom diskursu nastoji se da se bar verbalno ublaže određene pojave. Umesto upotrebe reči koja bi naglasila zagađujuće efekte pojedinih grana industrije, koristi se pojam „prljave“ tehnologije/industrije, implicirajući da ne postoji neka velika opasnost, ili kako Tramp navodi, „lingvističko predstavljanje stvarne opasnosti izostaje“ (Trampe 2001: 234). Sledeci eufemizam na koji nam Tramp skreće pažnju je sintagma zagađenje životne sredine – *environmental pollution*, jer ova fraza implicira da su uslovi u prirodi koja nas okružuje nešto što je samo fizički oko nas, dok je realna situacija upravo suprotна. Iz perspektive se gubi da smo mi deo prirode, i da je ona deo nas. Sama fraza „svet oko nas“ zapravo bi trebalo da glasi „svet sa nama“ (Trampe 2001: 234) jer samo u suživotu sa prirodom ljudska vrsta može da opstane. Tipična rečenica koja se čuje u ekološkom diskursu glasi „Mi moramo da održavamo životnu sredinu čistom“ (Trampe 2001: 234), što se zapravo ne odnosi na čišćenje i čistoću u osnovnom značenju te reči, već se misli na očuvanje prirodnih potencijala da mogu da nastave da se razvijaju i da se održe i u budućnosti. Takođe, Tramp naglašava, umesto reči *otrov* koriste se blaže varijante – *pesticid*, *biocid* ili, čak, *sredstvo za zaštitu bilja*. Kada se tone prehrabnenih proizvoda uništavaju, to nazivamo *uklanjanjem s tržišta*. Mešavine različitih, često opasnih materija nazivaju se *koktelima*, a pod klasom kvalitetnih proizvoda, npr. voća i povrća, kvalitet se često ogleda u spoljašnjem izgledu, boji ili ujednačenoj veličini plodova, a ne stvarnoj nutritivnoj vrednosti ili odsustvu neželjenih materija (Trampe 2001: 238).

Jung govori o pomeranju termina karakterističnim za pojedine oblasti i njihovom pozicioniranju u ekološkom diskursu. Iz oblasti nuklearne energije u opšti, svakodnevni diskurs uše su pojedine fraze i reči: Jung navodi primer sintagme *odlaganje otpada* (eng. *waste disposal*) koja se tipično pojavljivala kao fraza administrativne komunalne terminologije šezdesetih godina dvadesetog veka, da bi zatim ušla u terminologiju diskursa o atomskoj energiji, a odatle u opšti diskurs o životnoj sredini (Jung 2001: 279).

Lejkof daje primer kako je jedan memorandum F. Lunca upućen Bušovoj administraciji 2003. godine uticao na zamenu fraze „globalno zagrevanje“ u manje zastrašujuću – „klimatske promene“:

Ideja je bila da reč „klimatske“ ima prijatnu konotaciju – više podseća na njihanje palmi nego na poplavljene priobalne gradove. Rečju „promene“, izostavljen je ljudski faktor koji je ovome doprineo. Jednostavno, klima se promenila. Niko nije kriv. (Lakoff 2010: 71)

Goutli ističe nastojanja da se nominalizacijom smanji naglašavanje pozicije ugro-

ženih u tekstovima o životnoj sredini. Primer ovakve upotrebe bili bi tekstovi o lovu, pri čemu se životinje nad kojima se vrši ova aktivnost uopšte ne pominju, već se isključivo navode nominalne grupe: *a slaugtering operation, killing methods, killing techniques, a humane death*. Sa druge strane, ugroženi mogu biti pomenuti, ali samo u funkciji modifikatora u rečenici: *the seal hunt, the whitecoat harvest* (u značenju – lov na foke). Ferklaf ističe primere kada subjekat u rečenici postaje neživa stvar, čime se ulaganja iz teksta vršilac radnje i njegova odgovornost: *Lorries shed their loads.* (Goatly 2001: 220). „Kamioni koji su istovarili“ ne daju nam uvid u ljudski faktor koji je zapravo prouzrokovao problem neodgovornog odlaganja otpada. Pojmovi kao što su degradacija, destrukcija, oštećenje (eng. *degradation, destruction, depletion*) navode čitaoca da je agent radnje – svi ljudi, a ne pojedinačne institucije ili korporacije koje prednjače u narušavanju životne sredine (Goatly 2001: 229).

„Bili mi svesni toga ili ne, lingvističko ponašanje funkcioniše kao snažan i podmukao mehanizam u kreiranju i očuvanju hijerarhije moći, stalno umanjujući kontrolu koju drugi imaju, uključujući i druga živa bića“ (Kahn 2001: 241). Seksizam u jeziku doprinosi degradaciji i potčinenjem položaju žena, ali na isti način možemo da proučimo i jezički šovinizam uperen protiv drugih živih bića. Autorka Kan naglašava da je naučna literatura puna jezičkih navika i lingvističkih markera koji doprinose ovoj pojavi. Jedna od najuočljivih je upotreba pasivnih konstrukcija u kojima ne znamo ko je počinilac ili vrišlak radnje. Ova pojava je veoma prisutna u ekološkom diskursu. Time se gubi naš uvid u odgovornost onoga ko je doveo do određenih posledica, na primer, vršenjem eksperimentata nad životnjama. Vršioца zamjenjuje sama radnja, koja se naizgled odigrala sama po sebi, bez uticaja spoljašnjih faktora – čoveka. Kao i prethodni autori, i Kan naglašava da su upotreba eufemizama, pasivne konstrukcije i predstavljanje živog bića koje nije čovek kao nežive stvari tipične u diskursu ekologije, pogotovo u naučnom ekološkom diskursu. Karakteristična jezička obeležja koja ona izdvaja su sledeća:

- odsustvo upotrebe ličnih zamenica i prebacivanje naglasaka na objekat u rečenici: „Testiranim životnjama obezbeđeno je 500 grama suve hrane jednom dnevno... Reakcije životinja su praćene na svaka četiri sata do trenutka uginuća ili oporavka, koje je, za svrhu ove studije, smatrano postignutim ukoliko...“ (Kahn 2001: 242);

- zamena termina onima koji su blaži, prijatniji uobičajena je, tako da sve životinje nad kojima se vrše ogledi jednim nazivom postaju *test animals*, a same radnje koje se nad njima obavljaju zvuče manje surovo. Ubijanje određenih životinjskih vrsta naziva se *kontrolom*, zatim, nasilno premeštanje životinje u novo stanište je *relokacija*, a lov je u engleskom jeziku u određenim kontekstima zamenjen rečju *žetva* (npr. eng. *fish harvest, elk harvest*) (Kahn 2001: 243).

Etičko preispitivanje postupaka prema prirodi, biljnom i životinjskom svetu umanjeno je lingvističkim strategijama koje određeni govornici upotrebljavaju, i time utiču na kognitivno poimanje takvih postupaka. Veoma je interesantan u engleskom jeziku lingvistički prelaz obraćanja životnjama sa *thou* na *it* u trećem licu jednine, navodi Kan. *Thou* implicira živo biće, pa i sve oblike života kao vredne poštovanja, dok bezlično *it* u sebi nosi naglasak na odsustvo ljudske forme, odsustvo svesti, nečega čime se koristimo i čime upravljamo u zavisnosti od naše volje. (Kahn 2001: 243).

3.Eko-manipulacija u diskursu *Greenspeak-a*

U diskursu politike i medija veliki značaj pridaje se načinu na koji se govori o ekološkim temama zbog buđenja svesti glasača, gledalaca i potencijalnih potrošača o problemima po okolinu i zdravlje ljudi. Kompanije pokušavaju da se u medijima predstave kao prijatelji prirode, tako da svoje proizvode reklamiraju kao *neškodljive, zelene, organske* i sl. Fil je pratilo učestalost pojavljivanja *zelenih* reklama u magazinima Tajm i Njužvik tokom određenog vremenskog perioda, i rezultati njegovog istraživanja pokazuju da je broj takvih reklama bio u stalnom porastu od 1970. godine do '90-ih godina 20. veka, a zatim je usledila kratkotrajna stagnacija. Ovi rezultati se poklapaju sa periodom naglog rasta interesovanja javnosti za ekološke probleme do kraja devedesetih godina dvadesetog veka (Fill 2001: 69). U diskursu ovakvih reklama primećene su različite lingvističke strategije koje se koriste kako bi proizvodi delovali ekološki prihvatljivije za kupce.

Zloupotreba ovog načina reklamiranja je u tome što se putem medija zagađujući i štetni proizvodi predstavljaju kao rezultat brižljivog rada industrija u cilju brige za čovekovu okolinu, ne pominjući štetu koju pritom nanose prirodi. Ovakve pristupe u diskursu Fil naziva površinskom ekologizacijom (Fill 2001: 71). U njima se kombinuje privlačnost tehnološki naprednog proizvoda sa *greenspeak-om*, a takva strategija primer je *greenwashing-a*, ili ekološke manipulacije. Ovakvim reklamama apeluјe se na moralnu svest kupaca, ne samo da će dobiti za svoj novac savremeniji proizvod, već će istovremeno i doprineti očuvanju životne sredine. *Greenwashing* predstavlja manipulaciju jer izaziva „nesigurnost u stvarnu pretnju po životnu sredinu“ (Mühlhäuser and Peace 2006: 461).

Obilje zelenih reklama predstavlja odgovor na zahteve tržišta da proizvodi budu ekološki, prirodni i da ne zagađuju životnu sredinu. Pokušaj da svoje proizvode predstave na ovaj način, a svoje kompanije kao veoma zainteresovane za očuvanje prirode predstavlja veliki kontrast u odnosu na početak 20. veka kada je bilo poželjno u javnosti stvarati sliku o poslovanju kao modernom, naprednom, kao prkošenju i savladavanju prirode. (Kahn 2001: 245). *Greenwashing* i slikovno potencira pastoralne prikaze, reke, domaće životinje, divljinu, šume, odsustvo dimnjaka, dok su se ranije rado prikazivale scene iz fabrike koje bi upućivale na sposobnost kompanije da proizvodi i napreduje. Menjanje prirodnog pejzaža smatralo se podvigom. Sedamdesetih godina dvadesetog veka, industrijska postrojenja i dim iz dimnjaka postali su simboli zagađenja, tako da su i slikovni prikazi prešli na prikazivanje livada punih cveća, dece, ptica, zelenog lista i drveća. Izuzeci predstavljaju prikazivanja prirode kao neprijatelja, „dobrog sluge, ali zlog gospodara“ kada se reklamiraju proizvodi kao što su izolacioni materijali i sl.

Nije sama asocijacija sa prirodom u srži ovih reklama, već nastojanje da se proizvodi i same kompanije prikažu kao „saradnici“ prirode. Sa prirodom se više ne takmiči, ne izražava se želja da se ona savlada ili pobedi, već da se sama priroda unapredi. Kompanije su svesne značaja reputacije i slike koja se u medijima o njima plasira, tako da su voljne da reklame za njihove proizvode poprime uticaj društveno prihvaćenih vrednosti, a da se te vrednosti reflektuju kroz diskurs koji je ekološki. Tako da se kompanije trude da budu „zelene“ i na delima i na rečima, što se ogleda u predstavljanju javnosti ušteda koje one ostvaruju pri proizvodnji, odgovornom odlaganju otpada, učestvovanja u ekološkim akcijama i organizacione kulture u kojoj je „zeleni stav“ sveprisutan. (Frandsen and Johansen 2001: 60).

Zaključak

U svojim radovima, Alan Fil postavlja pitanje: da li tekstovi o ekologiji proučavaju, trude se da očuvaju ili potpomažu iskorišćavanje prirode? Da li se u savremenim tekstovima iskazuje shvatanje o ekološkoj svepovezanosti ili su u pitanju samo vešto prikriveni *-izmi* i ideologije (etnocentrizam, antropocentrizam, rasizam...)? Zbog toga, teorijski pristupi diskursu uvek uzimaju u obzir *društveno okruženje*, okruženje koje je stvorio čovek. *Prirodno okruženje* i uticaj ljudi na njega samo su deo šire slike, naročito u analizi diskursa o životnoj sredini (ili njegovih zasebnih pod-diskursa). Stoga, da bismo što bolje razumeli diskurs *greenspeak-a*, odnosno diskursa o ekologiji, potrebno je sagledati učešnike diskursa, kontekste u kojima se javljaju i koja jezička obeležja karakterišu ovaj diskurs. Za ekološki diskurs tipična je upotreba nominalizacije, pasivnih konstrukcija, reifikacije, eufemizama, metafore, *greenwashing* i sl. Sve one doprinose kreiranju određenih stavova i reakcija u javnosti prema ekološkim problemima. „Zeleni“ pristup u diskursu može pomoći u razumevanju kako lokalnih, tako i globalnih razmara problema u vezi sa životnom sredinom i živim bićima na našoj planeti. Antropocentrični pogled na svet preispituje se u smislu sagledavanja budućnosti opstanka čoveka, čovečanstva i sveukupne prirode i živog sveta na planeti Zemlji.

Literatura

- Dryzek, J. S. (1990). *Discursive Democracy: Politics, Policy, and Political Science*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Dryzek, J. S. (1997). *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*. New York: Oxford University Press.
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. Longman Group.
- Fill, A. (2001). Language and Ecology: Ecolinguistic Perspectives for 2000 and Beyond. *AILA Review* 14: 60-75.
- Fill, A. and P. Mühlhäusler (2001). (eds.). *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment*. London / New York: Continuum.
- Frandsen, F. and W. Johansen (2001). The Rhetoric of Green Hotels. *Hermes* 27: 55-83.
- Goatly, A. (2001). Green Grammar and Grammatical Metaphor, or Language and Myth of Power, or Metaphors We Die By. In: *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment* (A. Fill and P. Mühlhäusler, eds.), London / New York: Continuum, 203-225.
- Halliday, M. A. K. (2001). New Ways of Meaning: The Challenge to Applied Linguistics. In: *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment* (A. Fill and P. Mühlhäusler, eds.), London / New York: Continuum, 175-202.
- Harré, R., Brockmeier, J. and P. Mühlhäusler (1999). *Greenspeak: A Study of Environmental Discourse*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Jung, M. (2001). Ecological Criticism of Language. In: *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment* (A. Fill and P. Mühlhäusler, eds.), London / New York: Continuum, 270-285.
- Kahn, M. (2001). The Passive Voice of Science. Language Abuse in the Wildlife Profession. In *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment* (A. Fill and P. Mühlhäusler, eds.), London / New York: Continuum, 241-244.
- Lakoff, G. (2010). Why It Matters How We Frame the Environment. *Environmental Communication: A Journal of Nature and Culture* 4 (1): 70-81.

Mühlhäuser, P. and A. Peace (2006). Environmental Discourses. *Annual Review of Anthropology* 35: 457-479.

Stubbs, M. (1983) *Discourse Analysis*. Oxford: Basil Blackwell.

Trampe, W. (2001). Language and Ecological Crisis. Extracts from a Dictionary of Industrial Agriculture. In *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment* (A. Fill and P. Mühlhäuser, eds.), London / New York: Continuum, 232-240

Svetlana Velimirac

GREENSPEAK LANGUAGE FEATURES, OR DISCOURSE ON ECOLOGY

Summary: Starting from the hypothesis that ecological discourse is an important element that contributes to the preservation or degradation of the environment, identifying linguistic features of this discourse helps us determine the intent and objectives that the speaker wants to achieve with the audience. This paper presents the linguistic characteristics of ecological discourse: semantic and grammatical features, non-ecological phenomena in language, anthropocentric perspective of the world and the like. Analysis of language in use is not limited to linguistic form independent of the purpose and functions of the language used. The contexts in which language is used, in this case, discourses about ecology, include all the frames that encompass environmental issues.

Key words: ecology, discourse, linguistic features, nature

Maja Kovačević
University of East Sarajevo
Production and Management Faculty Trebinje

ALTERNATIVE ENERGY METAPHORS – A BACKGROUND TO ENGINEERING ENGLISH VOCABULARY

Summary: This paper aims at examining the understanding of the concept of alternative energy among the speakers of English, working within the theoretical framework of Conceptual Metaphor Theory. The data for the analysis include a corpus of articles compiled from the trade magazines from the field of alternative energy, published in English. The primary purpose of the analysis is to identify the conceptual metaphors underlying the view of alternative energy and thus attempt to improve and facilitate the vocabulary teaching for the classes of Engineering English. The methodology which is applied in the research involves the techniques suggested by Lakoff (1987:380-381) and Knowles and Moon (2006:123-4) as well as the procedure of Pragglejaz Group (2007:3-39). The analysis points at the existence of three conceptual metaphors. In the conclusion we present the pedagogical implications and the potential aspects for further research.

Key words: *alternative energy, conceptual metaphors, English, vocabulary teaching*

1. Introduction

Due to the ruthless exploitation of fossil fuels, the point is reached when it is obvious that the reserves of these conventional energy sources are being depleted without a possibility of their sooner replenishment. Such a situation made the search for the alternative sources absolutely necessary. Thus, the concept of alternative energy has been accustomed for some time and nowadays it becomes ever more popular. Still, we don't know how this concept is structured. According to the Report of *Renewable Energy Policy Network for the 21st century*¹ (REN21) the concept of transition to alternative energy marked a jubilee, the first decade (2004-2014), a decade of excellence and progress, a decade which brought the success beyond all expectations in terms of the widespread acceptance and utilization of alternative energy. This report draws attention to the considerable change of the global perception of alternative energy. Namely, only in the past ten years was the potential of the

¹ REN21 is the global renewable energy policy multi-stakeholder network, an international non-profit association and is based at the United Nations Environment Programme (UNEP) in Paris, France. It brings together governments, non-governmental organisations, research and academic institutions, international organisations and industry to learn from one another and build on successes that advance renewable energy. <http://www.ren21.net/about-ren21/about-us/>

alternative energy acknowledged, but “large-scale deployment still had to be demonstrated” (REN21, 2014:5). Continual advances in alternative energy technologies proved this potential. Today, renewable energy technologies are viewed as tools for improving energy security and air quality, inciting economic development and decreasing costs.

The transition from the conventional energy to the alternative was set in motion in the past decade, and a promising future is predicted to it by REN21 experts. From this REN21 report we can draw the following conclusion: the understanding of alternative energy altered through years and it is still changing. For instance, the term alternative is very frequently replaced with the term renewable, that is, they are being used interchangeably, but with the tendency of the latter term to prevail. The reason for this situation lies in the fact that, when the idea of finding new energy sources first appeared, the focus was on the nature of those sources as different and alternative to the existing ones. As the concept itself was encountered with acceptance and interest, the attention was focused specifically on the ability of such sources to renew themselves naturally and be inexhaustible. For the purposes of this research we will consider these terms to be interchangeable and signifying the same concept.

This concept is becoming ever more familiar, not only among the specialists from the energy industry, but among the laypeople as well, for the obvious reasons. Yet, there is no published research on how exactly alternative energy is conceptualised. Consequently, it seems viable to approach this problem from the perspective of Conceptual Metaphor Theory (CMT) and analyse the conceptual metaphors that structure our thinking about the alternative energy with the ultimate goal of applying the results of that analysis in the improvement of vocabulary teaching for the classes of Engineering English. In the following subsection, the theoretical grounds for the research will be provided. In the second section data and method of analysis are presented, the third section provides the results of the analysis, followed by the discussion in the fourth section. In conclusion, some pedagogical implications will be proposed along with the potential aspects for further research.

2.Theoretical framework

Following the ideas of Lakoff and Johnson (1980), Lakoff (1987, 2006) and Ungeherer and Schmid (2006:117-120) we approach metaphor as a cognitive instrument helping us to construe new concepts. Metaphors structure our perceptions, thinking, actions and they are manifested in language. According to Lakoff (2006:189-194), conceptual metaphor is a kind of relationship between two experiential domains, which involves mapping of specific properties from the source domain which is usually more tangible to a more abstract target domain. It is conventionally represented as TARGET DOMAIN IS SOURCE DOMAIN. These mappings of properties are unidirectional and partial because we understand target partially as a source; one part of the source is projected on one part of the target. When they are activated, we project inference patterns and knowledge about the source onto target inference patterns. What will map from the source onto the target is determined by the invariance principle (Lakoff 2006:199-200, Kövecses 2010: 130-132). This principle limits the fixed correspondences so that the inherent structure of the target domain cannot be infringed by the mapping. By means of mapping only some aspects of target domain are highlighted, while others are necessarily hidden. For this reason, various metaphors are required in order to understand one conceptual domain. As Lakoff

and Johnson (1980:89) explain one metaphor is not sufficient to provide consistent and complete understanding of target domain and various source domains that structure one target domain comprise a coherent system. Conceptual metaphors that Lakoff and Johnson (1980:5-6) describe are motivated by our most basic physical experience and cultural knowledge. They are conventional, deeply entrenched and relied upon by people automatically for their everyday communication needs. Their manifestations are present in everyday language in the form of conventionalised metaphorical linguistic expressions, but sometimes they can also be realised in the more creative and novel form.

In their paper *Intuitive Ontologies for Energy in Physics* (Scherr, Close and McKagan 2012:344-346) established that conceptual domain of energy in physics is represented by means of substance, stimulus and vertical position metaphors. They studied the language used in physics textbooks and the audio-video material documenting the language that students used in their classroom activities when they discussed the subject of energy. All metaphors identified in this study contribute equally to the understanding of energy, but the conceptualisation of energy as substance is especially promoted due to its productivity. Their study showed that in this conceptualisation the following aspects of energy are included: conservation, presence in the objects, transfer and flow. Their results were specially emphasised in the training of physics teachers, who were enabled to identify metaphors in the speech of their students and then help them to better understand the subject matter.

Lancor (2014:1245-6) uses metaphor theory to examine the understanding of energy in chemistry, biology and physics and notices that different conceptions of energy in these fields significantly decelerate the learning process. She established that energy is represented through six different substance metaphors. It can be quantified, can flow, can be transferred, can be an ingredient, can change form, can be lost, can be a product and can be stored. These results were based on the analysis of language used in textbooks and science education literature.

3. Materials and Method

For the purposes of this research a corpus of articles was compiled, comprising about 106,000 words in 136 articles, written in English and published in the online trade magazines concerned with the subject matter of alternative energy. The articles were taken from the following magazines: *Alternative Energy Magazine*, *Renewable Energy World*, *Renewable Energy Focus*, *Renewable Energy Magazine*, *Solar Industry Magazine*, *Solar Power World*, *Wind Systems Magazine*, *Wind Energy Update*, *Tidal Today*, *Energy Harvesting Journal* and *Sun & Wind Energy*.

The intended readership of these magazines dealing with the news from the energy industry is engineers, executives, researchers, laypeople, etc. Thus, we could expect to encounter different perspectives and both the expert and layperson language in these articles.

The articles were collected for the corpus from the archives on the websites of the magazines, by means of key word search. Namely, the key words were typed into the search box and then from the rendered results the articles were chosen randomly. In many textbooks about alternative energy the expressions *to harvest energy* and *to harness power* are frequently encountered. The same collocations are found in the newer editions of dictionaries when defining alternative energy. Thus, by intuition, we selected key words

related to fields of agriculture and animals (*plant, seed, plough, grow, harvest, crops, store, harness, catch, capture*).

The method that is applied in the corpus analysis involves two stages. Firstly, we deployed the procedure proposed by Lakoff (1987: 380-381), Knowles and Moon (2006:123) and started the analysis by checking the dictionary and thesaurus entries (*Longman Dictionary of Contemporary English 5th Edition, The Free Dictionary, Roget Thesaurus*) related to the target concept of ALTERNATIVE ENERGY and looking for potential correspondences with other experiential domains.

Then, we continued following the suggestion by Knowles and Moon (2006:124) and applied the same procedure on the source domains of AGRICULTURE, WILD ANIMALS and SUBSTANCE and looked for their possible correspondences with the domain of ALTERNATIVE ENERGY. The source domain of SUBSTANCE was selected because the findings of Lancor and Scherr et al. indicated that ontological metaphor ENERGY IS SUBSTANCE is very productive in the view of energy and very likely to surface in the language used to describe alternative energy. The next step consisted in the manual detection for the pertaining words and phrases from these domains in the corpus. Such linguistic expressions found in the corpus were examined for the possibility of their being the manifestations of conceptual metaphors.

The second stage included the application of Pragglejaz Group MIP (2007:3) in order to assess the results obtained in the first stage. The MIP was modified in the sense that steps 3 and 4 were applied only on those sentences where the existence of metaphorical linguistic expressions was established in the first stage.

4. Results and Discussion

After searching in 136 articles, about 1,271 metaphorical expressions were found. Our analysis of the corpus indicated the existence of three conceptual metaphors by which these metaphorical expressions describing alternative energy in English are motivated. As it is presented in **Figure 1**, applying the methodology described in the previous section on conceptual metaphors ALTERNATIVE ENERGY IS CROP, ALTERNATIVE ENERGY IS SUBSTANCE and ALTERNATIVE ENERGY IS WILD ANIMAL were detected.

ALTERNATIVE ENERGY METAPHORS

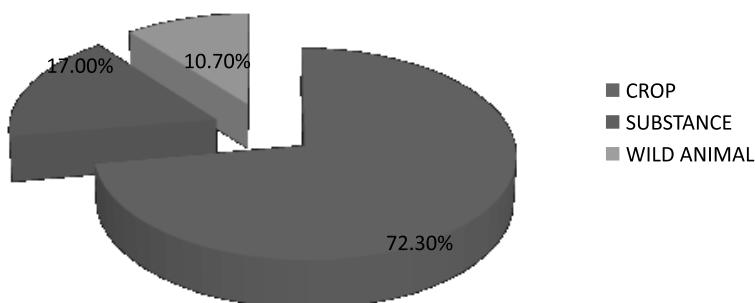

Figure 1

The source domain of CROPS was the most productive, with 919 linguistic realisations in the corpus, while the mappings from the domain of SUBSTANCE and WILD ANIMALS were manifested in 216 and 136 linguistic metaphors respectively. In the **Table 1** below the findings concerning the frequency of particular expressions pertaining to the established source domains in the corpus are provided.

Frequency	Word
156	harvest
2	gather
77	collect
119	yield
35	field
79	collector
235	farm
104	storage
51	harness
17	trap
11	tap
57	capture
101	produce
11	lost

Table 1

The field of alternative energy is developing and changing, as well as the perspective that people have about it. The nature of sun, wind, tides, etc. as energy sources in comparison to coal, oil or natural gas was the reason to expect the conceptualisation of alternative energy to be different and creative because of its novelty for the general public. Also, the impact of new technologies in this field creates the need for development of new concepts and pertaining terminology. According to fundamental postulates of CMT (Lakoff and Johnson 1980:5, Kövecses 2010:7) such a situation demands the utilization of knowledge from the more familiar experiential domains.

The results that our analysis rendered reveal that there are two structural metaphors and one ontological metaphor that structure the grasping of alternative energy by English speakers. ALTERNATIVE ENERGY IS CROP is well developed, but its realisations are conventional. In *Encyclopaedia of Food and Culture*² harvesting is defined as “the act of removing a crop from where it was growing and moving it to a more secure location for processing, consumption, or storage.” A demand and an adequate price are a prerequisite for the growers to produce, harvest, market or store the crop. Crop may sometimes be left in the field. As the following examples prove there are many correspondences between energy and crops. In this corpus we did not find anything that could be considered as a correspondence to maturity of crops, because these natural energy sources are always available. The tools and machines that are used in harvesting crops have their correspondence in various collectors and harvesters conceptualised mostly by means of personification.

- (1) Solar PV systems based on micro-inverters *harvest* from 5 to 20% more *energy* over the life of the system, compared to traditional string inverter based systems.
- (2) Initially, the intention is to generate 3,000 megawatts of electricity, the government’s long-term objective being to *harvest 6,000 megawatts* from offshore *wind farms* by 2020.

2 <http://www.encyclopedia.com/topic/Harvesting.aspx>

- (3) Their ability to *harvest stronger winds* higher up in the air gives wind drones the potential to provide power where it is needed irrespective of the existing wind resource.
 - (4) They variously *harvest heat, vibration, strain, solar and other ambient energy*, increasingly employing several modes in one device to reduce or eliminate battery use.
 - (5) The device his team has developed, essentially a thin, mouldable sheet of small antennas called nantenna, *can harvest the heat* from industrial processes and convert it into usable electricity.
 - (6) By providing a larger area for *gathering light*, the technique would maximize the amount of *energy produced* from strong sunlight, as well as generate respectable power levels even in weak light.
 - (7) The *light collectors* on the surface of the 3-D cell are engineered to *gather light* and guide it into the 3-dimensional structure.
 - (8) CSP systems have the additional advantage that the *energy they collect* is thermal and thus *easy to store for later use* when *energy demand* is high or the sun is not shining
 - (9) Customers who install the *storage system* will be able to bank any excess energy generated by their solar panels and *store* it for future use, including at night, during peak pricing hours or when there is a power outage.
 - (10) For some time now, 100 *collectors* with a total *thermal output* of 150 kW have been producing more than half of the domestic hot water needs at the Novotel Bengaluru Techpark in the southern Indian city of Bangalore.
 - (11) The *heat that is produced is stored* in a latent *heat storage* system based on polyethylene that was developed at the University of Karlsruhe.
 - (12) In addition, a seasonal *heat storage reservoir* filled with 150,000 m³ of water will be built at a later date to *store solar heat*, so that it can be used during the winter months
 - (13) The breakthrough could lead to a 35% increase in *light-harvesting yield* in cells for photovoltaics and solar fuels
 - (14) The team tackled dozens of similar seemingly minor issues, resulting in *higher energy yields* that translate into increased revenue for each *wind farm* and the company.
 - (15) This information is crucial for developers of *wind farms*. They use the data to enable them to calculate as accurately as possible the *anticipated yield* from the planned *wind farms* in the Borssele *wind farm* zone.
 - (16) Multiple islands connected together make up a *solar field* of 50 MW or more, *producing* enough electricity for 30,000 people.
 - (17) One to two percent *power yield gains* realized through more efficient inverter and solar module technology have made a tremendous impact on the photovoltaic market;
- ALTERNATIVE ENERGY IS SUBSTANCE is exemplified as follows:
- (18) Built into the wings are 17,248 ultra-efficient solar cells that *transfer solar energy* to four electrical motors that power the plane's propellers.
 - (19) The *produced energy is transferred* to the electrical grid via a long tether leading down to the ground or to buoys out at sea.

- (20) In the United States, more than half of the energy we burn each year *gets lost* as heat instead of being put to use with most of the *energy going out* the exhaust pipe of a car or out the smokestack of a power plant.
- (21) *Storing the sun's heat* in chemical form — rather than converting it to electricity or *storing* the heat itself in a heavily insulated container — has significant advantages, since in principle the chemical material *can be stored* for long periods of time without *losing* any of its *stored* energy

Similar to other ontological metaphors which enable us to reason about and refer to, to categorise and quantify our experiences, this metaphor also describes alternative energy coherently with the CROP metaphor in aspects of producing, storing and losing. Yet, clearly, the view of alternative energy as a crop is richer and more delineated.

Metaphor ALTERNATIVE ENERGY IS WILD ANIMAL is manifested through the following expressions:

- (22) ...*(I)t is a trap* – one that *will capture the heat of the day* or the *cool of the night, hold onto it* and *then slowly release* the thermal energy to help warm or cool the building.
- (23) Nonetheless, in the U.K. alone, there is some 15-20 GW of *tidal energy* that could be *captured*
- (24) *High-energy winds* are at altitudes high above us, not just a few hundred feet where they *can be captured* by tower-based turbine rotors.
- (25) Solar Trackers Help *Capture 22% More Energy*
- (26) This novel structure leverages optical *light trapping* mechanisms to increase the current output of III-V thin-film solar cells.
- (27) When people think of “wind power” they often picture *huge wind farms* with towers dotting the horizon, but there are other means of *harnessing the power of the wind* as well
- (28) Most technologies for *harnessing the sun's energy capture the light itself*, which is turned into electricity using photovoltaic materials.

Our corpus provided examples of understanding alternative energy as a wild animal that is being tracked and then caught in the trap. Another image is of the animal that is caught and harnessed so that its power can be used. Not many details are given about the aspect of trappers or hunters, but as we know, in the experiential domain of wild animals, trappers and trackers are people, in the domain of alternative energy they are devices or machines. The examples of linguistic metaphors that we examined are conventional.

5. Pedagogical implications

Relying upon the ideas summarised in Kövecses (2010:239-242) and Boers and Lindstromberg (2008:21-28) we can conclude that the findings of our research have some implications for vocabulary teaching to ESP learners from an Engineering background. As these authors suggest, in order to accelerate their uptake of vocabulary and deepen the understanding of target language the students' awareness of metaphors has to be raised. It can be accomplished by presenting the prototypical meaning of a polysemous word first

and then showing or eliciting how the extensions of the central meaning are motivated. By drawing the attention of students to particular lexical items and then stimulating the retention in the long term memory, we create better conditions for students to acquire vocabulary easier. Stimulation involves mental operations that students perform in relation to such lexical items and that demand more cognitive effort. The most effective way of elaborating the memory of lexical units, as it is proposed by Kövecses (2010:239), is through dual coding presentation. Boers (2000:140-142) who tested this view in the case of economic discourse, is in favour of enhancing the metaphorical awareness of language learners as a channel for acquisition and retention of figurative expressions. He proposes the simplest means to this goal – drawing the attention of students to the source domain or to the origin of unfamiliar figurative expressions. Cortés de los Rios (2007:94-95) deals with teaching metaphors and vocabulary in financial advertising and proposes a linguistic analysis between Spanish and English as a procedure of raising the metaphorical awareness of students and acquiring vocabulary. She also includes the technique of grouping the target vocabulary by means of particular orientational metaphors. Fernández and Remondino (2013:625) support the development of the metaphorical competence as a more stimulating approach and suggest various activities to teach students to recognise and interpret metaphors in scientific texts. In our case, dual coding is necessary to present successfully the connection between domains of CROPS, SUBSTANCE and WILD ANIMALS with the domain of ALTERNATIVE ENERGY. The unified visual and linguistic representation will strongly indicate the correspondences between these domains and then the students will be able to recognise and understand the metaphorical motivation for the extensions of central meaning. Then, a comparison to pertaining vocabulary in the native language should be made in order to establish conceptual and linguistic similarities and differences. Next, it is necessary to offer various activities that demand cognitive effort and will help students to retain the targeted vocabulary in their memory. With the goal of helping ESP learners to understand specific engineering lexis here presented are the ideas for vocabulary exercises which can be used for presentation, practice and consolidation.

A) Find the correspondences between things shown in the Video1 and Video2 / on the pictures a) and b). Write them down in the table below. A video material or pictures of harvesting, fields, harvesters, crops, wild horses, harnessed horses, etc. versus solar modules and trackers, wind turbines, etc. supported by linguistic representation should be used here to introduce the literal meaning (the prototype) and the motivation for the targeted extensions of meaning. It is geared toward the elicitation and students are expected to provide the mappings for metaphors ALTERNATIVE ENERGY IS CROP and ALTERNATIVE ENERGY IS WILD ANIMAL.

B) Read the definition of HARVESTING and then use the words written in bold to complete the sentences below.

Harvesting is the act of removing a crop from where it was growing and moving it to a more secure location for processing, consumption, or **storage**. Some root crops and tree fruit can be left in the **field** or orchard and harvested as needed, but most crops reach a period of maximum quality—that is, they ripen or mature—and will deteriorate if left exposed to the elements ... Before the crop can be harvested, the grower must be sure that there is a **demand** for the crop and that the price is sufficient to make **harvesting** the crop profitable. If the price is less than adequate to cover the costs of production, harvesting,

and marketing, growers are faced with the difficult decision whether **to harvest** and **store** the crop, to wait for a better market, or to cut their losses and leave the crop in the field.

(Source: *Encyclopaedia of Food and Culture*, <http://www.encyclopedia.com/topic/Harvesting.aspx>)

Solar energy _____ is the method of choice to power a system that consumes several mW using a reasonably small module. Solar panels and energy_____ elements (batteries) have different voltage-current characteristics, which must be matched to each other as well as the energy requirements of the system to maximize _____ efficiency.

Actually, multiple islands connected together make up that solar _____.

Thermal energy is easy to _____ for later use when energy _____ is high. New technology will help customers to _____ more energy from their panels.

Solutions: 1. harvesting, 2. storage; 3. harvesting; 4. field; 5. store; 6. demand; 7. harvest

C) Unscramble. (C-crop, A-animal)

1. Solar lefid (C) is a larger area for gringetha (A) light.

2. Engineers found a way to ctrapceu (A) more light energy.

3. This system could snesrah (A) the energy of 1000 suns.

Solutions: 1. field, gathering; 2. capture; 3. harness

D) What are the source domains of the italicized metaphorical expressions in the following sentences?

- 1) By using cutting-edge technology you can *harvest* the power of wind ever more efficiently. _____
- 2) The towers are expected to *produce* nearly 400,000 MWh of electricity per year. _____
- 3) There are three main types of energy that can be *captured* from the space. _____
- 4) The coloured window panes can *harness* energy. _____
- 5) Larger wind turbines will increase *yields*. _____

Solutions: 1) CROP; 2) CROP; 3) ANIMAL; 4) ANIMAL; 5) CROP

(Adapted from Z. Kövecses (2010), *Metaphor. A Practical Introduction*, p. 30)

E) Read this trade magazine article and find the words and expressions related to the themes mentioned in the table below. (Authentic articles should be used in this case.)

CROPS	ANIMALS	SUBSTANCE

6. Conclusion

In this paper an attempt has been made to reveal the conceptual structures underpinning the understanding of alternative energy in the English language, by examining a corpus of trade magazine articles, from the perspective of the CMT. The analysis established the existence of three conceptual metaphors, with ALTERNATIVE ENERGY IS CROP being the most exploited and delineated and manifested by means of conventional linguistic expressions. The systematicity and the level of coherence with other two metaphors are evidenced. It was shown that CROPS, WILD ANIMALS and SUBSTANCE domains, as more tangible and related to physical experience, are exploited on the part of speakers of English to construe the concept of ALTERNATIVE ENERGY. They highlight some aspects of ALTERNATIVE ENERGY and hide others. The main objective of our research was to try to find a way or tool to facilitate teaching of ESP lexis for engineering students. Familiarising them with the metaphorical motivation of certain words and expressions combined with the extensive amount of exercises that stimulate cognitive effort, has been proved to a great extent as a successful way of fostering vocabulary acquisition and recall. We offer some ideas for vocabulary activities that represent a step in the raising of students' metaphor awareness and provide the opportunities to pictorially elucidate and manipulate the targeted vocabulary and retain it in memory. In this research we used as evidence the language used in the scientific journals treating the issue of alternative energy seems to be a viable object for further research in order to broaden the findings rendered in this analysis.

Sources of the examples

- <http://www.sunwindenergy.com/news/enecsys-solar-pv-micro-inverter-becomes-worlds-first-without-electrolytic-capacitors-gain-ul>
- <http://www.sunwindenergy.com/news/green-light-offshore-wind-farms>
- <http://www.windsystemsmag.com/article/detail/992/reaching-new-heights>
- <http://www.energyharvestingjournal.com/articles/2665/energy-harvesting-and-wireless-sensors-ready-for-prime-time>
- <http://www.solarpowerworldonline.com/2011/05/engineer-finds-way-to-capture-more-light-energy/>
- <http://www.solarpowerworldonline.com/2009/11/new-technology-may-eliminate-large-panels/>
- http://www.altenergymag.com/content.php?post_type=1640
- http://www.altenergymag.com/content.php?post_type=1606
- <http://www.renewableenergymagazine.com/article/sonnenbatterie-and-sungevity-announce-partnership-to-offer-20150430>
- <http://www.sunwindenergy.com/solar-thermal/bosch-builds-large-scale-solar-thermal-plant-india>
- <http://www.sunwindenergy.com/solar-thermal/innovation-award-solar-process-steam>
- <http://www.sunwindenergy.com/solar-thermal/savo-solar-delivers-large-area-collectors-denmark>
- <http://www.solarpowerworldonline.com/2011/02/more-harvest-for-hungry-solar-cells/>
- <http://www.windsystemsmag.com/article/detail/180/maximizing-wind-energy-yield->

<http://www.sunwindenergy.com/wind-energy-press-releases/fugro-awarded-contract-to-investigate-wind-farm-sites>
<http://www.altenergymag.com/news/2012/10/30/dnv-unveils-its-sundy-floating-solar-field-concept-/26901>
<http://www.sunwindenergy.com/news/tecnosun-solar-usa-introduces-new-innovative-cable-driven-solar-tracking-system>
<http://www.altenergymag.com/story/2015/03/solar-power-plane-airborne-on-historic-round-the-world-trip/2472/>
www.altenergymag.com/article/2008/10/clean-energy-from.../472/
<http://www.altenergymag.com/article/2014/12/harvesting-energy-from-heat/1535/>
<http://www.solarpowerworldonline.com/2011/07/new-way-to-store-sun%E2%80%99s-heat/>
<http://www.renewableenergyworld.com/articles/2009/06/labyrinth-to-store-energy-in-basement-for-later-use.html>
<http://www.renewableenergyworld.com/articles/print/volume-17/issue-3/hydropower/harnessing-the-power-of-the-tides.html>
www.altenergymag.com/article/2008/10/clean-energy-from.../472/
<http://www.solarpowerworldonline.com/2012/07/solar-trackers-help-capture-22-more-energy/>
<http://www.solarpowerworldonline.com/2015/04/magnolia-solar-awarded-3-u-s-patents-for-flexible-solar-cell-technologies/>
<http://www.windsystemsmag.com/article/detail/158/structural-adhesives-for-wind-turbines>
<http://www.renewableenergyworld.com/articles/2011/12/a-novel-way-to-concentrate-suns-heat.html>

References

- Boers, F. (2000). Enhancing metaphoric awareness in specialised reading, *English for Specific Purposes*, 19/2, 97–195.
- Boers, F. and S. Lindstromberg. (2008). *Cognitive Linguistics Approaches to Teaching Vocabulary and Phraseology. (Applications of Cognitive Linguistics)*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Cortés de los Rios, E. (2007). The Teaching of Metaphor and Vocabulary Used in Financial Advertising, *The ESPecialist*, Vol.28, 1, 87-113.
- Fernández, L.J and L.G. Remondino. (2013). The Use of Metaphors in Scientific Texts in English: A Proposal for Improving Reading Competence, *Sino-US English Teaching*, Vol.10, 8, 621-626.
- Knowles, M. and R. Moon. (2006). *Introducing Metaphor*. London: Rutledge.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Lakoff, G. and M. Johnson. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (2006). The contemporary theory of metaphor. In: *Cognitive Linguistics: Basic Readings* (D. Geeraerts, ed.), Berlin: Mouton de Gruyter, 185-239.
- Lancor, R. (2014). Using Metaphor Theory to Examine Conceptions of Energy in Biology, Chemistry, and Physics. In: *Science and Education*, Vol.23, 6, 1245-1267.
- Pragglejaz Group (2007). MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse. *Metaphor and Symbol*, 22(1), 1-39.
- REN21(2014). *10 Years Report - The First Decade: 2004-2014*. Paris: REN21, 5. <http://www.ren21.net/resources/publications/>

Scherr et al. (2012). Intuitive Ontologies for Energy in Physics. *AIP Conference Proceedings*, 2011 Physics Education Research Conference, 1413, 343-346.

Ungerer, F. and H.J. Schmid. (2006). *An Introduction to Cognitive Linguistics, 2nd edition*. Harlow: Pearson Education Limited

Маја Ковачевић

**МЕТАФОРЕ АЛТЕРНАТИВНЕ ЕНЕРГИЈЕ
У ПОЗАДИНИ ЛЕКСИКЕ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА ТЕХНИЧКЕ СТРУКЕ**

Сажетак: Циљ овог рада је да са аспекта теорије појмовне метафоре проучи разумевање појма алтернативне енергије међу говорницима енглеског језика. Грађа за анализу укључује корпус чланака прикупљених из стручних часописа из области алтернативне енергије, објављених на енглеском језику. Примарни задатак ове анализе јесте да утврди појмовне метафоре на којима се заснива схватање алтернативне енергије и да се на основу добијених резултата покуша побољшати и олакшати настава лексике из области енглеског као језика техничке струке. У истраживању су примијењене технике које су назначили Lakoff (1987:380-381) и Knowles and Moon (2006:124), те метода Pragglejaz групе (2007:3-39). Анализа указује на постојање три појмовне метафоре. У закључку су представљене педагошке импликације и аспекти могућег даљег истраживања.

Кључне ријечи: алтернативна енергија, концептуалне метафоре, енглески, настава лексике

Ivan Trifunagić

Narodno pozorište „Toša Jovanović”, Zrenjanin (urednik)

KONCEPTUALNI MEĐUODNOS KOHEZIJE I KOHERENCIJE U TEKSTU NOVINSKOG UVODNIKA

Sažetak: U radu se nastoji objasniti semantički odnos kohezije i koherencije na tekstu novinskog uvodnika, pri čemu se pošlo od pretpostavke da korišteni teorijsko-metodološki pristupi (*ESP*, Swales 1990; *RST*, Mann and Thompson 1988; *SFL*, Halliday 2004) naglašavaju različite aspekte kontekstualne upotrebe jezika, i da stoga kohezija i koherencija teksta predstavljaju specifične konceptualne komponente u istraživanjima diskursa. Semantičkom analizom tematskih kohezivnih elemenata i koherencijskih relacija između struktura od pragmatičkog značaja za novinski uvodnik, koji je u ovom radu prevashodno posmatran tipom argumentativnog diskursa, ali u čijoj se retoričkoj strukturi nalaze i informaciono-eksplanatorni elementi, prikazuje se semantičko-pragmatički aspekt konceptualne međuzavisnosti kohezije i koherencije.

Ključne reči: kohezija, koherencija, tema, referentni element, retorički odnos.

Uvod

Koliko god se na osnovu dosadašnjih razmatranja tekstualnih koncepata kohezije i koherencije u proučavanjima fenomena kontinuiteta smisla nekog teksta u načelu može definisati teorijska osnova ovih dvaju tekstualnih standarda, još je veći izazov u lingvističi teksta bilo objasniti njihov međuodnos. Možda se ovako postavljen istraživački cilj čini vrednim u domenu analize diskursa i stoga što aktuelni koncepti predstavljaju diferentne aspekte u pristupu tekstualnim strukturama, te je sa promenom diskursnih karakteristika i prirodu njihove interferencije neophodno iznova utvrđivati.

Ako se samo podje od osnovnog određenja pomenutih koncepata, kohezija predstavlja svojstvo teksta koje se ostvaruje na osnovu određenih gramatičkih ili leksičkih karakteristika rečenica koje povezuju te iste rečenice sa drugim rečenicama u istom tekstu, dok koherencija podrazumeva kvalitet koji čitalac ili slušalac pripisuju tekstu, što je u isto vreme mera koja pokazuje u kolikom stepenu čitalac ili slušalac smatraju da se određeni tekst drži kao smislena celina (Hoey 1991: 265-266); prema Polovini treba govoriti o koherenciji teksta u celini, tj. koherenciji kao svojstvu teksta, a o koheziji kao svojstvu

konstitutivnih elemenata teksta koji mogu da se povežu u celinu. Zato se koherencija posmatra kao celovitost teksta koja se sastoji iz logičko-semantičkog, gramatičkog (pre svega sintaksičkog), i stilističkog međuodnosa i međuzavisnosti rečenica koje čine tekst (1987: 32); po Hallidayu (1976), kohezija je relacija između jednog elementa i nekog drugog elementa u tekstu, te se na osnovu toga može govoriti o unutarrečeničnoj i nadrečeničnoj koheziji, odnosno da je tip kohezivne veze određen faktorom razine teksta. Funkcionalni stil i registar takođe predstavlja faktore koji utiču na izbor kohezivnih sredstava pri konstituisanju tekstova (Halliday 2004), čime se približavamo žanru kao zasebnom konceptu koji u sebi sadrži kodirane komunikacijske ciljeve. Ovaj poslednji, žanrovski faktor upućuje nas na strukturne obrasce, tematske specifičnosti, autorske strategije, odnosno kontekste upotrebe jezika koji iniciraju retoričke postupke u funkciji ispunjavanja zadatih diskursnih ciljeva (Swales 1990).

Stoga, ukoliko se u fokusu istraživanja nađe diskurs štampanog medija koji u pogledu svojih kodiranih pragmatičkih funkcija ili svrha prepostavlja formalizaciju tematskih ili podtematskih celina specifične retoričke motivacije (*pokreti*¹, parografi), polediĉno će u kontekstu predmeta ovog ogleda razmatrati ona kohezivna sredstva koja su produktivna na višim strukturnim nivoima teksta², kao i koherencijske veze kojima se manifestuju retorička priroda aktuelnog diskursnog tipa (nedeljnog uvodnika). Na taj način, kada je u pitanju koncept kohezije, u prvi će se plan naći leksička kohezivna sredstva *repeticija* i *sistemske semantičke relacije*, čija je zastupljenost na višim koherencijskim nivoima teksta veća od gramatičkih³, dok će se koherenciji pristupiti sa stanovišta *teorije retoričke strukture* (Mann and Thompson 1988) koja usvaja teorijsko-metodološki okvir svojevrsne terminologije - tematski i promocijalni retorički odnosi (RO); apstraktni entiteti *nukleus* (*N*) i *satelit* (*S*); eksplicitne propozicije (EP) i implicitne propozicije (IP). Konačno, ovakav tip analize trebalo bi da ukaže na to na koji se način kohezivnim referentnim elementima postiže tematizacija koherenčnih struktura od diskursnog značaja, ali i na međuodnos semantike aktuelnih referenata i semantike koherencijskog odnosa posmatranih tekstualnih struktura.

Relevantna istraživanja

Ako uzmemu u obzir ranija istraživanja u kojima je razmatran odnos koherenčnih struktura i leksičke kohezije (Berzlánovich and Redeker 2011, 2012; Berzlánovich,

1 Pokretima se mogu opisati žanrovski specifične strukture, koji prema Biberu i ostalima (2007) predstavljaju njihove glavne funkcionalne komponente. Konvencionalizovani žanrovi imaju prototipični ili kanonični (iako ne sasvim strogo utvrđeni) obrazac pokreta (Redeker et al. 2012).

2 „U usko povezanim jedinicama kao što su fraze, klauze, rečenice, kohezija se ispoljava stavljanjem elemenata u gramatičke zavisnosti ‘kratkog dometa’. U dužim delovima teksta, osnovna operacija jeste otkrivanje načina na koji se već upotrebljeni elementi mogu ponovo upotrebiti, modifikovati ili sažeti. Ti načini modifikacije su ponavljanja, supstitucije, izostavljanje, i odnosi signalizacije. Ta sredstva, koja imaju širi domet, doprinose uspešnosti jezičke komunikacije (tj. ostvarivanju teksta), mnogo više nego što bi na to ukazivala njihova obligatornost u gramatičkom smislu” (Polovina 1999: 148).

3 „Referencijalnost kao semantički fenomen nema značaja za kohezivnost... ta vrsta kohezije je odnos između samih formi” (Polovina 1999: 152).

Egg and Redeker 2012; Redeker et al. 2012), zapažamo da su ona polazila od premise da je kohezija različito povezana sa strukturnom organizacijom tekstova različitih žanrova. Naime, budući da su u tim istraživanjima korpus sačinjavali tekstovi ekspozitor-nog i persuazivnog retoričkog određenja, izvedeni su zaključci o značajno većoj za-stupljenosti leksičke kohezije u ekspozitornim nego u persuazivnim tekstovima, tj. da je broj kohezivnih veza između elementarnih retoričkih jedinica (ERJ; klauzalni nivo) bio veći kod jedinica koje su bile direktno povezane u diskursnoj strukturi nego kod jedini-ca koje nisu imale direktnu koherentnu vezu, te da je ova diferencijacija više uočljiva kod ekspozitornih nego kod persuasivnih tekstova. Kao argument za to da ekspozitorni tekstovi imaju više leksičkih kohezivnih (tematskih) veza nego persuazivni, ali i neki drugi tekstualni tipovi (npr. narativi), navodi se da izlaganje o nekom događaju, pitanju ili temi prepostavlja kraće kohezivne lance (Berzlánovich, Egg and Redeker 2012).

S druge strane, gorenavedeno diferenciranje korenspondira sa razlikovanjem između ekspanzionih i semantičkih (ili ideacionih) i pragmatičkih (ili prezentacionih, intencionalnih) koherentnih relacija⁴. Prema Redeker et al. (2012) pragmatički odnosi preovlađuju u persuazivnim, dok su skoro izostavljeni u ekspozitornim tekstovima, što opet ukazuje na to da se žanr smatra jakim kontekstualni faktorom kada je u pitanju organizacija diskursne strukture. Da je to tako, potkrepljeno je i tvrdnjom da su „persuazivni tekstovi organizovani oko centralne svrhe ili intencije, dok su deskriptivni ili ekspozitorni tekstovi obično organizovani oko teme koja je data posredstvom podtema“ (Redeker et al. 2012: 1). Konačno, ovo nas upućuje na to da kod nekih diskursnih tipova leksičke kohezione veze predstavljaju ključni strukturni koncept, dok opet postoje tekstovi čija je planska diskursna komponenta pod snažnim uticajem žanrovnog kontekstualnog faktora i da su stoga u tim slučajevima relevantne pragmatičke koherencij-ske relacije.

Zaključci izvedeni u ovoj istraživačkoj instanci omogućili su pomenutim autori-ma postavljanje druge hipoteze: „Ako leksička kohezija signalizira koherenciju struk-ture, velika gustina leksičkih kohezivnih veza, koja ukazuje na centralnost diskursne jedinice sa kojom su povezane, trebalo bi da bude u korelaciji sa centralnošću u hijerarhijskoj strukturi koherencije“ (Redeker et al. 2012: 3). Rezultati dobijeni nakon analize kor-pusa od 80 tekstova (ekspositorni tekstovi: *eciklopedijske odrednice* i *naučno popularne vesti*; persuazivni tekstovi: *pisma za prikupljanje sredstava i reklamni oglasi*) ukazivali su na veoma veliko poklapanje leksičke centralnosti i diskursne centralnosti žanrovske specifičnih segmenata kod ekspozitornih tekstova, dok kod persuazivnih žanrova nije po-stojala korelacija između centralnih tekstualnih paragrafa i indikativne kohezivne gustine eksternih veza (po elementarnoj diskursnoj jedinici, tj. eksplicitnoj propoziciji) koje bi se uspostavljale između referentnih jezičkih elemenata (Berzlánovich and Redeker 2011). Pa tako, na primer, ako su na dijagramu TRS za enciklopedijsku odrednicu centralni segmenti *naziv* i *definicija*, onda bi žanrovske specifične pokreti sa najvećom, podjednako izraženom kohezionom gustinom bili *definicija* i *opšti opis*; s druge strane, *zahtev za odgovorom* žanrovske je specifičan pokret od centralnog značaja u diskursnoj strukturi

4 U Redeker et al. (2012) koherencijske relacije TRS tematskog i promocijalnog tipa svrstane su u ekspanzivne relacije, semantičke relacije i pragmatičke relacije.

pisama za prikupljanje sredstava, ali je koheziona gustina (interne i eksterne kohezione veze) najveća kod segmenata *pridobijanje pažnje i kredibilitet organizacije*.⁵

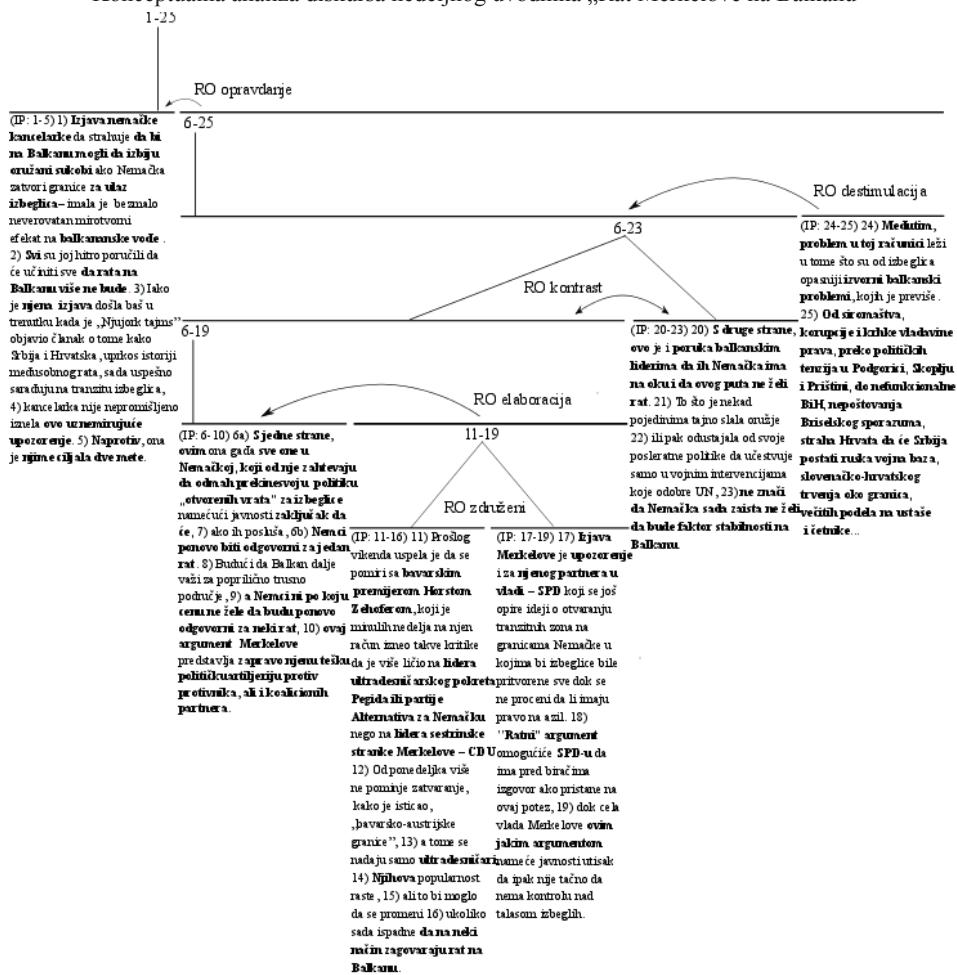
Konačno, sve ovo predstavlja „ohrabrujući“ dokaz za postavljenu istraživačku hipotezu (Berzlánovich, Egg and Redeker 2012) da je leksička kohezija vise uskladena sa strukturnom koherentnošću u informaciono orijentisanim (tematski strukturiranim) tekstovima nego u tekstovima koji su više orijentisani prema čitaocu (intencionalno strukturiranim tekstovima).

Međutim, značaj ovih analiza kao i zaključci izvedeni na osnovu njih proširuju hipotetički potencijal analize diskursa u kojoj se fokus istraživanja pomera na semantički aspekt konceptualnog međuodnosa kohezije i koherencije.

Pre nego što započnemo analizu teksta prema goreutvđenom obrascu, smatramo da je neophodno u opštim crtama reći nešto o žanrovskim karakteristikama novinskog uvodnika. Naime, prema autorima koji su sproveli istraživanja o koherentnim strukturalima i leksičkoj koheziji u ekspositornim i persuazivnim tekstovima (Berzlánovich, Egg and Redeker 2012), različiti se tipovi ekspositornih tekstova mogu uvrstiti duž kontinuma od deskriptivnih tekstova na jednom kraju do argumentativnih tekstova na drugom kraju, i da stoga ne postoji jedan tip ekspozicije (naučna ekspozicija, obrazovna ekspozicija, opšte narativna ekspozicija, itd.). Kada je persuazivni diskurs u pitanju, isto se tako ne može uvek govoriti o „čistim“ žanrovima jer ubedivanje nije uvek eksplicitno tokom teksta, kao i da su persuazivni diskursni tipovi često „kontaminirani“ elementima karakterističnim za informacione tekstove (npr. eksplanativnim ili deskriptivnim). A budući da je novinski uvodnik autorski tekst argumetacijskog retoričkog određenja, sa ubedivačkim predznakom (argument koji opravdava iznetu premisu) kojim se komentariše već poznata ali aktuelna vest (događaj), kao i da je u pitanju analitičko-polemički novinarski žanr, tekst nedeljnog uvodnika, pored osnovne, binarne strukturne sheme za argumentacijski diskursni tip – *premisa:zaključak* – sadrži informaciono-eksplanatorne tekstualne strukture. Na koji će retorički način ove strukture najvišeg koherencijskog nivoa biti motivisane, da li shematski prikaz prema TRS identificuje više ekspanzivnih i semantičkih relacija ili, pak, onih pragmatičkih, upravo će biti cilj prve instance analize. U drugoj instanci utvrđiće se korelacija između diskursne centralnosti i kohezivne gustine internih i eksternih relacija referentnih članova u paragrafima, pri čemu će posebna pažnja biti posvećena semanticu koherencijskog odnosa između paragrafa i semantičkom sadržaju tematskih kohezivnih elemenata, što treba da opravda postavljenu hipotezu o konceptualnom međuodnosu kohezije i koherencije u diskursu nedeljnog uvodnika.

⁵ Redeker et al. (2012) za enciklopedijske odrednice utvrđuju pokrete *naziv*, *definicija* i *opis*, dok se za diskursnu segmentaciju naučno popularnih vesti pozivaju na Haupta (2010), kod pisama za prikupljanje sredstava na Uptona (2002) i na Bhatiau (2005) kod reklamnih oglasa.

Konceptualna analiza diskursa nedeljnog uvodnika „Rat Merkelove na Balkanu”²⁶

Dijagram 1: Nivoi koherencijskih veza i kohezivni referentni elementi u paragrafima uvodnika „Rat Merkelove na Balkanu”

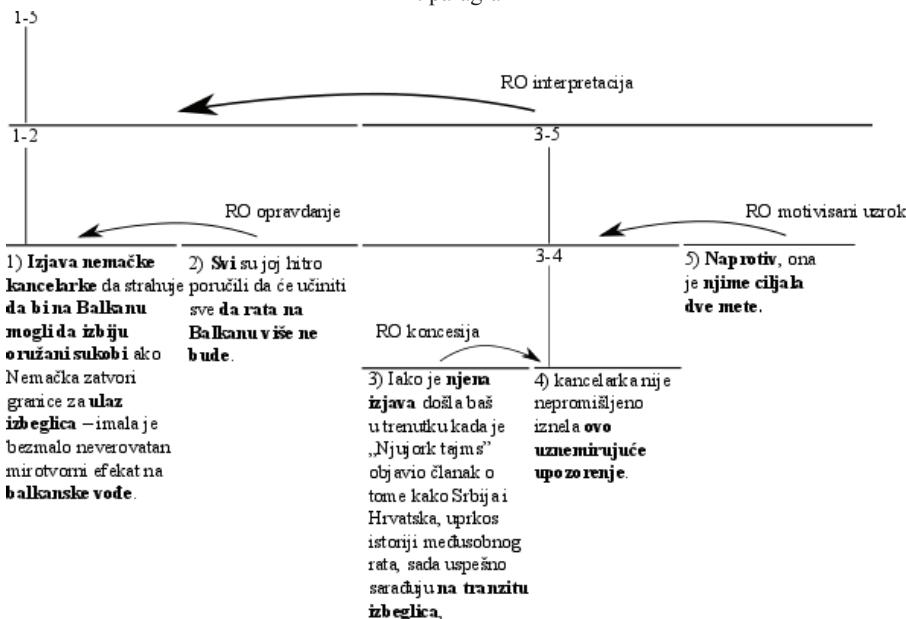
Tekst „Rat Merkelove na Balkanu” sastoji se iz šest paragrafa koji, međutim, nemaju podjednak status u ukupnoj koherencijskoj strukturi. U 1. paragrafu, koji u žanrovskom smislu predstavlja „glavu” uvodnika, specifikovano je ono što će se dalje u tekstu razmatrati („Izjava nemačke kancelarke...”), ali je izneta i komentatorska premsa („...kancelarka nije nepomišljeno iznela ovo uznamirujuće upozorenje. Naprotiv, ona je njeni ciljala dve mete.”) koja će biti potkrepljena argumentskim strukturama (2, 3, 4. i 5. paragraf kao podtematske celine): 2. paragraf: motivacija Merkellove izjave u Nemačkoj

6 <http://www.politika.rs/rubrike/uvodnik/Rat-Merkelove-na-Balkanu.lt.html>

(teška politička artiljerija); 3. paragraf: dejstvo izjave na političke protivnike; 4. paragraf: dejstvo izjave na političke partnere; 5. paragraf: motivacija Merkelove izjave na Balkanu (*poruka*). U poslednjem, 6. paragrafu iznesen je konačan komentatorski zaključak (*problem u toj računici*) kojim se relativizuje argumentska struktura: svaka reinterpretacija „izjave“ potkrepljena je propozicijama koje predstavljaju argumentsku podršku, tj. u retoričkoj su funkciji podrške one ilukucione snage koju inicira semantika referentnih elemenata – upozorenje, teška politička artiljerija, poruka.

Imenička sintagma „izjava nemačke kancelarke“ eksplisirana komplementarnom rečenicom „da strahuje da bi...“ predstavlja tematski deo 1. retoričke jedinice teksta, dok je njen rematski deo klauza „imala je bezmalo...“. Preostale tri retoričke jedinice (EP 3, EP 4 i EP 5) 1. paragrafa kontekstualizuju „izjavu nemačke kancelarke“, čime je postavljena tema uvodnika – *političke implikacije Merkelove izjave u Nemačkoj i na Balkanu*. Na taj način leksema „izjava nemačke kancelarke“ postaje kohezivni element u funkciji antecedenta koji sa diskursnog stanovišta izgrađuje najznačajniju kohezivnu mrežu, ali uvezši u obzir i ostale antecedentne referentne elemente u 1. paragrafu – „balkanske vođe“, „da bi na Balkanu mogli da izbiju oružani sukobi“, „ulaz izbeglica“, „da rata na Balkanu više ne bude“, „na tranzitu izbeglica“, „ovo uznemirujuće upozorenje“, „ciljala dve mete“ – kao i činjenicu da se 1. paragraf nalazi u RO sa preostalim paragrafima, postaje jasno da je „glava“ nedeljnog uvodnika centralna diskursna struktura sa najvećom skorom kohezionom gustinom po ERJ (interne i eksterne kohezionе veze). Tip retoričke motivacije dve IP na najvišem koherencijskom nivou teksta (IP 1–5 (N) – RO *opravdanje* – (S) IP 6–25) odgovara tipu pragmatičkih relacija kojima persuazivni žanrovi motivišu svoje strukture: premla – da Merkelova izjava ima određene implikacije – sadržana u 1. paragrafu intencionalno je potkrepljena argumentskim strukturama, eksponiranim u 2, 3, 4. i 5. tematizovanom paragrafu, ali koje, budući smatrane ekspozitornim (informaciono-eksplikativnim) pasažima u okviru uvodnika, aktiviraju ekspanzivne (*elaboracija, združeni*) i semantičke relacije (*destimulacija, kontrast*) na nižim nivoima globalne strukture teksta, što na kraju pokrepljuje tezu da leksičke kohezionе veze predstavljaju dominantni princip strukturiranja tematski orientisanih žanrova.

1. paragraf

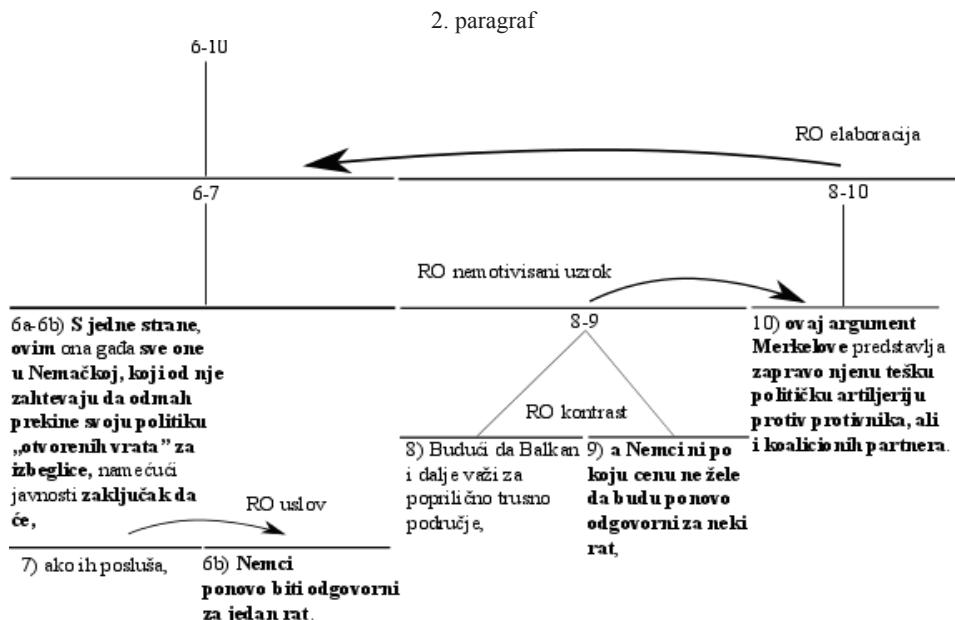
Dijagram 2: Nivoi koherencijskih veza i kohezivni referentni elementi u 1. paragrafu uvodnika "Rat Merkloove na Balkanu"

Inicijalna rečenice teksta čitaoca podseća na „izjavu nemačke kancelarke...”, te je stoga ovaj deo iskaza tematski u odnosu na izdvojeni, rematski deo „imala je bezmalo neverovatan mirotvorni efekat na balkanske vođe”, ali koji, budući postponiran, sadrži autorski komentar potkrepljen u sledećoj EP. Time se zapravo nagoveštava tema EP 2 sa kojom EP 1 čini novu retoričku strukturu (RO opravdanje; IP 1–2) – sadržaj EP 2 (S) argument je za autorskiju konstataciju iznesenu u EP 1 (N), čime se uvećava spremnost čitaoca da prihvati komentar. Kada je u pitanju kohezionna veza koja upućuje na tematsku promenu, semantički sadržaj sintagme „na balkanske vođe” (EP 1) tema je u EP 2 eksponirana anaforskom proformom „svi”, koja predstavlja semantički prazan referent, a na planu informacije poznato.

Međutim, drugi deo 1. paragrafa, EP 3, EP 4 i EP 5 donosi novu komentatorsku poziciju. To se ogleda pre svega u tome što se početni referent „izjava nemačke kancelarke” tematski dva puta aktualizuje: najpre *delimičnim ponavljanjem*, kohezivnim referentom „njena izjava” u preponiranom rečeničnom kompleksu „Iako je njena izjava došla baš u trenutku kada je 'Njujork tajms' objavio članak o tome kako Srbija i Hrvatska, uprkos istoriji međusobnog rata, sada uspešno sarađuju na tranzitu izbeglica”, odnosno u EP 3, gde dolazi do tematskog obnavljanja na semantičkom planu, s obzirom da je tema u EP 2 formalizovana leksemom „balkanske vođe”, tj. anaforičkom proformom „svi” u EP 3, a zatim i u glavnoj rečenici, EP 4, sa „ovo uznemirujuće upozorenje”, što predstavlja *hiponimiju* kada je u pitanju kohezivno sredstvo. Rematski delovi EP 3 (S) i EP 4 (N) uspostavljaju RO koncesija jer između njih postoji potencijalna ili prividna neusklađenost, ali će pridobijanje čitaočeve naklonosti za

tvrđnje iznešene u EP 4 zapravo biti komunikacijski cilj aktuelnog članka (komentator iznosi premisu koja će u nastavku teksta biti argumentovana, iako su prethodno navedene okolnosti koje ne idu u prilog takvom zaključku). Ali ono što zapravo usmerava komentatorski iskaz jeste *simultana retorička iteracija i interpretacija* koja se ostvaruje na koherencijskom nivou gde se IP 1–2 (N) i IP 3–5 (S) nalaze u RO *interpretacija* – na osnovu *hiponimijske specifikacije* antecedenta „izjava nemacke kancelarke“ (EP 1) i referenta „njena izjava“ (EP 3) izveden je novi referenti element „ovo uz nemiravajuće upozorenje“ (kohezija), koji, nalazeći se u finalnoj poziciji, sugerira informativni fokus rečenice. U sledećoj, EP 5 anaforičkom proformom „njime“ ponovo se ukazuje na početni referent „ovo uz nemiravajuće upozorenje“, da bi se u rematskom delu EP 5 referentnim elementom „dve mete“ na leksičkom planu motivisao nastavak komentatorske procene („nije nepromišljemo iznela...“). Naime, semantika frazeološkog referenta „ciljala (je) dve mete“ počiva na metafore za sve referentne elemente kojima se tematizuju 2, 3, 4. („tešku političku artiljeriju protiv protivnika, ali i koalicionih partnera“) i 5. paragraf („poruka balkanskim liderima“), na osnovu čega se uspostavlja kohezionna veza. Diskursni priloški konektor „naprotiv“ u funkciji je modifikatora kojim se priključuje EP 5, retorički uzrok za prethodnu EP 4 (EP 4 (N) – RO *motivisani uzrok* – (S) EP 5).

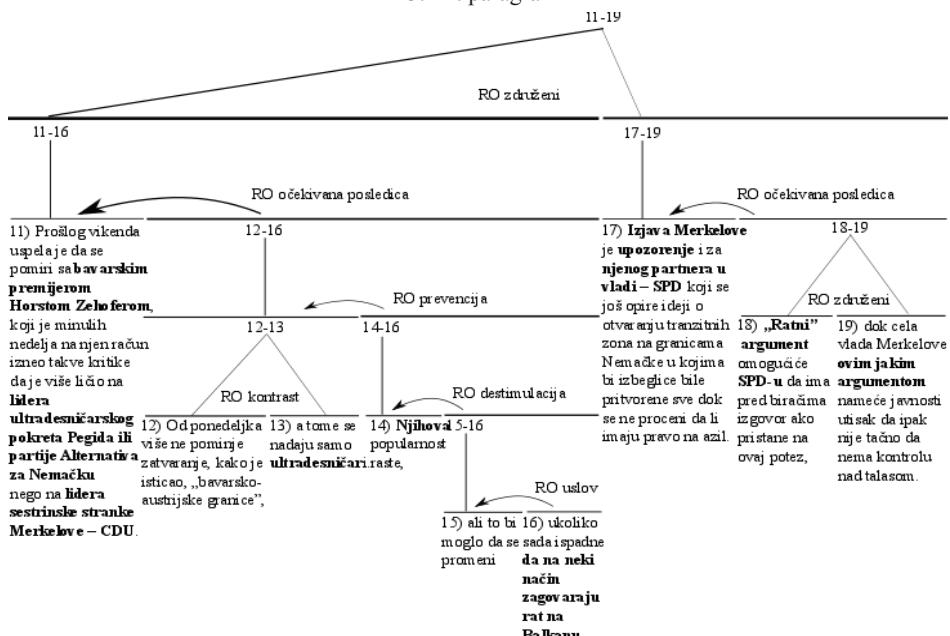
Analiza je 1. paragrafa takođe pokazala da referencijalni domen kohezije nije relevantan za utvrđivanje semantike koherencijskih relacija (RO *opravdanje* i RO *motivisani uzrok*), za razliku od leksičko-semantičkih kohezivnih sredstava (delimično ponavljanje, hiponimija) koja, u odnosu na sistemski tip, predstavljaju indikatore koherencijskih veza (RO *interpretacija* i RO *koncesija*).

Dijagram 3: Nivoi koherencijskih veza i kohezivni referenti u 2. paragrafu uvodnika "Rat Merkelove na Balkanu"

2. paragraf uveden je frazeološkim konektorom „S jedne strane” koji ima kohezivnu funkciju između onoga što je prethodno rečeno i onoga što sledi, ali i da diferencira „dve mete”, odnosno da uvede jednu od dve podteme koje će biti elaborirane (kome je izjava upućena i kakvo je njen dejstvo). Stoga nakon pomenutog konektora dolazi anaforska proforma „ovim” koja upućuje na „upozorenje” ali i na „izjavu” iz 1. paragrafa. Iako glagolskim prilogom „namećući” uvedena dopunska kluza nema retoričku vrednost, ona je nosilac nove informacije u EP 6 i uz interpoliranu kondicionalnu kluazu „ako ih posluša” (EP 7 (S) – RO *uslov* – (N) EP 6) predstavlja argument za *hiponimijski referent* „ovo uz nemirujuće upozorenje” (EP 4). Međutim, u IP 8–10 najpre se obrazlaže izloženi argument, a zatim dolazi do reinterpretacije „izjave nemačke kancelarke” (IP 6–7 (N) – RO *elaboracija* – (S) IP 8–10): „namećući javnosti zaključak da će, ako ih posluša, Nemci ponovo biti odgovorni za jedan rat” (EP 6b) antinomijski je kohezivni par sa „a Nemci ni po koju cenu ne žele da budu ponovo odgovorni za neki rat” (EP 9), ali je IP 8–9 (EP 8 (N) – RO *kontrast* – (N) EP 9) u funkciji naglašavanja EP 10 koja donosi novu semantičku vrednost eksplisiranom tumačenju „izjave” (IP 6–7). Kohezivni referent „ovaj argument Merkelove” predstavlja *uopštavajući parafrazu* sadržine IP 8–9, ali budući tematskim delom EP 10, u rematskom delu dolazi do njene interpretacije na rečeničnom planu (priloški konektor „zapravo”), a posredno i do reinterpretacije početnog referenta „izjava nemačke kancelarke”, na globalnom, diskursnom nivou. Semantička struktura parafragirajućeg kohezivnog elementa „ovaj argument Merkelove” deo je interpretativne premise za „izjavu nemačke kancelarke” - nije Merkelova uticala na to da je Balkan i dalje trusno područje, niti na to da Nemci ne žele da budu odgovorni za još jedan rat, već je ona iskoristila takvo stanje stvari i od toga napravila politički argument (IP 8–9 (S) – RO *nemotivisani uzrok* – (N) EP 10).

3. i 4. paragraf

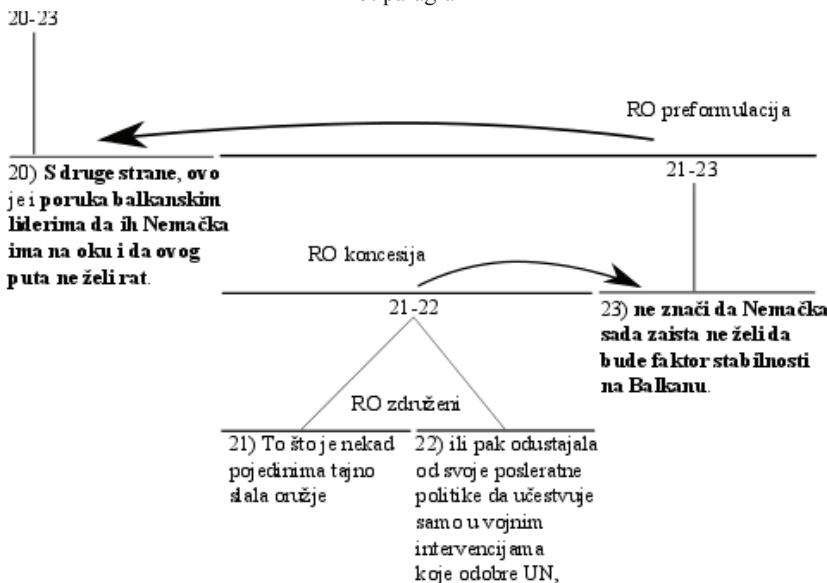
Dijagram 4: Nivoi koherencijskih veza i kohezivni referenti elementi u 3. i 4. paragrafu uvodnika "Rat Merkelove na Balkanu"

Budući da se u rematskom delu EP 10 u finalnoj poziciji nalazi referent „protivnika, ali i koalicionih partnera”, u 3. i 4. paragrafu dolazi do *hiponimiske kohezije*: referentni elementi „bavarskim premijerom Horstom Zehoferom” i „ultradesničarskog pokreta Pegida ili partije Alternativa za Nemačku” (EP 11) i „ultradesničari” (EP 13) *hiponimi* su za *hiperonime* „koalicionih partnera” i „protivnika”, dok se referentom „njenog partnera u vlasti – SPD” (EP 17 i EP 18) *ponavlja* leksema „koalicionih partnera” uz dodatnu postdeterminaciju. Referentni element „lidera sestrinske stranke Merkelove – CDU” takođe je u kohezionoj vezi sa leksemom „bavarskim premijerom Horstom Zehoferom”, ali je sada u pitanju *perifrastično ponavljanje*. U EP 12 prisutna je *elipsa* jer je izostavljen tematski referent koji bi formalno zastupao antecedent „bavarskog premijera Horsta Zehofera”, tj. „lidera sestrinske stranke Merkelove – CDU”, ali se i pored toga u rematskom delu ukazuje na radnju koja je *kontrastno* (RO) postavljena naspram stanja u rematskom delu EP 13 - bavarski premijer (agens radnje) i ultradesničari (agens stanja) takođe su politički oponenti. Pri započinjanju 3. i 4. paragrafa zadržava se tematski element sa početka teksta („izjava nemačke kancelarke”) pomoću *elipse* ili *delimičnim ponavljanjem*, ali se u rematskim delovima rečenica daje nova informacija u vezi sa referentnim elementom „tešku političku artiljeriju protiv protivnika, ali i koalicionih partnera” iz 2. paragrafa, što predstavlja tematsku elaboraciju 3. i 4. paragrafa.

U EP 11 3. paragrafa prisutna je *elipsa* (nemačka kancelarka), ali se u EP 17 4. paragrafa pojavljuje referentni element „izjava merkelove” kojim se obnavljanja semantički sadržaj antecedenta, što je i očekivano zbog dugog referencijskog opsega. Istovetno proširivanje semantičkog polja ponovljenih antecedenata u rematskim delovima rečenica pronalazimo i kod početnog referenta „ovim uznemirujućim upozorenjem” (EP 4) koji je *delimično ponavljen* u 4. paragrafu redukovanim leksemom „upozorenje” (EP 17), kao i kod antecedenta „ovaj argument Merkelove” (EP 10) koji je takođe *delimično ponavljen* modifikovanim referentima „’Ratni’ argument” (EP 18) i „ovim jakim argumentom” (EP 19) (EP 18 (N) – RO *zdrženi* – (N) EP 19). Dakle, „Izjava nemačke kancelarke” je „uznemirujuće upozorenje” zbog „argumenta” i stoga predstavlja „tešku političku artiljeriju” koja obezbeđuje višestruku političku korist (EP 17 (N) – RO *očekivana posledica* – (S) IP 18–19).

Distribucija kohezivnih referentnih elemenata u 3. i 4. paragrafu indikativna je za koherenciju ova dva paragrafa ali i za koherenciju sa 2. paragrafom: 3. i 4. paragraf *zdržuju se* (RO) u jednu, IP 11–19 (S) jer na višem koherencijskom nivou predstavljaju retoričku *elaboraciju* 2. paragrafa (IP 6–10 (N)). Naime, *elaboracija* je, prema TRS, koherencijski odnos na osnovu kojeg se o tematskom elementu ili o situaciji pruža dodatna informacija, pa je u tom smislu razumljiva iteracija, odnosno specifikacija pomenutih antecedentnih referenata.

5. paragraf

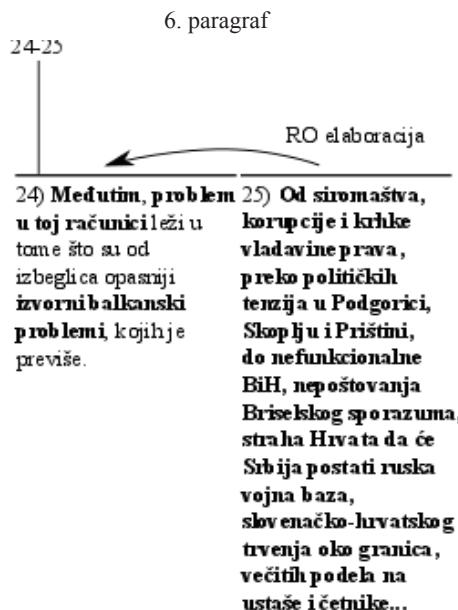

Dijagram 5: Nivoi koherencijskih veza i kohezivni referentni elementi u 5. paragrafu uvodnika "Rat Merkelove na Balkanu"

5. paragraf nalazi se na istom koherencijskom nivou teksta uvodnika sa 3. i 4. paragrafom, ali se kao koherentna struktura prema ovima nalazi u *kontrastnom* (RO) odnosu. To je jasno naznačeno frazeološkim diskursnim konektorom suprotnog značenja „S druge strane” kojim se upućuje na sadržaj paragrafa, retorički formalizovan sa 4 EP ili IP 20-23. I kao u slučaju sa referentnim elementom „upozorenje”, tako i leksema „poruka balkanskim liderima”, obrazložena dopunskom rečenicom „da ih Nemačka ima na oku i da ovog puta ne želi rat”, kojoj prethodi anaforski demonstrativ „ovo” („izjava nemačke kancelarke”), eksponira *simultanu retoričku iteraciju i interpretaciju* antecedenta „izjava nemačke kancelarke”. Semantičkim proširenjem početnog referenta na diskursnom planu tematizuje se 5. paragraf (EP 20 (N) – RO *preformulacija* – (S) IP 21–23): dok je „izjava nemačke kancelarke” za koalicione partnere i političke protivnike bila „upozorenje” koje sadrži „ratni” argument značenjski preinačen u „tešku političku artiljeriju”, za balkanske lidere „upozorenje” je „poruka”. Time se zapravo sadržaj „izjave” rekontekstualizuje na sledeći način: referent „Nemci ni po koju cenu ne žele da budu ponovo odgovorni za neki rat” iz 2. paragrafa „ratni” je argument jer prepostavlja domaću javnost, ali on na semantičkom planu korespondira sa referentnim elementom, dopunskom klauzom „da ih (balkanske lidere) Nemačka ima na oku i da ovog puta ne želi rat” (EP 20), kao i sa sadržajem IP 21–23, koji predstavlja njenu retoričku preformulaciju u skladu sa ilokucionom snagom kohezionog referentnog elementa „poruka”, kojim je interpretirana „izjava nemačke kancelarke”. Na taj se način semantika kohezionih referenata odgovara semantici koherencijskog odnosa između aktuelnih tekstualnih struktura-paragrafa:

(„upozorenje”, 1. paragraf – RO *opravdanje* – „teška politička artiljerija”, 2. paragraf + 3. i 4. paragraf) – RO *kontrast* – („upozorenje”, 1. paragraf – RO *opravdanje* – „poruka”, 5. paragraf);

IP 1–5 (N) – RO *opravdanje* – (S) IP 6–23 (IP 6–19 (N) – RO *kontrast* – (N) IP 20–23).

Dijagram 6: Nivoi koherencijskih veza i kohezivni referentni elementi u 6. paragrafu uvodnika "Rat Merkelove na Balkanu"

Zaključnim, 6. paragrafom (IP 24–25) modifikuje se prethodno iznesena elaboracija (priloški konektor „međutim”) na takav način što se konačnom komentatorskom procenom relativizuje tumačenje Merkelove izjave (IP 6–23 (N) – RO *destimulacija* – (S) IP 24–25). Indikatora tematske promene predstavlja referentni element „problem u toj računici” kojim se *uopšteno parafrazira* retoričko *opravdanje* (koherencija) za autorsku *premisu* da Merekelova „nije nepromišljeno iznela ovo uzmenirujuće upozorenje” koje zastupaju tematski referenti od 2. do 5. paragrafa. Međutim, i antecedent „izjava nemačke kancelarke” ostvaruje kohezivnu vezu sa aktuelnim referentnim elementom iz 6. paragrafa: „izjava nemačke kancelarke” ima politički kauzalitet i konsekvencu, predikciju i rezultat, pa stoga uspostavlja *metonimijsku* vezu sa pojmom koji je formalizovan leksemom „računica”. Konačno, upotrebatom ovog pojma i samo se tumačenje smisla Merkelove izjave modifikuje u njenom problemskom aspektu jer semantika leksema „računica” konotira konačnost, svršenu stvar, izvestan, siguran ishod. Zbog toga rematski deo EP 24, kao i EP 25, sadrže lekseme koji se odnose na sadržinski deo „izjave”, tj. potencijalne

„probleme” koji mogu biti opasniji po mir na Balkanu od zatvaranja nemačke granice. Navedene referentne stavke u EP 24 predstavljaju *hiponime za hiperonim*, „izvorni balkanski problemi”, te je stoga ovaj tip kohezivne veze paradigmata *hiponimijskog odnosa sa taksativnom komponentom*. Na koherencijskom planu, istovrsni delovi EP 25 u funkciji su semantičke specifikacije antecedenta „izvorni balkanski problemi” iz EP 24 (EP 24 (N) – RO *elaboracija* – (S) EP 25).

Zaključak

U prvoj instanci analize uvodnika „Rat Merkелove na Balkanu” ustanovljena je argumentska, binarna struktura shema *premisa:zaključak* motivisana pragmatičkom relacijom na najvišem koherencijskom nivou teksta, što opet odgovara opštem retoričkom stanovištu da su persuazivni diskursi intencionalno strukturirani. Međutim, isto je tako utvrđeno da na nižim koherencijskim nivoima preovladavaju ekspanzivne i semantičke relacije, što se dovodi u vezu sa tim da kod informaciono-eksplanativnih retoričkih tipova, kao vidova ekspozitornog diskursa koji je više tematski, leksička kohezija predstavlja dominantni strukturalni princip. Na osnovu takvih uvida u strukturu aktuelnog teksta, u 1. paragrafu je identifikovan najveći skor kohezione gustine (interne i eksterne kohezione veze po paragrafu), što je, opet, bila potvrda premise da žanr novinskog uvodnika, budući argumentativnim diskursnim tipom, u „glavi” sadrži autorsku *premisu* koja je u tekstu retorički potkrepljena (2–5 paragrafa), dok u *zaključku* iznosi konačno interpretativno stanovište (6. paragraf).

U drugoj instanci analize uočena je semantička korelacija između formalne i sadržinske zastupljenosti antecedentnih referenta na osnovu kohezionih kategorija *repeticije* ili *sistemske semantičke relacije* i prirode koherencijskog odnosa između tematizovanih diskursnih paragrafa u kojima se aktuelni referenti pojavljuju. Takođe je uočeno i da nominalizovani fatički glagoli „izjava”, „upozorenje”, „poruka”, „računica”⁷, kojima bi se kao referentnim kohezivnim elementima pre mogla pripisati interpersonalna funkcija održavanja kontinuiteta razgovora, u pisanom diskursu novinskog uvodnika omogućavaju nadrečeničnu koheziju, odnosno tematski kontinuitet i diskontinuitet aspektovan koherencijom na globalnom, diskursnom nivou.

Konačno, koristeći se praksom *teorije retoričke strukture, systemske funkcionalne lingvistike* i pristupa *jezika za posebne namene* stvoren je metodolski sinkretizam koji omogućava istraživanje konceptualnog međuodnosa kohezije i koherencije na širim teorijsko-metodološkim osnovama. Izborom takvog analitičkog pristupa umanjile su se ograničenosti statičkog definisanja aktuelnih tekstualnih koncepata po sebi i otvorile istraživačke perspektive za njihovo interaktivno sagledavanje u cilju opisivanja dinamičnosti zasebnih diskursa.

⁷ *Izjaviti, upozoriti, poručiti* jesu glagoli govorenja, a *računati*, koji semantički može obuhvatiti i *misliti, razumeti*, ali i *predvideti, planirati*, spada u glagole poimanja.

Literatura

- Berzlanovich, I. and G. Redeker (2011). A corpus-based investigation of coherence and lexical cohesion. *12th International Pragmatics Conference*. Manchester.
- Berzlanovich, I., Egg, M., Redeker, G. (2012). Coherence structure and lexical cohesion in expository and persuasive texts. In A. Benz, P. Kühnlein, M. Stede (Eds.), *Constraints in Discourse 3*. Benjamins New Series on Pragmatics and Beyond. Amsterdam: Benjamins. pp. 137–164.
- Berzlanovich, I. and G. Redeker (2012). Genre-dependent interaction of coherence and lexical cohesion in written discourse. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*. 8(1), pp. 183–208.
- Bhatia, V.K. (2005). “Generic patterns in promotional discourse”. In Persuasion across Genres, Halmari, H. and T. Virtanen (eds), 213–225. Amsterdam: John Benjamins.
- Biber, D., Connor, U., Upton, Th. (2007). *Discourse on the move*. Amsterdam: Benjamins.
- Halliday, M.A.K. and R. Hasan (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Halliday, M.A.K. and C.M. Matthiessen (2004). *Introduction to Functional Grammar*, 3rd edition, London: Edward Arnold.
- Haupt, J. (2010). Palpated, phonendoscoped, x-rayed and tomographed: The structure of science news in good shape. In R. Jancaríková (Ed.), *Interpretation of Meaning Across Discourses*, Masaryk University, pp.161–174.
- Hoey, M. (1991). *Patterns of Lexis in Text*. Oxford: Oxford University Press.
- Mann, W. C. and S. A. Thompson (1988). Rhetorical Structure Theory: Toward a functional theory of text organization. *Text*, 8 (3), 243–281.
- Polovina, V. (1987). *Leksičko-semantička kohezija u razgovornom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Polovina, V. (1999). Kohezija i koherencija. *Semantika i tekstlingvistika*. Beograd: Čigoja štampa, 147–171.
- Redeker, G. et al. (2012). *Multi-Layer Discourse Annotation of a Dutch Text Corpus*. http://saffron.insight-centre.org/lrec/person/gisela_redeker/
- Swales, J. M. (1990). *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Upton, Th. (2002). Understanding direct mail letters as a genre. *International Journal of Corpus Linguistics*, 7, pp. 65–85.

Ivan Trifunagić

CONCEPTUAL INTERRELATION OF COHESION AND COHERENCE IN THE TEXT OF A NEWSPAPER COMMENT

Summary: The paper aims to explain the semantic relation between cohesion and coherence in the text of a newspaper comment, starting from the premise that the theoretical and methodological approaches used for that purpose (*ESP*, Swales 1990; *RST*, Mann and Thompson 1988; *SFL*, Halliday 2004) emphasise different aspects of the contextual use of language, and that cohesion and coherence, therefore, represent specific conceptual components in discourse researches. The semantic and pragmatic aspect of the conceptual interdependence of cohesion and coherence is shown by a semantic analysis of the thematic elements of cohesion and the relations of coherence between the structures pragmatically relevant to a newspaper comment, which is primarily considered to be a type of argumentative discourse in this paper, but whose rhetorical structure also contains informational and explanatory elements.

Key words: cohesion, coherence, theme, element of reference, rhetorical relation.

Mariana Pitar

Université de l'Ouest de Timișoara

LA STRUCTURE MODULAIRE DU TEXTE PRESCRIPTIF. RÔLE ET MODALITÉS

Le texte prescriptif, appelé aussi injonctif ou procédural en fonction de la perspective envisagée, comprend quelques genres textuels bien connus, parmi lesquels la recette de cuisine et les modes d'emploi. Avec un parcours historique assez important, la recette de cuisine passe d'un texte compacte, mélangé à la narration, à un texte de plus en plus structuré, organisé en parties distinctes. D'une date plus récente, les modes d'emploi semblent être arrivés assez vite à une structure claire, organisée en modules, dont les informations sont transmises par deux codes sémiotiques - le texte et les images (dessins, schémas, symboles etc.). C'est ce type d'organisation textuelle modulaire que nous nous proposons de présenter dans notre communication. En nous appuyant sur l'exemple de ces deux genres mentionnés nous allons étudier la structure compositionnelle de ces textes qui est le reflet textuel de leur structure sous-jacente commune à tous les genres du texte prescriptif: objectif proposé –état initial – opérations – état final –objectif réalisé. Cette macrostructure textuelle organise le texte en modules, chacun avec un rôle précis sur les plans sémantiques, syntaxique et compositionnelle, manifestés à la surface textuelle d'une manière évidente.

Ce qui est aussi important c'est le fait que cette structure détermine le choix de certaines modalités, différentes au niveau de chaque module, qui s'expriment par des marqueurs de modalité qui passent du niveau linguistique (modes des verbes, valeur sémantique des mots etc.) au niveau extralinguistique (images, position du texte dans la page, symboles etc.). Nous allons les étudier en stricte liaison avec la structure modulaire de ce type de texte.

Mots-clés : texte prescriptif, texte injonctif, genre textuel, modalité, structure sous-jacente, macrostructure textuelle, recette de cuisine, mode d'emploi, modalité prescriptive

1. Présentation générale du texte prescriptif

Le texte *prescriptif*, connu surtout en linguistique comme texte *injonctif*, est un texte qui se différencie des autres types par des caractéristiques tout à fait particulières, surtout par son aspect pratique, par son but qui vise la réalisation d'une activité concrète. On peut ainsi considérer ce texte comme un intermédiaire sémiotique, une interface textuelle entre deux activités pratiques : une, réalisée par un auteur-connaisseur qui la transforme en texte et l'autre réalisée par le destinataire, selon les instructions données par l'intermédiaire du texte. Cette relation peut être représentée, d'un point de vue cognitif, par le schéma suivant :

auteur (encodeur de l'activité en texte) - **texte** - **destinataire** (décodeur du texte et réalisateur de l'activité)

Pour exprimer le caractère pratique spécifique de ce texte nous rappelons aussi la théorie de Bronckart (1997) qui classe les textes selon les mondes dont ils font partie. Il y a ainsi deux mondes, chacun donnant une catégorie spécifique de textes :

- le monde *ordinaire*, des hommes (ou le monde réel) ; selon ce critère il y a des textes de l'ordre *d'exposer* ;
- le monde *discursif* (ou le monde imaginaire) qui produit des textes de l'ordre de *raconter*.

Selon ces critères le texte injonctif fait partie des types de texte de l'ordre *d'exposer* et du monde *ordinaire*, ce qui exprime encore une fois son lien avec l'activité pratique et le monde réel. Cette caractéristique se reflète dans tous les aspects textuels spécifiques : réseau sémantique, lexico-grammatical, structure compositionnelle.

La définition la plus appropriée du texte injonctif nous semble celle de Vigner (apud J.M. Adam 1992 : 95) :

«... la représentation d'une transformation d'état que le lecteur aura à réaliser sur injonction du scripteur, transformation qui s'accomplira par le moyen d'un algorithme revêtant la forme d'activités gestuelles programmées selon une logique technique (et culturelle) donnée »

Cette définition renferme les aspects les plus importants du texte injonctif/prescriptif et renvoie au schéma cognitif présenté auparavant. Elle fait surgir les actants, l'acte de langage dominant (que nous allons analyser plus loin) et, le plus important, la forme d'algorithme, de programme du texte.

Une autre caractéristique spécifique à ce type de texte est donnée par la macrostructure particulière, une structure sous-jacente qui se manifeste à la surface et organise tous les composants de l'architecture textuelle. Nous allons analyser ce lien spécifique entre la structure sous-jacente et la structure de surface dans le sous-chapitre suivant.

2. Macrostructure textuelle sous-jacente et structure modulaire de surface

Dans l'application du concept de macrostructure nous sommes parti des ouvrages de Kintsch et Van Dijk (apud Coirier & alii 1996) en prenant en compte deux concepts : celui de *macrostructure/microstructure* et celui de *superstructure*. Ils définissent la *macrostructure* comme le sens global du texte (côté sémantique) et la *superstructure* comme la forme et l'organisation textuelle. Nous avons englobé dans notre concept de *macrostructure* ces deux aspects. La macrostructure est, donc, un schéma préexistant, présent dans la structure sous-jacente du texte et dans l'esprit des locuteurs et, en même temps, le plan d'organisation textuelle de surface.

Dans le texte prescriptif cette macrostructure a la forme suivante :

objectif proposé – stade initial - mode d'action - objectif réalisé

Ou, plus proche du contenu sémantique de ce type de texte :

objectif – matériel - suite d'actions à accomplir – résultat

Ce schéma fonctionne comme organisateur de la surface textuelle est détermine les éléments sémantiques, leur ordre et leurs relations, aussi que l'enchaînement, dans un ordre logique (et chronologique) des opérations.

On peut déjà observer ici une structuration modulaire du texte, chaque partie de cet enchaînement constituant un module avec des traits lexico-grammaticaux et modaux spécifiques, reflétés à tous les niveaux de l'organisation textuelle, que nous allons essayer de mettre en évidence dans l'analyse qui suit. À la macrostructure sous-jacente correspondent ainsi des modules d'organisation textuelle de surface. Cette structuration connaît des particularisations spécifiques en fonction du genre textuel de la manière suivante¹:

- ***La recette de cuisine :***

obtention d'un plat – ingrédients – opérations culinaires – plat obtenu

- ***Le mode d'emploi/ notice de montage***

mise en fonction/montage de l'appareil – parties composantes/pièces - opérations techniques - mise en fonction/montage

- ***Le guide touristique***

la destination proposée - point de départ - trajet suivi - point d'arrivée

- ***La règle de jeu***

gagner le jeu- le matériau- suite de règles-gagner le jeu

La structure modulaire reflétée au niveau de la surface textuelle est évidente, au-delà du spécifique de chaque genre. Elle est organisatrice de la structure compositionnelle du texte et de l'information.

Le premier module représente, d'une manière assez brève, le « sujet » du texte et en même temps place automatiquement le texte dans un genre précis. Il est représenté par le titre, assez souvent accompagné d'une image, surtout dans les recettes de cuisine. Le dernier module, *l'objectif atteint*, est représenté le plus souvent d'une manière non linguistique, par l'image de l'objet/appareil/produit obtenu ou par une phrase finale du texte qui a le rôle de conclure ce qui était développé dans le texte. L'objectif final est identique avec l'objectif proposé, représentés tous les deux parfois par la même image ce qui crée une circularité et une symétrie parfaite du texte. Assez souvent la réalisation de l'objectif est impliquée dans l'ordre des opérations et s'accomplit par l'achèvement de la dernière opération.

Le corps proprement du texte et formé par les modules qui représentent le *matériel* (les ingrédients ou les pièces/ les parties d'un appareil) et, surtout, les *opérations*.

Nous pouvons observer déjà un regroupement sémantique dans ces modules, marqué assez souvent par des titres, tels que : *ingrédients, parties composantes, description* pour le module des ingrédients et *préparation, mise en fonction, utilisation* pour celui des opérations. Ce type de présentation favorise une densité informationnelle qui caractérise ce type de texte.

1 Les genres textuels du texte injonctif sont considérés en général : la *recette de cuisine, les modes d'emploi, les guides touristiques et les règles de jeu*.

Les modules sont parfois organisés en sous-modules en fonction des dimensions du document qui va d'un schéma d'une page avec quelques explications jusqu'aux dimensions d'une brochure, surtout pour certains modes d'emploi. Dans ce cas, il y a des sous-chapitres qui peuvent reprendre le schéma d'organisation présenté plus haut ou qui peuvent développer seulement un de ces modules. Cet enchaînement modulaire représente aussi l'ordre des actions, ce qui se reflète surtout dans le module des opérations. Ici l'ordre logique et chronologique est très strict. Il y a deux types de progressions possibles : a) d'une opération à l'autre, dans un enchaînement linéaire (surtout dans les modes d'emploi ou les guides touristiques), ou b) par l'obtention des produits intermédiaires, selon les schémas suivants :

a) *Ingrédients ou parties composantes - opération₁ - opérations₂ - opération_n - produit final* (pour les recettes de cuisine et les modes d'emploi)

objectif final à atteindre - objectif₁ - chemin (trajet) à parcourir₁ - objectif₂ - trajet à parcourir₂ - objectif_n - trajet à parcourir_n - objectif final (pour les guides touristiques)

ou bien:

b) Ingrédients ou parties composantes - opération₁ - produit intermédiaire₁ - opérations₂ - produit intermédiaire₂ - opérations_n - produit intermédiaire_n - produit final

C'est justement cette organisation qui justifie la dénomination de texte *procédural*², car il a l'aspect d'un algorithme avec des procédures à suivre pour la réalisation d'un objectif.

Cette présentation textuelle organisée en modules, qui met en évidence, au niveau de surface, la structure sous-jacente du texte, est nouvelle si l'on pense surtout à la recette de cuisine et son développement diachronique sur lequel nous n'allons pas insister maintenant. C'est le résultat d'une expérience de rédaction de la part de l'auteur, mais aussi de la familiarisation du lecteur avec un type de texte, par le contact prolongé avec celui-ci, ce qui favorise la disparition de certains connecteurs textuels et, en général, la disparition de toute information superflue. C'est plutôt sous l'influence des modes d'emploi que la recette prend une forme très organisée avec la mise en évidence des modules qui la composent.

L'organisation en modules a le rôle de mettre en évidence la structure du texte, son organisation en paquets d'informations. De cette façon l'utilisateur se débrouille mieux dans la lecture et le décodage de l'information et dans la mise en pratique des instructions.

La différence entre un texte compact et un texte organisé a été analysée surtout par la linguistique cognitive³. Dans ce sens on remarque le fait que la structure modulaire permet, du point de vue cognitif, la réalisation des actions suivantes :

- La mise en relation des informations ;
- Le retour rapide vers les informations antérieures ;
- L'accès rapide à des paquets d'informations.

L'aspect visuel facilite le repérage physique de la structure modulaire du texte. Il y a plusieurs types de marqueurs graphiques qui aident à la mise en relief de la structure modulaire du texte. Ils peuvent être regroupés en deux grandes catégories (Pitar 2015):

2 Pour la différence entre texte *injonctif*, *prescriptif*, *procédural*, voir Pitar 2006, 2014.

3 À voir dans ce sens les articles de Heurley, 2001, Ganier & alii, 2001, Garcia-Debanc, 2001.

- Marqueurs qui montrent l'organisation de l'information et la distribution entre les modules ou la séparation de l'information obligatoire de l'information facultative (des espaces qui séparent les modules ; le regroupement du texte en colonnes ; l'encadrement du texte (en tableau) ; les titres accompagnés par des images ; la mise en évidence par des couleurs ou des caractères différents);

- Marqueurs qui organisent l'information à l'intérieur d'un module, surtout dans le module le plus important du point de vue de la quantité d'informations, celui des opérations (mise en évidence de chaque étape par les tirets, les points, la numérotation des opérations, des schémas, des dessins, des symboles).

Nous pouvons ainsi observer mieux la coïncidence entre la structure sous-jacente et la structure de surface à tous les niveaux, en tant que structure et en tant que contenu.

3. Structure modulaire et modalité

Dans l'analyse antérieure on a pu voir que les modules ont un certain contenu et une certaine fonction et regroupent les informations textuelles en les séparant du point de vue graphique. Nous allons voir maintenant comment ils organisent et distribuent les valeurs modales de ce type de texte.

On ne peut pas séparer les valeurs modales de l'acte de langage spécifique à chaque type de texte. L'acte de langage constitue un des critères principaux dans la classification des textes. Pour le texte prescritif, on considère d'habitude qu'il s'organise autour d'un acte de langage *injonctif* du type:

Dire / demander à quelqu'un comment/ de faire quelque chose

Celui-ci peut être présenté, d'une manière plus formelle et, en même temps, plus détaillée, sous cette forme :

[a] dit à [b] comment faire pour obtenir [x] en partant de [y]

Cet acte de langage renferme les éléments composants de la structure sous-jacente - qui sont bien visibles - et fait apparaître les actants. Cette phrase se lit de la manière suivante :

[a] et [b] - auteur et destinataire/ utilisateur

X - objectif final

Y - les ingrédients

Comment faire pour- les actions, le chemin actionnel à suivre

Il faut remarquer le lien qui existe toujours entre l'acte de langage et la modalité, car tous les deux expriment la place et le rôle des locuteurs dans le texte et les relations qui s'établissent entre eux et avec le texte.

Il y a, dans le cadre du texte prescritif, deux mots clé qui nuancent les relations entre les deux actants : *dire* et *faire*. Ce sont des verbes hyperonymes, du point de vue sémantique, qui se précisent dans le cas de chaque genre de la manière suivante :

Faire

La recette de cuisine - préparer, cuisiner

Le mode d'emploi - employer, assembler

Les guides touristiques - suivre un chemin

La règle de jeu - déplacer les pièces

Dire

Dans le cadre des actes de paroles directifs, ce verbe connaît les nuances suivantes : *ordonner, recommander, expliquer, informer, conseiller* qui apparaissent dans tous les genres.

Pourtant, ce qui prédomine dans tous les textes de ce type, c'est l'acte de *dire comment faire* qui fait surgir une modalité spécifique à ce type de texte : la modalité *prescriptive*. Elle forme le canevas sur lequel se moulent toutes les autres modalités. Bien que très proche de la valeur modale 0, elle contient pourtant l'expression d'une position d'autorité ou, au moins, de spécialiste, de la part de l'auteur qui, à partir de cette position, prescrit les actions et leur enchaînement correct pour le succès de leur réalisation. Ce n'est qu'en admettant cette modalité qu'on peut expliquer les mêmes valeurs des modes verbaux différents tels que *l'impératif, l'infinitif, l'indicatif présent ou futur* qui prédomine dans tous les genres de ce type de texte.

En voici trois séries d'exemples qui prouvent la manifestation de la même valeur *prescriptive* de ces modes verbaux dans des genres différents du texte procédural: *la recette de cuisine, le mode d'emploi et la règle de jeu*:

Recette de cuisine

Rincer les champignons sous le robinet. (infinitif)

Prenez du veau et de la graisse de boeuf et *hachez* finement tout ensemble. (impératif)

Quand la viande est bien cuite *on ajoute* du vin. (indicatif présent)

Quand la partie que vous voudrez mettre en pâte sera bien lavée vous la *larderez* de chair d'anguille... vous la *piquerez* de girofle, vous *l'étendrez* sur une pâte bien épaisse... (indicatif futur)

Mode d'emploi

Faire glisser le curseur du volet protège-objectif jusqu'à la position complètement ouverte pour débloquer l'obturateur. (infinitif)

Introduisez l'entraîneur dans le trou du disque et *tournez* jusqu'en position de verrouillage. (impératif)

Règle de jeu

Posez la carte de départ au milieu de la table, côté recto visible. Ensuite *mélangez* les cartes de paysage, *formez* plusieurs piles et *posez*-les sur la table, face cachée, de manière à ce que chaque joueur puisse piocher facilement des cartes. (impératif)

Mettre les 36 jetons à l'envers et les *mélanger*. (infinitif)

C'est cette modalité dominante qui justifie la dénomination de texte *prescriptif* que nous avons choisi dans ce cas et qui fonctionne en parallèle avec les autres dénominations.

tions - texte *injonctif* ou texte *procédural*. Dans le texte prescriptif la structure modulaire spécifique constitue une grille de décodage des différentes nuances modales des verbes et aussi des forces illocutoires.

Chacun des modules présentés contient ses propres modalités, toujours les mêmes. Ainsi le module *matériel*, que ce soit la liste des ingrédients ou la description/présentation d'un appareil, a une modalité 0, neutre. Le module *opérations à suivre* renferme, grossièrement, la modalité *prescriptive*, car l'auteur indique *comment faire*, quelles sont les opérations et leur ordre. Si l'auteur veut modulariser, nuancer le « comment » faire, cela fait surgir dans le texte des modalisateurs qui sont séparés du texte prescriptif proprement-dit dans un nouveau module dont le rôle et celui d'exprimer les différentes injonctions, un module qui s'ajoute aux modules déjà présentés.

De cette façon nous séparons radicalement cette nuance de l'injonctif de la modalité injonctive proprement-dite. Selon Carmen Stoean (1999), la prescription relève d'un conflit entre le *devoir faire* du locuteur et le vouloir *ne pas faire* de l'interlocuteur. Nous considérons que dans ce type de texte ce conflit est annulé par une concordance entre le vouloir des deux actants. Le trait d'autorité du locuteur n'est plus équivalent à une manipulation. Le locuteur est un spécialiste, et son autorité provient des connaissances supplémentaires par rapport à l'interlocuteur/utilisateur qui applique volontiers les indications, les prescriptions du spécialiste. Il s'agit donc d'une collaboration et non pas d'une autorité coercitive.

Nous devons faire encore quelques précisions sur la distinction entre *injonctif* et *prescriptif*. Le *prescriptif* apparaît dans la plupart des ouvrages comme une nuance ou un sous-type des actes de langage directifs et comme une dénomination du type de texte injonctif pour certains auteurs (Adam 2001). Si une phrase déclarative ou assertive est supposée neutre du point de vu pragmatique, de la force illocutoire, la phrase prescriptive se trouve entre une modalité 0 et une injonction très faible (Pitar 2010, 2014). Dans ce texte, écrit par excellence, le prescriptif est le résultat d'une interaction sociale *in absentia*. L'action prescrite est obligatoire, mais la relation entre les deux locuteurs est plus spéciale. L'auteur ne s'implique pas du point de vue émotionnel, il ne recommande pas, n'ordonne pas et ne demande pas, il *prescrit*, ce qui instaure une relation entre un spécialiste qui *sait* et un public qui *veut apprendre*, tous les deux ayant un même but commun : la réalisation correcte de l'action.

Les rubriques injonctives sont marquées, elles aussi, par des graphismes qui les séparent du reste du texte et qui marquent l'intensité de l'injonction. Parmi ces marqueurs, le plus important est le titre qui nous permet ainsi d'établir l'importance accordée à ces mises en garde, leurs fonctions et leur intensité. Voilà les titres les plus fréquents rangés selon le degré d'intensité de l'injonction :

Conseils

Recommandations

Précautions/ attention

Consignes de sécurité

Avertissements

Interdictions/ danger

Le titre transfère sa valeur injonctive à tout le texte du module qui, de cette façon, n'a pas besoin toujours d'un marquage supplémentaire au niveau des modes verbaux. Pourtant, l'injonction est renforcée par d'autres marqueurs telles que :

- Le sémantisme des mots : *Conseiller, recommander, interdire, faire attention, perdre, éviter, devoir, falloir etc.* ;
- La forme négative des verbes ;
- Le temps et le mode verbaux : infinitif, impératif (à valeurs injonctives) ;
- Des symboles !, X ☠

Les mêmes modes et temps verbaux, tels que l'infinitif, l'impératif, l'indicatif présent ou futur, acquièrent, dans le cadre de ce module, une force illocutoire plus forte.

On peut affirmer ainsi que le type de module et l'organisation modulaire confèrent une grille de décodage non seulement sémantique, mais aussi modale.

Voici quelques exemples de tels modules :

Avertissement!

L'étape suivante supprime toutes les données enregistrées dans la mémoire du CSF. Soyez absolument sûr de bien vouloir supprimer toutes les données avant de continuer.

Avertissement de sécurité

N'utilisez l'appareil que pour préparer des repas, jamais en tant que chauffage. Maintenez toujours les enfants éloignés.

Attention!

Toutes les données enregistrées sont perdues si vous enlevez les piles principales et la pile de secours en même temps.

Précautions générales

Assurez-vous que la face positive (+) de chaque pile est dirigée dans le bon sens. Evitez les chocs et les changements subits de température

Recommandations :

Nous recommandons de ranger les aliments de la manière suivante: Dans le compartiment congélateur: produits surgelés, glaçons, glaces alimentaires. Dans le bac à légumes : légumes, salades, fruits.

Le texte peut contenir un seul module injonctif qui se rapporte au texte en général, ou plusieurs qui peuvent accompagner chaque opération ou peuvent avoir des objectifs différents. Le nombre et le contenu des rubriques injonctives sont différents en fonction du genre. Dans la recette de cuisine ce sont plutôt les conseils qui font l'objet d'un module séparé. En revanche, les modes d'emploi et les notices de montage sont les plus riches en avertissements et mises en garde de toutes sortes, car les opérations à accomplir supposent des précautions supplémentaires. Si la préparation d'un plat est une activité quotidienne à la portée de tout le monde, la manipulation d'un appareil, parfois inconnu, suppose une attention particulière de la part de l'utilisateur et des précautions à prendre quant au contenu du texte de la part de l'auteur/ producteur.

Pour résumer, on peut dire que dans un texte prescriptif organisé il y a trois grandes parties avec des modalités différentes :

- énumération des produits ou des pièces composantes (description de l'appareil)
- modalité 0 ;

- indication des opérations –modalité *prescriptive*;
- des précautions et des avertissements – modalités *injonctives* de degrés de forces et valeurs différents.

Malgré l'importance de l'information qui vise la mise en garde du lecteur, le texte disparaît parfois en faveur de l'image ou des symboles. On peut considérer que certains symboles sont plus aptes à exprimer le danger possible. C'est pourquoi ils accompagnent le texte ou même le remplace.

Conclusion

Comme on l'a pu observer, les genres du texte prescriptif sont des genres très organisés du point de vue de l'architecture textuelle. Cette structuration est due à un schéma sous-jacent organisateur de la surface textuelle qui soutient – d'une manière plus ou moins consciente de la part des locuteurs - tous les types de texte. La structure de surface, très organisée et très marquée dans le cas du texte prescriptif, est due en premier lieu au caractère pratique du texte, mais aussi à son prolifération et multiplication. Comme intermédiaire entre deux actions, le texte a comme but une présentation très claire des actions à accomplir et des précautions à prendre. À cette fin, tous les moyens sont employés : texte, images, dessins, schéma, place dans la page etc. Il y a, d'une part, l'effort de l'auteur de faire comprendre le message du texte, car aucune interprétation subjective n'est pas admissible, d'où un sens univoque, l'élimination de la polysémie etc. D'autre part, le destinataire/utilisateur doit savoir se débrouiller dans le texte et décoder d'une manière correcte les informations transmises. Chaque module lui transmet un certain type d'information aussi que la manière de décodage de cette information. Il s'agit, des deux côtés, d'une expérience de rédaction/lecture du texte. Comme on l'a vu, l'organisation modulaire du texte est l'expression de cette expérience et joue un rôle essentiel dans la compréhension.

En guise de point final, nous allons présenter le rôle du schéma organisateur du texte selon les chercheurs de la linguistique cognitive (Coirier et alii., 1996). Celui-ci :

- assure la cohérence du texte et la réalisation des inférences nécessaires pour le décodage de l'information ;
- établit le degré d'importance de l'information ;
- permet au lecteur d'anticiper l'organisation ultérieure du texte ;
- offre un repérage rapide des paquets d'information.

Le texte prescriptif continue d'ailleurs de former l'objet d'étude des linguistes, surtout du point de vue cognitif.

Références:

- Adam, J.M. (1992). *Les textes: Types et Prototypes. Récit, description, argumentation, explication et dialogue*, Paris, Nathan.
- Adam, J.M. (2001). Entre conseil et consigne: les genres d'incitation à l'action. In : *Pratiques* 11/112, 7-38.
- Bronckart J.-P. (1997). *Activité langagière, textes et discours*, Lausanne-Paris, Delachaux et Niestlé.

- Coirier P., Gaonac'h D., Passerault J.-M. (1996). *Psycholinguistique textuelle, Approche cognitive de la compréhension et de la production des textes*, Armand Colin, Paris.
- Ganier, F. et alii. (2001). Discours procédural et activités mentales : de la compréhension d'instructions complexes à la planification de l'action. In : *Langages* 141, 47-64.
- Garcia-Debanc, C. (2001). L'étude des discours procéduraux aujourd'hui : travaux linguistiques et psycholinguistiques. In : *Langages* 141, 3-18.
- Heurley, L. (2001). Du langage à l'action : le fonctionnement des textes procéduraux. In : *Langages* 141, 64-79.
- Pitar, M. (2006). Text și textualitate: două concepte definitorii ale gramaticii textuale. In: *Comunicare profesională și traductologie, Lucrările conferinței internaționale*, 25-26 Septembrie 2003, Timișoara, România, Ed. Orizonturi Universitare, Timișoara, 2004, 141-147.
- Pitar, M. (2010). Type de texte et modalité. Le cas du texte injonctif. In : *Actes du XXV e Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes (Innsbruck 3-8 septembrie 2007)*, tome V, Ed. De Gruyter, Berlin, 503-513.
- Pitar, M. (2014), *Textul injonctiv. Repere teoretice*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Timișoara, Excelsior Art.
- Pitar, M. (2015). *Marqueurs de décodage dans la compréhension des genres textuels. Le cas des modes d'emploi*. In : *Discours en présence. Hommage à Liana Pop*, Presa universitară clujeană, Cluj, 2015, 109-123.
- Stoean, C.S. (1999), *Temps, modes et actes de paroles*, București, Ed Fundației « România de mâine».

Мариана Питар

МОДУЛАРНА СТРУКТУРА ПРЕСКРИПТИВНОГ ТЕКСТА - УЛОГА И МОДАЛИТЕТИ

Сажетак: Прескриптиван текст, назван и текст-налог или процедурални, у зависности од прихваћене перспективе, садржи неколико познатих жанрова, укључујући и кухињске рецепте и начин употребе.

Имајући веома значајну историјску подлогу, кухињски рецепт прелази из компактног текста, помешан са наративним елементима, у боље структуриран текст, са посебним деловима. Новија употреба дошла је веома брзо до чисте структуре, организоване у модулима, тако да се информација преноси путем два семиотичка кода: текста и слике. Циљ овог рада јесте да представи овај тип организације модуларног текста и његовог дејства на структуру текста и укључених модула. Користећи пример две жанровске методе, анализираћемо композициону структуру текста, као структуре заједничке свим жанровима прескриптивног текста:

Предложени циљ – почетно станове – процес – крај – достигнућа.

Ова текстуална макроструктура организује текст у модулима, сваки са специфичном улогом у семантици, синтаксиси и композицији, изражавајући јасно садржину текста.

Занимљива је чињеница да ова структура одређује избор одређених начина, различитих за сваки модул, који је изражен кроз специфичне језичке нивое (глаголски начин, семантичко значење речи итд.) на екстрајезички (слике, симболи, позиција текста на страни итд.). Ми ћemo проучавати ове знаке у вези са модуларном структуром текста.

Nikolina Zobenica
Filozofski fakultet
Univerzitet u Novom Sadu

KATEGORIZACIJA TEKSTA ŠKOLA ČAROBNJAŠTVA MIHAELA ENDEA

Sažetak: U nastojanju da se nepregledno mnoštvo tekstova grupiše prema zajedničkim osobinama, nastale su različite kategorizacije tekstova, pri čemu je ključni kriterijum uglavnom funkcija teksta. Tekstualna lingvistika pri tome polazi, s jedne strane, deduktivno, teoretski, kada razlikuje različite tipove tekstova (nem. *Texttypen*), ali i induktivno, empirijski, kada pravi razliku između brojnih vrsta tekstova (nem. *Textsorten*). Ove dve vrste kategorizacija, tipologizacija i klasifikacija tekstova (nem. *Texttypologie*, *Textklassifikation*) dopunjaju se i primenjuju na sve vrste tekstova osim na književne. Teorija književnosti je razvila svoje sopstvene kriterijume za kategorizaciju tekstova i uglavnom literarne tekstove razvrstava u književne rodove i vrste. Međutim, postoji čitavo mnoštvo tekstova koja tradicionalna nauka o književnosti ne „priznaje“ kao umetničke tvorevine, već ih, na primer, ubraja u upotrebnu literaturu, i odriče im estetske vrednosti. Tako i dečija književnost spada u one žanrove koji uglavnom ne ulaze u kanon i koji se ne razmatraju sa estetskog stanovišta.

Škola čarobnjaštva Mihaela Endea (1929-1995), jednog od najpoznatijih nemačkih autora književnosti za decu i mlade 20. veka, može da se odredi kao fantastična priča za decu, dakle, kao kraće epsko delo pisano za specifičnu publiku i sa jasno izraženom funkcijom i svrhom (zabava i pouka), te se iz tog razloga ne ubraja u umetničku, već u upotrebnu književnost. U ovom radu se postavlja pitanje opravdanosti i kriterijuma takve kategorizacije, a radi potpunosti i validnosti rezultata, analiza će biti sprovedena sa stanovišta lingvistike teksta – koja se prevashodno bavi upotrebnim tekstovima, kao i sa stanovišta teorije žanrova – koja se bavi literarnim tekstovima.

Ključne reči: kategorizacija, tekst, dečija književnost, Mihael Ende, Škola čarobnjaštva.

1. Dečija književnost i Škola čarobnjaštva

Dečija književnost može u najširem smislu da obuhvata i fikcionalna i nefikcionalna dela. Njena centralna odlika je akomodacija (prilagođenost), jer ona mora da bude prilagođena jezičkim, kognitivnim i literarnim kompetencijama uzrasne grupe (Schweikle 2007: 379-380). Otuda se definije kao upotrebnna književnost pisana za određenu grupu (Weinkaufff; Glasenapp 2010: 204), sa jasno postavljenim ciljem – da pouči i/ili da zabavi. Iz tog razloga se mnoga njena ostvarenja stvarstavaju u didaktičku i zabavnu književnost, jer joj je osnovni cilj da ponudi neku vrstu obrazovne građe u domenu sadržaja i stila, ali i da pruži etički primer i pedagošku pouku (Popović 2010: 125). Otuda

je isključuju književni teoretičari koji smatraju da književnost treba da bude svrha sama sebi, a ne da stoji u službi nekog vanliterarnog cilja.

Otuda u okviru nemačke nauke o književnosti knjige za decu i mlade tradicionalno imaju marginalizovan položaj, uglavnom nisu deo kanona (osim bajki braće Grim), iako se u novije vreme pojavljuju i estetski zahtevna dela pripovedne književnosti za decu i mlade (Hurrelmann 2006: 140-141). Međutim, predrasude prema dečijoj književnosti su duboko ukorenjene. Sve do kraja 19. veka ona se u Nemačkoj smatrala deficitarnom i čak opasnom za vaspitanje dece. Tek krajem 1960-ih je postala prihvaćena kao deo kulturnog pamćenja i značajan doprinos koherentnosti kulture, a početkom 1970-ih je ušla u učionice i postala deo nastavnog programa (Abraham; Kepser 2006: 60). U isto vreme se na internacionalnom nivou (Beč–Minhen–Štokholm) razvila diskusija sa težištem na kritici prevoda dečije književnosti i pokušajima da se utvrde norme književnosti za decu i mlade. Krajem dvadesetog veka su za predstavnike deskriptivnih prevodilačkih studija (Tel Aviv–Istanbul–Tampere–Frankfurt/ Lineberg) te norme postale predmet analize, sa težištem na proučavanju posebnih uslova dečije komunikacije. Postepeno se razvila i uporedna nauka o dečijoj književnosti u okviru koje se sve više pažnje posvećuje i fenomenu prevođenja (Weinkauff; Glasenapp 2010: 204-205). Međutim, iako se na prelazu vekova postepeno etabliralo proučavanje sistema književnosti za decu i mlade, tradicionalna germanistika je takvim poljima posebnog istraživanja dugo poklanjala malo pažnje (Abraham; Kepser 2006: 61). Postavlja se pitanje da li je takav stav prema dečijoj književnosti zaista opravдан.

Glavna odlika književnosti za decu i mlade jeste jednostavnost. To se uopšteno odnosi na jednostavan jezik, dakle, kratke rečenice i izbor reči koji nije zahtevan. Osim toga, dečija književnost treba da bude orijentisana na radnju, odnosno da se ne koncentriše na misli i refleksije, već pre svega na postupke likova. Jednostavnija je za čitanje, a priča se simplificuje i mnoštvom dijaloga. Kako bi se čitalac mogao lakše uživeti u lik protagonistе, on treba da bude otprilike istog uzrasta. Na kraju, za decu i mlade je lakše da čitaju priče koje im odgovaraju po temi, te su prijateljstvo, rastanak, avantura, porodica, škola, prva iskustva u ljubavi odgovarajuće teme. Međutim, neki *jednostavno* izjednačavaju sa *trivijalno*, odnosno sa *plitko, površno, ne-umetničko*. U ovom značenju se *jednostavno* koristi s omalovažavanjem, a dečija književnost se izjednačava sa trivijalom. Isto tako, uvek iznova se naglašava da je dečija književnosti bliska jednostavnom, neobrazovanim narodu, što je tačno za veliki broj tekstova dečije književnosti. Uprkos tome, ne treba na osnovu pojedinih primera da se izvode opšti zaključci o ovoj književnosti, jer ima i mnogo tekstova dečije književnosti koji su literarno zahtevni. Kod takvih dela se ističe i zahteva jednostavnost kao odlika vredna hvale, jer se ona ne odnosi na trivijalnost i plitkost, već na sposobnost pisaca da kompleksne, dakle, teške i višeslojne sadržaje učine očiglednim. Upravo zato što je književnost za decu i mlade napisana tako jednostavno i već je deca mogu razumeti, ona je prigodna da približi teške teme i sadržaje. Takva jednostavnost se postiže upotrebom slikovitog jezika, jer se na taj način štedi mnogo reči i čitaoci je shvataju bez teškoća, uglavnom intuitivno. Osim toga, slike u tekstu znače više od onoga što predstavljaju i ukazuju na nešto uopšteno. Važno je, naravno, da su dobro odabrane i predstavljene na odgovarajući način ili će inače promašiti dejstvo. Drugo sredstvo za pojednostavljinjanje je stilizovanje teme, svođenje na suštinske crte i pojednostavljinjanje. Time što se tekst gradi sa malo pravila, takođe se simplificuje. To je slučaj kod mnogih dečijih pesama ili pesama za pevanje, kod kojih se ponavljanjem

istog stiha mogu naučiti jezička pravila. Na kraju, jednostavnost se postiže upotrebom izvesnih obrazaca iz drugih žanrova, kao što su, na primer, bajke (Kautt 2012). Očigledno je da ovaj „jednostavan“ stil dečije književnosti ne proizlazi iz neznanja i odsustva talenta pisaca, već je rezultat brižljivog planiranja i uloženog truda radi ostvarivanja kontakta sa „prepostavljenim čitaocem“ (Opačić 2015: 19), kome je delo i namenjeno.

Svi obrasci, pravila, slike i stilizacija u dečjoj književnosti se lakše razumeju nego u književnosti za odrasle, ali su po svojoj suštini jednakost postavljeni. Iz tog razloga jednostavna književnost, ne trivijalna, već literarno zahtevna književnost za decu i mlade, razvija sposobnost dece da uopšteno razumeju i rastumače književnost u njenim osnovnim formama i strukturama. U tom smislu se dečija književnost ne razlikuje od književnosti za odrasle po svojoj suštini, već u stepenu očiglednosti. Otuda ne postoji stil karakterističan samo za književnost za decu i mlade, već svi žanrovi koji se pojavljuju u književnosti za odrasle mogu načelno da budu preuzeti i u književnost za mlađe uzraste (Kautt 2012). Kvalitet tekstova ne zavisi od toga kome su ti tekstovi namenjeni nego od talenta njihovih autora, koji jednakost varira i u književnosti za odrasle kao i u književnosti za decu.

Budući da ostaje otvoreno pitanje da li je dečija književnost zaista „prava“ književnost ili je upotrebljena, zabavna ili didaktička književnost, prvo bi trebalo utvrditi kriterijume kategorizacije teksta sa stanovišta lingvistike teksta, koja se bavi upotrebnim vrstama tekstova, zatim sa stanovišta nauke o književnosti, koja se koncentriše prevashodno na umetničke tekstove, kako bi se oni mogli primeniti prilikom analize pojedinih dela, budući da je svaki tekst drugačiji i ima težište na različitim aspektima dečije književnosti (praktična primena, pouka, zabava). U tu svrhu je za potrebe ovog rada odabran tekst *Škola čarobnjaštva* Mihaela Endea.

Škola čarobnjaštva je pripovetka u okviru istoimene Endeove zbirke koja je poshumno objavljena 1999. godine. Iz retrospektive pripovedača u prvom licu opisano je školovanje brata i sestre u školi čarobnjaštva u Carstvu želja. Pripovedač je odrasla muška osoba, pisac, i lično je prisustvovao pojedinim časovima u školi, a kad bi otiašao na neko od svojih putovanja, ispričali bi mu šta se desilo u njegovom odsustvu. Kad se nje-govo posmatranje primaklo kraju, profesor Srebro, nastavnik koji je poučavao blizance Mug i Amali, zamolio ga je da u svom „izveštaju“ (Ende 2010: 33) u svojstvu posmatrača nastave opiše samo ono *šta* su deca izvodila, a ne i *kako* su čarala. Na kraju nema eksplicitne pouke, već se priča završava tvrdnjom pripovedača da sâm nije nikada naučio da čara, a i da on i nije iz Carstva želja, pa mu to ne bi ni pošlo za rukom (Ende 2010: 44).

Kratak opis sadržine daje uvid u osnovne karakteristike dela: glavni likovi su deca, tekst je protkan zabavnim, smešnim i poučnim scenama i situacijama, a cela radnja je smeštena u svet mašte. Način pripovedanja treba da doprine autentičnosti, pripoveda se iz sopstvenog iskustva, iz retrospektive odraslog posmatrača i autora „izveštaja“. Jezik je jednostavan, tekst obiluje dijalozima i brojnim slikovitim izrazima. Prema svim odlikama ova priča spada u dečiju književnost, pri čemu su prisutni elementi upotrebljene, poučne i zabavne književnosti.

2.Kategorizacija tekstova

Kategorizacija nepreglednog mnoštva tekstova nije nimalo jednostavna. Tekstovi se u toj meri razlikuju i prema formi, i prema sadržaju, i prema nameni, kao i mesto i vremenu nastanka, da je vrlo teško uspostaviti jedinstvenu kategorizaciju. Osim toga,

polazišta naučnih disciplina koje se bave tekstovima takođe se u velikoj meri razlikuju prema aspektima koje proučavaju i metodama koje koriste, kao i ciljevima istraživanja.

Najšira podela tekstova jeste na poetske i upotreбne, na fikcionalne i nefikcionalne (Schoenke 2010). Fikcionalnim, poetskim tekstovima se bavi nauka o književnosti, dok se nefikcionalnim, odnosno upotrebnim tekstovima bavi lingvistika teksta.

Sa stanovišta textualne lingvistike tekstovi se grupišu u različite tipove (nem. *Texttypen*), vrste (nem. *Textsorten*), klase (nem. *Textklassen*), dok teorija žanrova u okviru nauke o književnosti književne tekstove deli na rodove i vrste, odnosno žanrove (nem. *Gattungen*). Najopštiji klasifikacioni ideo u bilo kojoj oblasti znanja predstavlja „kategorija“¹, koja može da označava klasu, najopštiji pojam, vrstu, red, rod, tip (Vujaklija 2006: 398). U nauci se kategorizacija odnosi na pokušaj grupisanja velikog broja elemenata koja imaju ista obeležja (Stangl 2012), te se taj pojam nameće kao nadređeni za sve vrste podela, i klasifikacije i tipologije.

Budući da se dečija književnost svrstava i u jednu i u drugu grupu tekstova, u ovom radu se analizira tekst i sa stanovišta lingvistike, ali i teorije književnosti, tako da „kategorija“, kao najširi pojam obuhvata sve te različite vrste grupisanja tekstova prema njihovim zajedničkim obeležjima. Cilj je da se utvrdi da li tekst *Škola čarobnjaštva* kao predstavnik dečije književnost spada u upotrebnu, nefikcionalnu, ili poetsku, fikcionalnu vrstu tekstova.

3.Kategorizacija tekstova sa lingvističkog stanovišta

Kad je reč o tekstovima, textualna lingvistika razlikuje različite tipove kategorizacija. Klasifikacija tekstova u vrste (nem. *Textsortenklassifizierung*) predstavlja područje lingvistike teksta u kojem se klasificuju autentični tekstovi, te se može obeležiti kao svakodnevna klasifikacija. Po pravilu je osnovni kriterijum funkcija teksta, te osnivači textualne lingvistike, Bogrand i Dresler (Beaugrande/Dressler 1981: 190) prema tome razlikuju deskriptivne, narativne i argumentativne tekstove. Tipologija tekstova (nem. *Texttypologie*) je područje teorije teksta u kojem se istražuju preduslovi i mogućnosti objašnjenja i kriterijumi za klasifikaciju vrste tekstova. Predstavlja polazište za sistematska i teoretski fundirana objašnjenja o funkciji tekstova u komunikaciji (Schoenke 2010). Iako se obe vrste kategorizacije zasnivaju na funkciji teksta, prva polazi od samih tekstova, od pojedinačnog ka opštem (induktivno), a druga od opšteg ka posebnog, od funkcije tekstova ka pojedinim tekstovima (deduktivno).

Ne postoji jedna široko prihvaćena kategorizacija tekstova i taj domen textualne lingvistike još uvek nije u dovoljnoj meri razvijen. Zbog nedostatka empirijskih proučavanja u okviru textualne tipologije postoje dileme. Metodološki razlozi dodatno doprinose pometnji – neki polaze od klasifikacija tekstova (vrste i klase tekstova), a drugi od teorijski zasnovane kategorije (tipovi tekstova) ka naučnoj klasifikaciji. Isto tako, i

1 Temelje joj je postavio Aristotel koji razlikuje deset osnovnih kategorija: bivstvo (celovito, jedno, bez suprotnosti), količinu (deljivo, neprekidno), kakvoću (sposobnosti i stanja), to prema-nečemu (pripada drugom ili se vezuje za njega), gde (mesto), kada (vreme), položaj (npr. stajati, sedeti), posed (imati, npr. obuven, naoružan), tvorene (delanje, npr. seći, paliti) i trpljenje (npr. biti sećen, sagorevati). Prvo bivstvo je nedeljivo i jedno, celovito (npr. čovek ili kon), i njemu se pripisuju sve druge kategorije, uključujući i drugo bivstvo, odnosno rodove i vrste (Aristotel 2008: 7-34).

kriteriji za tipologije tekstova su se menjali: prvo su bili gramatički, ali se pokazalo da nisu dovoljni, pa su zamenjeni pristupom orijentisanim na komunikaciju (Vater 2001: 157-160). Dakle, potrebno je više empirijskih istraživanja, ujednačenje metodološkog postupka i kriterijuma kategorizacije upotrebnih tekstova.

Upotreбni tekstovi (nem. *Gebrauchstexte*) se posmatraju u opoziciji prema književnim tekstovima (nem. *literarische Texte*) i definišu se kao društveno normirane kompleksne šeme radnje koje stoe na raspolaganju govornicima nekog jezika. Iako postoji nekoliko kategorizacija (npr. Helbig, Sandig), one se smatraju neadekvatnim upravo zbog heterogenih kriterijuma. Fater ističe da jezički (tekstualno gramatički) kriterijumi nisu dovoljni za klasifikaciju, kao ni čisto funkcionalna podela. Nesistematična klasifikacija koja počiva na slučajnom izboru ne može biti dovoljno pouzdana. On smatra da klasifikacija treba da obuhvata komunikativne funkcije, komunikativne situacije, strukturu teksta i tipične jezičke odlike (Vater 2001: 161-181). Iako je mišljenja da gramatički kriterijumi nisu dovoljni za kategorizaciju, Fater ih ne isključuje, već ih dopunjuje drugim kriterijumima, u prvom redu komunikativnim funkcijama.

Komunikativne funkcije ili funkcije teksta počivaju na teoriji govornih činova² (J. L. Austin, J. R. Searle, D. Wunderlich i dr.) i na nameri pošiljaoca poruke da na neki način deluje na primaoca. Svaki govorni čin sadrži ilokutivni deo, koji označava tip gorovne radnje, i propozicioni deo, sadržaj same radnje. Upotrebom različitih jezičkih, odnosno gramatičkih sredstava označava se određeni tip gorovne radnje, kao što su eksplisitne performativne formule, tip rečenice (upitna, izjavna, zahtevna), rečce, propozicionalni sadržaj. Međutim, svaka radnja je smeštena u doređeni kontekst ili situaciju, tako da se uvek moraju uzeti u obzir i indikatori konteksta (Brinker 2005: 88-97). Tekst nije sam sebi svrha, gramatička sredstva se biraju i koriste s određenim razlogom i namenom, te je i stoga funkcija teksta i ključan kriterijum prilikom kategorizacije.

3.1. Tekstualne funkcije

Funkcija teksta se odnosi na komunikativnu nameru pošiljaoca koja se iskazuje u tekstu upotrebom određenih konvencionalno važećih sredstava koji su utvrđeni i obavezujući u komunikativnoj zajednici. Odgovara pojmu ilokutivnog čina i spaja intencionalni i konvencionalni aspekt jezičke radnje. Funkcija teksta ne mora da se poklapa ni sa pravom namerom, „tajnom intencijom“ govornika, kao ni sa dejstvom teksta. Budući da su se njene ranije klasifikacije zasnivale na neadekvatnim kriterijumima, kao što su učestalost jezičkih jedinica i struktura, potrebno je naglasiti da postoje i unutarstekstualna (pre svega jezička) i vantelekstualna (kontekstualna) sredstva koja služe kao indikatori tekstualne funkcije: a) jezičke forme i strukture s kojima se uspostavlja nameravani komunikativni kontakt između pošiljaoca i primaoca, b) jezičke forme i strukture kojima se implicitno ili eksplisitno izražava stav prema sadržini teksta (istinitost, verovatnoća, sigurnost, vrednovanje, interesovanje, psihički stav ...), kao i c) kontekstualni indikatori (situativni, posebno institucionalni okvir teksta) (Brinker 2005: 100-107). Iz tog razloga jezička sredstva nisu dovoljan kriterijum za kategorizaciju tekstova.

2 Razlikuju se tri tipa govornih činova: lokucija – sama izjava, čin saopštavanja, ilokucija – namera pošiljaoca, perllokucija – dejstvo na primaoca.

Modifikujući Sirlovu (Searle)³ klasifikaciju tekstualnih funkcija, koju kritikuje zbog neujednačenosti kriterijuma, Brinker (2005: 113-130) na osnovu vrste komunikativnog kontakta razlikuje sledeće funkcije teksta:

a. Informativna funkcija

Ima za cilj prenošenje znanja, informisanje o nečemu. Indikuju je eksplicitno performativne formulacije sa glagolima „informisati, saopštiti, javiti, otvoriti, izvestiti, obavestiti, predavati“ i sl. Često se povezuju sa stavom o stepenu sigurnosti, o vrednosti verovatnoće znanja, pa se sadržaj može prikazati kao stvaran, manje ili više verovatan ili nepostojeci. Primeri formulacija su: „znam ..., poznato mi je...“, „situacija je takva da ..., tačno je...“, utvrđeno je ...“, „verovatno je..., moguće je..., nije verovatno...“, „nije tačno da ...“. Pouzdanost znanja može se ograničiti na različite načine, na primer, uz navođenje izvora, upotrebo modalnih glagola, modalnih reči („očigledno, možda, verovatno, sigurno ...“) i drugih jezičkih sredstava. Karakteristične vrste tekstova (*Textsorten*) sa ovom funkcijom su „vesti“ (novine, radio, televizija), „izveštaj“ i „opis“, sa različitim podklasama.

Informativna tekstualna funkcija može da ima i „evaluativan“ stav koji je karakterističan za vrste tekstova kao što su „preporuka“, „recenzija“, „pismo čitalaca“ i sl. Jezičke mogućnosti koje upućuju na vrednovanja su pridevi (dobar, loš, iznenadujući, normalan, nažalost, ispravan, pogrešan, pametan, radostan, glup, lak, težak, preteran, interesantan) i predikati (pozdravljeni nešto, prosudjavati nešto, biti ponosan na nešto, biti zadovoljan nečim itd.).

b. Apelativna funkcija

Pošiljalac želi da navede recipijenta da zauzme određeni stav prema nekoj stvari (pokušava da utiče na njegovo mišljenje) i/ili želi da izvrši neku konkretnu radnju (pokušava da utiče na njegovo ponašanje). Karakteristične za ovu vrstu tekstova su performativne formule sa glagolima „zahtevati, naložiti, narediti, moliti, savetovati, preporučiti, pitati, ...“. Najčešći gramatički indikatori apelativne funkcije su rečenica u imperativu (reklame, upustva), konstrukcije sa infinitivom (uputstva, recepti), upitne rečenice (upitnik, novinski intervju, udžbenik). Međutim, važno je naglasiti da apelativni faktor nije jednoznačan indikator za apelativne funkcije teksta, već je presudna komunikativna funkcija teksta. Tekstovi sa osnovnom apelativnom funkcijom su reklama, propagandni tekst, komentari u novinama, na televiziji i radiju, uputstvo za rad, uputstvo za upotrebu, recept, zakon, molba, zahtev, propoved i sl.

3 Prema Sirlovoj klasifikaciji se razlikuju sledeće ilokutivne klase:

- a. reprezentativna (asertivna) – prikazati neki sadržaj (tačan ili pogrešan, ispravan ili neispravan), kao npr. u tvrdnjama, predviđanjima, objašnjenjima, dijagnozama, opisima.
- b. direktivna – treba podstaći slušaoca da uradi nešto, kao npr. u naredbi, molbi, uputstvu, molitvi, zahtevu, savetu, preporuci, predlogu i sl.
- c. komisivna – govornik se obavezuje na neku buduću radnju, kao u slučaju obećanja, zakletve, pretnje, opklade, ugovora, garancije i sl.
- d. ekspresivna – izraz psihičkog stava govornika prema sadržaju iznesenom u prooziciji, kao npr. zahvalnica, čestitka, odluka, saučešće, tužba, dobrodošlica, pozdrav i sl.
- e. deklarativna – uspešno sprovođenje vodi ka uskladenosti između propozicijskog sadržaja i stvarnosti, kao npr. u imenovanju, objavi rata, poklonu, objavi, otpuštanju, ekskomunikaciji, venčanju, ostavštini i sl. (Brinker 2005: 109-110).

c.Obligativna funkcija

Pošiljalac se prema recipijentu obavezuje da će izvršiti određenu radnju. Signali za ovu funkciju su performativne formule sa glagolima „obećati, obavezati se, zakleti se, preuzeti, iskazati spremnost, garantovati, jemčiti, kladiti se, ponuditi“ itd.. Obligativna funkcija je usko povezana sa tematskim stavovima voluntativne i intencionalne vrste, npr. „nameravam, imam nameru, planiram, hoću, odlučna sam“ itd. Ukoliko nema jezičko-gramatičkih obligativnih signala, obligativna funkcija proizlazi iz drugih intertekstualnih obeležja, na primer naslova kao što su „garantni list, službena zakletva, ugovor“ i/ili konteksta radnje i situacije. Vrste tekstova sa ovom funkcijom su ugovor, (pismeni) dogovor, garantni list, zakletva, ponuda i sl.

d.Kontaktna funkcija

Pošiljalac želi da stavi do znanja primaocu da je reč o ličnom odnosu, posebno o uspostavljanju i održavanju ličnih kontakata. Signali su performativne formulacije sa glagolima kao što su „zahvaliti, moliti za oproštaj, čestitati, žaliti se, poželeti dobrodošlicu, iskazati saučešće, prokleti“. Uglavnom su povezani sa utvrđenim društvenim povodima i ne radi se o izražavanju osećanja, već o ispunjavanju društvenih očekivanja.

e.Deklarativna funkcija

Pošiljalac poručuje recipijentu da tekst stvara novu realnost, da (uspešno) iskazivanje teksta znači uvođenje odredene činjenice u stvarnost. Vrste tekstova sa deklarativnom funkcijom u osnovi su imenovanje, testament, presuda, punomoć, uverenje. To su uglavnom vrste tekstova koje su povezane sa određenim društvenim institucijama.

Navedene funkcije tekstova predstavljaju osnovni kriterijum za kategorizaciju tekstova, te je prvi korak prilikom analize teksta odrediti njegovu dominantnu funkciju, budući da jedan tekst može da ima više funkcija.

3.2. Klasifikacija tekstova (Brinker 2005)

Dok se tradicionalno u kategorizaciji tekstova pravi razlika između vrsta i tipova, Brinker izbegava razlikovanje ova dva termina i govori isključivo o vrstama tekstova. Iako ne diferencira nazine, ipak pravi razliku između klasifikacije tekstova u svakodnevnom jeziku i klasifikacije tekstova u lingvistici.

Brinker termin vrste tekstova (*Textsorten*) koristi u istom značenju kao i klase tekstova (*Textklassen*) i tipovi tekstova (*Texttypen*). Za njega su vrste tekstova kompleksni obrasci jezičke komunikacije koji su nastali u okviru jezičke zajednice u toku istorijsko-društvenog razvoja na osnovu komunikativnih potreba. Konkretni tekst uvek nastaje kao primer određene vrste teksta. Vrste teksta imaju fundamentalno značenje za komunikativnu praksu, ali još uvek ne postoji jedna zatvorena i u sebi usklađena tipologija tekstova u lingvistici teksta. Postavlja se i pitanje koje su odlike centralne za klasifikaciju vrste tekstova.

Za vrste tekstova u svakodnevnom jeziku su se, prema Brinkeru, iskristalisala tri kriterijuma:

1) funkcija teksta – informativna (novost, izveštaj, recenzija ...), apelativna (reklama, komentar, zakon, zahtev ...), obligativna (ugovor, zakletva, zavet, garantni list ...), kontaktna (zahvalnica, saučešće, razglednica ...), deklarativna (testament, imenovanje ...).

2) sadržaj teksta – određeni segment života ili isečak sveta kao što su vremenske prilike, lekar, sport, putovanje i sl.

3) komunikativna situacija – ključne odlike su neposredni ili posredni vremenski i prostorni kontakt (direktni razgovor, telefonski razgovor, pismo) i tehnički mediji (radio, televizija, telefon itd.)

U lingvistici pojам vrste teksta još uvek nije dovoljno razjašnjen i razrađen. Postoji niz začetaka teorije vrste tekstova, ali retko su testirane na širokoj materijalnoj osnovi. Samo nekoliko vrsta tekstova je podrobnije opisano, kao što su vremenski izveštaj, recepti za kuvanje, vesti, horoskop, vic, vrste pisama, oglasi za kontakte. U proučavanju vrste tekstova naučnici polaze sa strukturalnog stanovišta (gramatičke odlike) ili sa komunikativnog stanovišta, sa kojim su ostvareni bolji rezultati.

Sa perspektive teorije delovanja vrste teksta se posmatraju kao konvencionalni obrasci za kompleksne jezičke radnje i opisuju se kao tipične veze kontekstualnih (situativnih), komunikativno-funkcionalnih i strukturalnih (gramatičkih i tematskih) obeležja. Istoriski su se razvili u jezičkoj zajednici, pripadaju svakodnevnom znanju, poseduju normativno dejstvo, olakšavaju komunikaciju time što daju manje ili više utvrđenu orijentaciju za produkciju i recepciju tekstova.

Orientacioni okvir predstavlja sledeća hijerarhija kriterijuma za diferenciranje vrsta tekstova:

1) tekstualna funkcija,

2) kontekstualni (situativni) kriterijumi, kod kojih se razlikuje

a) forma komunikacije u zavisnosti od toga da li je komunikacija monološka ili dijaloška, prostorno i vremenski posredna ili neposredna, pismena ili usmena (direktni razgovor, telefonski razgovor, radio-emisija, televizijska emisija, pismo, novinski članak/knjiga) i

b) područje delovanja, društveno područje kao što su svakodnevica, svet nauke, prava, umetnosti, religije, privrede, uprave, štampe, politike i sl. Područje delovanja može biti privatno (privatne uloge, privatne osobe), službeno (obavezujuće) ili javno (uz medije).

3) strukturalni kriterijumi,

a) vrsta teme teksta – vremensko fiksiranje prema vremenu govora („temporalna orijentacija“ – pre, za vreme, nakon govora), kao i odnos između pošiljaoca, odnosno recipijenta i teme („lokalna orijentacija“ – tema=pošiljalac, tema=recipijent, tema=van komunikacije),

b) forma razvijanja teme – deskriptivna, narativna, eksplikativna i argumentativna, koja može da se realizuje na različite načine (deskriptivna tema s naglaskom na predmetu teksta ili mišljenju, argumentativni razvoj teme s težištem na emotivno-vrednujućoj ili racionalno-obrazloženoj formi).

Navedeni kriterijumi služe razlikovanju vrsta tekstova, dok se prilikom njihovog opisa uzima u obzir jezičko oblikovanje teksta, sintaksu, leksiku i tekstualna koherencija.

Lingvistički kriterijumi se u velikoj meri poklapaju sa onima koji služe za klasifikaciju tekstova u svakodnevnoj jezičkoj upotrebi, s jedinom razlikom što se u lingvističkoj kategorizaciji pojavljuju i strukturalni kriterijumi, odnosno vrsta teme i forma razvijanja teme teksta. Prilikom kategorizacije teksta Škola čarobnjaštva primenjuće se kriterijumi lingvistike teksta.

3.3. Analiza Škole čarobnjaštva sa stanovišta lingvistike teksta

S obzirom na to da se u ovom tekstu očigledno prikazuje fikcionalni svet, postavlja se pitanje da li ga uopšte treba analizirati sa stanovišta lingvistike teksta, čiji su predmeti upotreбni tekstovi. Međutim, budуći da pojedini autori dečijoj književnosti osporavaju umetničku vrednost i čak je svrstavaju u upotreбnu književnost, treba proveriti u kojoj meri to ima osnova.

Prilikom kategorizacije tekstova se u lingvistici teksta izdvajaju sledeći koraci:

- 1) opis funkcije teksta
 - 2) opis forme komunikacije i područja delovanja
 - 3) opis tematskih restrikcija (temporalna i lokalna orientacija)
 - 4) opis tematskog obrasca (osnovna forma razvijanja teme, vrsta realizacije obrasca)
 - 5) opis jezičkih (leksičkih i sintaksičkih) i nejezičkih sredstava (Brinker 2005: 154)
- Primenjena na *Školu čarobnjaštva*, analiza daje sledeće rezultate:

Kriterijumi	Analiza
Funkcija teksta	informativna
Forma komunikacije područje delovanja	forma komunikacije: vremenska i prostorna odvojenost, pisma-na (knjiga); područje delovanja: obrazovanje (škola)
Tematska restrikcija	temporalna orientacija: pre vremena govora lokalna orientacija: pošiljalac=tema
Tematski obrazac	narativno razvijanje teme
Jezička sredstva	jednostavne rečenice i izbor reči, slikovit stil, koherentnost

Tabela 1: Lingvistička analiza teksta Škola čarobnjaštva

Može se zaključiti da je *Škola čarobnjaštva* informativni tekst (izveštaj) o nastavi, iz perspektive i ličnog iskustva pripovedača (posmatrača), namenjen je mladim čitaocima i pisan je jednostavnim i slikovitim jezikom i stilom. *Škola čarobnjaštva*, dakle, ispunjava kriterijume da bude identifikovana kao upotreбni tekst sa izraženom informativnom i prisutnom apelativnom funkcijom, da nije jednog, ali ključnog uslova koji je svrstava u književne tekstove – fikcionalnost.

4.Kategorizacija književnih tekstova

Dugo pre nego što se tekstualna lingvistika konstituisala kao naučna disciplina, predstavnici određenih područja komunikacije su već uredili tekstove u klase. Tako se, na primer, kod zakonskih akta odavno razlikuju ustav, tužba, presuda i slično, književni tekstovi su podeljeni u žanrove, a pedagoški sistematizovani u udžbeničke tekstove, vežbe, tekstove za slušanje i sl. (Vater 2001: 161-162). Svaka od ovih naučnih disciplina proučava određenu vrstu tekstova i kategorizovala ih je prema svojim internim kriterijumima i za svoje potrebe.

Tekstualna lingvistika još uvek nije izgradila jednu zatvorenu i u sebi uskladenu tipologiju tekstova, u čemu se izdvaja upravo područje literarne komunikacije u okviru

kojeg postoji (Nemačkoj od 18. veka) učenje o literarnim žanrovima, tri književna roda (nem. *Großgattung*): lirika, epika i drama. Na osnovu formalnih i sadržinskih odlika razlikuju se dalje žanrovi u užem smislu (nem. *Genres*), odnosno književne vrste (nem. *Gattungen*), kao što su roman, pripovetka, novela, basna i sl. u području epike; pesma, oda, himna, sonet, balada i sl. u području lirike; tragedija, komedija, poučni komad i sl. u okviru drame. Međutim, čak ni učenje o žanrovima u okviru nauke o književnosti nije neosporno, date definicije uglavnom nisu uopšteno prihvaćene, često su i nejasne, uglavnom nedostaju jednoznačni kriterijumi razgraničavanja. Iako bi opšta tipologija tekstova trebalo da obuhvati i književne žanrove, Brinker ih isključuje i ograničava se na ne-literarne, tzv. upotrebljene tekstove (nem. *Gebrauchstexte*) (Brinker 2005: 139). Međutim, i književni tekstovi su pre svega tekstovi, stoga ta stroga podela i razdvajanje upotrebnih tekstova kao predmeta proučavanje tekstualne lingvistike i književnih tekstova kao predmeta proučavanja nauke o književnosti nije sasvim smislena, naročito u današnje vreme kad se brišu granice među svim vrstama tekstova. To bi značilo da se kod književnih tekstova ne može govoriti o tekstualnim funkcijama, kontekstualnim i strukturalnim kriterijumima, što nije slučaj. Književni tekst je pre svega *tekst* kao i svaki drugi, te se postavlja pitanje koje su to suštinske odlike ga izdvajaju iz nepreglednog mnoštva tekstova.

4.1. Odlike književnog dela

Roman Jakobson i ruski formalisti su prvi uveli pojam *literarnosti* kao distinktivnog obeležja književnosti, onoga što delo čini literarnim i što treba isključivo da predstavlja predmet nauke o književnosti. Time je teorija književnosti skrenula pažnju sa spoljašnjih činilaca (psihologije, filozofije, biografije i sl.) na ono što je specifičnost književnosti, a to je književni postupak, odnosno način spajanje jezičke građe u umetničku celinu. Književni postupak može biti kompoziciono, pripovedačko, ritmičko, stilsko, retoričko, metričko ili neko drugo stvaralačko sredstvo prema kojem se književno delo razlikuje od upotrebnog teksta. Stav da je istraživanje književnog postupka suštinski zadatak nauke o književnosti danas je prevaziđen (Popović 2010: 407, 562), ali se literarnost i dalje posmatra kao osnovno obeležje svih književnih tekstova prema kojima se oni razlikuju od svakodnevnih tekstova (Schweikle 2007: 445).

Kao osnovna odlika književnosti kao predmeta nauke o književnosti u domenu sadržaja se navodi fikcionalnost. Fikcionalnost se odnosi na specifičnu upotrebu jezika ili formu govora koju odlikuje prividno paradoksalan zahtev za istinitošću, jer se u ovim delima tvrdi da se nešto desilo, ali ne u našoj stvarnosti, već u odnosu na imaginarnu objektivnost nekog sveta o kojem se pripoveda (Schweikle 2007: 240, 445). Književnost pretenduje na to da predočava istinu, ali ne nužno i stvarnost.

Iako na nivou neposrednog dešavanja književni tekstovi nisu stvarni, oni na jednom višem, opštijem nivou prenose uvide u emotivne i misaone svetove ljudi, u psihu likova na jedan prodorniji i dirljiviji način. Fikcionalna dela u svojoj višezačnosti (polivalentnosti) nude velike mogućnosti tumačenja, slobodu u recepciji, otvorenu mogućnost da se samostalno uspostavljaju veze, razjašnjava tekst, bez obaveza, u igri sa tekstrom. Fikcionalnim delima čitaoci pristupaju bez interesa, odnosno žele da uživaju u njima, ali ona za njih nemaju praktičnu vrednost (Corbineau-Hoffmann 2002: 163-166). U tome bi trebalo da bude suštinska razlika između „prave“ i „upotrebljene“ književnosti.

Mada ima tekstova sa jasno formulisanom apelativnom funkcijom, na primer, sa određenom političkom ili poučnom tendencijom, ti tekstovi se ipak ubrajaju u književnost – mada ne bespogoovrno. Praktična vrednost tekstova nije uvek dovoljna da se nešto „diskvalificuje“ kao književnost. Spajanjem raznorodnih elemenata nastaju odrednice kao što su upotreбna književnost i didaktička (poučna) književnost, odnosno ostvarenja na granici između fikcionalne i nefikcionalne književnosti.

4.2. Upotreбna književnost

Upotreбna književost je zbirni naziv za različite vrste tekstova kao što su reklame, reportaže, leci, bajalice, crkvene pesme, kalendarske priče, prigodna poezija ili političko-agitatorski tekstovi, kojima je zajednička praktična primenjivost. Upotreбna književnost se razdvaja od „prave“ književnosti koja je navodno bez svrhe, odnosno obavezana samo umetničkim idealima. Jednoznačna razlika ovakve književnosti od upotreбne književnosti na osnovu specifičnih strukturalnih obrazaca odnosno književnog postupka nije moguća, naročito otkad autori 20. veka ciljano nastoje da približe oba područja. Termin je uveden tokom šezdesetih godina prošlog veka i markira proširenje polja istraživanja nauke o književnosti (koje je već ranije sprovedeno za antičke i srednjovekovne tekstove), kao i predmeta nastave nemačkog jezika tekstovima koji se nalaze ispod ili s one strane uobičajenog razumevanja književnosti (Schweikle 2007: 264). Proširenjem pojma književnosti autori su prevazišli potrebu za isključivošću i otvorili mogućnost za određeno među-polje između fikcionalnih i nefikcionalnih tekstova.

Više se ne govori samo o klasičnom trojstvu lirike, drame i epike, već se uključuju i druge vrste koje su se dugo smatrali bliske književnosti. U tu grupu spadaju vrste tekstova koje se ne uključuju u usko ograničeni pojam književnosti kao što su pismo i autobiografija, dnevnik, putopis ili traktat. Osim toga, masovna proizvodnja tekstualnih tvorevina i ekspanzija štampe i medija u dvadesetom veku su dodale mnoštvo novih vrsta tekstova. Granicu između uskog i šireg pojma književnosti predstavlja odnos teksta prema (vanliterarnoj) stvarnosti. Tekstovi kao pismo, autobiografija, putopis, traktat i slično mogu se označiti kao literni upotreбni tekstovi, odnosno kao tekstovi koji za razliku od poetskih tekstova ne konstituišu sami svoj predmet, već ih primarno određuju svrhe koje se nalaze van njih samih. Upotreбni tekstovi služe stvari o kojoj govore, usmereni su na određeni krug recipijenata i hoće da informišu, pouče, zabave, kritikuju, ubede, nagovore ili agituju (Jeßing; Köhnen 2003: 137).

Zbog jezičkog postupka (*kako* su napisana) ova dela pripadaju književnosti, zbog nefikcionalnosti (*o čemu* govore) i svrhovitosti (*zašto* su napisana) svrstavaju se u upotreбnu književnost. U ovakvim tekstovima preovlađuje apelativna funkcija, budući da je cilj da se kod čitalaca izazove određena reakcija, odnosno izgradi neki stav. Ukoliko autor svojim delom želi isključivo ili pretežno da zabavi čitaocu, bez ikakvih pretenzija na umetničku vrednost dela, reč je o zabavnoj književnosti. Ukoliko je u prvom planu pouka, govori se o didaktičkoj književnosti.

Didaktička književnost je stvorena sa namerom da prenese neko znanje, da u imaginativnom ili fiktivnom obliku prenese moralne, religiozne i filozofske doktrine ili praktične savete, ponekada čak i na račun umetničke vrednosti dela. Razlikuju se od dela koja su u svojoj osnovi imaginativna (mimetička ili predstavljajuća), od dela koja

se stvaraju kako bi pružila estetsko zadovoljstvo, ali je granice didaktičke književnosti teško strogo utvrditi, naročito u modernijoj književnosti, s obzirom na to da je prisustvo i stepen naglašenosti doktrine i prevage korisnog naspram umetničkog ponekada stvar subjektivnog doživljaja ili pozicije interpretatora. Osnovna karakteristika didaktičke književnosti nije u formi dela, već u didaktičkoj tendenciji koja je svojstvena i žanrovima kao što su basna, parabola, gnoma, legenda, izreka, epigram, drama sa tezom i veći deo deskriptivne poezije. Otuda se u didaktičku književnost u užem smislu ubrajaju samo ona dela u kojima autor eksplisitno savetuje ili poučava čitaoca (Popović 2010: 137-138), a isključuju se sva ona dela koja samo implicitno ispunjavaju didaktičku funkciju. Didaktička književnost predstavlja svako prenošenje stručnog i orientacionog znanja ili uputstva za ponašanje, obuhvata sve vrste duhovnog, moralnog, akademskog i empirijskog znanja i ne vezuje se za neki poseban žanr. Poetološka legitimisanost je oduvek bila kontroverzni predmet diskusije, budući da se didaktičkoj književnosti delom odričao poetski dignitet, jer nije ispunjavala Aristotelov kriterijum fikcionalnosti, niti radnje ili podražavanja (Schweikle 2007: 426).

Fikcionalnost, jezički postupak i eksplisitna ili implicitna pouka su kriterijumi prema kojima se razlikuje didaktičko-upotrebljiva (nefikcionalna) književnost, didaktička književnost u užem smislu (fikcionalnost, eksplisitna pouka) ili u širem smislu (fikcionalnost, implicitna pouka). Budući da književnost za decu može biti i fikcionalna i nefikcionalna, sa implicitnom i eksplisitnom poukom, ona uvek u većoj ili manjoj meri ima dodira sa didaktičkom književnošću.

4.3. Analiza Škole čarobnjaštva sa stanovišta teorije književnosti

S obzirom na fikcionalnost, jezički postupak i dužinu dela, sa stanovišta teorije žanrova, ovo delo se može posmatrati kao pričovetka. Ako se uzme u obzir i tema dela i način pripovedanja, tekst se može odrediti i kao putopis ili putopisni izveštaj – vrsta na granici između književnosti i upotrebnih tekstova.

4.3.1. Putopis ili putopisni izveštaj

Putopisni izveštaj ili putopis (nem. *Reisebericht*) predstavlja posebnu formu autobiografskog pripovedanja, pripovednu prezentaciju iskustava, doživljaja i utisaka sa putovanja, u čijoj osnovi se nalaze realna iskustva autora. Uglavnom se pripoveda u prozi, može da sadrži delove u formi dnevnika ili hronike. Ova vrsta potiče još od antike, prisutna je i u srednjem veku, u opisima osvajanja i geografskih otkrića. U prosvjetiteljstvu se znanja o svetu povezuju sa autobiografskim elementima (Gete), zatim se putopis pretvara u naučnu vrstu (A.Humbolt) ili sadrži i društveno-kritičku satiru (Hajne). Sa sve većom politizacijom u vreme Vajmarske Republike, ovaj žanr sve više postaje nova upotrebljiva vrsta književnosti koja se u kontekstu masovnih medija 20. veka pretvara u reportažu. Putopisni izveštaji često poseduju elemente književne stilizacije ili pre-formulisanja, kao što i putovanje i iskustvo sa svetom mogu da predstavljaju motiv ili centralni strukturni obrazac pripovednih tekstova (Jeßing; Köhnen 2003: 139-140).

Škola čarobnjaštva pisana je u prozi, u formi izveštaja sa putovanja u Carstvo želja, u koju je pisac došao po pozivu. Pisana je kao autobiografski dokument, predložava

iskustva, doživljaje i utiske pripovedača kao posmatrača. Međutim, u osnovi se ne nalaze njegova realna iskustva, iako su kao takva prikazana, jer je jasno da je reč o jednom fiktivnim svetu. Upravo fikcionalnost narušava koncept putopisa kao upotrebne vrste.

4.3.2. Pripovetka

Pripovetka je, pre svega, kraća epska vrsta, a epika u širem smislu ili pripovedna proza u užem smislu prikazuje individualno ili istorijsko iskustvo pojedinca, pri čemu je predmet individualna fantazija pojedinca (fikcionalnost). Budući da je pripovedanje isto tako svojevrsna jezička radnja, grade se smisao i identitet, predstavlja se određeno iskustvo sveta, koristi jezik koji je blizak svakodnevnom. Pripovedač je fikcija, predmet o kojem se govori, svet o kome se pripoveda, mesta, likovi, sklopovi radnje, takođe su fiktivni, a prenose se različitim formama govora u priči. Literarno pripovedanje se uvek odnosi na nešto što je prošlo, što utiče i na njegovu strukturu. Pripovedačka situacija može da bude auktorijalna, pripovedanje u prvom licu i personalna. U pripovedačkim tekstovima se naizmenično koriste pripovedački govor, govor likova, monolozi, dijalazi i čitavi krugovi razgovora (Jeßing; Köhnen 2003: 119-123).

Škola čarobnjaštva pisana je svakodnevnim jezikom, iz perspektive prvog lica, kao nešto što je pripovedač sam doživeo. Pripoveda se samo ono što je on video i čuo, što je doživeo, bez uvida u unutrašnjost drugih likova. Ovakva forma pripovedanja stvara visoki privid autentičnosti, da je ono što se pripoveda „pravo“ (Jeßing; Köhnen 2003: 122). Pripovedač je lično pozvan u Carstvo želja da napiše izveštaj, da ispriča ono što je video ili što su mu ispričali dok je bio odsutan, tako da je prisutan i pripovedački izveštaj, direktni govor i indirektni govor.

Pripovetka je duža od priče i jedino po tome se međusobno i razlikuju. Priča poseduje radnju, zaplet, rasplet, dijalog, ali su oni slabo razvijeni i podređeni su sažetom pripovedanju. Broj junaka je ograničen, nema njihove detaljne psihološke analize, a društveni milje je predočen tek u naznakama. Obično nema uvoda u zbivanja, na početku se uglavnom naglo iznosi sama situacija koja prethodi klimaksu, a posle njega kreće brz i oštar završetak. U pripovetki se prikazuje jedan ili više događaja, sa svedenim zapletom i naglim raspletom, a semantički i strukturalna težnja je usmerena na završetak. Malobrojni junaci su dati u naznakama, ali sa naglašenim tipičnim osobinama. Teme su raznovrsne (Popović 2010: 576, 579-580). Ograničenost obima se reflektuje i na druge aspekte žanra.

U pokušaju diferenciranja pripovetke od novele i kratke priče ističe se odsustvo dramskih događaja (za razliku od novele) ili poente na kraju (za razliku od kratke priče), prikazivanje svakodnevnog umesto neobičnog ili unošenje filozofske refleksije. S obzirom na to da nije lako odrediti je kao žanr, danas se pripovetka najčešće koristi kao zbirni naziv za sve epske forme kraće od romana i epa, a duže od vica ili skice (Schweikle 2007: 208-209).

Škola čarobnjaštva nema dramskih elemenata u tradicionalnom smislu (konflikt), već zaplet koji se nalazi pred kraj priče (nevolja sa opasnim stvorenjem koje su deca stvorila), pripovetka se nekako naglo završava, neodređeno i pomalo otvoreno, uz naloge pripovedača o budućnosti Mug i Amali. Pripovedanje je sažeto, broj likova se svodi na četiri glavna – pripovedač, Mug, Amali, profesor Srebro – i nekoliko sporednih likova čija imena i karakteristike se ne navode. Nema psihološkog uvida u likove, a milje je tek naloge – Carstvo želja je prilično nejasno opisano. Dakle, *Škola čarobnjaštva* ima sve odlike pripovetke.

5.Zaključak

Sa stanovišta tekstualne lingvistike *Škola čarobnjaštva* bi se mogla posmatrati kao upotreбni tekst sa dominantnom informativnom funkcijom, kao izveštaj o jednoj školi koju je autor posetio na svom putovanju. Iako ovaj tekst nema praktičnu primenljivost – ne daje uputstva kako se čara, niti ima eksplisitnu pouku kao didaktična književnost u užem smislu, implicitna pouka jeste prisutna, jer autor prenosi deci po(r)uku kako moraju čvrsto da veruju u svoje želje da bi ih ostvarila (apelativna funkcija).

Sa stanovišta teorije književnosti, fikcionalnosti, višeznacnost (polivalentnost) i slikovitost izraza (jezički postupak), odlike su umetničke književnosti. Svet koji autor opisuje ne postoji niti može da postoji u stvarnosti, tako da tekst sadrži i fantastične, ali i utopijske elemente, jer se prikazuje svet u kojem deca mogu da razvijaju svoje sposobnosti, praktično ih primenjuju i ostvaruju sve svoje želje i potencijal.

ODLIKE UPOTREBNIH TEKSTOVA	ODLIKE LITERARNIH TEKSTOVA
informativnost	+
praktična primenljivost	-
pouka	+

Tabela 2: Odlike teksta *Škola čarobnjaštva*

Kad se saberi sve odlike teksta, *Škola čarobnjaštva* je, dakle, fikcionalni poučni putopisni izveštaj sa fantastično-utopijskim elementima, hibridna vrsta koja spaja karakteristike i upotrebnih i literarnih tekstova. Međutim, suštinski je reč o književnom delu koje radi privida autentičnosti proprima odlike upotreбne književnosti. Iako nema praktičnu primenljivost, životna primenljivost ne može da mu se ospori – kao ni književnosti uopšte – ona bi trebalo da priprema (mladog) čoveka za život, da neguje njegov duh, maštu, kreativnost i veru u samoga sebe.

Literatura

- Abraham, Ulf; Kepser, Matthias (2006). *Literaturdidaktik Deutsch*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
Aristotel (2008). *Analitika I-II*. Beograd: Paideia.
Brinker, Klaus (2005). *Linguistische Textanalyse: Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
Corbineau-Hoffmann, Angelika (2002). *Die Analyse literarischer Texte*. Tübingen; Basel: A. Francke Verlag.
Ende, Mihail (2010). *Škola čarobnjaštva*. Prev. Spomenka Krajčević; Smiljka Blažin. Novi Sad: Ružno paće; Beograd: Mono i Manjana.
Hurrelmann, Bettina (2006). „Kinder- und Jugendliteratur im Unterricht“. In: Klaus-Michael Bogdal; Hermann Korte (Hrsg.). *Grundzüge der Literaturdidaktik*. München: dtv. 134-146.
Jeßing, Benedikt; Köhnen, Ralph (2003). *Einführung in die Neuere deutsche Literaturwissenschaft*. Stuttgart; Weimar: Verlag J. B. Metzer.
Kautt, Annette (2012). Kinder- und Jugendliteratur. In: Rossipotti-Literaturlexikon, hrsg. von Annette Kautt. URL: http://www.literaturlexikon.de/sachbegriffe/kinder_und_jugendliteratur.html (26.11.2015).

- Opačić, Zorana (2015). Prepostavljeni čitalac (kulturni i ideološki kontekst književnosti za decu). *Inovacije u nastavi*, 28 (4), 18-28.
- Popović, Tanja (2010). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos Art; Edicija.
- Schoenke, Eva (2010). 5. Vorlesung: TEXTSORGENKLASSIFIZIERUNG, TEXTTYPOLOGIE. In: *Textlinguistik*. URL: <http://www-user.uni-bremen.de/schoenke/lg-edu/tlgv5.html> (26.11.2015)
- Schweikle, Günther u. Irmgard (2007). *Metzler Lexikon Literatur*. Hrsg. v. Dieter Burdorf, Christoph Fasbender, Burkhard Moennighoff. Stuttgart; Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- Stangl, Werner (2012). Kategorisierung – Kategorienbildung. <http://lexikon.stangl.eu/7003/kategorisierung-kategorienbildung/>(26.08.2015)
- Vater, Heinz (2001). *Einführung in die Textlinguistik*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Vujaklija, Milan (2006). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta.
- Weinkauff, Gina; Glasenapp, Gabriele von (2010). *Kinder- und Jugendliteratur*. Paderborn: Schöningh.

Nikolina Zobenica

THE CATEGORIZATION OF THE TEXT THE SCHOOL OF MAGIC BY MICHAEL ENDE

Summary: In effort to organize the unsurveyable amount of texts based on their common features, different text categorizations have come into being, whereby a text function acts as the key criterion. In that process the text linguistics starts deductively, theoretically, when it lists various text types, but also inductively, empirically, when it differentiates among many text sorts. These two categorizations, typology and classification complement each other and can be applied to all kinds of texts, except for literary works. Literature theory, as a specific science discipline has developed its own criteria for text categorization and mostly sorts them into literary genres. However, there are a number of texts which the traditional literary science does not “recognize” as art works, but categorizes them as trivial or functional literature, and denies them the aesthetic value. Thus children literature belongs to one of genres which mostly do not enter the canon and which are not discussed from the aesthetic point of view.

The School of Magic written by Michael Ende (1929-1995), one of the most renowned German authors of children literature in the 20th century, can be identified as a fantastic children story, as a short epic work written for the specific audience (children) and with clearly identified function and purpose (fun and moral), so that it is not supposed to be accounted to art literature, but to functional literature. In this paper the question has been posed if such categorizations and criteria are justified and the analysis has been performed both from the aspect of text linguistics and genre theory in order to test them on *The School of Magic*. The results have shown that in spite of elements of functional texts (informative and appellative function, the moral), the features of literature art (fictionality, polyvalence, figurative language) are prevalent and the author applies the element of the functional literature to create the illusion of authenticity and in order to prepare young people for life, addressing their spirit, imagination and self-confidence.

Key words: categorization, text, children literature, Michael Ende, *The School of Magic*

Татјана Гојковић

Образовно-преводилачки центар

”Language Laboratory Academy”

Нови Сад, Србија

**АПСТРАКТИ И РЕЗИМЕИ НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКИХ
РАДОВА НА СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ НАУЧНОГ ЧАСОПИСА
„ИСТРАЖИВАЊА” (16–18) – АНАЛИЗА ДИСКУРСА**

Сажетак: Предмет овог рада је анализа структуре дискурса апстракта стручних и научних радова, на српском језику и превода њихових резимеа на енглески, на пољу историјске науке. У раду се, на корпусу мањег обима (десет апстраката на српском и десет резимеа на енглеском језику) спроводи анализа дискурса, ближе објашњавају термини 'апстракт' и 'резиме' и пружају опште смернице за писање истих, у циљу што јаснијег преношења основне идеје аутора одређеног научног рада. За анализу структуре дискурса апстракта и давање смерница за њихово писање користи се модел О-Н-У-К-П Јакхонтове (2002) и С. Благојевић (2014: 69–71). Применом поменутог модела желимо да утврдимо да ли су они уочљиви у апстрактима на српском језику и њиховим резимеима на енглеском у одабраном корпузу на пољу историје.

Кључне речи: апстракт научног рада, резиме научног рада, историјска наука, корпус мањег обима, тематска структура, модел О-Н-У-К-П, анализа дискурса, смернице.

1. Увод

Рад је настао из потребе да се сагледа и подробно објасни шта је апстракт а шта резиме научног рада, да се изврши анализа дискурса у сврху уочавања одређене особености структуре писања апстракта и резимеа научних радова на пољу историје и да се дају смернице и упутства на који начин треба да се пишу та два веома важна елемента академског жанра.

1.1. Циљеви истраживања

Мотивација за дефинисање циљева истраживања за потребе овог рада произашла је из жеље да се пружи увид у лингвистичку литературу која се бави објашњењем термина 'апстракт' и 'резиме' а све у циљу пружања њихових што прецизнијих и јаснијих дефиниција. Термини 'апстракт' и 'резиме' су веома познати научној јавности, међутим, оба појма се недовољно разликују и у стручној литератури се још увек може наћи на појаву да се садржине ових текстова у појединим

публикацијама у потпуности поклапају тј. да су текст апстракта и текст резимеа поједињих научних радова у потпуности исти. Приликом истраживања корпуса апстраката и резимеа чланака научно-истраживачких радова¹ на пољу историје којима се бави овај рад уочено је да је садржина текстова апстраката и резимеа потпуно иста. Примарни циљ је да се у доступној стручној литератури истраже и пронађу теоријске поставке појмова 'апстракт' и 'резиме', тј. да се што јасније сагледају правила и наведу дефиниције за писање апстраката и резимеа, као и да се објасни на основу чега се доноси одлука у вези са евентуалном потребом за истоветношћу текстова. Други циљ је сагледавање резултата анализе дискурса по моделу О-Н-У-К-П Јакхонтове (2002) и С. Благојевић (2014: 69–71), у сврху уочавања употребе истих, сличних или различитих корака, потврђивање или оспоравање употребе по-менутог модела тј. уочавање одређене особености у структури писања апстраката и резимеа научних радова на пољу историје. Трећи и последњи циљ је давање смерница и упутства на који начин треба да се пишу та два веома важна елемента академског жанра.

1.2. Теоријски оквир истраживања

Објављивање научних радова, путем којих се размењују знања међу члановима академске заједнице, подразумева познавање и разликовање термина: 'сажетак', 'апстракт' и 'резиме' (у које се убрајају и кључне речи) које М. Клеут у својој књизи (2008: 114–117) назива основним елементима научног рада. У лингвистичкој литератури нижу се и понављају дефиниције и упутства како треба писати сажетак, апстракт и резиме научног рада. Систем научне комуникације захтева да се јасно разграничи употреба термина 'апстракт' и 'резиме' који се углавном различито употребљавају у различитим публикацијама. Током истраживања је уочено да одређени чланци научног часописа „Истраживања” садрже истоветан текст преведен са српског на енглески језик. Текстови свих десет апстраката на српском језику као и њихових одговарајућих десет резимеа на енглеском истог су садржаја и форме. Преведени текст резимеа садржи у себи истоветан текст који садржи и апстракт чланка. Укратко речено, рад се бави анализом десет апстраката и десет резимеа који садрже истоветан текст на српском и енглеском језику.

У стручној литератури уочава се различита пракса писања текстова апстраката и резимеа. Током истраживања за потребе овог рада у лингвистичкој литератури уочава се да текст апстракта и резимеа, поред разлика у њиховој позицији² и језику³, **може али и не мора нужно да се разликује**. Клеут наводи да је пракса различита: „У неким периодичним публикацијама резиме је превод апстракта, дакле исти текст штампа се на два језика; у другима сажимају се различити елементи

1 Апстракти и резимеи научних радова (10 апстраката и 10 резимеа) објављени су у научном часопису „Истраживања” (бр. 16–18), Одсека за историју Филозофског факултета у Новом Саду.

2 Клеут наводи да постоје разлике у позиционирању текста апстракта и резимеа: „У монографским студијама сажетак (или апстракт) публикује се на почетку рада, испод имена аутора и наслове рада, језиком којим се пише рад. Резиме се публикује на крају рада, на неком од страних језика.” (2008: 114).

3 Ibid.: „Уредништво публикације може да пропише који ће то језик бити (најчешће то је енглески) или да одлуку препусти аутору (у нас се, поред све доминантнијег енглеског, употребљавају француски, немачки и руски језик). Приликом определења за језик резимеа добро је водити рачуна о томе којој је читалачкој публици рад намењен.” (2008: 114).

основног текста. И у једном и у другом случају мора се штедети на речима (резиме не би смео да премаши обим од 10% текста)”. (2008: 116). Ауторка затим наставља да: „Сажимање треба да обухвати: основну тезу рада и/или сврху истраживања, предмет истраживања, примењени метод, евентуално план излагања и најбитније резултате до којих се дошло анализом и интерпретацијом. Уколико је опредељење да се сажетак и резиме разликују, акценат се у резимеу ставља на основну тезу рада и/или сврху истраживања и план излагања, а примењени метод и закључци образложу се у резимеу. У научним монографијама (књигама) публикује се само резиме, на крају књиге.” (2008: 116).

Поред стручних научних радова и монографија истраживање је обухватило и англо-америчке али и речнике нашег говорног подручја: *Webster's Ninth New Collegiate Dictionary*, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Fifth edition, *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*, *Речник српскоја језика*, *Речник српскохрватскоја књижевној језика*, књ. прва — књ. пета, М. Вујаклија, *Лексикон српских речи и израза*, В. Клаић, *Veliki rječnik stranih riječi*.

Након спроведеног истраживања, можемо се сложити са ставом М. Клеут која (2008: 114, фуснота 103) наводи да: „Речници нису од велике помоћи у разликовању ова три термина.” Клајн и Шипка (2006: 139, 1047) апстракт дефинишу као: „кратак садржај неке расправе или студије, сажетак, резиме”, а резиме као „сажет садржај чланка, књиге; сажетак”. Са друге стране, појашњење термина као синонима и као речи различитог значења Клеут (2008: 114) објашњава на следећи начин: „Синонимно значење засновано је на чињеници да се ради о некој врсти сажимања опширнијег текста у мању целину.”

1.2.1. Дефиниција конференцијског апстракта

Међу бројним лингвистима који се баве анализом апстраката, Хајленд (Hyland, 2000: 70) наводи да је: „Апстракт, опште узевши, први сусрет читаоца са академским чланком, тако да често представља тачку на којој читалац одлучује да ли ће датом чланку поклонити своју пажњу и размотрити га или ће одустати од даљег читања.” Поред Хајленда, дефиницијом конференцијског апстракта баве се и С. Благојевић (2014: 71) и Јакхонтова (Yakhontova, 2003: 136).

Благојевић (2014: 71) наводи да се **конференцијски апстракт** може сматрати академским жанром који је по својој структури идентичан апстракту научно-истраживачког рада, с тим што његову дужину често одређују организатори конференције. У просеку, он садржи 150 до 200 речи, мада по речима Благојевић (2014: 71): „...организатори конференција често инсистирају на сажетима дужине и до 500 речи, што је двоструко више од просечног сажетка научноистраживачког рада, са циљем да направе што бољу селекцију предложених радова.” Благојевић (2014: 71) затим наводи да управо због своје краткоће апстракт научноистраживачког рада поседује већи степен кондензораности језичког израза, док је конференцијски нешто опширнији и детаљнији.

По наводима Јакхонтове (Yakhontova, 2003: 136), **конференцијски апстракт** (укр. *тези доїовиги*) је кратак приказ усменог излагања намењен и предочен организаторима конференције. То је широко распрострањен и важан жанр који игра значајну улогу у представљању нових сазнања како националним тако и међународним научним заједницама. Украјинска лингвисткиња, поред ове, разликује и дефиницију

апстракта научно-истраживачког рада (Јакхонтова, 2003: 129): „Апстракт научно-истраживачког рада (или научног часописа) (укр. *аноштација*) је кратак приказ рада који претходи тексту научно-истраживачког рада. „Сродници” апстракт научног часописа су: резиме, конференцијски апстракт и синопсис — краћа верзија докумената који обично одсликава организацију текста у целини.” По њеним речима, граматичко време које се најчешће користи у апстракту јесте садашње време. Јакхонтова (2002) током својих претходних разматрања уочава битну разлику у начину писања конференцијских апстраката аутора англофоне и словенске средине. Она наводи да апстракти аутора из англофоне средине имају функцију да „продају” (енг. *selling*) оно што ће уследити као садржина њихових радова, док апстракти аутора из словенске средине настоје да „испричайу” (енг. *telling*) оно што следи у њиховим радовима.

2. Методологија истраживања

Анализом одабраног корпуса овог истраживачког рада уочена је слична употреба реторичких корака и стратегија које су примениле Јакхонтова (по угледу на анализу уводних делова научноистраживачких радова Свејлза (Swales 1981, 1990)) и С. Благојевић (2014: 71). С. Благојевић (2014: 71) наводи ‘реченицу’ као основну јединицу анализе дискурса апстракта, при чему свака реченица има ознаку реторичког корака којем припада: „Због кондензоране природе апстракта, често једна реченица може садржати два или три корака, али исто тако и кораци се могу реализовати уз помоћ једне или више реченица.” Ова ауторка напомиње да генеричка анализа апстракта никако није механичка активност, већ често захтева додатна разграничувања и прецизност.

2.1. Модел структуре апстракта по коме се врши анализа дискурса

Анализа дискурса одабраног корпуса апстраката и резимеа укључује анализу основне јединице ‘реченице’ и врши се по моделу С. Благојевић (2014) и Јакхонтове (2003), који би се по почетним словима реторичких корака могао означити као образац **O-H-Y-K-P** који се може реализовати помоћу једне или више стратегија. Почетна слова реторичких корака и стратегија модела **O-H-Y-K-P** Јакхонтове (2003) и С. Благојевић (2014) означавају: **кораке O-H-Y-K-P** – Означавање истраживачког поља (три стратегије), Навођење оправданости датог истраживања/проучавања (четири стратегије), Увођење рада који ће бити представљен на конференцији, Кратак преглед рада, Потенцирање постигнућа/резултата истраживања (три стратегије).

Стратегије **O-H-Y-K-P** представљају – *I корак – O*: Стратегија 1: Ослањање на већ постојеће знање; Стратегија 2: Ослањање на значајно тврђење; Стратегија 3: Означавање претходног истраживања; *II корак – H*: Стратегија 1: Указивање на празнину у ранијим истраживањима; Стратегија 2: Нуђење контра-тврђења; Стратегија 3: Увођење новог гледишта; Стратегија 4: Постављање реторичког питања; *III корак – Y* – нема стратегија; *IV корак – K* – нема стратегија; *V корак – P*: Стратегија 1: Указивање на достигнућа/резултате истраживања; Стратегија 2: Указивање на могућност примене резултата; Стратегија 3: Давање препорука и сугестија за даље истраживање.

Претходно наведени реторички кораци се могу реализовати помоћу неколико реторичких стратегија, али не морају нужно укључивати све поменуте стратегије, што је у продужетку детаљно приказано на примеру анализе дискурса корпуса по наведеним корацима и стратегијама.

2.1.1. Анализа корпуса по корацима и стратегијама О-Н-У-К-П модела

Анализа дискурса корпуса одабраног за потребе овог рада приказује укупан број реченица са реторичким корацима и стратегијама (свих десет апстраката), уочених приликом истраживања корпуса.⁴

- 1. Бр. 16, стр. 23/24 – **I Означавање истраживачкој иоља – О: Стратегија 1** – ослањање на већ постојеће знање; **Стратегија 2** – ослањање на значајно тврђење; **III Увођење рада који ће бити представљен на конференцији – У;** **V Потврђивање истиине/резултата истраживања – П:** **Стратегија 1** – Указивање на достигнућа/резултате истраживања. (**Кораци у апстракту: О – У – П;** шест реченица садрже три корака и три стратегије.)
- 2. Бр. 16, стр. 37 – **I Означавање истраживачкој иоља – О: Стратегија 1** – ослањање на већ постојеће знање; **Стратегија 2** – ослањање на значајно тврђење; **IV Крајак прејелег рада – К.** (**Кораци у апстракту: О – К;** четири реченице садрже два корака и две стратегије.)
- 3. Бр. 17, стр. 55 – **I Означавање истраживачкој иоља – О: Стратегија 1** – ослањање на већ постојеће знање; **Стратегија 2** – ослањање на значајно тврђење; **Стратегија 2** – ослањање на значајно тврђење. (**Кораци у апстракту: Само један корак – О;** четири реченице садрже један корак и две стратегије.)
- 4. Бр. 17, стр. 107 – **I Означавање истраживачкој иоља – О: Стратегија 1** – ослањање на већ постојеће знање; **Стратегија 2** – ослањање на значајно тврђење. (**Кораци у апстракту: Само један корак – О;** седам реченица садржи један корак и две стратегије.)
- 5. Бр. 18, стр. 31 – **III Увођење рада који ће бити представљен на конференцији – У;** У другој половини друге реченице – **II Навођење оправданости датој истраживања/проучавања – Н:** **Стратегија 3** – увођење новог гледишта. (**Кораци у апстракту: У – Н;** четири реченице садрже два корака и једну стратегију.)
- 6. Бр. 18, стр. 99 – **I Означавање истраживачкој иоља – О: Стратегија 2** – ослањање на значајно тврђење; **Стратегија 1** – Осланање на већ постојеће знање; **Стратегија 2** – ослањање на значајно тврђење; **Стратегија 1** – Осланање на већ постојеће знање; **III Увођење рада који ће бити представљен на конференцији – У.** (**Кораци у апстракту: О – У;** пет реченица садрже два корака и две стратегије.)
- 7. Бр. 18, стр. 205 – **I Означавање истраживачкој иоља – О: Стратегија 2** – ослањање на значајно тврђење; **Могло би се подвести и под – II Навођење оправданости датој истраживања/проучавања – Н:**

4 Апстракти се наводе појединачно, по бројевима од 1 до 10. Сваки апстракт има наведен број часописа „Истраживања” и број странице на којој се налази у оригиналној штампаној публикацији.

- Стратегија 3 – увођење новог гледишта. (Кораци у апстракту: О – Н; пет реченица садрже два корака и две стратегије.)**
- 8. Бр. 18, стр. 257 – I Означавање исхрживачкој йоља – O: Стратегија 1 – Ослањање на већ постојеће знање; Стратегија 2 – ослањање на значајно тврђење; Стратегија 3 – ослањање на значајно тврђење; II Навођење оправданости датој исхрживања/проучавања – H: Стратегија 3 – увођење новог гледишта; III Увођење рада који ће бити представљен на конференцију – Y. (Кораци у апстракту: О – Н – Y; пет реченица садржи три корака и четири стратегије.)
 - 9. Бр. 18, стр. 271 – I Означавање исхрживачкој йоља – O: Стратегија 1 – ослањање на већ постојеће знање; II Навођење оправданости датој исхрживања/проучавања – H: Стратегија 2 – нуђење контра-тврђења; I Означавање исхрживачкој йоља – O: Стратегија 3 – означавање претходног истраживања; III Увођење рада који ће бити представљен на конференцију – Y; I Означавање исхрживачкој йоља – O: Стратегија 1 – ослањање на већ постојеће знање. (Кораци у апстракту: О – Н – О – Y – O; четири реченице садрже три корака и четири стратегије.)
 - 10. Бр. 18, стр. 283 – I Означавање исхрживачкој йоља – O: Стратегија 2 – ослањање на значајно тврђење; II Навођење оправданости датој исхрживања/проучавања – H: Стратегија 3 – увођење новог гледишта. (Кораци у апстракту: О – Н; пет реченица садрже два корака и две стратегије.)
- Сажето приказан број реченица по апстрактима, кораци и стратегије модела О-Н-У-К-П:
1. Бр. 16, стр. 23/24 – Апстракт – 141/Резиме – 179 – **6**
Кораци у апстракту: О – У – П
Најприближнија структури апстракта по моделу О-Н-У-К-П!
 2. Бр. 16, стр. 37/51 – Апстракт – 95/Резиме – 101 – **4**
Кораци у апстракту: О – К
 3. Бр. 17, стр. 55/62 – Апстракт – 116/Резиме – 166 – **4**
Кораци у апстракту: О
 4. Бр. 17, стр. 107/116 – Апстракт – 215/Резиме – 256 – **7**
Кораци у апстракту: О
 5. Бр. 18, стр. 31/38 – Апстракт – 160/Резиме – 223 – **4**
Кораци у апстракту: У – Н
 6. Бр. 18, стр. 99/123 – Апстракт – 96/Резиме – 122 – **5**
Кораци у апстракту: О – У
 7. Бр. 18, стр. 205/228 – Апстракт – 134/Резиме – 166 – **5**
Кораци у апстракту: О – Н
 8. Бр. 18, стр. 257/269 – Апстракт – 115/Резиме – 150 – **5**
Кораци у апстракту: О – Н – У
 9. Бр. 18, стр. 271/282 – Апстракт – 114/Резиме – 128 – **4**
Кораци у апстракту: О – Н – О – У – О
 10. Бр. 18, стр. 283/288 – Апстракт – 117/Резиме – 143 – **5**

Кораци у апстракту: О – Н

2.1.2. Пример детаљније анализе структуре апстракта

У овом поглављу детаљно ће бити приказана структура једног апстракта по моделу О-Н-У-К-П.

Апстракт бр. 1. – Бр. 16, стр. 23/24 – **I** Означавање истраживачкој поља – **О:** Стратегија 1 – ослањање на већ постојеће знање; Стратегија 2 – ослањање на значајно тврђење; **III** Увођење рада који ће бити представљен на конференцији – **У;** **V** Попенцирање посматрујућа/резултатна истраживања – **П:** Стратегија 1 – Указивање на достигнућа/резултате истраживања; (**Кораци у апстракту: О – У – П;** шест реченица садрже три корака и три стратегије):

АГРАРНИ ОДНОСИ НА ТЛУ ЈУЖНЕ УГАРСКЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

I Означавање истраживачког поља – О: (*Реторичка симулација 1: Ослањање на већ посматрујуће знање*): Подручје данашње Војводине (Јужне Угарске) делило је у средњем веку у погледу аграрних односа судбину читаве средњовековне угарске државе. Прописи који су регулисали ту материју примењивали су се у принципу на целој њеној територији једнако. Разлике између поједињих региона државе, које су проистицале између њих, у првом реду у погледу конфигурације тла, утицале су на разлике у практичној примени истих. (*Реторичка симулација 2: Ослањање на значајно тврђење*): То је условило специфичан положај области којој је овај рад посвећен.

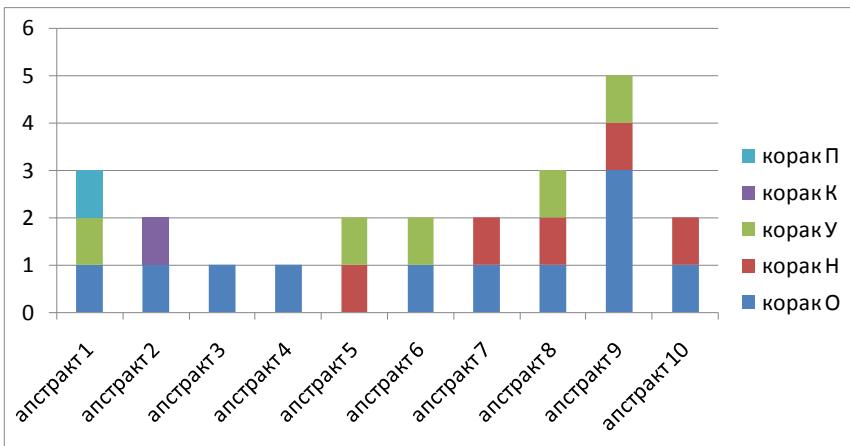
III Увођење рада који ће бити представљен на конференцији – У: Аутор на основу пробране изворне грађе и литературе разматра ситуацију на овом подручју.

V Попенцирање посматрујућа/резултатна истраживања – П: На основу свестране анализе како дипломатичких тако и наративних извора писац долази до закључка да је подручје данашње Војводине (Јужне Угарске) представљало једну од најплоднијих обласи средњовековне Угарске државе, (Реторичка стратегија 1 – Указивање на достигнућа/резултате истраживања): што је свакако утицало и на развој аграрних односа на њеном тлу.

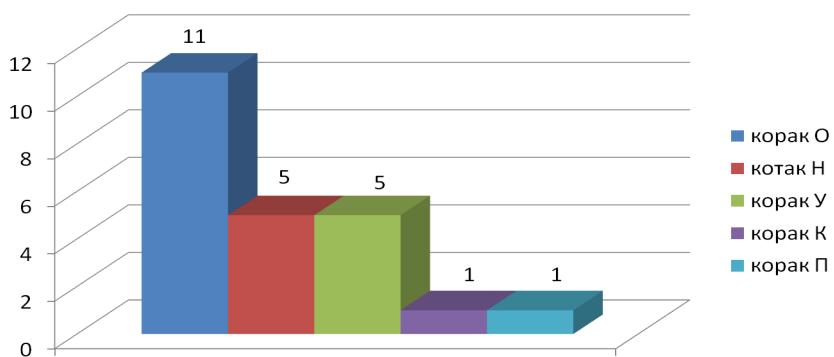
Кључне речи: аграрни односи, средњи век, Јужна Угарска, Панонска низија, Војводина, земљишни фонд, вила, краљеви, црква, земљопоседници, кметови.

3. Резултати истраживања

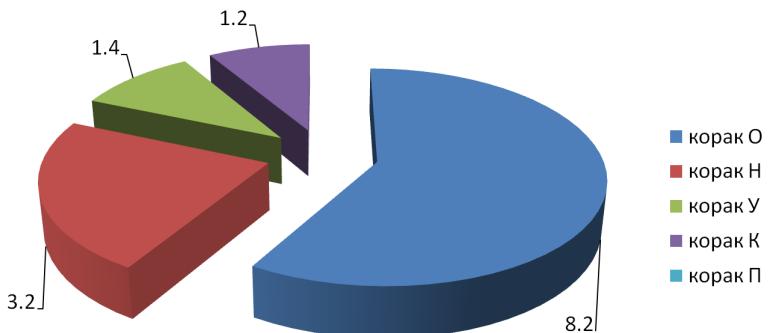
Током истраживања испитивана је заступљеност основних конститутивних делова корака и стратегија модела О-Н-У-К-П по апстрактима. Резултати истраживања приказани су стубичастим и кружним дијаграмима. Стубичasti дијаграм 1 приказује који кораци су најзаступљенији у свих десет апстраката, стубичasti дијаграм 2 учесталост коришћења корака по апстрактима а кружни дијаграм 3 заступљеност коришћених корака у процентима. Након тога стубичasti дијаграм 4 показује које се стратегије користе у свих десет апстраката, стубичasti дијаграм 5 учесталост њиховог коришћења а кружни дијаграм 6. приказује њихову заступљеност у процентима. Заступљеност две, три и четири примењене стратегије и употреба само једног реторичког корака могу се видети на стубичастом дијаграму 7.

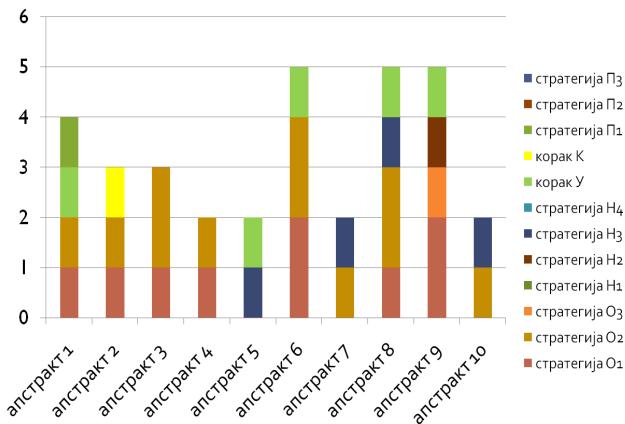
Дијаграм 1: Приказ корака по апстрактима

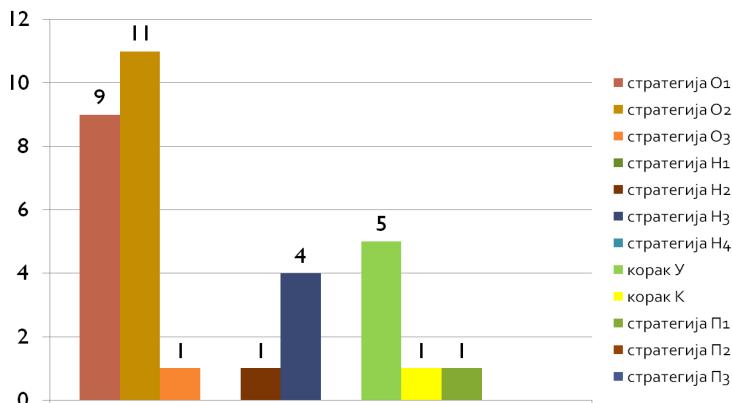
Дијаграм 2: Учесталост коришћења корака

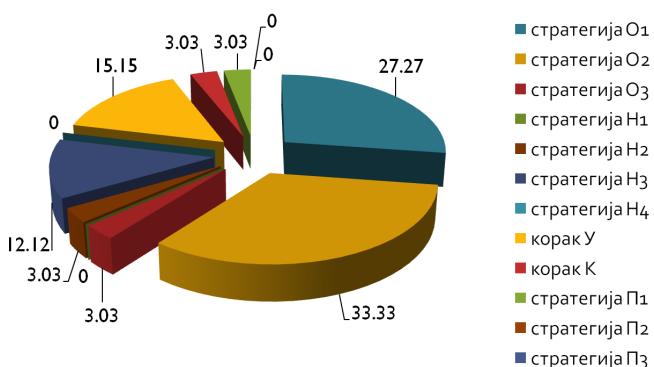
Дијаграм 3: Заступљеност корака у процентима

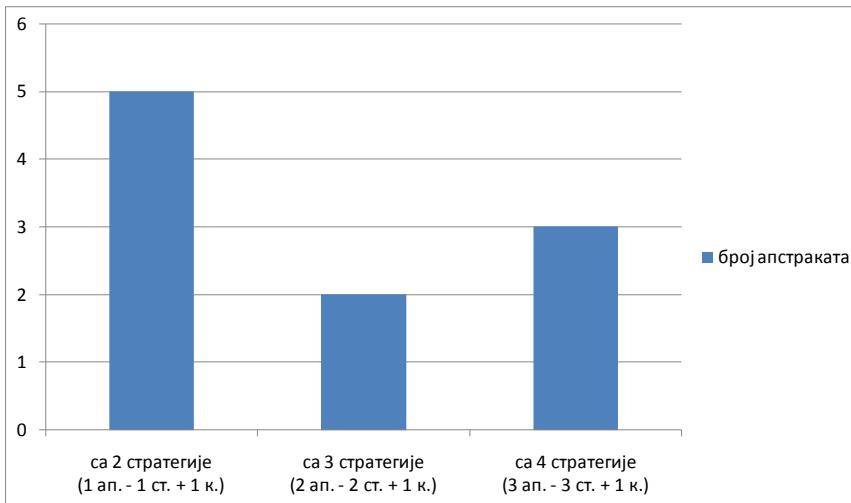
Дијаграм 4: Приказ стратегија по апстрактима

Дијаграм 5: Учесталост коришћења стратегија

Дијаграм 6: Заступљеност стратегија у процентима

Дијаграм 7: Број апстраката са 2, 3, и 4 примењене стратегије и са само једним кораком

Приказани дијаграми показују неравномерно распоређену употребу сваког реторичког корака и варијације најчешће коришћених реторичких стратегија приликом писања свих десет апстраката. Могу се уочити варијације у редоследу појављивања реторичких корака у анализираним апстрактима корпуса, што указује на одређено одступање од тачно утврђене структуре модела О-Н-У-К-П, који је коришћен за потребе овог истраживања.

Само један апстракт **садржи најприближнију структуру реторичких корака и стратегија модела О-Н-У-К-П**, тј. шест реченица садрже три корака: О – У – П и три стратегије.

4. Смернице за писање апстраката и резимеа

Поповић (1999: 29) наглашава да апстракти не треба да буду сувише дугачки и треба да буду у складу са садржином рада. По његовим речима, они би требало да сажимају проблем, метод и битне резултате. Јакхонтова (2003: 96) наводи сврху апстракта и резимеа и смернице за писање истих.

4.1. Сврха апстракта и кључних речи

По наводима Јакхонтове (2003: 96), сврха апстракта је тачно и веома језгром вито изражавање суштине садржаја рада, ограничено на само неколико стотина речи, а не тумачење, оцењивање и убеђивање. Употребом и избором кључних речи апстракта упућујемо читаоца и интернетске претраживаче на кратак садржај текста. Што се тиче кључних речи, редослед њиховог навођења треба да буде усмерен од општих појмова ка ужим.

4.2. Сврха резимеа

Јакхонтова (2003: 96) наглашава да резиме проистиче из аналитичког дела и/или става и аргументације изнете у њему. У резимеу се износе резултати до којих се дошло током истраживачког рада, као и најважније констатације главног дела рада. У њему се потврђују или одбацију хипотезе предочене у апстракту рада.

4.3. Смернице за писање апстракта⁵

За писање добrog апстракта научног рада неопходно је издвојити довољно времена. Треба имати у виду да писање апстракта захтева, на првом месту, добру припрему претходно детаљно прегледаног и пажљиво сложеног материјала истраживања, пре него што се апстракт преда. Прво се издвајају главне тачке истраживачког рада и саставља текст о истима, разумљив образованој или не-стручној особи на пољу лингвистике. Реченице из истраживачког рада могу се поновити у апстракту. У појединим случајевима уводни пасуси научног рада могу бити погодни и за апстракт, али морају да се сажму и напишу тако да исти одговоре сврси апстракта. Треба користити кључне речи важне за поље истраживања или речи које ће назначити, тј. указивати на нечије научно поље (на пример, лингвистику, историју, медицину, ветерину, економију, право, биохемијско инжењерство, електротехнику, математику). Апстракт не треба да садржи наводе, цитате или фусноте. Он представља срж рада. Уколико сам процес писања и сажимања пасуса представља проблем, може се исписати неколико пасуса у почетку, а затим се они могу „исецкати“ и сажети у један пасус. Ако се аутор тешко уклапа у ограничен и задат број речи, треба да потражи помоћ независног читаоца (пријатеља или ментора), да му помогне приликом избаџивања вишке речи. Број речи би, у просеку, требало да буде од 150 до 200 (Благојевић, 2014: 67).

5. Дискусија

Након детаљне анализе и коначног упоређивања и сагледавања реторичких корака и стратегија од којих су састављене реченице корпуса, већ на самом почетку истраживања показало се да апстракти и резимеи у корпусу имају исти текст (на српском и енглеском језику). Што се структуре тиче, у девет од десет апстраката уочава се исти корак на почетку — први реторички корак **обрасца О-Н-У-К-П — О: Означавање истраживачкој поља**. У шест од десет апстраката користи се први реторички корак **I Означавање истраживачкој поља — О** и стратегија **C1** (скраћено: **O/C1**): први корак **I Означавање истраживачкој поља — О: Стратегија 1** — ослањање на већ постојеће знање. У укупно шест апстраката уочава се и коришћење **Стратегија**

5 1. <http://psihologija-ffbl.com/naucni%20skup/Upustvo%20autorima%20za%20pisanje%20rezimea.pdf>

2. https://www.academia.edu/6314578/HOW_TO_WRITE_AN_ABSTRACT_for_Tufts_Symp

2 – ослањање на значајно тврђење, па би се њихов образац скраћено могао представити **структуром О/С1/С2: I** *Означавање исхрживачкој иола – О: Стратегија 1* – ослањање на већ постојеће знање; **Стратегија 2** – ослањање на значајно тврђење.

Може се потврдити навод С. Благојевић (2014) да се у апстрактима с нашег говорног подручја уочава детаљно утврђивање и образлагање предмета истраживања на самом почетку апстракта, као и честа употреба стратегије изношења претпоставки у оквиру првог реторичког корака, тј. употреба *Стипеије 1: ослањање на већ иосиоје знање*. Како Благојевић (2014:76) наводи, а са чиме се слажемо након овог истраживања, аутори с нашег говорног подручја придају велики значај теоријској основи свог рада и често износе позната теоријска тврђења на самом почетку апстракта, у његовом првом реторичком кораку.

С друге стране, као и у истраживању С. Благојевић (2014) уочава се потпуно одсуство Стратегије 1 *Указивање на празнице у претходним исхрживањима* у апстрактима анализираног корпуса а која је по наводима ауторке: „кључна у побуђивању заинтересованости конференцијске публике за рад који ће бити приказан на конференцији“ (2014:76). По речима Благојевић, то указује да се код аутора са нашег говорног подручја уочава већа склоност ка типу истраживања које је у складу са постојећом истраживачком традицијом, тј. то наговештава њихову мању спремност да се баве потпуно новим темама, са чиме се након извршеног истраживања такође слажемо.

Анализа корпуса показује да **само један апстракт⁶ садржи најприближнију структуру реторичких корака и стратегија модела О-Н-У-К-П**, тј. шест реченица садрже три корака: **О – У – П** и три стратегије: **Први корак: Означавање исхрживачкој иола – О: Стратегија 1** – ослањање на већ постојеће знање; **Стратегија 2** – ослањање на значајно тврђење; **Други корак** (иначе корак три **О-Н-У-К-П модела**) – **III Увођење рада који ће бити представљен на конференцији – У;** **Трећи корак:** (иначе корак пет **О-Н-У-К-П модела**) – **V Потенцирање иосијинића/резултата исхрживања – П: Стратегија 1** – Указивање на достигнућа/резултате истраживања (Кораци у апстракту: **О/У/П**). У просеку, апстракти садрже од 95 до 215 речи.

6. Закључак

Прво, извршено истраживање корпуса малог обима, одабраног за потребе писања докторске тезе, показало је да се у свих двадесет анализираних апстраката и резимеа корпуса **не разликује текст апстракта од текста резимеа**.

Друго, на основу спроведеног истраживања, може се закључити да се приликом писања апстраката на српском језику уочава примена поменутог модела, мада се у апстрактима не користе сви реторички кораки модела О-Н-У-К-П. Уочава се да само један од десет анализираних апстраката има кораке О-У-П, што представља најприближнију целовиту структуру апстракта која треба да има свој почетак, средину и крај. Међутим, ни поменути апстракт у себи не садржи свих пет реторичких корака поменутог модела. Поред тога, уочено је да **апстракти не поседују једноо-**

⁶ Анализирани апстракт бр. 1. под насловом „Аграрни односи на тлу Јужне Угарске у средњем веку“, („Истраживања“ бр. 16, Нови Сад, 2005: 23–24).

брзину, већ садрже прилично неуниформисану структуру, тј. одражавају употребу мање-више слободног редоследа реторичких корака, од којих се у девет од десет апстраката уочава **образац О/C1**.

Након спроведеног истраживања, могло би се закључити да **образац О/C1** ипак служи својој сврси и да се чак може сматрати традиционалном, пошто се у литератури не наилази на традиционално учење академског писања апстраката, у вези са чим С. Благојевић наводи: „Оваква појава може се повезати са академском праксом у Србији која се огледа у томе што не постоји традиција у учењу писања за академске сврхе, те су аутори научних текстова, као и конференцијских сажетака, потпуно самоуки на том пољу” (2014 : 77).

Након извршеног истраживања могло би се закључити да би ово својеврсно надовезивање на сва претходна истраживања, на тему анализе и писања апстраката и резимеа, требало да послужи као даљи подстрек у изналажењу и пружању будућих што јаснијих смерница и упутстава на који начин припадници српске академске заједнице да приступе једном тако значајном и неопходном академском жанру чијем се писању, по речима С. Благојевић, а са којим се слажемо „треба озбиљно и зналачки приступити” (2014: 77).

Извори

Апстракти и резимеи научног часописа „Истраживања”, (16—18), у издању Одсека за историју на Филозофском факултету у Новом Саду, у периоду од 2005. до 2007.

Литература

Благојевић, С. (2014). „Конференцијски сажети аутора са англофоног и српског говорног подручја – контрастивна анализа”. У: Т. Прћић, М. Марковић и др. (ур.). *Енглески језик и англофоне књижевности у теорији и практици. Зборник радова у част Драгињи Переаз*. Филозофски факултет, Нови Сад: 65—80.

Клајн, И. и М. Шипка (2006). *Велики речник српских речи и израза*, Прометеј, Нови Сад.

Клеут, М. (2008). *Научно дело о истраживању до штампе*. Академска књига, Нови Сад.

Поповић, З. (1999). *Како написати и објиковати научно дело*, Академска мисао, Београд.

Hyland, K. (2001). *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing*. Longman, London.

Yakhontova, T. (2003). *English Academic Writing for Students and Researchers*. University Ivan Franko, L ‘viv.

Yakhontova, T. (2002). “Selling” or “Telling”? The Issue of Cultural Variation in Research Genres. In J. Flowerdew (ed.). *Academic Discourse*. Longman, London: 216—232.

Речници

Webster’s Ninth New Collegiate Dictionary. (1990). G. and C. Merriam, Springfield.
Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English, Fifth edition, (1995). Oxford University Press, Oxford.

- Cambridge Advanced Learner's Dictionary*, (2008). Cambridge University Press, Cambridge
- Klaić, B. (1968). *Veliki rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb.
- Rечник српскоја језика*. (2007). Матица српска, Нови Сад.
- Речник српскохрватскоја књижевној језика*, књ. прва. (1967). Матица српска, Матица хрватска, Нови Сад, Загреб.
- Речник српскохрватскоја књижевној језика*, књ. пета. (1973). Матица српска, Нови Сад.

Лексикони

Вујаклија, М. (1980). *Лексикон српских речи и израза*, Просвета, Београд.

Tatjana Gojković

ABSTRACTS AND SUMMARIES OF RESEARCH PAPERS (IN SERBIAN AND ENGLISH) IN THE “ISTRŽIVANJA” JOURNAL (NO. 16–18) — A DISCOURSE ANALYSIS

Summary: The paper investigates abstracts in Serbian and their summary translations into English, of research papers in the field of historical science. The research includes a small-scale corpus analysis (ten abstracts in Serbian and ten summaries in English) and explains the meaning and the scope of the terms ‘abstract’ and ‘summary’. On the basis of applied discourse analysis, our research confirms the models used by Yakhontova (2002) and Blagojević (2014), and, at the same time, it draws some conclusions upon the specific structure of the abstracts. In addition, it provides general guidelines for writing abstracts and summaries, in order to convey the basic idea of a particular scientific work comprehensively and clearly.

Key words: abstract, summary, research paper, historical science, small-scale corpus, general guidelines, discourse analysis.

Stanislava Popov

Centar za istraživanje, edukaciju i razvoj INOVA, Novi Sad

Danijela Radović

Pedagoški zavod Vojvodine, Novi Sad

STAVOVI RODITELJA U VOJVODINI O UČENJU STRANIH JEZIKA I JEZIKA IZ NEPOSREDNOG OKRUŽENJA

Sažetak: Cilj ovog istraživanja je ispitivanje stavova roditelja učenika osnovnih škola prema učenju stranih jezika i jezika iz neposrednog okruženja, kao i važnosti određenih jezika za obrazovanje njihove dece. Takođe su se ispitivala uverenja roditelja o redosledu i ukupnom broju stranih jezika koje bi njihova deca trebalo da znaju. Osim sadržaja samih stavova, zanimala nas je i povezanost ovih stavova sa njihovim osobinama ličnosti. Ovde ćemo prikazati deo istraživanja na uzorku od 208 ispitanika, pripadnika srpske, mađarske, slovačke, rusinske i hrvatske nacionalne zajednice u Vojvodini. Istraživanje je sprovedeno u osnovnim školama, u mestima gde su ove nacionalne zajednice naročito zastupljene. Korišćeni merni instrumenti su: *Adaptirani upitnik jezičke orientacije* (Dormyei & Clement 2001), upitnik za procenu ličnosti *Velikih pet plus dva* (Čolović, Smederevac & Mitrović 2014) i *Upitnik za procenu orientacije prema jezicima iz neposrednog okruženja* (Popov & Radović 2015). Rezultati ukazuju na to da se engleski jezik procenjuje kao najznačajniji strani jezik za obrazovanje dece. Roditelji iskazuju najizraženiji pozitivni afektivni odnos prema engleskom jeziku i takođe imaju najviše ličnog iskustva sa ovim jezikom. Kao osobina ličnosti roditelja koja predviđa da će se veći broj stranih jezika smatrati značajnim za obrazovanje dece i njihove karijere jeste *Otvorenost za iskusstva*. Od jezika iz neposrednog okruženja najvažnijim se smatra maternji jezik i srpski jezik, a najviše se koristi maternji jezik. Ostali jezici iz neposrednog okruženja se u manjoj meri procenjuju kao važni, a još manje se smatraju korišćenim.

Ključne reči: stavovi roditelja, strani jezik, jezici iz neposrednog okruženja

Uvod

O stavovima i njihovom značaju za učenje nematernjeg jezika

Ukoliko želimo da razumemo šta je to što ljudi motiviše da se ponašaju na određen način, proučavanje njihovih stavova je prvi korak u tom pravcu. Oni usmeravaju naše akcije i reakcije u odnosu na ono što je objekat stava. Njihovim stvaranjem i menjanjem dolazi do razvoja ličnosti, a veza između stavova i ponašanja je dvosmerna: oni utiču na

naše mentalne funkcije (kao što su opažanje, mišljenje, pamćenje) i emocionalne reakcije, kao i na motivaciju, a samim tim i na ponašanje. Iako postoje određeni zagovornici ideje da su stavovi delimično povezani sa genetskim nasleđivanjem (Aronson, Wilson & Akert 2005), tako što su u vezi sa temperamentom i osobinama ličnosti, činjenica je da socijalna iskustva igraju veoma važnu ulogu u njihovom formiranju. Stavovi se formiraju u toku socijalizacije, kroz socijalno učenje i pod uticajem različitih agenasa socijalizacije, od kojih su porodica i škola među najvažnijim. Značajan uticaj na formiranje stavova ima grupa, a svako od nas pripada različitim grupama koje se menjaju tokom života. Svaka grupa ima sopstveni sistem vrednosti, svoje stavove i uverenja koja prenosi na svoje članove, odnosno sa kojima se članovi identifikuju. Iako su stavovi relativno trajni, oni se mogu menjati, a na njihovu promenu utiču isti faktori kao i oni koji dovode do formiranja stavova (Rot 1994). Kada je rezultat procesa socijalizacije sličnost u stavovima, vrednostima, normama i/ili ponašanju između roditelja i njihove dece, govorimo o intergeneracijskoj transmisiji (Heckler et al. 1989; Moore et al. 2002 prema Grønhøj & Thøgersen 2009). Proces socijalizacije se odvija putem socijalnog učenja. Postoji više oblika socijalnog učenja od kojih su najvažniji: učenje uslovljavanjem, učenje po modelu i učenje uviđanjem (Rot 1994). U okviru svake od ovih vrsta moguće je razlikovati više oblika učenja. Većina stavova se tako mogu formirati putem instrumentalnog uslovljavanja, klasičnog uslovljavanja i učenja po modelu. Ove tri vrste učenja naročito su prisutne u odnosima između roditelja i dece, te zato na njih obraćamo naročitu pažnju. Ljudi kroz život bivaju nagrađivani (pohvalama, potvrdoma) za izražavanje nekih stavova i bivaju kažnjavani za izražavanje nekih drugih. Nagrađivani stavovi imaju tendenciju da postanu sve jači, dok kažnjavani stavovi postaju slabiji. Ovako formirani stavovi nastali su putem instrumentalnog uslovljavanja. O klasičnom uslovljavanju govorimo kada je neutralni stimulus dosledno praćen stimulusom koji proizvodi emocionalnu reakciju sve dok i sam neutralni stimulus ne počne da izaziva emociju (Brigham 1991). Prepostavimo da je dete kontinuirano izloženo izjavama roditelja u kojima je znanje jezika opisano kao lepo, korisno i važno. Na kraju će pozitivne emocije koje su povezane sa opisima lepo, korisno, važno biti povezane sa pojmom tog jezika i izgraditi osnovu pozitivnog stava prema jeziku. Deca mnoge stavove uče i putem učenja po modelu. U tradicionalnim kulturama ovaj oblik socijalnog učenja predstavlja jedan od glavnih načina socijalizacije. Deca posmatraju kako ljudi oko njih procenjuju ljude i situacije i formiraju sopstvene stavove preko njih. Dete aktivno imitira stavove i ponašanje roditelja, iako roditelji često nisu imali namjeru da ih tome nauče (Bandura 1962, prema Ivić & Havelka 1990). U stvari, učenje posmatranjem ponašanja roditelja, koji služe kao model, može biti toliko snažno da često poništi učinke direktnog podučavanja. Dete će naučiti više o važnim vrednostima, posmatrajući konzistentan primer roditelja nego ako je izloženo samo verbalnom podučavanju. Učenje po modelu može biti na principu imitacije ili identifikacije, što su različiti procesi. Imitacija je voljan, nameran čin svesnog podražavanja nekog vidljivog, konkretnog uzora, koji podrazumeva trajnu unutrašnju promenu osobe koja imitira. Identifikacija je međutim, proces nesvesnog i nevoljnog poistovećivanja sa uzorom, koje podrazumeva unošenje u sebe njegovih osobina (vrednosti, načela, uverenja, stavova), odnosno duboku i trajnu psihičku promenu ličnosti koja se poistovećuje. Ivić (u Ivić, Pešikan & Antić 2001) navodi uslove koji povećavaju verovatnoću usvajanja određenog modela: učestalost modela ponašanja – pre će biti usvojen model ponašanja koji je često prisutan, nego onaj koji se retko ili sporadično javlja; kulturna ukorenjenost modela ponašanja – modeli koji su u skladu sa kulturom u kojoj se javljaju pre

će biti usvojeni; socijalna podrška modela ponašanja – pre će biti usvojeno ponašanje modela koje je nagrađeno, nego ono koje je kažnjeno od strane socijanog okruženja; procena koristi od usvajanja određenog modela ponašanja – procena onog koji uči po modelu da će imati neku dobit od usvojenog modela ponašanja povećava verovatnoću učenja; socijalni ugled onoga koji emituje model ponašanja – pre će se usvojiti model ponašanja onoga ko je moćan, ugledan i značajan u određenoj sredini; razumljivost modela ponašanja – ako neko ne razume smisao određenog modela ponašanja teško može doći do učenja po modelu; bliskost modela ponašanja onome ko ga usvaja – verovatnoću usvajanja ponašanja povećava generacijska, polna i statusna bliskost.

Poslednjih pedeset godina, u istraživanjima o motivaciji u učenju stranih i drugih jezika dominira Gardnerov socio-obrazovni model koji naglašava da su stavovi prema situaciji učenja i integrativnost ključne varijable u motivaciji za učenjem jezika. (Pourfeiz 2015). Neki ljudi uče drugi jezik u cilju integracije i identifikacije sa drugom jezičkom kulturom i zajednicom. Stavovi su takođe značajni za postignuće u učenju estranog jezika, ali je njihova uloga indirektna i posredovana motivacijom (Masgoret & Gardner 2003). Yashima (2002) predlaže konstrukt „interkulturni stav“ kao generalni stav prema internacionalnoj zajednici koji motiviše ljude da uče strane jezike. MacIntyre i saradnici (1998) navode da je dispozicija za pozitivno ili negativno reagovanje na strance izazvano stavovima o različitosti, odnosno multinacionalnosti, odnosno preferencijom socijalne distance ili harmonije među različitim etničkim grupama.

O višejezičnosti

Višejezičnost se u Zajedničkom okviru za jezike Evrope definiše kao „... kompetentnost, različitih nivoa, na nekoliko jezika i iskustvo sa nekoliko kultura ...“ (Common European Framework of Reference for Languages 2002:168), dok se u *White Paper on Education and Training* iz 1995. godine, preporučuje građanima Evrope, koji žele da doprinesu sopstvenom boljitu i prosperitetu čitave zajednice, da neguju svoje sposobnosti komunikacije ne samo na maternjem jeziku nego i na najmanje dva jezika koji se govore u neposrednom okruženju. Višejezičnost podrazumeva i pozitivan stav i toleranciju prema ljudima koji govore više od jednog, maternjeg jezika, bez obzira na njegovu rasprostranjenost u svetu i/ili zastupljenost u poslovnim korespondencijama, kao i prihvatanje ovog fenomena kao preduslova za opšte blagostanje, a ne kao prepreku koja ga sputava. Osim toga pozitivan stav prema višejezičnosti podrazumeva i svest o važnosti jezika u socijalno-psihološkom razvoju individue, kao i spremnost i otvorenost individue da učestvuje u komunikaciji prihvatajući greške i nesporazume koji su neminovni tokom produkcijegovora na stranom jeziku, bilo one gramatičke prirode ili kulturološki i tradicionalno obeležene. Danas je višejezičnost predmet mnogih istraživanja ne samo lingvista i psihologa, nego i psiholingvista, sociolingvista, komparativista, kognitivista itd. koji u svojim istraživanjima pokušavaju da poznavanje više jezika predstave kao prednost i neophodnost u sadašnjoj konstellaciji jezika u svetu.

U vojvođanskom lingvističkom kontekstu, govornici koji pripadaju jezički većinskom stanovništvu najčešće spadaju u grupu govornika koji su maternji jezik usvojili u okviru porodice, a drugi jezik, najčešće, neki tzv. veliki svetski jezik izučavaju, hronološki kasnije, kao strani u okviru obrazovnih institucija. Jezici iz neposrednog okruženja u jezički homogenim sredinama za njih ostaju nepoznati. Nasuprot njima, govornici

koji pripadaju malim jezičkim grupama, usvajaju maternji jezik u svojim porodicama i najčešće istovremeno usvajaju i većinski jezik u heterogenim jezičkim sredinama, a institucionalno učenje stranog/velikog svetskog jezika dolazi kasnije. U jezički homogenim sredinama, pripadnici male jezičke populacije, posle usvajanja maternjeg jezika institucionalno uče i jezik većinskog stanovništva i veliki/e strani/e jezik/e. Specifičan makro kontekst kada je višejezičnost u pitanju (bez obzira da li se radi o učenju jezika iz neposrednog okruženja ili stranih jezika) daje ovom istraživanju naročiti društveni značaj. Autonomna Pokrajina Vojvodina najčešće se definiše svojom multikulturalnošću, odnosno multikonfesionalnošću i multijezičnošću. U Vojvodini živi preko 25 nacionalnih ili etničkih zajednica. U službenoj upotrebi je šest jezika i njihovih pisama: srpski (ćirilično pismo uz mogućnost upotrebe latiničnog), mađarska latinica, slovačka latinica, hrvatska latinica, rumunska latinica i rusinska ćirilica. Prema popisu iz 2002. sastav stanovništva prema maternjem jeziku je bio: srpski jezik (76,63%), mađarski jezik (13,99%), slovački jezik (2,71%), rumunski jezik (1,45%), romski jezik (1,08%), hrvatski jezik (1,04%), i drugi. Odnos stanovnika Vojvodine prema učenju stranih i drugih jezika predstavlja važno pitanje za proces obrazovanja u ovoj regiji.

Osobine ličnosti i odnos prema učenju stranog jezika

Ličnost se definiše kao skup osobnih karakteristika koje utiču na doslednost osećanja, mišljenja, i ponašanja (Pervin & John 2001). Osobine ličnosti, takođe, podrazumevaju genealizovane i personalizovane tendencije koje su konstantne i formiraju način na koji se osoba prilagođava svojoj okolini (Pervin, Cervone & John 2005). Istraživanja su pokazala da su stavovi prema učenju stranog jezika i osobine ličnosti tesno povezani (Pourfeiz 2015). Čak iako osobine ličnosti možda ne utiču direktno na ishod učenja stranog jezika, one svakako modeluju način na koji ljudi reaguju na jezičku sredinu (Dörnyei 2005). Istraživanja koja povezuju ličnost sa stavovima o učenju stranog jezika nisu brojna u našoj sredini, ali odgovore na ova pitanja smatramo važnim, naročito za multijezičku sredinu kakva je Vojvodina. Kako se strani jezik u našoj sredini uči još u osnovnoj školi, a na sam izbor stranih jezika kako u školi tako i van nje, u velikoj meri odlučuju roditelji, valjalo bi istražiti na koji način njihove osobine ličnosti utiču na stavove o učenju stranih jezika.

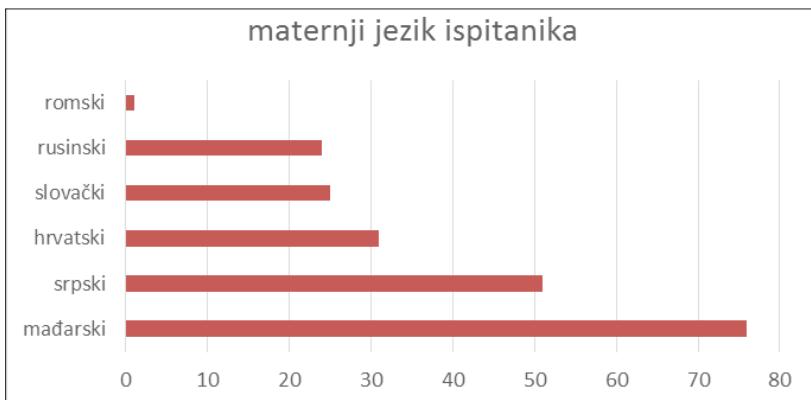
Ciljevi istraživanja su a) ispitivanje stavova roditelja učenika osnovnih škola prema učenju stranih jezika i jezika iz neposrednog okruženja b) ispitivanje važnosti određenih jezika za obrazovanje njihove dece c) povezanost ovih stavova sa osobinama ličnosti roditelja

Metod

Uzorak

U istraživanju je učestvovalo 208 roditelja (25% očevi, 75% majke), prosečne starosti 39 godina ($AS=38,96$; $SD=7,35$). Ispitanici su pripadnici srpske, mađarske, slovačke, rusinske i hrvatske nacionalne zajednice u Vojvodini. Istraživanje je sprovedeno u osnovnim školama, u mestima gde su ove nacionalne zajednice naročito zastupljene. S obzirom da je ovde predstavljen samo deo većeg istraživanja, detaljniji opis selekcije uzorka nalazi se u radu Popov i Radović (2015). Na Slici 1 je prikazana struktura uzorka

prema maternjem jeziku ispitanika.

Slika 1. Struktura uzorka u odnosu na maternji jezik

Instrumenti

- *Upitnik za procenu orientacije prema jezicima iz neposrednog okruženja* (Popov & Radović 2015) konstruisan je za svrhe ovog istraživanja. Korišćen je za ispitivanje stavova roditelja učenika osnovnih škola prema učenju jezika iz okruženja u kojem učenici žive. Spisak jezika o kojima su se roditelji izjašnjavali sastavljen je prema registru Saveta nacionalnih manjina preuzetog sa web adrese Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, propise, upravu i nacionalne manjine - nacionalne zajednice: <http://www.puma.vojvodina.gov.rs>. Roditelji su, sa jedne strane, na petostepenoj Likertovoj skali procenjivali koliko svaki od jezika smatraju važnim, a sa druge strane koliko svaki od tih jezika koriste. Na isti način su procenjivali i poznavanje kulture i umetnosti naroda iz bližeg okruženja (koliko to smatraju važnim, a koliko je zapravo poznaju). Upitnik sadrži i sledeće sociodemografske podatke: pol, starost, mesto stanovanja, stepen obrazovanja, maternji jezik, kao i identifikaciju sa određenom nacionalnom zajednicom.
- *Adaptirani upitnik jezičke orientacije* (Dornyei & Clement 2001) korišćen je za ispitivanje specifičnog odnosa koji ispitanici imaju prema određenih stranim jezicima. U upitniku su ponuđeni strani jezici o kojima su se ispitanici izjašnjavali: engleski, nemački, francuski, ruski, italijanski i španski jezik. Kriterijum za izbor ovih jezika je taj što su ovo najzastupljeniji strani jezici u našoj zemlji, kada su u pitanju državne i privatne škole jezika. S obzirom na to da je taj specifičan odnos prema određenom jeziku multidimenzionalni faktor, za tumačenje rezultata korišćene su dimenzije dobijene analizom glavnih komponenti. Zbog specifične prirode upitnika nije bilo moguće korištiti originalnu faktorsku strukturu dobijenu na uzorku učenika u Mađarskoj. Instrument je preveden sa engleskog jezika za korišćenje na srpskom jeziku metodom povratnog prevoda.

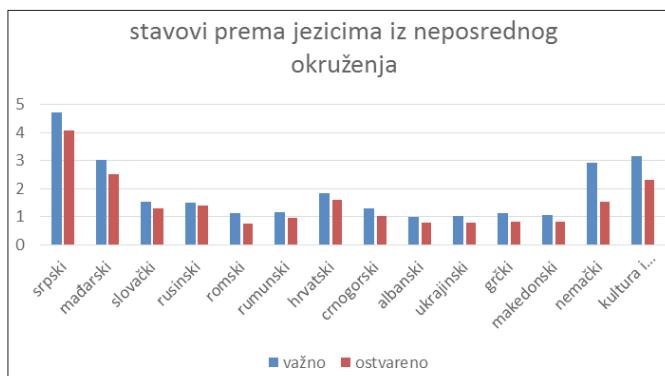
- *Upitnik za procenu bazičnih dimenzija ličnosti Velikih pet plus dva (VP + 2-70; Čolović, Smederevac & Mitrović 2014)*, korišćen je za merenje osobina ličnosti ispitanika. Konstruisan je na osnovu leksičkih opisa ličnosti u srpskom jeziku. Upitnik meri sedam dimenzija ličnosti: Neuroticizam, Ekstraverziju, Otvorenost, Savesnost, Agresivnost, Pozitivnu i Negativnu valencu. U ovom istraživanju je upotrebljena kraća verzija instrumenta od 70 tvrdnji sa Likertovom petostepenom skalom odgovora.

Postupak analize podataka

Podaci u ovom istraživanju analizirani su u statističkom paketu *SPSS 16 for Windows* i to korišćenjem sledećih statističkih procedura: deskriptivne statistike (mere centralne tendencije i raspršenja), faktorske analize (metoda glavnih komponenti) i regresione analize.

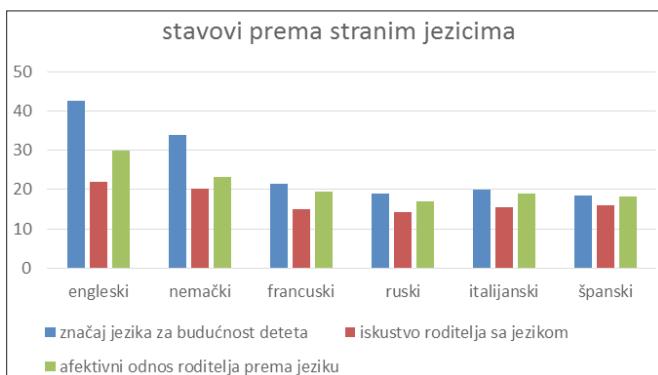
Rezultati

Na Slici 2 je prikazano izjašnjavanje ispitanika u vezi sa tim koliko smatraju važnim poznavanje svakog od zvaničnih jezika nacionalnih zajednica u Vojvodini i koliko se koriste svakim od ovih jezika. Takođe je prikazano koliko roditelji smatraju važnim, a koliko ostvarenim, poznavanje kulture i umetnosti naroda iz neposrednog okruženja. Rezultati ukazuju na to da se srpski jezik smatra najvažnijim i nakorišćenijim, dok je na drugom mestu mađarski jezik. Na trećem mestu je nemački jezik, koji sa druge strane ne prati proporcionalna ostvarenost. Međutim, treba imati u vidu da je ovo objedinjeni prikaz odgovora celokupnog uzorka, gde svi kao zvanični službeni jezik koriste srpski jezik koji je zbog toga dostigao prvo mesto. No, kada posmatramo strukturu uzorka i redosled procene važnosti i korišćenosti pojedinih jezika, možemo zaključiti da svaka ispitana nacionalna zajednica svoj maternji jezik smatra zapravo najvažnijim za poznavanje, i u visokom stepenu ga koristi. Stoga bi pravi izveštaj o rezultatu glasio da ispitanici smatraju svoj maternji jezik najvažnijim i prilično korišćenim, a na drugom mestu je srpski jezik, osim kod srpske nacionalne zajednice gde je ovaj jezik i maternji. Poznavanje kulture i umetnosti naroda iz okruženja je osrednje važan, a na niskom nivou ostvarenosti.

Slika 2. Stavovi roditelja prema jezicima iz neposrednog okruženja

Na Slici 3 su prikazani komparativni rezultati analiza različitih dimenzija stavova prema šest stranih jezika koji su najzastupljeniji u državnim i privatnim školama u našoj zemlji. Merili smo tri aspekta stavova roditelja prema stranim jezicima koje smo dobili prethodno sprovedenom analizom glavnih komponenti na *Adaptiranom upitniku jezičke orientacije* (Dornyei & Clement 2001). Vidimo da je engleski jezik procjenjen kao najznačajniji za budućnost dece. Takođe, roditelji imaju najviše iskustva sa ovim stranim jezikom, kao i pozitivniji afektivni odnos. Nemački jezik je na drugom mestu po svim procjenjenim aspektima, dok su ostali jezici relativno ujednačeni.

Slika 3. Stavovi ispitanika prema izboru stranih jezika u obrazovanju

Kada je u pitanju povezanost između osobina ličnosti sa pojedinim aspektima stavova o stranim jezicima, sproveli smo višestruku regresionu analizu. Prediktorske varijable su činile dimenzije ličnosti, a kriterijumske varijable 4 aspekta stavova o stranim jezicima koje smo dobili zbrajanjem odgovarajućih stavki na *Adaptiranom upitniku jezičke orientacije* objedinjeno za sve procenjivane jezike. Veća dobijena vrednost govori u prilog pozitivnijeg stava prema više jezika istovremeno. Drugim rečima, što je vrednost skora veća, to znači da roditelj smatra veći broj jezika važnim za budućnost svog deteta. Radi se o sledećim aspektima stavova: procena korisnosti jezika za obrazovanje, procena korisnosti jezika u karijeri, ulaganje u učenje jezika i značaj poznavanja kulture i umetnosti naroda koji govore strane jezike od interesa za istraživanje.

Rezultati regresionih analiza su pokazali da je *Otvorenost za iskustva* značajan pozitivni prediktor procene korisnosti jezika u obrazovanju ($\beta=0,23$; $p<0,05$), procene korisnosti više stranih jezika za karijeru ($\beta=0,37$; $p<0,01$) i poznavanja kulture i umetnosti naroda koji govore procenjene jezike ($\beta=0,55$; $p<0,01$). *Ekstraverzija* je negativan prediktor poznavanja kulture i umetnosti naroda koji govore procenjivane strane jezike ($\beta= - 0,26$; $p<0,05$). Kod ulaganja u strane jezike nema značajnih prediktora.

Diskusija i zaključci

Kada su u pitanju jezici iz neposrednog okruženja, maternji jezik se smatra najznačajnijim i najkorišćenijim, a na drugom mestu po značaju je srpski jezik koji je osrednje

korišćen. Izuzetak su ispitanici kojima je srpski maternji jezik, koji je njima najvažniji i najostvareniji. Ostali jezici se uglavnom ne smatraju značajnim, niti se koriste. Zanimljiv je nalaz o značaju nemačkog jezika kao jezika iz neposrednog okruženja, ali smatramo da je to zbog toga što je to ujedno i veliki svetski jezik koji je u našoj sredini drugi strani jezik po značaju za učenje (bar prema ostalim rezultatima ovog istraživanja). Ovakvi rezultati ukazuju na to da naši ispitanici ne preferiraju raznolikost u poznavanju više jezika iz neposrednog okruženja. Ovo potvrđuje i nalaz koji se odnosi na procenu ispitanika o važnosti i stvarnom poznavanju kulture i umetnosti naroda iz neposrednog okruženja. Iako je poznavanje kulture i umetnosti naroda koji govori neki jezik jedan od važnih aspekata stavova prema tom jeziku, naročito kada je u pitanju afektivna dimenzija tog odnosa, naši ispitanici ovo smatraju osrednje važnim, a veoma malo ostvarenim. Ovaj nalaz predstavlja identifikaciju prostora za budući rad na podizanju svesti roditelja učenika osnovnih škola o značaju i benefitima višejezičnosti na kognitivne funkcije učenika. Bez odgovornosti za očuvanje maternjeg jezika i plansko i sistematsko izučavanje drugog jezika iz neposrednog okruženja ili nekog drugog jezika, individualna višejezičnost će i dalje predstavljati samo potencijalnu mogućnost u višejezičnoj Vojvodini, ali, nažalost, ne i realnost.

Redosled stranih jezika po intenzitetu pozitivnog stava, odnosno shvatanju značaja jezika za budućnost deteta, afektivni odnos roditelja prema jeziku kao i njihovo iskustvo je zapravo očekivan. Engleski jezik je na prvom mestu po intenzitetu pozitivnog stava na svim procenjenim njegovim aspektima. Ovaj jezik je ujedno i najzastupljeniji kako u formalnom tako i u neformalnom obrazovanju i privatnom sektoru.

Kada su u pitanju karakteristike ličnosti ispitanika, rezultati našeg istraživanja su pokazali da je *Otvorenost za iskustva* najznačajniji prediktor pozitivnih stavova o stranim jezicima. Ovo je u skladu sa rezultatima inostranih istraživanja (Conti 2015). S obzirom na to da je *Otvorenost za iskustva* osobina ličnosti koja predstavlja intelektualnu radoznalost i širinu, ljudi sa razvijenom ovom osobinom ličnosti imaju pozitivnije stavove i prema stranim jezicima. Prema našim rezultatima, ove osobe smatraju veći broj jezika važnim za obrazovanje njihove dece i najviše smatraju važnim poznavanje kulture i umetnosti naroda koji govore procenjivane strane jezike. *Ekstraverzija* je prediktor u negativnom smeru kada je u pitanju poznavanje kulture i umetnosti naroda koji govore strane jezike koji su bili predmet našeg ispitivanja. To se može shvatiti u skladu sa karakteristikama izražene *Ekstraverzije* kao osobine ličnosti u kojoj je komunikacija i neposredni kontakt važniji od teorijskih znanja. Intorverti su sa druge strane više skloni izučavanju teorije (Pourfeiz 2015). Sveprisutnost engleskog jezika u različitim aspektima savremenog društva navodi i roditelje u Vojvodini da, bez obzira na njihove osobine ličnosti, iskazuju preferencije prema, na prvom mestu, engleskom kao stranom jeziku i da najčešće ulažu u njegovo učenje, zaboravljajući činjenicu da u svom neposrednom okruženju imaju mogućnost za učenjem drugih ne tako velikih i zastupljenih jezika.

Literatura

- Aronson, E., Wilson, D.T & Akert, M. R. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
Brigham, J. C. (1991). *Social psychology*. New York: Harper Collins Publishers.
Conti, G. (2015). How does personality affect foreign language learning. Preuzeto 12.10.2015. sa : www.languae-gym.com

- Common European Framework Of Reference For Languages: Learning, Teaching, Assessment (2001). Preuzeto sa http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.pdf
- Čolović, P., Smederevac, S. i Mitrović, D. (2014). Velikih pet plus dva: validacija skraćene verzije. *Primenjena psihologija* 7: 227–254.
- Dornyei, Z. & R. Clement (2001). Motivational characteristics of learning different target languages: Results of a nationwide survey. In *Motivation and second language acquisition* (Z. Dornyei & R. Schmidt, eds.), Honolulu: University of Hawai'i, Second Language Teaching and Curriculum Center: 399-432.
- Dörnyei, Z. (2005). *The psychology of the language learner: Individual differences in second language acquisition*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Grønhoj, A. & J. Thøgersen (2009). Like father, like son? Intergenerational transmission of values, attitudes, and behaviours in the environmental domain. *Journal of Environmental Psychology* 29: 414–421.
- Ivić, I. i N. Havelka (1990). *Proces socijalizacije kod dece*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Ivić, I., Pešikan, A. i Antić, S. (2001). *Priručnik za promenu metoda aktivnog učenja/nastave*. Beograd: Institut za psihologiju.
- MacIntyre, P. D. et al. (1998). Conceptualizing willingness to communicate in a L2: A situated model of confidence and affiliation. *The Modern Language Journal* 82: 545–562.
- Masgoret, A.-M. & R. C. Gardner (2003). Attitudes, motivation, and second language learning: A meta-analysis of studies conducted by Gardner and Associates. *Language Learning* 53: 167-210.
- Popov, S. i Radović, D. (2015). *Unapređivanje obrazovanja na više jezika u multijezičkoj Vojvodini: Stavovi roditelja o višejezičnosti u osnovnim školama*. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine
- Pervin, L. A. & O. P. John (2001). *Personality: Theory and research*. New York: John Wiley & Sons.
- Pervin, L.A., Cervone, D. & John, O.P. (2005). *Personality: theory and research*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Pourfeiz, J. (2015). Exploring the Relationship between Global Personality Traits and Attitudes toward Foreign Language Learning. *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 186: 467-473.
- Rot, N. (1994). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- White Paper On Education And Training (1995). Preuzeto sa http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com95_590_en.pdf
- Yashima, T. (2002). Willingness to communicate in a second language: The Japanese EFL context. *The Modern Language Journal* 86: 54-66.

**Stanislava Popov
Danijela Radović**

PARENTS' ATTITUDES TOWARDS FOREIGN AND COMMUNITY LANGUAGES LEARNING IN VOJVODINA

Summary: The aim of the study was to investigate the attitudes of primary school students' parents towards foreign and community languages learning. The attitudes towards the importance of certain languages in their children's education were also investigated. In addition, the correlation between these attitudes and their personality traits were described. In this article, a part of the investigation will be presented. The participants in this study were 208 parents of Serbian, Hungarian, Slovakian, Ruthenian and Croatian nationality who lived in Vojvodina at the time the

research took place. The research was conducted in primary schools situated in small, ethnically homogenous, towns in Vojvodina. Three questionnaires were used for data gathering: the adapted Language Orientation Questionnaire (Dornyei & Clement 2001), the personality questionnaire Big Five Plus Two (Čolović, Smederevac & Mitrović 2014) and the Community Language Orientation Questionnaire (Popov & Radović 2015). The obtained results show that the English language is regarded as the most important language for the children's education. The parents expressed the most prominent affective dispositions towards English, alongside having the greatest amount of personal experience with this foreign language. The personality trait which predicts that a larger number of languages will be considered important for children's education and their careers is *Openness to experience*. The mother tongue and the Serbian language are considered to be the most important among the community languages. Nevertheless, the most frequently used language is the mother tongue. The other community languages are estimated as less important and their use is evaluated even lower.

Key words: parents' attitudes, foreign languages, community languages

**Sofija Mićić Kandijaš
Stevan Mijomanović**

Faculty of Medicine, University of Belgrade

CONTRASTIVE ANALYSIS OF STUDENTS' TRANSLATION OF POPULAR MEDICAL DISCOURSE

Summary: The aim of the paper is to analyze the first year medical undergraduates' translation of sentences taken from popular medical TV series in English. It is presumed that the students have not had any contact with medical English before. Contrastive analysis is conducted and mainly focuses on the semantic and syntactic elements of their translation equivalents. Our main focus is to identify the most common translation errors in the general medical discourse. It is of vital importance for students to master both Serbian and English medical language. Furthermore, proficiency of the medical terminology will be an important part of their future profession and research.

Key words: contrastive analysis, medical language, translation equivalence, popular medical discourse.

Introduction

In today's world, we live in and are influenced by an abundance of information; one might even say white noise of facts, concepts and ideas. We live in a world where information and knowledge are easily accessible and their flow is constant and non-abiding. Our everyday is filled with clutter and chaos of data, thoughts, and impressions. This state of affairs is not, however, in itself negative. One can in this opulence turn their focus to what they need and are interested in. Namely, one can tailor their exposure to information in a way that can benefit them and help them on either their professional or personal life path. Having this in mind, we decided to explore to what extent popular medical discourse has had an effect on students of medicine. We started with the presupposition, that being future medical professionals, they have consciously or unknowingly exposed themselves to medical content available in myriad of forms. The most easily digestible and available medical content is in the form of films, series, medical blogs, question and answer (Q&A) portals, and different wikis. We have defined the content and the language of these media as popular medical discourse. In this paper we will explore to what extent has popular medical discourse influenced the knowledge of medical students, i.e. their understanding of medical English (ME) and medical concepts. We presumed that the students have not had any contact with medical English (ME) before, especially with English for Medical

Academic Purposes (EMAP). Taking this into consideration, we have decided to identify the level of acquaintance and understanding of certain medical terms and general English knowledge through a short translation exercise. The corpus was gathered from popular medical TV series. This type of content was chosen due to its popularity, pervasiveness and accessibility.

Contrastive Analysis

Contrastive analysis (CA) is one of the most developed procedures within contrastive linguistics by which explicit similarities and differences between, by rule, two, or more languages are to be gained by systematic comparison of the description of the languages in question. This is a procedure in which one language, language A, is studied either through the prism of another language, language B, or the languages A and B are compared based on some common feature. Translation equivalents are one of the ways to discover similarities and differences between languages, i.e. one technique of CA (Djordjevic 1987: 3).

CA proper presupposes a previous analysis of the lexicon of two languages, so the task of contrastive lexicology is to compare linguistic descriptions expressed within the same lexicological framework, lexical competence of the speakers of the two studied languages (James 1999: 85).

Many problems arise in the application of CA to medical terms in English and Serbian. Medical terminological field has been very wide in scope; there have been a small number of theoretical articles in this area, translated work and bilingual dictionaries (Micic 2009: 66).

Translation

Translation is usually understood as a process of rendering the same meaning of the text from one language, source language (SL) in another, target language (TL), that is creating a translated text. However, often there occurs some change of the source message involving two aspects: translational recreation or recoding and translational modification. What the sender of the message actually says or implies as retrieved by a knowledgeable recipient of the coded message is known as intention (Lyons 1981: 23, Palmer 1981: 41). There are many different types of intentions or communicative functions (the referential one having special relevance in this paper). In recreation, intentions from the SL are evoked in the TL, whereas in modification they are altered sometimes to such a large extent that the TL text can be considered as adaptation. In the translation process, the attitude towards the recipient of the translation is to be assumed very early in the translation process. Then follows the decision as to the degree of literalness. For the recipient, interpretation of the source textual function/intention is dependent on either linguistic or extralinguistic context. Successful, i.e. adequate, translation implies not only the knowledge of the SL and the TL but contrastive competence, using primarily semantic as well as formal correspondents but also words and structures other than the corresponding ones

to render the same or similar meaning. In the former case, it is strictly literal translation in which the translator adopts a principled approach to the source text. There is no need to change the original mould. In the latter case, (s)he takes a pragmatic approach. It is the question of free translations, adaptations, paraphrases, where the TL text is independent (Hlebec 2009: 176-183). In discussing restrictions of the TL, it is interesting to mention Janicijevic's differentiation between somewhat freer translations and almost completely different texts. The first ones are formally and semantically adapted to the SL whereas the second ones are shortened, contracted, formally and semantically new compared to the SL. The purpose is to have more complete and acceptable acting of the SL in a new environment (Janicijevic 1977: 20). So far, what has been outlined can be put under, in Florin's terms, the factors influencing the choice of translation (the contextual relevance of objects, their type and the recipient). She adds two more important factors: linguistic and cultural practice and register characteristics (Florin, 1983: 16, 63), the latter being especially important in the context of technical translation.

Technical translation

According to Micic (2011: 532-534) technical translation implies a process of re-creation or recoding, modification and (sometimes) adaptation of the SL special(ist) texts that belong to technical occupational registers in the TL. The terms register (Catford, 1965, writes about scientific register), style (Mladenov, 1980; functional style, Tosovic, 2002) and province (Crystal-Davy, 1969) have been used in literature to denote a specific choice of grammatical and lexical devices, which reflects a particular type and manner of interest for some field of knowledge. There is a theme/topic and attitude towards that theme (in Swales' (1990) terms, discourse). S. Blagojevic (2008) writes about big differences between research report and research project and adaptation of one genre into the other is an undertaking requiring not only detailed knowing of characteristics of the first and the second but includes the skill of getting to know specificities of the social group to which the given genre is intended (there is precise anticipation of the expectations of that social group, i.e. discourse community). To illustrate, what is to be done when we want to present scientific knowledge owned by a narrow expert group to a larger readership? She goes on to define the rhetoric of scientific discourse and describes its types. Only the information interesting to a wider public is taken from a scientific text and also the author's hedging is excluded. An illustration is given for the physician-researcher who will outline the suggestion for treatment of some illness by giving a series of cases while the journalist will present sensational cases to incite the attention of the readership. It is the scientific truth that matters in both cases (Blagojevic 2008: 202-208). The term 'occupational registers' refers to specific codes for the transfer of information among specialists. They are largely opaque outside the specialist community. Complex matters specific to a field are discussed in a practical and convenient, shorthand, manner (Fleischman, 2006: 475). One such register is the Language of Science and Technology (LST), characterized by special(ist) terms and terminological combinations. The terms are associated with the explicitly and strictly defined concept about science and technology. Thus their referential function is expressed most, it predominates, other functions (e.g. expressive or

aesthetic) being much less important. This allows a principled approach to translation implying, more or less, strictly literal translation – transcription and transliteration of the terms. They are stylistically undesignated (cognates), there is usually 1:1 translational equivalence and they have only one meaning in the SL and TL. Their use is common and standardized. (Newmark 1981: 16; Wilss 1982: 129-130). In some circumstances, a term will be cognate with the equivalent term in the students' first language and will not therefore cause difficulty. The only difficulty may be with pronunciation. Examples: 'diagnosis/*dijagnoza*', 'pneumonia/*pneumonija*'. If the term is not cognate and is unfamiliar, then it may need to be introduced and explained before the exercise is tackled. This especially applies to subtechnical words. Examples: 'history/*anamneza*', 'strain/*naprezanje*' (Micic 2008 a: 174). Based on the abovementioned, it would seem that technical translation is an easy process: simple rendering of the SL terms and their combinations in the TL. However, according to Vesler, LST places the translator in a challenging position out of, at least, three reasons: 1) LST becomes increasingly encapsulated, i.e. every smaller subject area (especially the emerging one) develops its internal lingo and respective new terms and expressions in the SL; the result is no terms, translation equivalents, in the TL; 2) LST is increasingly cross-disciplinary, i.e. it borrows concepts and respective terms from one area of knowledge and applies them in the other in the SL – migration of terminology; the result is the same as under 1); 3) the 'explosion' of neologisms in the SL (for objects and concepts non-existent in the TL) for an object has a term with different or 'shifted' meaning in the TL; the examples in medical translation involve terms for innovative and advanced technology and endemic diseases (Vesler 2009: 3). As for 1), medicine is so highly compartmentalized that when one is faced with a dermatology translation, one's background in surgery offers little help (O'Neill 1998: 76). For example, in Micic's *Medical Dictionary*, English-Serbian, Serbian-English, for the term 'pacemaker' there are translation equivalents 'пејсмејкер' but also 'водич срчаног ритма' (Micic 2007: 300). For the situation under 2), we can mention the term 'imaging' borrowed from photography and used as part of the abbreviation MRI (magnetic resonance imaging) in nuclear medicine. For 3), we can provide an example 'transducer' taken from vascular surgery which has no translation equivalent in Serbian (although there is the term 'трансдјусер' used, Vucinic 1999:). These and numerous other terms are impossible to find in traditional translation sources such as dictionaries. They are rare, finding them consumes most of the translator's time and effort, not to mention their rendering and verification in the TL. They are referred to as marginal terminology which is defined as 'not only low-frequency terms native to the subject area but also terms from other disciplines, professional lingo, corporate buzzwords, unconventional usage, neologisms, etc.' (Vesler 2009: 4-5). All the abovementioned is applicable to the area of modern medicine, so we shall now take the Language of Medicine into consideration.

Corpus

Previous selection of chosen lexical terms was made according to their syntactic and semantic features. The corpus includes both English technical as well as standard medical terms and their Serbian equivalents. The analysis of complexity of English terms and their equivalents in the Serbian language was done. Comparison was made by the

technique of translation equivalents. As to the CA, microlinguistic plan of the description of English and Serbian was observed and analyzed and the synchronic aspect was included, too. Syntagmatic comparisons (horizontal linear sequences of nominal, verbal phrases) of comparison within the two linguistic systems (English and Serbian). By the English language we mean British and American variant with no differentiation, and the Serbian language is the Eastern variant of the standard Serbian, and the written one.

The step that preceded the assemblage of the corpus was in the form of an informal interview about the influence and popularity of medical TV series with the students. The students were asked what shows they followed the most, what their favourite ones were and to what extent has the experience of watching these shows influenced their decision to enroll into the Medical Faculty. Having formed a general idea about the students' preferences, a preliminary list of the shows ensued. The list included, more or less precisely, *Grey's Anatomy*, *House M.D.*, *Scrubs*, *Royal Pains*, *Emily Owens M.D.* and *Bones*. *Bones* was excluded from this research on the basis of inadequacy, since it belongs to a crime drama genre. Another five shows were added for various reasons. *Chicago Hope* and *ER* were included in the corpus as the predecessors of the genre. These two series were important because they paved the way and because of their longevity. Both *Chicago Hope* and *ER* started airing in 1994 and stopped in 2000 and 2009 respectively. *Monday Mornings* was included on the basis of its educational character, since the plot revolves around staff meetings, in which the doctors go over what has been done in the previous week and question both their professional and ethical conduct. *Nurse Jackie* was included as the only representative of a series where nurses are the main characters. *Mental* was the last addition to the corpus with its relevance lying in its setting, i.e. a psychiatric institution. We are of the opinion that the latter two are particularly important. Their importance lies in the fact that our students, future physicians, will be cooperating on a daily basis with nurses and other medical personnel, and that knowledge of the terminology and jargon used by them could be of vital importance. Furthermore, psychiatry is one specialization out of many, however, with very specific terminology to it, and also a specialization not usually pursued by the majority.

Having all the aforementioned in mind, we have extracted twelve sentences from different episodes of these TV series. All the sentences are parts of dialogues that have an array of interlocutors and situations. Different situational contexts are represented ranging from the ER, laboratory, examinations, rounds, to bedside manner. Participants of the conversations vary from doctor to doctor, doctor to nurse, paramedic to doctor, doctor to patient, and doctor to patient's parents.

Procedure

The extracted sentences were given to students as a diagnostic test. The students, who participated in this research, belong to two groups of the first year students, enrolled in the school year 2015/2016. The first group consisted of 67, and the second one of 68 students. The total number of students who participated is 135. They were allotted 30 minutes for the assignment. The instructions were to try to translate all of the sentences into Serbian. The tasks were done individually and from no help on our side. There were

two sets of six sentences for these two groups of students:

Set 1: “Excess fluid in the abdomen, that’s what’s causing shortness of breath.”

“Mr. Blair, that infection keeps hanging around, so I want to put you on a broader-spectrum antibiotic that we’ll administer intravenously.”

“Patient experiences shock-like sensations, as well as, headaches, nausea, and drowsiness.”

“The radiation measurements weren’t high enough to cause central nervous system damage.”

“The patient suffers from depression, anxiety, and disorganized thinking.”

“Anonymous call. Found her on the floor of her house. Multiple contusions, bruises to the face and chest, conscious, but unresponsive.”

Set 2: “When you harvested stem cells, did you retain the left-over marrow?”

“She was admitted for observation. Her vitals were stable, but an hour ago she developed aphasia.”

“Teeth cleaning is among the leading causes of infective endocarditis.”

“I was just checking a man’s artery for calcium deposits.”

“Unfortunately, the hepatitis is causing Sam’s liver to fail. We can’t reverse the damage, he will need a partial liver transplant.”

“I removed a small blood clot from the pericardium. No obvious cardiac injuries.”

Analysis

In this paper we will adopt Bayar’s (2007) equivalence theory. She makes a distinction between several types of equivalence: formal equivalence, semantic equivalence, cultural equivalence and pragmatic equivalence. We will focus on formal equivalence which “designates an area of correspondence ranging around the word, albeit involving lower units such as the phoneme or the morpheme” (Bayar 2007: 163) and semantic equivalence which relies on preservation of connotation, denotation and propositional content.

Bayar distinguishes seven degrees of equivalence: optimum translation, near-optimum translation, partial translation, weaker and stronger translation, poor translation, mistranslation and zero equivalence/non-translation. Optimum translation is defined as “the closest equivalence degree attainable, given the circumstances, the linguistic and extralinguistic resources actually available to the translator” (Bayar 2007: 214). Translation into TL should be readable, grammatical, and coherent. Near-optimum translation retains cohesiveness and coherence but is of reduced readability (smoothness of its readability is hindered), i.e. does not reach the optimum level. Partial translation refers to partially

rendered goal of the SL. Weaker and stronger versions reproduce SL goals in ‘attenuated terms’ in weaker versions, and stronger terms in stronger versions (Bayar 2007: 221). In poor translation the goal of the SL might be retained, but the readability is on a very low level. Mistranslation, similar to poor translation, lacks readability; however, it does not preserve the goal of the TL. Zero equivalence is when texts are culturally bound, contain culturally bound words, and there is no one-to-one equivalent (Bayar 2007: 223).

We have analyzed students’ translations in accordance with Bayar’s theory, since we found it the most applicable for their level of skill and knowledge. In the following examples we applied the aforementioned degrees of equivalence both on the level of syntax, and lexical and grammatical units:

“*Teeth cleaning is among the leading causes of infective endocarditis.*”

- Čišćenje zuba je među vodećim uzrocima infektivnog endokarditisa. (optimum)
- Čišćenje zuba je jedan od glavnih uzroka infektivnog endokarditisa. (near-optimum)
- Čišćenje zuba uklanja glavne razloge stvaranja karijesa. (mistranslation)
- Pranje zuba je jedan od načina da se izbegnu glavni (vodeći) uzroci infektivnog endokarditisa. (mistranslation)

The second translation of the above sentence has been marked as near-optimum, not because the readability is lessened, but merely due to the near equivalence of the translation of the prepositional phrase *among the leading causes* as *jedan od glavnih uzroka*, ‘one of the main causes’. The latter two translations have been marked as mistranslations, since the SL goals have been wrongly rendered into the TL. In the third translation, *is among the leading causes* has been translated as *uklanja glavne razloge*, ‘removes/eliminates the main reasons’. Also, *infective endocarditis* has been mistranslated as *stvaranje karijesa*, ‘developing caries’. In the last version the NP, *teeth cleaning*, has been translated as *pranje zuba*, ‘tooth brushing’. *Is among* has been translated as *jedan od načina da se izbegnu*, ‘one of the ways to avoid’. From these examples we can see that some students do not make a distinction between a routine, daily action, and the one done by a medical professional. What is also important is that non-technical words, such as *among* and *causes*, are either not recognized, or are mistranslated by a non-corresponding equivalent, a preposition has been translated as a predicate. Both types of mistranslations are important, having in mind that these are future medical professionals. In the next example, we can see in what way the mistranslation can be problematic in medicine.

"Unfortunately, the hepatitis is causing Sam's liver to fail. We can't reverse the damage, he will need a partial liver transplant."

- Nažalost, hepatitis je prouzrokovao da Semov bubreg otkaže. Ne možemo da uklonimo štetu, bice mu potreban donator bubrega. (mistranslation)
- Nažalost, hepatitis uništava Semovu jetru. Ne možemo popraviti štetu. Trebaće mu transplantacija dela jetre. (stronger version)

In the first example, *Sam's liver* has been translated as *Semov bubreg*, ‘kidney’, *is causing* has been translated as *je prouzrokovao*, ‘(has) caused’, *reverse* as *uklonimo*, ‘to remove’, and *partial liver transplant* as *donator bubrega*, ‘kidney donor’. This example

shows the seriousness of the knowledge gap and the necessity of teaching ME to future health care professionals. The latter translation would be deemed an optimum translation, save for the translation of the passive. Namely, *is causing to fail* has been translated as *uništava*, ‘is destroying’, thus marking it the stronger version. This would not be that much of a problem, if we did not know that this is being said to the patient’s family. Using a stronger version in this case could cause even greater fear and panic, and our students need to be aware of these nuances.

The previous two examples have been observed as a whole, on a syntactic level, but we also wanted to see to what extent are our students acquainted with medical terminology, and with it, inevitably, certain grammatical structures. From the sentence “*When you harvested stem cells, did you retain the left-over marrow?*” we observed some units in isolation and provided the frequency of translation:

When you harvested

- Optimum: Kada si/ste prikupio (6)/prikupili (3); sakupio (3);
- Near-optimum: Kada si/ste prikupljao (5)/prikupljali (1)
- Poor: Kada prikupiš (3)/sakupljaš (2)
- Stronger: Kada si otklonio (1)
- Mistranslation: Kada (si/ste) ubacio, zasejao/zasejete,zamrznuli, prihvatite, uzgajao, oštetiš...

It seems that some students have problems with discerning the tense and aspect, while others are either not familiar with the novel/medical use of the verb *to harvest*, or do not know its meaning at all.

Stem cells

- Optimum: matične čelije (34)/ stem čelije (20)
- Mistranslation: primordijalne čelije (1)/početne čelije (2)

This particular NP and its translations are interesting on the level of semantics. The students did recognize that *stem* could be in relation to the verb *to stem* and it refers to a beginning/origination, however, their solutions do not have the same denotation in the Serbian language, as they mean primordial cells.

Marrow

- Optimum: koštanu/e srž/i (13)
- Partial: srž/i (19)
- Mistranslation: matične srži (2); kičmenu moždinu (1); sadržaj (1); sloj (1).

Even though in the SL the NP is elliptic, in Serbian *srž* on its own may sound more as medical jargon, while *koštana srž* is a more recognizable and frequent collocation. Thus, we opted for the latter version as the optimum translation.

Conclusion

The Serbian language of medicine should try and catch up with the latest linguistic developments in the rapidly developing field of medical science and technology. According to Micic (2011: 540) a special linguisticomedical or medicolinguistic analysis of the modern English medical terms is required in the translation process so that the resulting Serbian translation equivalents follow the rules of the Serbian language. Translating new, constantly emerging, English medical terminology into Serbian and other languages of limited diffusion requires constant, systematic teamwork of both medically-knowledgeable linguists and medical professionals, specialists in respective fields. Based on both linguistic norms/laws/rules and medical knowledge of the terms in question, adequate and appropriate Serbian translation equivalents would be successfully (re)created. This is a manner of enriching the Serbian restricted lexical fund in the area of medicine. Many foreign words frequently, often unjustifiably, 'invade' the language. However, newly appearing foreign words or terms have to be accepted as unavoidable elements of a specific process of intellectualization and professionalization of a language (Cupic, Fekete, Terzic 2002: 227). For example, there are two possibilities of using the term AIDS in Serbian: *ejgc*, but a better term is *сида* (Klajn 1997: 159). What is even more important is that, in this way, improper adaptation and adoption of the English medical terms into the Serbian language would be avoided. Our medical lexicography is insufficient and modest and it is a must to actively work on in, since it is the imperative of modern lifestyle (Micic 2008 b: 311). Medical terminology and phraseology have to be in accordance with elementary characteristics of a language, especially in the cases when there are no firm reasons to damage the essential features of a linguistic system by terminology (Fekete 2007: 505). Standardization is extremely important otherwise it would not happen that several terms for one concept are used by Serbian physicians (e.g. *преваленца*, *преваленција*, *преваленитиност* for prevalence; Klajn and Sipka give only *преваленција* as a correct option, Klajn, Sipka 2006: 973). Unnecessary anglicized terms, clumsy non-Serbian sounding phrases, mixed Anglo-Serbian translation equivalents, in Prcic's (2005) words, do not mean anything in either English or Serbian. It is to be specially stressed that once these inappropriate, incomplete terms are used, they become nativized and almost impossible to correct.

Students of medicine will encounter myriad of papers, books and researches in English throughout their studies and future professions. They can always hire a translator, however, it is time and money consuming. Even though, Micic (2011: 541) argues that medical texts should be translated by linguists who consult medical experts, the fact that our students will not always be in a position to rely on a translator remains. Thus, we need to tailor our curriculum to their specific needs. Having conducted the analysis, we have pinpointed certain problems: no distinction between tenses, progressive and perfect aspect; non-recognition of prepositional phrases; lack of knowledge of novel uses of known words in medicine (e.g. to harvest); usage of passive voice, etc. These insights can help us to better adjust the curriculum to student's needs, and focus on empowering them in their knowledge and usage of both medical and general English.

References

- Bayar, M. (2007). To mean or not to mean. *Kadmost Cultural Foundation. Damascus: Khatawat for Publishing and Distribution*, 163-223.
- Blagojević, S. (2008). Prilagodavanje naučnog diskursa novinskom: primer komparacije žanrova. *Primenjena Lingvistika* 9. 202-209.
- Catford, J. C. (1965). *A linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University
- Crystal, D. and D. Davy (1969). *Investigating English Style*. London: Longman.
- Ćupić, D., Fekete, E. i B. Terzić (2002). *Slово o jeziku, jezički poučnik*, knjiga druga, Beograd: Partenon.
- Dorđević, R. (1987). *Uvod u kontrastiranje jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Fekete, E. (2007). Medicinske fraze (ne)prevodene u duhu našeg jezika, *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, sv. 7-8, 504-505.
- Fleischman, S. (2006). Language and Medicine. In: D. Schriffrin, D. Tannen and H.E. Hamilton (eds.), *The Handbook of Disease Analysis*, Malden/Oxford/Carlton: Blackwell Publishing, 470-502.
- Florin, S. (1983) *Muki perevodcheskie*. Moskva: Vysshaya shkola.
- Hlebec, B. (2009). *Opšta načela prevodenja*. Beograd: Beogradska knjiga
- James, C. (1999). *Contractive Analysis*. London Longman
- Janićijević, J. (1977). Prevođenje, priređivanje, prerada. *Mostovi* 59, 19-24.
- Klajn, I. (1997). *Rečnik jezičkih nedoumica*. Beograd: Čigoja.
- Klajn, I. i M. Šipka (2006). *Veliki rečnih stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej
- Lyons, J. (1981). *Language. Meaning and Context*, London: Fontana
- Mićić, S. (2007). *Medicinski rečnik: englesko-srpski, srpsko-engleski*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Mićić, S. (2008 a). The role of translation in undergraduate medical English instruction. . *Iberica*, 16, 169-182.
- Mićić, S. (2008 b). Zastupljenost srpskih termina u našim medicinskim leksikografskim izdanjima, *Slavistika*, XII, 309-316.
- Mićić, S. (2009). Studije o jeziku medicine u engleskom i srpskom. Beograd: Beogradska knjiga.
- Mićić, S. (2011). Problems in Translating Modern English Medical Terms into Serbian. *ELLSIIR/English Language and Literature Studies: Image, Identity, Reality Proceedings*, 1, 531-542.
- Mladenov, M. (1980). *Novinarska stilistika*. Beograd: Naučna knjiga.
- Newmark, P. (1981). *Approaches to Translation*. Oxford/New York: Pergamon Press.
- O'Neill, M. (1998). Who makes a better medical translator: the medically knowledgeable linguist or the linguistically knowledgeable medical professional? A physician's perspective. *Translation and medicine*. Amsterdam: John Benjamins, 69-80.
- Palmer, F.R. (1981). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Prćić, T. (2005). *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj.
- Swales, J. (1990). *Genre Analysis — English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tošović, B. (2002). *Funkcionalni stilovi*. Beograd: Beogradska knjiga
- Vesler, I. (2009). Beyond the Dictionary: Online Documentation as a Terminology Source. *American Journal of Translation Studies*. Vol. 1, No. 1, 1-23.
- Vučinić, M. (1999). *Integralni pristup vaskularnoj medicine, za lekare opšte prakse*. Beograd: Cardio Health System, Institut Dedinje.
- Wills, W. (1982). *The Science of Translation. Problems and Methods*. Tübingen: Gunter Narr.

Corpus

- “Wild Cards”, *Chicago Hope*, CBS. October 16, 1995.
“And Baby Makes Two”, *ER*. NBC. October 19, 1995.
“My New Coat”, *Scrubs*, ABC. October 24, 2002.
“Bring the Pain”, *Grey's Anatomy*, ABC. October 23, 2005.
“Daddy's Boy”, *House M.D.*, FOX. November 8, 2005.
“Pilot”, *Mental*, FOX. May 26, 2009.
“Mano a mano”, *Royal Pains*. USA Network, Seven Network, City. July 1, 2010.
“The Legend and the Fall”, *Monday Mornings*, TNT. March 4, 2013.
“Vigilante Jones”, *Nurse Jackie*, Showtime, Movie Central, The Movie Network June 21, 2015.
“Emily and ... the Tell-Tale Heart”, *Emily Owens M.D.*, The CW. November 20, 2012.

**Sofija Mićić Kandijaš
Stevan Mijomanović**

KONTRASTIVNA ANALIZA STUDENTSKIH PREVODA POPULARNOG MEDICINSKOG DISKURSA

Sažetak: Cilj ovog rada je analiza prevoda, studenata prve godine medicinskog fakulteta, rečenica uzetih iz popularnih medicinskih TV serija na engleskom jeziku. Naš izbor korpusa zasniva se na dostupnosti i popularnosti ovih serija. Pretpostavljamo da studenti nisu imali prethodni kontakt sa medicinskim engleskim. Izdvojeno je deset primera radi na srpski jezik. Test je koncipiran kao dijagnostički test za oko 150 studenata. Fokus analize je na semantičkim i sintaktičkim elementima prevodnih ekvivalenta, kao i na identifikaciji najčešćih prevodnih grešaka u opštem medicinskom diskursu. Ove greške mogu imati značajan uticaj na razumevanje jezika medicine. Rezultati analize nam ukazuju na oblasti, kako gramatičke, tako i leksičke, kojima treba posvetiti više pažnje u radu sa studentima. S obzirom na buduću profesiju naših ispitanika, od vitalne je važnosti da savladaju i srpski i engleski jezik medicine. Pored poznavanja medicine, poznavanje medicinske terminologije biće od velikog značaja za njihovu buduću profesiju i istraživački rad.

Ključne reči: kontrastivna analiza, jezik medicine, prevodna ekvivalencija, popularni medicinski diskurs.

Катарина Јанковић Поповић

Културни центар, Шабац, Србија

ЛЕКСИКА ПОЛИТИКИНОГ ЗАБАВНИКА – – ПОКАЗАТЕЉ ЊЕГОВЕ ОБРАЗОВНЕ УЛОГЕ

Сажетак: У раду се на корпусу одобраних текстова старијих и новијих бројева (1959-1968, 2006-2015) *Политикиног Забавника* анализира употреба лексике. Циљ рада је да се утврди у којој мери избор лексичких средстава одражава образовну улогу једног од најстаријих часописа за децу код нас.

Кључне речи: *Политикин Забавник*, медијски језик, стандардни српски језик, лексика.

1. Увод

1.1. О предмету и корпусу

На корпусу одобраних текстова *Политикиног Забавника*¹, и то по дванаест текстова старијих бројева из: 1959, 1961. и 1968. као и дванаест текстова његових новијих издања из 2006, 2012, 2014. и 2015. год., анализирана је употреба лексике. Посматрани су само они ауторски текстови који су ушли у часопис на основу одабира редакције док су текстови из рубрике Писма читалаца, и сл. изостали из анализе. Двадесет четири различита текста представљају случајни узорак и одабрана су у односу на сталне домене који се обрађују у ПЗ, а то су: биљни и животињски свет, путописна пустоловина и занимљивости из историје. Циљ рада је да се утврди у којој мери избор лексичких средстава у ПЗ одражава једну од основних функција овог листа, да читаоца на интересантан и занимљив начин образује. Такође, у односу на годину издања као временску одредницу, циљ је да се утврди да ли је овакав однос карактеристичнији за старије или за новије бројеве ПЗ. Оваква анализа требало би да покаже каква је образовна улога једног од најстаријих домаћих часописа за децу код нас.

¹ Политикин Забавник – у даљем тексту ПЗ.

2. Анализа

А) Старији бројеви Политикиног Забавника

2.1. Архаизми као стилски обележена лексика

Специфичност текстова *ПЗ* представља њихова лексика која је условљена темама које се у овом часопису обрађују. Одабир лексичких средстава заправо је стилско обележје одређених текстова, које је у директној вези са самом функцијом часописа чији је циљ да читаоца зачуди и забави односно да га на интересантан и занимљив начин образује. Тако образовну функцију остварују превасходно они текстови у којима се одабиром неких мање важних чињеница, као могућег угла посматрања догађаја, на интересантан начин говори о животу људи из наше ближе или даље прошлости. У таквим текстовима као стилско-изражайно средство новинар најчешће користи архаизме. Према Ж. Станојчићу и Љ. Поповићу архаизми су речи које су се престале употребљавати у савременом језику зато што су их замениле друге речи за означавање истих предмета, појава, особина (Ж. Станојчић и Љ. Поповић 1997:172). Да би се одређена тема читаоцима што боље представила новинар уноси читаве пасусе архаизама који имају карактер извора, односно псеудоизвора, и то најчешће као писани документи, или као цитати актера. У истом маниру новинар неретко свесно убацује лексеме, синтагме или целе изразе који су стилски маркирани како би се добило на аутентичности текста, што представља поступак архаизације. У Енциклопедијском речнику лингвистичких назива за овакав поступак се каже: « ... такав који се служи архаизмима да би деловао као архаичан, а употребљава се са сврхом да се боље и вјерије изрази начин говора и мишљења те прилике и односа у давној старини или пак да се створи дојам веће монументалности, озбиљности, свечанијег казивања, сустегнутости или стилизираности» (Р. Симеон 1969:104). У зависности од тога какве се приче у текстовима доносе формираће се и различите семантичке скupине изабраних лексичких јединица. Тако се нпр. у тексту *ПЗ* из 1959. год. *Еснафи и еснафлије* говори о начину на који су српске занатлије у Војводини биле организоване после Велике сеобе Срба 1860. године. У тексту нису назначени извори из којих су преузети наводи, премда би нас одабрана лексика навела на закључак да је реч о старијим документима, као и знаци навода којима су овакви делови обележени, заправо се ради о псеудоизворима, односно о поступку архаизације којем новинар прибегава. Нпр.:

(1) „*Свакому мајстору да буде ћросио једној шејрши юниони*“ (2) *Шејриј је морао калфи „посељу намесништи и другом одговарајућом службом, што јести, свећу у жећи, фуруну наложиши и, ако би калфа ошишао ћејог на нејоштено месио, шејриј је био дужан што мајстору јавиши и ошићи калфу шрафшиши.*“ (3) *Морао је да ћази „да му дућемаша на долами не буду запећиљана“* (4) *Није смео „којекуде шешашти се ио шуђи гуђани.“* (5) „*Како из ружица лей мирис исходи, шако из свакој калфе доброћудносиј*“ (6) *Тако је шабачки еснаф у Сенић-Andreји ог новој мајстори захтевао „ручак да буде јошовљен: ог ћоведине, ог срнећине, ог шелетине, ог овце, ог њечених*

и куваних зечева, јрасаца и јусака, којуна и ћурана, доситојно поред штоа колико већма вина донети може.“

Такође, новинар следећи започету стилску нит избором лексичких јединица наставља поступак архаизације. Одабране лексеме су маркиране и то не само на стилском плану већ и на формалном, тиме што су стављене под знаке наводника. Нпр.:

(1) *Шејрш је занат учио шри и то јодине заштим је још две јодине „јракшицирао“... (2) Али и калфенсиво је имало своја мнојобројна и дујојрајна „сираданија“. (3) Ослобођење од шејршовања уједно је било и ослобођење од ројсиве, и шаага би они као штице пољешели у свеј, у „вандрокање“... (4) Старешина им се звао „декан“ или „стари калфа“.*

У наведеним примерима јављају се лексеме из истог семантичког поља, а које се односе на занатство, нпр.: *декан, шејрш, калфа, (шабачки) еснаф, дујан, и све изузев прве лексеме су балкански турцизми арапског порекла. Поред наведених јављају се и друге лексеме по избору новинара које су више или мање успешно смештене у дати контекст, нпр.: јракшицираши, исходиши, ујојовиши, сираданије, вандрокање, постелења, долама, дујеша, већма, којекуде и сл. Ове лексеме словенског, грчког и турског порекла стилски су маркиране и уклапају се дати контекст. Ту су и следеће лексеме: јракшицираши, исходиши, ујојовиши и сираданије, где је последња лексема у РМС² обележена као црквенословенизам рускословенског карактера, док је лексема *вандрокање* 'скитање, лутање' у истом речнику забележена као дијалектизам.*

Избор лексике у наведеним примерима у функцији је теме текста и остварује образовну улогу ПЗ. Поступком архаизације новинар управо преко лексичких средстава доћарава један историјски период. Уводећи оваква лексичка решења посебно се код млађих читалаца постиже образовни ефекат, и то како у општем тако и у језичком смислу.

Сличан овом тексту, у ПЗ из 1961. налази се и текст *Аој јшочку, добро моје*, у којем се говори о бициклизму који је крајем XIX века у Србији био веома популаран. Премда се и овде новинар служи поступком архаизације, кључни делови текста наведени су као цитати са јасно назначеним изворима. После увода, који је по правилу увек редакцијски, у тексту се дају делови текста који су преузети из других извора, као несумњиви докази аутентичности, нпр.:

Љубомир Ненадовић, у свом ваљевском „Гласоноши“ приказује 1885. год. један „поход“ велосипедиста из Београда ка Ваљеву:

„На улицу је истрчало и мало и велико да види престоничке гости, њих десет на броју. Њихов пут до Ваљева био је врло мукотрпан, јер наши путеви нису још нимало подесни за ову лепу вештину упражњавања јашења на колотору (велосипеду).“

Наведени одломак илуструје једну вожњу бициклами, и то на аутентичан начин, употребом архаизама који су типични за наведени период (1885) тзв. Вуковски

2 Скраћеница којом се обележава Речник српскохрватског књижевног језика.

период, а то је период консолидације вуковског правописа. Карактеристичне лексичке једнице претежно су словенизми (тј. русизми), лексема *поход*, односно галицизам преузет из руског језика као што је лексема *велосипег* 'бицикл'. Лексема *поход* може се означити и као историзам због тога што се данас ова лексема употребљава у нешто другачијем значењу него што је овде. Уз лексему *велосипег* алтерирају и лексеме *шочак* и *колошер*, од којих је потоња лексема дијалектизам према лексеми *колошур* са значењем 'котач', 'точак'. И у изразу *вешина утражсњавања јашења на колошеру* (*велосипеду*) у значењу 'вожња бициклом' може се уочити архаизам.

Поред наведеног дела текста, који је заправо прва вест у штампи о појави бициклиза у Србији, следи још једна:

Друга (вест) је много тужнија:

Павле Тешановић, калфа у једној *просистицији* радњи на Зереху у Београду, пријавио је маја 1886. год. Управи вароши да су његов „возећи предњи велики и поштоњи мали шочак јж. велосипег, шутелком низ Дедине мошкама сајлели шамошњи житељи, а и њећа лично при том по глави и леђима добро дохваштили а шочак до даље врло ошигаштили.“

У приказаном одломку назив за бицикл даје се описно и то изразом *предњи велики и поштоњи мали шочак* што је заправо објашње за *велосипег* (бицикл). Лексема *поштоњи* данас не би била употребљена у сличном контексту, стога можемо рећи да се семантика ове лексеме помера ка периферији лексичког система и да употребљена на овај начин има статус архаизма. Придевски употребљена лексема, *просистички, -чка (радња)* француског је порекла од лексеме *просиста* са значењем 'трговац на велико'. У РМС поред наведене речи стоји и одредница варваризам. Према Вујаклијином речнику, за варваризам се каже да је то: „употреба страних речи и израза у говору и писању, нарочито за она значења за која имамо нашу реч; односно груба језичка грешка, на штету јасности и чистоте језика; кованица, погрешно употребљена реч. (Вујаклија 1980:102).

И у следећем одломку навода јављају се лексеме или изрази који су у вези са лексемама из исте семантичке скupине, тј. бициклиза, као и о стању на тадашњим путевим, напр:

Извештај чланова Велосипедског друштва „Србија“ из Ниша: *њих неколико на својим челик шайпима „пошло је на „јуначки шајп“ ... „узбрдице, низбрдице, неравна месета, рујчаје, олучиће шајп их је најрадила вода сливажући се са брда, све смо то прејурили и обишли срећно и блајболовчно.“*

Од именице *велосипег*, настао је и придев *велосипедски, -ска*, односно у примеру *велосипедско друштво* 'бициклистичко друштво', док су синтагме *челик шайп* у значењу бицикл као и *јуначки шајп* у значењу вожња, плод новинарске инвентивности. Оваква новинарска решења маркирана су и у формалном смислу тиме што су стављена под знаке навода. О томе какви су путеви били у Србији крајем 19. века сазнајемо од нишког Велосипедског друштва. Поред лексеме *рујчаје*, пејоративно употребљене, а која се и данас употребљава у истом значењу,

нешто је архаичнији израз *олучићи што их је најрадила вода*. У РМС поред речи *олучић* (Безброж мутних пенушавих олучића... кркоре између блатњавог жутог лишћа. *Vac.* РМС:125) стоји деминутив од олук ‘жлеб или лимена цев којом отиче вода’ у значењу ‘улегнућа у земљи настала од воде’ архаизам је и глаголски облик *најрадићи* у смислу ‘направити’. Такође, архаизам руског порекла је и лексема *блајојолично* ‘нешто срећно, успешно остварити’ (сложеница настала од прилога *благо* ‘на blaī начин, тиштомо, умерено, тихо, тријатино, јодно, меко’ и глагола *получити* ‘усијеши нешто остивариши, њосиши, добиши’ РМС).

Какво је стање тада било на путевима у Србији, види се и из следећег навода, нпр:

... одушевљени љубитељ бициклиза Михајло Мерђеп „*ојкошурас је*“ 1893. год. на бициклу од Београда до Хамбурга. *Пролазио је рђавим друмовима*, а по непроходним носио га на леђима. Међутим, поједине групе бициклиста приређивале су „*исишивачке пробе друмова*“.

Стилски маркирана лексема *ојкошурас се* у значењу ‘одвести се бициклом’, заправо је новинарски довитљиво решење. Овај израз мотивисан је лексемом *шочак* и *кошур* са значењем ‘бицикл’, па отуда и *ојкошурас* ‘удаљити котурајући’. Такође, архаизам у изразу *пролазио је рђавим друмовима* ‘пролазио је лошим путевима’ почива на лексеми *рђав* ‘лош’, која се постепено потискује из лексичког система јер је све чешће замењује нека друга лексема сличне семантike, као и на гречизму *друм* ‘главни пут, цеста’.

Узвиком, *Аој шочку, добро моје*, започињала је песма београдских бициклиста, коју су прихватили и остали бициклисти, а сам начин узвишкања, тј. исказивања радости у стиху, *Аој шочку*, необичан је и нетипичан за данашњи речник, па самим тим представља архаизам.

И овде се управо преко лексике која је у функцији теме текста читалац упознаје са једним историјским периодом. Употреба архаизама представља стилско обележје текста али и читав један лексички корпус који се посебно млађим читаоцима ставља на увид тиме што им постаје доступан. На тај начин, управо посредством лексике и то архаизама, остварује се једна од основних улога *ПЗ* да образује читаоца.

Б) Новији бројеви Политикиног Забавника

2.2. Специјализована лексика у *ПЗ*

Специјализовану лексику чини стручни фонд речи којим се прецизно, без нејасноћа, означавају појмови, материје, радње и појаве из разних струка. Скуп свих тих посебних, специфичних речи једне струке назива се терминологија. У

зависности од тема текстова у *ПЗ* формираће се и одређена лексика, па ће се тако у текстовима који се тичу одређене области људског деловања (тј. струке) јављати и одређена терминологија. У тексту *ПЗ* из 2006. год., *Свештац који је продавао Политику*, наилазимо на црквену лексику, а то су оне лексеме и изрази чија се семантика односи на појмове цркве и црквених обреда, нпр.:

У Руској цркви у Београду сам миштал произвео га је у читеца. У Мильковом манастиру код Свилайнца замонашио се 1925. године. Свакога јутра кренуо би прво у Патријаршију... Онда је отишао у Јарохијски дом... Руски владика Антоније постао је йерлавар Заграничне цркве.....ћаци Богословије приметили су да отац Јован једе мало. *Свети Јован, епископ Шангаја, Западне Европе и Сан Франциска... архиепископ Мелентије Леонтович.*

У наведеним примерима јавља се мноштво лексике из исте семантичке скупине претежно грчког порекла. Тако наилазимо на бројне примере црквене лесике којима се означавају црквене заједнице, институције управе или образовања, као нпр.: црква, манастир, Патријаршија, Јарохијски дом, или лексема словенског порекла Богословија. Такође грецизмима се означавају и титуле у црквеној хијерархији, владика, епископ, архиепископ, миштал производ, односно домаће речи и изрази, што: отац Јован, йерлавар цркве. У истој скупини је и лексема читец, црквенословенског порекла која означава ‘свештеника нижег чина у православној цркви коме је дужност да чита за певницом’. У РМС уз ову лексему стоји и напомена, застарело, због чега има статус историзма.

Такође, бројни су и примери са изразима којима се означавају дела верника, посвећена цркви и богу, нпр.:

А душа се моја усхићивала примерима оних који су жртвовали свој живот за њу (истину). А свешти Мелентије узео је на себе молитвени посвят борбе са сном... Владика Јован и сам је четрдесет година успевао у истом посвяту ноћној брења никада се не спустивши на кревет. Од дана свог монашког пострига па до смрти, никада није спавао у постельи. „Како је тешко ојирнути се од молитве и вратити се земаљским стварима!“ Ту је уснио за овај свети... Пред њом се и ујокојио.

Изрази из овог семантичког круга су: душа се ухићивала, жртвовали свој живот, узећи на себе молитвени посвят, посвят ноћној брења, монашки постриг, ојирнути се од молитве, вратити се земаљским стварима, као и еуфемизам уснии за овај свети, са којим алтернира и глагол ујокојити се (РМС **упокој**, ‘мир, тишина’) у значењу ‘умрети’.

Такође, јављају се и примери са лексемама из групе оних којима се означавају чуда која су саставни део вере, нпр.:

Служио је свешту литургију на француском и холандском... У Харкову чувале су се чудотворне иконе... Још из тог времена потичу приче о његовим чудотворним исцелиштевским моћима. Децо, слушајте оца Јована јер је он анђео Божији у људском обличју.

У ствари, свети Јован Шангајски, проглашен за свеца 1993. године...

Грецизми, литејурија и икона, овде се јављају као синтагме свећа литарија, и чудојворна икона. Слична семантика садржана је и у изразима, чудојворне исцелитељске моћи као и у изразима анђео Божији у људском обличју, односно у изразу, битији проплашен за свеца.

Специфичност лексике проистиче из теме текста, а она се може довести у везу са чињеницом да је текст из јануарског броја ПЗ. Овај број на свакој страници као украс има илустрацију бадњака јер припада божићном издању листа. Због тога можемо рећи да је цео број у знаку овог хришћанског празника, а одабрани текст има образовну функцију. Поред тога што му се на увид ствара богата и разнолика црквена терминологија, читалац се упућује и на истинске духовне вредности.

Мноштво терминологије која се односи на војску и ратовање, налазимо у тексту ПЗ такође из 2006. год., *Српски Козарски јук*, у којем се говори о биткама вођеним за време Првог српског устанка 1807. године, нпр.:

Како је у то време регуларни Чујујевски козачки јук реорганизован у Чујујевски улански јук, одбачене козачке униформе послате су Никићу. Када се на левој обали Дунава прикупило цео Руски експедициони кор, Српски козачки јук бројао је 1270 људи. ...а пуковник Милорадович (окупио је) Црно-српски хусарски јук. 1796. године ступио је у Други хрватско-славонски ћарничарски хусарски јук. Петрограду одлучила је да материјално и организационо подржи стварање Кнежевско-влашки коријуса. ... јер се у Београду ујраво очекивао Руски 86. нејшлотски мускетирски јук,

Терминологија из наведених примера представља различите војне формација чији су називи условљени њеном територијалном односно националном припадношћу, па тако имамо: Чујујевски козачки јук, Чујујевски улански јук, Српски козачки јук, Црно-српски хусарски јук. Такође, поред територијалне и националне припадности у називу се може наћи и специјалност војне формације, нпр: Руски експедициони кор, Други хрватско-славонски ћарничарски хусарски јук, Кнежевско-влашки коријус, Руски 86. нејшлотски мускетирски јук.

У следећим примерима поред остале војне терминологије, појављује се и слој лексема којима се означавају различити чинови у војсци, нпр.:

Команда је, почетком маја 1810, наредила штабс-ројалисту Петру Никићу да створи Српски козачки јук јачине 10 сотијија. Тако је у писму генерал-лајтнанту Засу све заслуге за победу на Дрини приписао Никић... Коњички кайетан II класе (ројалист) Никић. Савића, обављају дужност Карађорђеве личне јарде. ... напредовао је до чина коњичкој кайетана II класе (оберлајтнан) није напредовао даље од чина наредника водника (вахтмајстера), ... унапређен је у јоручника. унапређен је у штабној кайетану II класе (штабс-ројалиста)..

Највећи број наведених термина са значењем војних чинова потиче из немачког језика, што је видљиво већ на површини, на морфо-фонолошком плану лексеме, што се посебно односи на лексеме у заградама, које су неадаптиране преузете и као

такве интегрисане у лексички систем српског језика нпр.: *Штабни капетан II класе* (штабс-ројмисиер), коњички капетан II класе (ројмисиер), коњички капетан II класе (оберлајтнант), генерал-лајтнант, наредник водник (вахтмајситер) поручник (естандардјункер).

Термин *штаб*, у примеру *штабни капетан*, адаптирана је лексема немачког порекла и означава ‘орган који прикупља и сређује податке који помажу команданту при доношењу одлуке, заповести, наређења и др. за потчињене јединице’ (PMC), док се лексема у загради, у виду полусложенице наводи у неадаптираном облику *штабс-ројмисиер*. Други део ове сложенице чини лексема *ројмисиер* која је у PMC регистрована у две варијанте, *ројмајситор* и *ројмисиер* од којих ниједна није истоветна наведеној лексеми из ПЗ. Код обе ове одреднице стоји напомена варваризам, у односу на постојећу, домаћу реч ‘коњички капетан’. ([Војници су] одговарали гласно ротмајсторима. Црк. Штабни ротмистр ... приповиједао ... пустоловине. Шов. PMC). Такође, и лексема *лајтнант* немачког је порекла и означава ‘нижи официрски чин у разним страним армијама’, (PMC) а у комбинацији са њом јављају се: сложеница *оберлајтнант*, где први део сложенице *обер*, опет немачког порекла ‘означава виши чин или положај у звању које је њеним другим делом исказано’ (обервојвода, обербаша, оберкоманда, оберкелнер, оберлајтнант и сл., PMC), односно полусложеница, *генерал-лајтнант* која није регистрована у PMC, али је јасно да се односи на генералски, односно виши официрски чин у страним армијама. Лексема *вахтмајситор*, германизам је са значењем ‘наредник’, што у синтагми испред заграде и стоји, *наредник водник*. Поред ове одреднице у PMC налази се напомена да наведена лексема има статус варваризма. Терминолошки статус у војној лексици има и домаћа лексема *поручник* поред које се у загради налази германизам *естандардјункер*. У PMC дато је објашњење само за други део сложенице, *јункер* германизам који означава ‘питомца јункерског училишта (војне академије) у царској Русији’.

Следећи слој термина којима се означавају војни чинови су и лексеме домаћег порекла, *курир* (калојир), *заславник* (прайоријчик), код којих су речи наведене у заградама обликоване тако да подсећају на русизме што је вероватно последица контактног утицаја руског језика, а који је у вези са формирањем Српског козачког пуча. Још један слој термина из исте семантичке скупине чине лексеме, француског, немачког и латинског порекла, и то: *командант армије*, *адмирал* и *официр*.

У наведеним примерима приказане су различите скупине речи из истог семантичког поља а све оне се односе на ратовање. Преко разнолике лексике која се односи на различите војне формације или хијерархију у војсци читалац, а посебно млађи, се упознаје са богатом терминологијом војне струке. С обзиром на то да су готово све наведене лексеме позајмљенице из немачкој језику слика једног времена и као такве нису типичне за савремену војну терминологију, можемо рећи да и овај пример иде у прилог чињеници да избор лексике која је у функцији теме текста ПЗ остављају образовну улогу.

Поред термина струке код којих појединачни лексеми са терминолошким статусом истовремено чине и знатан део општег лексикона у ПЗ постоји и слој термина науке, и то пре свега у текстовима о биљкама и животињама који су дати као латински називи, нпр.: име птице **тукан**, *Ramphastidae*, називи биљака **црни бибер** *piper nigrum*, **грашак** *pisum sativum*, **пиринач** *oryza sativa*, и други слични примери.

2.3. Дијалекатски и урбани идиом (вернакулар) у ПЗ

а) Дијалекатски идиом

У ПЗ употреба нестандардног идиома, најчешће дијалекта заступљена је углавном у оним текстовима који су дати као одломци књижевних дела чије је основно стилско обележје управо употреба идиома који је у потпуности изван књижевне норме (нпр. *Пустиловине Дуке од Медуна*, зетско-јужносанџачки дијалекат³). Улога таквих текстова је посредничка јер се преко оваквих одломака, који су најчешће необични и допадљиви, читаоцима заправо препоручују за читање одређена књижевна дела. Дијалекатски идиом у ПЗ се најчешће јавља у оним текстовима који представљају аутентичне изворе, и то као изводи из штампе, или као одломци оригиналних књижевних дела. Тако у тексту ПЗ из 2006. године, *Дука од Медуна*, у којем се говори о кнезу Гргору од Црне Горе и његовим авантурама, сви наводи, било да су из штампе или из књижевног дела дати су у дијалекатском идиому; нпр.:

У „Биљешкама једног писца”, Симо Матавуљ цео један део посвећује кнезу Гргору од Црне Горе, како га је именовао (Алфонсо) Доде, и то у дијалекатској форми, нпр.:

«... Као знак времена бјеше што се и Дука од Медуна поче мијешајши у боље друштво. И дошле је он живио на Цетињу, али се либио Локанде, а шаѓа поче долазиши. Прича је своје доживљаје, најрадије оне којима се хишиши ћодичаш, већином невјероватне, измишљене.»

«Једноја вечера, пошто ћосједасмо, уђе осредњеја распрача човјек. Окошти, крајке црне браде, ‘коњаничкх ноћу’ (мало кривих) и то огујелу шарен као дјејлић. Имао је гарибалдинску црвену кошуљу, шарен турски шрамбулос око ћојаса а осима њештића црногорско а њештића лаџманско.»

Из овог одломка можемо уочити типичне одлике зетско-јужносанџачког дијалекта⁴, као што су: замена рефлекса *јаша*, *мијешајши* и *одијело*, на кратким слоговима, односно *бјеше*, *невјероватно*, *ћосједасмо*, *човјек*, *дјејлић* на дугим слоговима, а на морфолошком плану јавља се облик генитива, *једноја вечера*, уместо облика, *једне вечери*. На плану лексике јављају се речи италијанског порекла, што је услед контактног положаја двају народа, црногорског и италијанског честа појава. Тако у РМС стоји да је присвојни приdevil *гарибалдински*, настао од именице **гарибалдинац**, ‘присталица талијанског револуционара Гарибалдија.

Како се чувени црногорски пустолов бранио на суду од оптужби да се лажно представљао као кнез, новинар ПЗ наводи:

3 Наведени текст објављен је у ПЗ, августа, 2006. године када је Црна Гора заједно са Србијом чинила исту државу, Републику Србију и Црну Гору, и самим тим била део исте језичке заједнице. Стога је, у анализи овог рада, језик наведеног текста означен као дијалекат. Са данашње тачке гледишта језик овог текста био би означен као црногорски језик.

4 Подела дијалеката је прека дијалекатској карти Павла Ивића.

„*Па, юсйодару, ја сам још у ѡећињсїву чуо ће љи збориш да смо љи ми Црнојорци сви браћа, ја нијесам крив што су они бесије!*“

И овде имамо реализација рефлекса *јаша* у негацији енклитичког облика личне заменице *биши*, *нијесам*, као и облици са јекавским јотовањем, *ћећињсїву*, *ће*. На плану лексике јавља се глагол *збориши* (*љи збориш*), који се постепено истискује из употребе, јер га све чешће замењује синонимни глагол *јовориши*. На тај начин ова лексема добија статус историзма. Лексема латинског порекла *бесија* ‘бештија’¹. звер, опака животиња (PMC), такође је блиска овом дијалекту.

Наведени текст налази се у августовском броју *ПЗ*, који је изашао само неколико месеци после отцепљења Црне Горе од Србије па бисмо могли закључити да је наведни текст део актуелног друштвеног контекста. Овакав текст могао би одражавати став редакције да територијално раздвајање два народа не мора да представља и њихово културно и духовно разилажење. Овакви текстови несумњиво имају образовну улогу не само због тога што на духовит начин говоре о једном времену већ управо због тога што је реч о књижевним делима који се фрагментарно читаоцу стављају на увид. На тај начин читаоцима се заправо препоручује читање књижевних дела, конкретно наведеног, али и осталих дела лепе књижевности.

6) Урбани идиом – жаргонизми и колоквијализми у *ПЗ*

Саставни део лексичког система сваког урбаног дијалекта чини жаргон. У ширем смислу, за жаргон се каже да је то „сваки неформални и претежно говорни варијетет неког језика који служи за идентификацију и комуникацију унутар неке друштвено одређене групе – по професији, социјалном статусу, узрасту и сл. – чије чланове повезује заједнички интерес или начин живота, а која уз то може бити и територијално омеђена“ (Бугарски 2006:12). У јужном смислу термин жаргон „односи се на субкультурне и омладинске идиоме“ (Ан드리ћ 1976: стр.). Ранко Бугарски као основну, предлаже поделу жаргона на: „, стручни, субкультурни и омладински тип“ (Бугарски 2006:13). Основно обележје жаргона огледа се у специфичним језичким средствима, и то пре свега на лексичком и фразеолошком плану, а ређе на морфолошком или фонолошком, због чега често може бити неразумљив појединим говорницима истог језика. Одступања од стандарда на плану лексике у *ПЗ*, увек су у функцији теме текста. У зависности од тога шта је тема текста бираће се и стилско-изражаяна средства, а она су најуочљивија на плану лексике. Тако у *ПЗ* из 2012. год., у тексту *Чујемо ли боје?*, чија је тема из домена занимљиве науке, проналазимо следеће примере:

Код „*нормалних*“ људи, центри за чулне надражaje нису међусобно повезани. Код синестета, границе као да су недовољно издвојене, па сигнал може да пређе „*из једног чула у друго*“. За разлику од њих, код „*обичних*“ људи то је свега 13 одсто. Ипак, долази до неких чешћих поклапања приликом „*годељивања*“ боје графемама.

За изразе типа: *нормални (људи), обични (људи), (с)инал ћрелази* из једног чула у друго, додељивање (боје ћрафемама), пре бисмо могли рећи да се ради о колоквијализмима, односно језичким облицима који су ближи разговорном језику, него о типичним жаргонизмима. Као кључни проблем у дефинисању жаргона, Бугарски наводи чињеницу да у лингвистику спадају и језик као систем, али и говор као његова манифестација, а жаргон се употребљава да обележи неке карактеристике како језика тако и говора (Бугарски 2006:16). Тако се посматрано са становишта језика, појам жаргона односи најпре на специфичну употребу лексичких и фразеолошких јединица, као и на, у знатно мањој мери морофлошке варијације, шатровачког типа: *шабмејабри* – баш ме брига, и сл. или на савремену варијанту сличног типа, *шебра* – брате, *зийа* – љази, *лимшево* – волим те, и сл. Са друге стране, са становишта говора, овакве језичке појаве не односе се на системска језичка средства него на начин њихове употребе. У наведеном примеру управо је реч о лексичким решењима која су типична за разговорни језик. Оваква, колоквијална језичка средства постижу свој циљ, а то је да се читаоцу приближи тема, што се управо чини одабраном језичком формом која је блиска разговорном језику.

У тексту ПЗ из 2015. год., *Лойов – мачак са шеширом*, текст у којем се говори о најстаријој забави међу затвореницима – тетовирању, јављају се како жаргонизми, тако и колоквијализми, нпр.:

Ипак, тетовирање се везује за професионалне криминалце, лопове и осталу *браћују*. Један мачак је знак да је обијач *солисћа*. ...једна „*луковица*”, односно купола цркве значила је једну вишегодишњу робију. ...да се не говори да *цинкарење* није долазило у обзир.

Као што се у наведеном тексту говори о тајном значењу тетоважа затвореника, у лингвистици се може говорити о тајном језику затвореника. У оба случаја реч је о шифрованим порукама, свесно створеним у одређеној социјалној групи, у овом случају групи са друштвене маргине Основно обележје таквог језика је његова слаба или никаква разумљивост изван групе. За овакве шифроване језичке поруке, поред термина жаргон, употребљава се и френцуска реч *арјо*, као и њена енглеска варијанта *сленг*, па тако говоримо о језику наркомана (*наркомански сленг*), језику затвореника (*затворенички сленг*), језику студената (*студентски сленг*), језику информатичара (*информатичарски сленг*), и сл. На тај начин посматрано жаргон је и социолошка појава. У наведеном примеру јављају се следећи жаргонизми: *браћија*, *цинкарење*, *солисћа*, *луковица*, а за последња два можемо рећи да су типични представници сленга, и то пре свега због своје слабе разумљивости (тј. неразумљивости). Решења као *солисћа*, у значењу, ‘онај који наступа сам’ и *луковица*, у значењу ‘купола на руској цркви’ одликују се високим степеном асоцијативности и метафоричности. Слично важи и за израз *браћија*, са том разликом што су у овом случају приметна и поигравања на плану звучања, *браћа* – *браћије* – *браћија*, као и експресивност које иде у пејоративном правцу.

Неколико је примера синтагматских и фразеологизираних жаргонизама, нпр.:

...а како је човек *снalaжљива жисуљка*, ту је било домишљатих начина и разних мешавина. ...па их је било могуће изнајмити ако неко пожели да му противника *поједе мрак*. Па ти сад мисли *шића је ћисац хитео да каже*. Коме би то пало на памет или се макар посумњао, *ни би се дујо наносао главе*.

У примерима, *снalaжљива жисуљка и да некоја поједе мрак, ни би се дујо наносао главе* различите су семантичке асоцијације. У првом примеру експресивно тежиште је на другој лексеми, док семантичка асоцијативност синтагме иде у правцу како пејоративности тако и хуморности. Следеће фраземе одликују се метафоричношћу, чије је значење лишити некога живота, тј. убити га. У примеру, *Па ши сад мисли шића је ћисац хитео да каже*, цела реченица употребљена је у духу разговорног језика, тј. колоквијално. То је посебно видљиво у фразеологизму, *шића је ћисац хитео да каже*, који је због своје честе, а самим тим и шаблонизован и неинвентивне употребе у језику школе, добио посебно место у жаргону. Експресивност ове фраземе има подсмешљив и хуморан карактер.

Употреба колоквијализма и жаргонизма у *ПЗ* представљају стилско обележје текстова и у функцији су теме текста. Оваква лексика примерена је урбаном језику свакодневице и иако је изван језичког стандарда, што је императив медијског језика, можемо рећи да је у складу са функцијом листа да своје читаоце образује али и да их забави. Оваквим лексичким наносима језичка форма се «релаксира» што доприноси попуштању оштре границе између читалаца, са једне стране, и језика *ПЗ*. На тај начин успоставља се стил писања који је близак читаоцу.

3.Закључак

Одабир лексичких средстава представља стилско обележје текстова *ПЗ*. Језичка средства која новинари *ПЗ* најчешће користе су архаизми и историзми, а као посебан стилски поступак користи се и архаизација. Поред тога, у текстовима *ПЗ* јавља се и специјализована лексика, односно терминологија. И ове лексичке јединице условљене су специфичном темом текста, и представљају његово стилско обележје. Поред стручне терминологије, терминолошки статус имају и латински називи, пре свега у значењу имена биљака и животиња. Такође, посебно стилски маркиран је и дијалекатски идиом који се најчешће јавља у изводима из штампе, или у виду одломака из књижевних дела. Улога таквих текстова је посредничка јер се преко оваквих одломака, читаоцима препоручују за читање одређена књижевна дела. У различитим текстовима новинарских жанрова слободнијег карактера, није ретка употреба жаргонизма и колоквијализма. Таквим лексичким наносима језичка форма се «релаксира» што доприноси попуштању оштре границе између читалаца, са једне стране, и језика *ПЗ* који простира из саме функције листа а која је условљена строгим језичким стандардом. На тај начин успоставља се стил писања који је близак читаоцу. С обзиром на то да је одабир лексичких јединица увек у складу са основном темом текста, можемо закључити да је основна функција оваквих текстова да читаоца на необичан и забаван начин образују. Све ово што смо

навели представља стилско обележје самог листа, што је у складу са комуникативном функцијом коју *ПЗ* остварује, а то је да читаоца не остави равнодушним, да га изненади, зачуди и забави. Такође, можемо рећи да избор лексичких средстава у подједнакој мери и у старијим и у новијим бројевима *ПЗ* одражава његову образовну функцију.

Литература:

- Андић, Драгослав (1976). *Двосмерни речникрсйској жаргона и жаргону сродних речи и израза*. БИГЗ. Београд.
- Вујаклија, Милан (1980). *Лексикон старих речи и израза*. Просвета. Београд.
- Драгин, Гордана. Компабилност стандардног српског језика и дијалекта (у књижевном делу и говору града). Милош Ковачевић (ур.). *Традиција и иновације у савременом српском језику* [Зборник радова са VII међународног научног скупа, одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 26–27. X 2012]. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2013: 119–124.
- Ивић, Павле (2009). *Српски дијалекти и њихова класификација*. ИК Зорана Стојановића. Нови Сад.
- Речник српскохрватскога књижевног језика (1967 – 1976). (I – III) Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска. (IV – VI) Нови Сад: Матица српска.
- Симеон, Рикард (1969). *Енциклопедијском речнику лингвистичких назива*. Матица хрватска. Загреб.
- Станојчић Ж. и Поповић Љ. (1997). *Граматика српској језика*. Завод за уџбенике. Београд.
- Штрбац, Гордана (2011). Поетска функција дијалекатских и регионалних обележја у новинској репортажи. Вера Васић, Гордана Штрбац (ур.). *Говор Новој Сада. Свеска 2: Мор-фосинийаксичке, лексичке и праимашичке особине. Лингвистичке свеске 9*. Но-ви Сад: Филозофски факултет, 2011: 681–691.
- Bugarski, Ranko (2006). *Žargon*. Biblioteka XX vek. Beograd.
- Ивић, Milka (1997). *O Vukovom i vukovskom jeziku*. Biblioteka XX vek. Beograd.
- Kristal, Dejvid (1985). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Nolit. Beograd.

Katarina Janković Popović

THE VOCABULARY OF "POLITIKIN ZABAVNIK" AS AN INDICATOR OF ITS EDUCATIONAL ROLE

Summary: The paper analyzes the selection of the lexicon as a stylish *Politika*'s Magazine characteristics of texts, through whom is realized one of its basic functions that educates the reader. The aim of the study was to determine to what extent the choice of lexical resources reflects the educational role of one of the oldest journals for kids with us. Also, in relation to the year of publication as the timeframe, the aim is to determine time this attitude more characteristic for older or newer numbers *Politika*'s Magazine. This analysis should show and what is the educational role of one of the oldest national newspaper for children in our country.

Key words: *Politikin zabavnik*, media language

Stevan Ostrogonac

Faculty of Technical Sciences, University of Novi Sad, Serbia

AUTOMATIC DETECTION AND CORRECTION OF SEMANTIC ERRORS IN TEXTS IN SERBIAN

Summary: Spell checking tools have been developed for many languages, but for most of them (including Serbian) such applications are based on simple dictionary lookup and can, therefore, handle only so-called non-word errors. This research is focused on developing advanced spell checking software for Serbian. Semantic errors are the most difficult ones to handle and this research focuses mostly on solving this problem by analyzing parallel output probabilities of word-based and morphologic class-based statistical language models. An algorithm and a prototype of a system are presented along with the results of the evaluation of the prototype.

Keywords: semantic errors, spell checking, N-gram, language model, Serbian, morphology.

1. Introduction

The Information Age has introduced numerous changes into everyday life. Written communication in forms of instant messaging, e-mail, social networking or transfer of textual files has become a common way of exchanging information. Spelling error handling is a very time consuming and an exhausting task. Fortunately, for many languages there are applications for spelling error correction, which solve this problem to a certain extent. Their quality depends on the language itself, available language resources and techniques used to handle spelling errors.

There are generally three types of spelling errors that need to be addressed by a spell checking software. The first type includes so-called non-word errors. For the English language, these errors can be typographic, cognitive and phonetic, depending on the reason of their occurrence (Liang, 2005). For Serbian, this division is not applicable, since almost all of the words are written as they are spoken (phonetically). The detection of non-word errors is fairly simple if an adequate vocabulary exists. Many lookup techniques were developed long ago in order to efficiently check if a word exists in a vocabulary (De Schryver, Prinsloo, 2004). A system attempting to correct an error finds a set of candidate words that could replace the misspelled chunk of text and offers the choices to the user. If the goal is to automatically correct an error, only the best candidate is searched for. The means of finding candidate sets are numerous and usually based on phonetic similarity between the misspelled text and words from

the vocabulary, as is the case with minimal edit distance (MED) algorithm (Navarro & Gonzalo, 2001). Furthermore, a rule-based approach can improve the speed and/or accuracy of the process of finding a replacement for misspelled text (Mozgovoy, 2011). Fine examples of spelling errors that could be treated by creating a set of rules include swapping the positions of adjacent letters within words or simply pressing a key adjacent to the intended one on the keyboard. Some general rules are language-independent, for example – it is far less likely for the positions of adjacent letters to be swapped at the beginning or at the end of a word than in the middle. Furthermore, many errors are related to the positions of keys on the keyboard, which means this could be used to estimate probabilities of errors for which not enough data exist within available textual corpora. In addition to non-word errors, there are grammatical and semantic errors. While the non-word errors can be detected by dictionary lookup, grammatical and semantic errors require context analysis (Verberne, 2002). Context analysis requires a morphologic dictionary and a large textual corpus for training language models. Correcting these types of errors is more complicated as well, since the candidates for replacement of misspelled words do not necessarily need to be phonetically very similar. In case of grammatical errors, this depends on the rules for inflections, which vary significantly for different languages. Semantic errors, however, represent the biggest challenge, because the meaning of the words and phrases need to be learned by a spell checking system somehow. It should be noted here that the aforementioned error categories are defined for practical purposes, mostly driven by the techniques used for their detection and correction. In reality, the nature of spelling errors is more complicated. For example, grammatical errors can be considered a subcategory of semantic errors. Furthermore, semantic errors may be categorized by the causes of their appearance – some of them were simple typographic errors which resulted in valid words instead of non-word errors, while some are related to the writer's intent.

The means of finding semantic errors and finding suitable candidate words for error correction are the focus of this research and will be discussed in detail. Section 2 describes language resources for Serbian, which are needed for constructing a spell checking software that is capable of detecting and correcting all of the previously mentioned types of errors. Collecting language resources is an expensive and a very time-consuming task. For some languages, great amounts of data have been collected (Vosse, 1992). However, for many languages, there is very little data, or the resources are not adequately exploited (Liang, 2005). For Serbian, a respectable amount of language resources has been collected and they are being used within text-to-speech (TTS) synthesis (Sečujski & Delić, 2007) and automatic speech recognition (ASR) (Janev et al, 2010) systems. These resources represent the basis for constructing advanced spell checking software as well. For advanced spell checking (handling grammatical and semantic errors), statistical language models are commonly used (Verberne, 2002), usually in combination with hand-written rules or some other techniques. Language models for Serbian are described within Section 3. Section 4 gives a detailed description of the proposed architecture for an advanced spell checker for Serbian. Semantic errors are discussed further within Section 5. Experiments along with the initial results of prototype testing are given in Section 6 and, finally, in Section 7, conclusions are drawn and future research is discussed.

2. Language Resources

Serbian is a highly inflective language, which implies that greater amounts of data (in comparison to e.g. English) are needed in order to obtain statistically relevant information regarding grammar and semantics. The resources collected so far, which are relevant to spell checking, include a morphologic dictionary and textual corpora for training language models.

The morphologic dictionary for Serbian contains around four million inflected word forms (Sečujski, 2002). An entry consists of the part-of-speech, lemma, inflected form, accentuation (within square parentheses) and values of relevant morphologic categories (such as case, number, gender, person etc.). This efficient representation combined with a fast search algorithm makes this dictionary a good basis for different practical applications.

Textual corpora have been collected from many sources and the textual content has been categorized by literary style. Four categories significant to language model training exist: administrative, scientific, literature and journalistic. Currently, the entire textual corpus contains roughly 20 million words (tokens), out of which 14.4 million tokens within journalistic corpus, 3.8 million tokens comprising literature corpus, 1.2 million tokens of scientific corpus and 0.6 million of tokens of administrative corpus. Over 350,000 different word forms (types) are present in the entire textual corpus, not counting punctuation and special characters, which are also important for training language models. Details about the textual corpora for Serbian can be found in (Ostrogonac et al, Sep. 2012), but it should be noted that the corpora are being updated continuously. Journalistic corpus proved to be the most adequate for training general-purpose language models used in applications such as spell checking.

By using morphologic dictionary and software for morphologic sentence analysis, developed within previous research (Delić et al, 2013), corpora for training class n -gram language models were created. The corpora consist of sentences in which the words are replaced with corresponding morphologic class IDs. The classes were defined based on morphologic information contained within the dictionary and they were given names that indicate this information. A total of 1124 classes were defined, not including punctuation marks, each of which can be considered to represent a class of its own in the context of spell checking. An example of a sentence from the class-based training corpus is given below.

pred_d b_osn_jedan_d_sr_j prid_poz_d_sr_j i_sr_nv_aps_d_j pred_d i_zr_nv_aps_d_j i_mr_v_top_etn_g_j .

(Derived from original sentence in Serbian: “*U jednome malom mestu u blizini Kopenhagena.*“ (In a small town near Copenhagen.))

The class names in this form are convenient for manual review of the word-to-class conversion process, but they can be converted into another type of data in order to speed up spell checking.

3. Language Models

A statistical language model (LM) is a probability distribution over all possible sequences of words, given a vocabulary. It could be thought of as a black box for which

the input is a sequence of words and the output is a number that represents the probability of the input sequence. A statistical language model consists of N -grams, which are basically sequences of words of length N (or less), their corresponding probabilities (more specifically an N -gram probability is the probability of the last word of the sequence, given the previous $N-1$ words) and back-off coefficients, which will be explained in the following text. The probability of each sequence of words w can be estimated by using the N -gram probabilities, more precisely by using the chain rule:

$$P(w) = \sum_{i=1}^N P(w_i | w_1 \dots w_{i-1})$$

At the beginning of a sequence for which the probability estimation is needed, lower order N -gram probabilities (unigram, bigram... $N-1$ -gram) are used, naturally. Lower order N -gram probability is also used when an N -gram has not been seen in training corpora and therefore there is no direct probability estimate for it within the language model. Since lower order N -gram probability may not be an adequate replacement for the probability of the intended N -gram, this back-off procedure should be adjusted. For this adjustment, previously mentioned back-off coefficients are used. Details on the mathematical basis for word sequence probability estimation, along with other details related to language models (such as methods for smoothing the probability distribution in order to avoid assigning zero probability to unseen N -grams) can be found in (Manning & Schütze, 1999). In (Mikolov, 2012), recurrent neural network language models (RNNLMs) are presented. The RNNLMs were not used in this research because of the computationally expensive processes they introduce. However, as the technology progresses and computers become more powerful, RNNLMs are likely to eventually replace N -gram LMs.

The models used within this research were trained using only the journalistic portion of the textual corpora. The training was done by using the SRILM toolkit (Stolcke, 2002). Trigram models were used for tests, since it was shown within a previous research (Ostrogonac et al, Nov. 2012) that the analysis of longer contexts does not increase the accuracy of spelling error detection because current training corpus is insufficient for accurate estimation of 4-gram or 5-gram probabilities. However, class-based models can represent longer contexts well, even with the current training corpus, but for the application architecture, which will be described within the next section, parallel use of word-based and class-based LMs is necessary, and they must be LMs of the same N -gram order.

Parallel outputs of word-based and class-based language models are used for detecting grammatical and semantic errors in texts. However, probabilities for correctly as well as for incorrectly spelled sentences can vary significantly and are not sufficient for detecting spelling errors. Normalization by sentence length may help a little but this would still not assure high accuracy of error detection. Fortunately, alongside with the probabilities, there is also information on when the back-off to lower order N -grams occurs, and to which degree the back-off is being applied. The SRILM toolkit provides this information and, when combined with the output probability, this makes a good basis for grammatical and semantic error detection. This will be further discussed in Section 5, after the proposed architecture for advanced spell checking application for Serbian is introduced in the following section.

4. Proposed Architecture for an Advanced Spell Checking Application for Serbian

In previous research (Bojanić, 2012), a spell checker for Serbian (*anSpellChecker*) was developed in order to detect the non-word errors in texts. The spell checker was based on the dictionary that was mentioned in Section 2. Microsoft has also developed and included a spell checker for Serbian into Microsoft Word, but it is, like *anSpellChecker*, currently able to detect only non-word errors by applying a simple dictionary lookup. The first step towards creating an advanced spell checker for Serbian was described in (Ostrogonac et al, 2015). The schematic representation of the prototype described in that research will be given here as well, in order to provide introduction to the discussion on semantic error handling, which will be the topic of the following section.

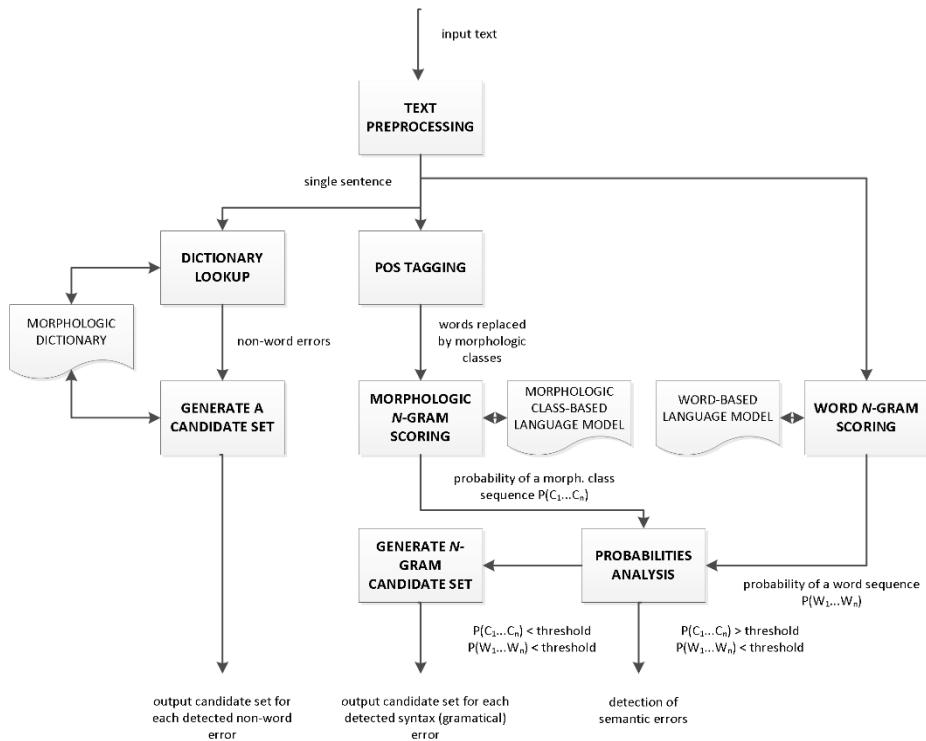

Fig. 1. Advanced spell checker for Serbian – proposed architecture

As can be seen in Fig. 1, the advanced spell checker treats three types of spelling errors. Non-word errors are detected by dictionary lookup, and the candidates for error correction are chosen by Minimal Edit Distance (MED) criterion. The other two types of errors require language models trained on a large textual corpus. For training the morphologic class-based LM, the corpus is created by part-of-speech (POS) tagging of the original textual corpora and replacing words with their corresponding morphologic class IDs.

The detection of these errors comprises calculating sentence probabilities by using both the word-based and the class-based LM (naturally, in order to obtain class-based LM output, the sentence must first be analyzed, POS tagged and converted to a sequence of morphologic class IDs) and then analyzing the probabilities (final values as well as their change after each step in the chain rule) to determine if an error occurred. For simplicity some details are omitted from Fig. 1, e.g. the probability normalization by sentence length, the fact that information on back-off occurrence is used along with the probabilities and so on.

Within initial research, the goal was to test how well the language models distinguish correctly spelled sentences from incorrectly spelled ones, when the errors are grammatical or semantic (rather than out-of-dictionary). The results were very promising – the correct sentences were given higher probabilities than the sentences derived from the original ones by replacing a single word with a different one (whether the replacement resulted in a grammatical or a semantic error, the probability decrease was detected), but the details on how the output probabilities should be used to detect errors (how the thresholds should be determined), as well as the details on how the candidate words for error correction were to be found, were not discussed at that point, since the test did not include evaluation on that level. Furthermore, the prototype was a collection of the components which would have to be manually handled in order to obtain results of such an experiment. For this research, the prototype was made functional in the sense that all the information related to error detection and correction is automatically presented to the user, and if the user sets a few parameters, he can evaluate the accuracy of the system for those parameters. However, these parameters should be fine-tuned and the means to do so will be discussed within the next section. The focus of this research is aimed at determining if the fine tuning is possible at all at this point and if not – what the impediments are.

5. Semantic Error Detection and Correction

Semantic errors, as mentioned before, represent the most difficult category of spelling errors to handle. Grammatical errors are a subcategory of semantic errors, which are usually treated separately because the techniques for detection and correction of these errors are somewhat simpler than those developed for semantic errors in general. While semantic errors occur less frequently than non-word errors, they can cause more inconveniences, since they may not be apparent to the person reading the text and may cause a wrong interpretation of the content. Unfortunately, some semantic errors are simply not possible to detect even by a human, except by the author of the text. Such errors are, however, very rare. For the rest of semantic errors, context analysis usually gives good results. For example, for the following two sentences:

Ja volim da jedem grožđe i jabuke. (I like to eat grapes and apples.)

Ja volim da jedem gvožđe i jabuke. (I like to eat iron and apples.)

The difference is hard to detect for a human, since the error within the second sentence is only one letter, and at first glance the sentences are visually the same. However, context analysis should clearly show that *gvožđe* (iron) is probably an incorrectly spelled word. It should be noted here that with semantic errors the information presented to the user of a spell-checking application should always be in the form of a warning,

as opposed to the situation with the non-word errors, which can be detected with much greater certainty. This difference can be presented in a variety of ways, for example by color-coding the error markers, as is the case with spell checking within Microsoft Word.

For a sentence \mathbf{W} (and the corresponding sequence of morphologic classes \mathbf{C}), context analysis for semantic error detection involves tracking the calculation of probabilities $P(\mathbf{W})$ and $P(\mathbf{C})$ given by word-based and morphologic class-based language models, respectively. The tracking is performed step-by-step while the chain rule is applied. This process is shown in Fig. 2 for the sentence “Ja volim da jedem gvožđe i jabuke.” (I like to eat iron and apples).

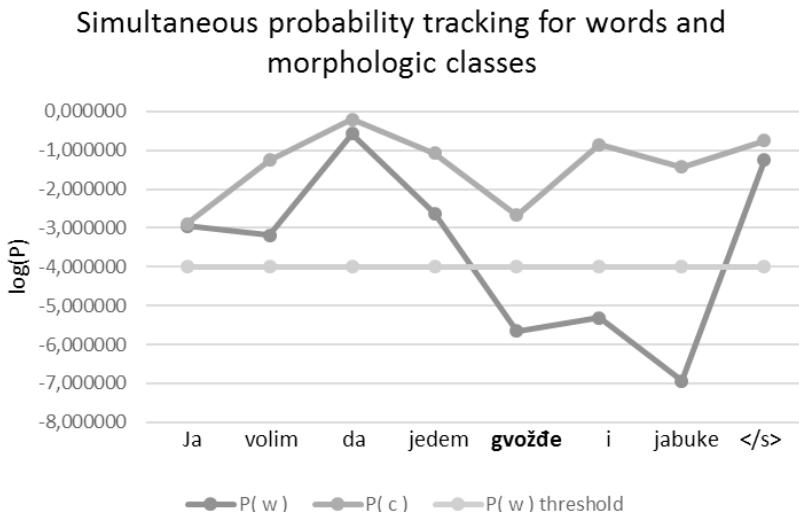

Fig. 2. Word-based and morphologic class-based LM probability estimates in case a semantic error exists in text

Logarithmic values of $P(\mathbf{w})$ and $P(\mathbf{c})$ are used, where \mathbf{w} and \mathbf{c} represent current N -grams that are being evaluated. It should be noted that $P(\mathbf{w})$ and $P(\mathbf{c})$ are used to detect errors by comparing them with threshold values, but $P(\mathbf{W})$ and $P(\mathbf{C})$ (probabilities of entire sentences) need to be calculated as well, as they can be useful in determining threshold values (e.g. if a sentence as a whole has a relatively low probability, the thresholds should be accordingly low as well). If a semantic error exists within a sentence, when the chain rule includes the incorrectly spelled word, the probability given by the word-based LM will most likely decrease significantly in comparison to the previous value, and the low values will continue in the following steps, the number of which depends on the order of the language model (as well as on the number of remaining words in the sentence). At the same time, morphologic class-based LM should indicate no such decrease (unless the error falls into the category of grammatical errors, in which case special techniques are to be applied for detection of the exact location of the error as well as for finding the candidate set of words for error correction). As can be seen, the location of the semantic error is fairly straightforward to determine, as is often the case. However, in some cases, when back-off procedure is applied, the estimated probability of an N -gram may be significantly higher (or lower) than the “real” probability. In these cases, the location of an error cannot be determined solely by

analyzing probability values in the neighboring steps. Fortunately, by using information on whether back-off has been applied and to which degree, this problem can often be resolved. Namely, if the number of consecutive steps in which the probability $P(w)$ is low (while $P(c)$ does not show the same) is smaller than the order of LMs, the back-off procedure probably caused incorrect probability estimation. The other reason would be that the incorrect word is frequent in a context defined by the particular N -gram (even though in a longer context it does not make sense), but in that case the probability decrease should still be observable in the neighboring steps of calculation. In any case, by analyzing the neighboring steps, the exact location of an error can be determined with fair certainty. For example, if trigram LMs are used and the N -gram probability is very low in two consecutive steps (and these are not the last two steps of calculation for the sentence), the erroneous word is most likely located either at the first step with probability decrease or at the previous step. A sketch of this situation is shown in Fig. 3 (Situation 1), along with another frequent situation.

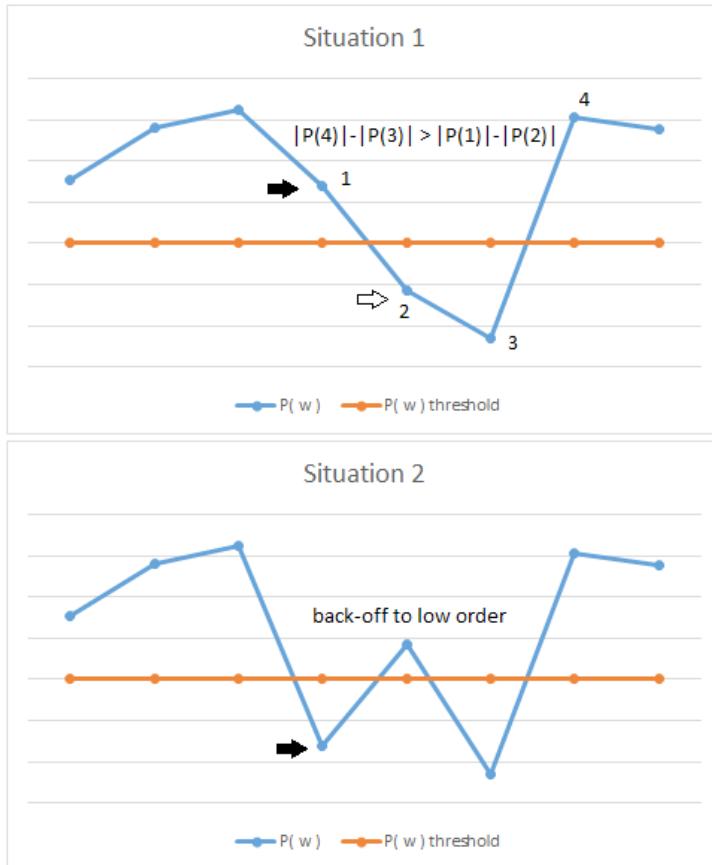

Fig. 3. Sketches of some of the typical situations when detecting semantic errors based on word sequence probabilities
(it is implied that class sequence probabilities do not show significant decrease)

The decision on the location can, in the first case, be reached by simply comparing the absolute values of differences between probabilities at the steps 1 and 2 (in Fig. 3) and 3 and 4. Data analysis confirmed that if the absolute value of the decrease of probability between steps 1 and 2 is higher than the absolute value of the increase of probability between steps 3 and 4, the error had most likely occurred at step 1. Otherwise, the location is probably at step 2. Situation 2, which is illustrated in Fig. 3 can be resolved by taking into account the degree to which the back-off procedure has been applied at the point in between two steps for which the probabilities are below threshold, since back-off is likely to cause inaccurate probability estimation. Furthermore, if the decrease of probability has been observed in only one step of calculation, it is likely that it was simply a rare N -gram, rather than a semantic error (unless it is the last step of calculation, in which case the degree of back-off could be considered as an additional indicator). As mentioned before, the probability of the entire sentence can help determine the threshold for error detection. If three steps show probability decrease, the first of those steps is likely to be the one indicating a semantic error, as was shown in Fig. 2. If more than three steps indicate probability decrease, either adjacent semantic errors occurred, or several rare N -grams happened to be located near each other. In these cases, it is best to warn the user that there might be one or more errors in the sentence, but candidate sets should not be searched for, since that would be computationally expensive and probably wouldn't give adequate results.

It is obvious that different situations can be expected and, for each of them, the algorithm for error detection should be defined and certain parameters (thresholds) should be adjusted. There are several ways to determine the parameters. The best approach includes obtaining a textual corpus which contains semantic errors in each sentence. Such a corpus can be constructed by replacing a word (or multiple words, depending on the situations being simulated) within a sentence with another word that belongs to the same POS. The pairs of original sentences and sentences with semantic errors can then be used to analyze probability changes and learn appropriate values of parameters for error detection. If semantic information is previously extracted (which can be done in a variety of ways, but an approach for word clustering based on semantics for Serbian has been described in (Ostrogonac et al, Nov. 2015)), then along with parameters for error detection, additional information for error correction can be learned. Namely, the value of probability decrease would not only indicate a semantic error, but it would also indicate the degree of change in semantics, meaning that the group of initial candidates for error correction could be reduced by using semantic similarity (difference) information. This would make the search for error correction candidate set faster.

As it is for all the spelling error types, semantic error correction means finding the most appropriate replacements for a misspelled word. Automatic error correction would mean finding one, most adequate, replacement and performing the replacement automatically, but this is not a good practice when it comes to semantic errors, since the frequency of false positives is higher in comparison to the case of detecting non-word errors. Therefore, it is a much better approach to find a certain number of candidate words for error correction and leave it to the user to choose one of them (or even a word

that is not among the offered set). The described approach for Serbian suggests that the candidate words should be sought within the morphologic class to which the original (misspelled) word belongs. Furthermore, the initial candidate list can be reduced, if necessary, by using previously extracted semantic information, as mentioned before. After that, a shortlist of candidates can be found by applying MED algorithm. The MED search can be improved by implementing advanced scoring, which would incorporate information on the position of keys on the keyboard, as well as the likelihood of adjacent letters being swapped. After the shortlist of candidates is created, the candidates should, naturally, be organized in the descending probability order before being presented to the user. This is done by replacing the original word with each of the candidates and recalculating sentence probabilities. The word that causes the highest sentence probability increase is the most likely candidate for error correction, and so on.

However, there are errors that require special treatment. Some of those errors are related to the incorrect insertion of spaces between words. There are also issues related to nonstandard use of punctuation marks, which is a frequent problem (that can significantly influence semantics), especially in colloquial writing. These and many other types of problems are best addressed by incorporating hand-written rules.

6. Initial Experimental Results

The initial evaluation of the prototype of the advanced spell checker for Serbian included the analysis of word-based and class-based LMs outputs to a hundred sentences, each containing one semantic error. Punctuation marks were disregarded at this point as well as the information related to capitalization. Even though the evaluation experiment was not extensive enough to determine general parameter values related to semantic error detection, it was adequate for gaining an insight into the potential of the described approach. The general conclusion was that the available information, combined with probability analysis on a larger corpus containing sentences with artificially inserted semantic errors, can result in a fine-tuned spell checker which would be able to detect semantic errors with great accuracy. Furthermore, it is clear that the textual corpus for training word-based LMs needs to be significantly larger, since false positives are frequent at the moment, and back-off is also frequent even at phrases that can be considered to be common in everyday use. Since the results of the experiment are practically data which need to be analyzed, only a few examples will be shown and discussed here. In Fig. 4, LM output data are given for the sentences, the left side containing the word-based LM output, and the right side containing the morphologic class based LM output. The first steps of calculation that include semantic errors are given in bold letters.

kumovi su od kada je ona koristila njihovo dote	P(c)
p(kumovi <s>) = [2gram] [-4.82576]	[2gram] [-1.5351]
p(su kumovi ...) = [2gram] [-1.68587]	[3gram] [-0.808048]
p(od su ...) = [2gram] [-2.20747]	[3gram] [-1.30108]
p(kada od ...) = [2gram] [-2.5657]	[2gram] [-3.49127]
p(je kada ...) = [3gram] [-0.228151]	[3gram] [-0.237219]
p(ona je ...) = [3gram] [-2.58176]	[3gram] [-2.99408]
p(koristila ona ...) = [1gram] [-5.97196]	[3gram] [-1.44556]
p(njihovo koristila ...) = [1gram] [-4.44303]	[3gram] [-1.61973]
p(dete njihovo ...) = [2gram] [-2.72116]	[3gram] [-1.43937]
p(</s> dete ...) = [2gram] [-0.876292]	[3gram] [-0.791634]
deca su srećnija uz ručne ljubimce	P(c)
p(deca <s>) = [2gram] [-3.64704]	[2gram] [-3.25225]
p(su deca ...) = [3gram] [-0.688629]	[3gram] [-0.788822]
p(srećnija su ...) = [1gram] [-7.44203]	[2gram] [-4.07586]
p(uz srećnija ...) = [1gram] [-3.51637]	[3gram] [-1.41162]
p(ručne uz ...) = [1gram] [-5.96724]	[2gram] [-1.58867]
p(ljubimce ručne ...) = [1gram] [-6.73432]	[3gram] [-0.526264]
p(</s> ljubimce ...) = [2gram] [-0.859802]	[3gram] [-0.797796]
zalažem se za sir u svetu	P(c)
p(zalažem <s>) = [2gram] [-4.82576]	[2gram] [-2.65417]
p(se zalažem ...) = [3gram] [-0.0377886]	[3gram] [-1.01433]
p(za se ...) = [3gram] [-0.517273]	[3gram] [-1.16202]
p(sir za ...) = [1gram] [-6.62675]	[3gram] [-2.95547]
p(u sir ...) = [2gram] [-1.28516]	[3gram] [-1.13852]
p(svetu u ...) = [2gram] [-2.62047]	[3gram] [-0.980082]
p(</s> svetu ...) = [3gram] [-0.60388]	[3gram] [-1.22929]
crna zvezda je pobedila partizan sa dva gola razlike	P(c)
p(crna <s>) = [2gram] [-3.51885]	[2gram] [-1.3605]
p(zvezda crna ...) = [1gram] [-5.70402]	[3gram] [-0.539387]
p(je zvezda ...) = [2gram] [-0.920746]	[3gram] [-1.29866]
p(pobedila je ...) = [3gram] [-1.77375]	[3gram] [-1.21273]
p(partizan pobedila ...) = [2gram] [-2.90816]	[3gram] [-2.64988]
p(sa partizan ...) = [2gram] [-1.89845]	[3gram] [-0.997007]
p(dva sa ...) = [3gram] [-1.50243]	[3gram] [-2.37135]
p(gola dva ...) = [3gram] [-1.99673]	[3gram] [-0.702688]
p(razlike gola ...) = [3gram] [-1.47472]	[3gram] [-1.87845]
p(</s> razlike ...) = [3gram] [-0.660402]	[3gram] [-0.998272]
novac đoković je najbolji teniser	P(c)
p(novac <s>) = [2gram] [-3.61673]	[2gram] [-1.10919]
p(đoković novac ...) = [1gram] [-4.96847]	[3gram] [-1.41338]
p(je đoković ...) = [2gram] [-0.718738]	[3gram] [-0.788513]
p(najbolji je ...) = [2gram] [-3.83212]	[3gram] [-3.10809]
p(teniser najbolji ...) = [3gram] [-1.70681]	[3gram] [-0.615623]
p(</s> teniser ...) = [2gram] [-2.56238]	[3gram] [-1.5953]

Fig. 4. Experimental results

In the first sentence, the error manifested as a probability decrease in two calculation steps, and it would be successfully detected using the rule that was illustrated in Fig. 3 – Situation 1. As can be seen, the morphologic class sequence probabilities did not show significant decrease, since the sentence is grammatically correct. In the second sentence, the misspelled word “*ručne*” also manifested as a probability decrease in two steps. However, the exact location would not be accurately determined by using the previously mentioned rule. This is due to a false positive at the word “*srećnija*”, which caused a probability decrease in the output of the morphologic LM as well, which would classify it as a grammatical error. The reason this happened is the lack of data in the training corpus, which is indicated by back-off to unigram (and bigram for morphologic LM). The third sentence illustrates a situation where the error manifested in only one point, but it can be seen that the probability of the sentence as a whole is very high, indicating that even though back-off was applied, the extreme probability decrease still indicates an error, and the back-off degrees in the following steps confirm the error location. The fourth and the fifth sentence illustrate how a semantic error at the beginning of a sentence can be detected. Namely, the probabilities, being relatively low (even though no back-off was applied), indicate that the first word is uncommon at the start of a sentence. Furthermore, based on the back-off and the low probabilities at second steps, the first two words probably do not constitute a meaningful phrase, which, along with the probabilities in the first steps, indicate the locations of the errors to be at the starts of the sentences.

Many different situations were encountered within the experimental set of sentences, but there is a number of very common situations, which can be handled efficiently.

7. Conclusion and Future Research

Designing an advanced spell checking software is a complex task, which requires extensive experimenting and many iterations of testing and improving the algorithm. The work presented in this paper represents an important step in the development of such an application for Serbian, providing valuable information for further progress. The experiment verified the potential the described LMs have when it comes to semantic error detection.

Further research needs to be focused on dealing with the problems that were observed so far. A much larger textual corpus for training language models is necessary. Furthermore, a large corpus of sentences containing semantic errors needs to be created in order to obtain detailed information on how to adapt the error detection algorithm to a variety of situations. Semantic information extraction is an important issue as well, since it would contribute to the efficiency of the error handling process.

Acknowledgments: This research was supported by the Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia under the Research grant TR32035.

References:

- Bojanić M. et al. (2012), *A detector of spelling errors for Serbian - an SpellChecker*, Technical Solution: Prototype, Faculty of Technical Sciences and AlfaNum, Novi Sad, Serbia, implemented and verifies in 2012.
- Delić V. et al. (2013), *Speech and Language Resources within Speech Recognition and Synthesis Systems for Serbian and Kindred South Slavic Languages*, Lecture notes in computer science, No LNAI 8113, pp. 319-326, ISSN 0302-9743, 15. SPECOM, Speech and Computer, Plzeň: Faculty of Applied Sciences, University of West Bohemia, Plzeň, Czech Republic, St. Petersburg Institute for Informatics and Automation, Russian Academy of Sciences, 1-5 September, pp. 319-326, ISBN 978-3-319-01930-7
- De Schryver G-M, Prinsloo D. J. (2004), *Spellcheckers for the South African languages, Part 1: The status quo and options for improvement*, South African Journal of African Languages 24(1), pp. 57-82.
- Janev M. et al. (2010), *Eigenvalues Driven Gaussian Selection in Continuous Speech Recognition Using HMMs With Full Covariance Matrices*, Applied Intelligence, pp.107-116.
- Liang H. L. (2005.), *Spell Checkers and Correctors: A Unified Treatment*, Master's thesis, University of Pretoria.
- Manning C, Schütze H. (1999), Foundations of Statistical Natural Language Processing, MIT Press, Cambridge, May.
- Mikolov T. (2012), *Statistical language models based on neural networks*, in PhD Thesis, Brno University of Technology.
- Mozgovoy M. (2011), *Dependency-Based Rules for Grammar Checking with LanguageTool*, Proceedings of the Federated Conference on Computer Science and Information Systems, pp. 209–212.
- Navarro, Gonzalo (2001), *A guided tour to approximate string matching*, ACM Computing Surveys 33 (1): 31-88. [doi:10.1145/375360.375365].
- Ostrogonac S. et al. (2012), *A Language Model for Highly Inflective Non-Agglyutinative Languages*, 10. SISY - International Symposium on Intelligent systems and Informatics, Subotica: IEEEXplore, 20-22. September, pp. 177-181, ISBN 978-1-4673-4749-5
- Ostrogonac S. et al. (2012), *Impact of training corpus size on the quality of different types of language models for Serbian*, 20. Telecommunications forum TELFOR, Belgrade, 20-22. November.
- Ostrogonac S. et al. (2015), *The Use of Statistical Language Models for Grammar and Semantic Error Handling in Spell Checking Applications for Serbian*, 12th International Conference on Electronics, Telecommunications, Automation and Informatics, ETAI 2015, Ohrid, Makedonija, ISBN: 978-9989-630-76-7.
- Ostrogonac S. et al. (2015), *Automatic Word Clustering Based on Semantics - an Approach for Serbian*, 3rd International Acoustics and Audio Engineering Conference, TAKTONS 2015, Novi Sad, Serbia, November, pp. 36-37, ISBN: 978-86-7892-758-4.
- Sečujski M. (2002), *Accentuation Dictionary for Serbian Intended for Text-to-Speech Technology*, Proceedings of DOGS, pp.17-20, Novi Sad, Serbia.
- Sečujski M, Delić V. (2007), *An Overview of the AlfaNum Text-to-Speech Synthesis System*, 12. SPECOM, Speech and Computer, Moskva: Moskovski državni lingvistički univerzitet, 15-18 Oktobar, pp. 3-7, ISBN 6-7452-0110-x
- Stolcke A. (2002), *SRILM – an extensible language modeling toolkit*, Proceedings of ICSLP, vol. 2, pp. 901-904, Denver, USA.
- Verberne S. (2002), *Context-sensitive spell checking based on word trigram probabilities*, Master's thesis, University of Nijmegen.
- Vosse T. (1992), *Detecting and correcting morpho-syntactic errors in real texts*, Proceedings of the third conference on Applied natural language processing, March 31-April 03, Trento, Italy. [doi:10.3115/974499.974519]

Stevan Ostrogonac

AUTOMATSKO PREPOZNAVANJE I ISPRAVLJANJE SEMANTIČKIH GREŠAKA U TEKSTOVIMA NA SRPSKOM

Sažetak: Oruđa za ispravljanje teksta su razvijena za mnoge jezike, ali za većinu njih, uključujući i srpski, takve aplikacije su zasnovane na rečnicima i stoga su primenjive samo na greške takozvanih ne-reči. Ovo istraživanje bavi se razvojem naprednijeg softvera za srpski jezik. Semantičke greške je najteže uočiti te se u radu bavimo statističkim jezičkim modelima zasnovanim na rečima i morfološkim klasama. Predstavljen je jedan algoritam i prototip sistema sa rezultatima evaluacije prototipa.

Ključne reči: semantičke greške, ispravljanje grešaka, N-gram, jezički model, srpski, morfologija.

Jasmina Mosković Popović¹

Filološki fakultet
Univerzitet u Beogradu

RANI MODELI RANOG LEKSIČKOG RAZVOJA²

Sažetak: Tokom poslednje tri decenije dvadesetog veka razvijen je niz različitih teorijskih okvira čiji je osnovni cilj bio objašnjenje pojava koje odlikuju i određuju rani leksički razvoj. U ovom radu se predstavljaju, analiziraju i kritički preispituju tri rana modela usvajanja značenja reči – model semantičkih obeležja, model prototipa i model reprezentacije događaja.

Iako analizirani modeli mogu da objasne samo ograničeni skup pojava koje karakterišu rani leksički razvoj, oni pružaju jasne uvide u bogatstvo i raznovrsnost empirijskih pojava koje ga odlikuju, i predstavljaju nezaobilaznu polaznu osnovu za razvoj adekvatnijih i sveobuhvanih teorija ranog leksičkog razvoja.

Ključne reči: rani leksički razvoj, model semantičkih obeležja, model prototipa, model reprezentacije događaja

1. Uvod

Tokom druge polovine prošlog stoljeća došlo je do velikog porasta interesovanja za praćenje i izučavanje razvoja govora kod dece. Posebnu pažnju privukao je razvoj leksikona – bez poznavanja reči i njihovih značenja uspešna komunikacija nije moguća, a greške u razumevanju i upotrebi leksema lako su uočljive i privlače trenutnu pažnju. Jedna od primarnih karakteristika leksičkog razvoja u ranom detinjstvu jeste brzina njegovog odvijanja. Dok se na pojavu prve reči čeka relativno dugo (10–15 meseci), dalji leksički razvoj odvija se ubrzanim tempom: do kraja druge godine većina dece upotrebljava između 200 i 600 reči, a razume mnogo više. Između druge i šeste godine, rečnik deteta narasta na oko 14.000 reči, da bi tokom perioda adolescencije dostigao veličinu od 50.000 do 100.000 reči (Clark 2009: 283). Uz veliku brzinu usvajanja, početne faze leksičkog razvoja odlikuje i čitav niz drugih pojava koje ga dodatno karakterišu i ukazuju na njegovu specifičnu prirodu: varijabilnost fonetskih likova lekseme, upotreba proto-reči, pojava slivenih izraza, upotreba reči u strogo ograničenom kontekstu i njihova potonja dekontek-

¹ jasmina.moskovljevic@fil.bg.ac.rs

² Ovaj rad finansiran je u okviru projekta Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije „Identifikacija, merenje i razvoj kognitivnih i emocionalnih kompetencija važnih društvu orijentisanim na evropske integracije“ (br. 179018).

stualizacija, česta upotreba onomatopeja i onomatopejskih reči, upotreba neologizama, pojava hipoekstenzije i hiperekstenzije, učestalost upotrebe deminutiva i hipokoristika, upotreba nepotpunih paradigmi i pojava hipergeneralizacije.³

Sa porastom broja empirijskih podataka i uočenih fenomena koji odlikuju rane faze usvajanja leksikona, pojavili su se i prvi teorijski modeli razvijeni sa primarnim ciljem da prikupljene podatke i uočene pojave sistematizuju, objasne i teorijski utemelje. U poslednje tri decenije dvadesetog veka razvijeno je više takvih teorijskih modela, a ovde će biti predstavljeni najuticajniji među njima: model semantičkih obeležja, model prototipa i model reprezentacije događaja/situacije.

2. Model semantičkih obeležja

Jedan od najranijih modela ranog leksičkog razvoja formulisala je Iv Klark sredinom sedamdesetih godina prošlog veka (Clark 1973, 1975). U osnovi njenog modela leži pretpostavka da se značenja reči sastoje od manjih, atomizovanih jedinica značenja – *semantičkih obeležja*. Semantička obeležja su, inače, u to vreme bila sastavni deo teorijskog aparata kako u okvirima teorijske semantike,⁴ tako i kad je reč o psiholingvističkim modelima reprezentacije značenja reči u mentalnom leksikonu,⁵ a Klark ih je primenila na empirijske podatke o ranom razvoju leksičkih značenja. U okviru ovog modela reč *pas* bi, na primer, bila određena kao nosilac obeležja [+entitet, +živo, +životinja, +četvoronožac, +dlakav, +laje], a poznavanje svih obeležja smatralo se neophodnim za adekvatnu upotrebu date lekseme. Klark je zastupala stav da deca značenja reči usvajaju tako što postepeno usvajaju semantička obeležja koja data reč sadrži, i to jedno po jedno, pri čemu se obeležja usvajaju od najopštijih ka sve specifičnijim, sve dok se skup usvojenih obeležja ne izjednači sa skupom obeležja koja tu reč determinišu u leksikonu odraslog govornika (1973: 72 i dalje). Tako bi dete, kada je reč o leksemi *pas*, prvo (i tim redosledom) usvojilo obeležja [+entitet, +živo, +životinja, +četvoronožac], a tek kasnije i specifično distinkтивno obeležje [+laje]. Klark je na ovaj način objašnjavala postojanje hiperekstenzija u dečjem govoru – dete će leksemu *pas* koristiti da označi i druge četvornožne životinje sve dok ne usvoji ono specifično obeležje koje će mu omogućiti da na pravu meru suzi značenje, a samim tim i upotrebu date lekseme. Uz to, ona je smatrala da upravo praćenje procesa sužavanja i restrukturacije značenja reči kod dece omogućava da se izdvoje i hijerarhizuju relevantna semantička obeležja koja određuju sadržaj pojedinih leksema (*ibid.*:84).

Vremenom se međutim ispostavilo da model semantičkih obeležja koji je Klark predložila kako bi objasnila rane faze leksičkog razvoja ima brojne nedostatke (kao uočalom i drugi modeli teorijske semantike i mentalnog leksikona zasnovani na sistemima semantičkih obeležja). U prvom redu pokazalo se nemogućim izdvojiti i hijerarhizovati skup semantičkih obeležja koji bi na adekvatan način determinisao svekolika leksička značenja. Relacione reči različitih kategorija (glagoli, pridevi, predlozi, veznici) pred-

3 Za više o navedenim pojavama i primerima iz razvojnog korpusa srpskog jezika koji ih ilustruju v. Moskovljević 2017: 141-156.

4 V., npr., Nida 1975; Palmer 1982: 67–114.

5 Up., Collins & Quillian 1969.

stavljuju poseban izazov za sve teorije značenja zasnovane na sistemu semantičkih obeležja, pa tako i za onu koju je formulisala Klark. Uz to, kasnija istraživanja pokazala su da hiperekstenzije nisu tako česte u dečjem govoru (javljaju se kod 7% do 33% novousvojenih reči), a i ne javljaju se u početnoj fazi upotrebe nove lekseme (naprotiv, nju karakteriše pojava hipoekstenzije), već znatno docnije (Barrett 1996: 377). Klark je početkom osamdesetih napustila model semantičkih obeležja i formulisala novu teoriju usvajanja leksičkih značenja – *model principa konvencionalnosti i leksičkog kontrasta* (Clark 1983, 1987, 1990, 1993).

3. Model prototipa

Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina 20. stoljeća formulisana je još jedna teorija ranog leksičkog razvoja čiji su osnovni postulati preuzeti iz semantičke teorije značenja i psiholingvističkih proučavanja strukture mentalnog leksikona – *teorija prototipa*.⁶ Prema ovom modelu, značenje svake pojedinačne reči ovaploćeno je u najtipičnijem predstavniku kategorije na koju se data reč odnosi, tj. u njenom najtipičnijem referentu, prototipu. Svaka kategorija entiteta ima svog prototipskog referenta. Tako bi, na primer, prototipski predstavnik kategorije *ptica* bio (bar kad je o našim prostorima reč) vrabac, golub, ili lasta, a ne pingvin ili noj. Značenje reči ne usvaja se usvajanjem skupa semantičkih obeležja, već usvajanjem znanja o prototipskom referentu. Dete potom generalizuje upotrebu date reči i na sve druge referente koji dele zajednička svojstva sa prototipskim referentom. Referenti se razlikuju po tome u kolikoj meri dele zajednička svojstva sa prototipskim referentom – oni koji ih imaju više tipičniji su predstavnici date kategorije, dok se oni sa manje zajedničkih svojstava svrstavaju među atipične, periferne članove date kategorije.

Teorija prototipa uspešno objašnjava kako pojavu hipoekstenzija, tako i pojavu hiperekstenzija. Do hipoekstenzivne upotrebe reči dolazi u situacijama kada deca sužavaju obim značenja reči tako da on ne uključuje manje tipične predstavnike date kategorije: dete, će, na primer, rečju *kapa* nazivati sopstvenu i sve kape koje liče na nju, ali ne i kapu koja je po kroju, obliku ili materijalu bitno drugačija od njegove (prototipske) kape. Hiperekstenzije se, suprotno tome, javljaju u situacijama kada dete u kategoriju uključi i referenta koji nije njen član, ali deli neka zajednička svojstva sa prototipskim predstavnikom date kategorije. Hiperekstenzije ponekad mogu da budu još šireg obima i da uključuju i situacije u kojima dete istim nazivom označava referente koji nemaju nikakvih zajedničkih svojstava. Tako je osamnaestomesečno dete, govornik srpskog jezika, istim glasovnim sklopom "tik-tak" označavalo sve vrste časovnika (kako analognih, tako i digitalnih), ali i kapljjanje vode sa slavine i sliku apstraktног sadržaja na kojoj dominira kontura kruga sa zrakasto raspoređenim linijama koje ga okružuju.⁷ Teorija prototipa (za razliku od teorije semantičkih obeležja) uspešno se nosi sa objašnjavanjem primera

6 Up., Rosch 1973, 1975.

7 Primer je iz dnevničkih beleških autora. Zanimljivo je da sličan primer navodi i Barrett (1986: 372) iz razvojnog korpusa engleskog jezika prikupljenog tokom osamdesetih godina prošlog veka. Dete iz Barrettovog korpusa je izrazom *tick-tock* označavalo satove (takođe i analogne i digitalne), figure okruglog oblika sa radijalno raspoređenim šiljcima na tapetama, okrugle saobraćajne znakove i barometar sa kružnom skalom.

ovakve vrste. Naime, iako kapljanje vode sa slavine i slika apstraktnog sadržaja nemaju nikakvih zajedničkih osobina, oni dele neka zajednička svojstva sa prototipskim predstavnikom kategorije “tik-tak” – kapljanje vode zvuči slično kao i (analogni) časovnik, a krug sa slike istog je oblika kao i prototipični “tik-tak” (tj. časovnik).

Iako teorija prototipa može da objasni daleko širi krug empirijskih podataka nego što je to slučaj sa teorijom semantičkih obeležja, ona ima i ozbiljnih nedostataka. Najznačajniji od njih je što sam koncept prototipa, centralni koncept ove teorije, nije dovoljno jasno, precizno i jednoznačno definisan.⁸ Među zastupnicima teorije prototipa izdvajaju se (bar) tri različita shvatanja ovog pojma. Po prvoj od njih, koje zastupa Anglin (1977, 1979), prototip je uopštena shema svojstava svih referenta koji se svrstavaju u datu kategoriju. Ova generalizovana shema objedinjuje detetovo ukupno dotadašnje iskustvo iz kontakata sa konkretnim pripadnicima date kategorije – tako će, na primer, uopštena shema psa, odnosno prototipsko značenje lekseme *pas* biti formirano na osnovu svih iskustava i informacija do kojih je dete došlo tokom susreta sa različitim pripadnicima kategorije “pas”. Po drugom shvatanju, čiji su zastupnici Kuczaj i Greenberg, prototip je holistička mentalna reprezentacija koja objedinjuje sve individualne pripadnike date kategorije sa kojima je dete došlo u kontakt (Kuczaj 1982, Greenberg i Kuczaj 1982). Nasuprot ova dva, prisutno je i shvatanje Bowerman (1978, 1980) i Barretta (1982, 1986) po kome se prototip samo inicijalno usvaja kao mentalna reprezentacija objedinjenog skupa svojstava pojedinačnih referenata date kategorije, ali dete potom ovu reprezentaciju analizira i razlaže na odgovarajuća konstituent-ska obeležja tako da se na kraju prototip svake kategorije sastoji od međusobno povezanih i uskladenih skupova perceptivnih i funkcionalnih obeležja.

Uz navedeni, uočeno je još nekoliko nedostataka teorije prototipa, koji se odnose na nemogućnost da se u okviru datog teorijskog aparata objasni usvajanje socio-pragmatičkih reči, kao i upotreba reči vezanih za strogo ograničeni kontekst i njihova potonja dekontekstualizacija. U okviru ove teorije nije ponuđeno ni objašnjenje zašto, u kom trenutku i kako dolazi do prestanka hiperekstenzivne upotrebe leksema. Uprkos navedenim nedostacima, model prototipa prihvati su brojni istraživači leksičkog i semantičkog razvoja i on je izvršio (a i danas vrši) veliki uticaj.

4. Model reprezentacije događaja/situacije

Polazeći upravo od uočenih nedostataka teorije prototipa, Nelson (1983, 1985) je formulisala *model reprezentacije događaja*, sa osnovnim ciljem da objasni kako vrlo ranu upotrebu socio-pragmatičkih reči koja se često javlja, tako i pojavu upotrebe određenih reči samo u strogo ograničenom kontekstu i potonji proces dekontekstualizacije njihove upotrebe. I ova teorija razvoja leksikona ima svoje korene u drugim disciplinama; ovaj put inspiracija potiče iz psihološke teorije skriptova⁹, odnosno iz njene primene u oblasti veštačke inteligencije na probleme reprezentovanja proceduralnog znanja.¹⁰

8 Problem sa definisanjem prototipa ne javlja se, inače, samo u razvojnoj psiholingvistici već i u svim drugim disciplinama u kojima ima status aksiomatskog pojma: od kognitivne psihologije, preko teorijske semantike, do kognitivne lingvistike.

9 Up., Tomkins 1987.

10 Up., Schank & Abelson 1977.

Teorija polazi od pretpostavke da i pre nego što progovore, deca imaju izgrađene predstave i određenu vrstu znanja o događajima i situacijama u svom svakodnevnom okruženju koje se često ponavljaju i u kojima redovno učestvuju. Tako će, na primer, dete posedovati formirane mentalne reprezentacije o hranjenju, oblačenju, ulasku u ili napuštanju određenog prostora, i sl. Mentalne reprezentacije sadrže različite tipove informacija: informaciju o vremenski linearizovanim sekvencama konstitutivnih akata od kojih se situacija sastoji, znanje o učešnicima u situaciji i o njihovim ulogama u njoj (uključujući i detetovu sopstvenu ulogu), kao i informaciju o objektima koji se pojavljuju u datoj situaciji. Predstava o događaju strukturirana je tako da ne postoje ograničenja kada je reč o ljudima i objektima koji u njoj učestvuju – Nelson govori o otvorenim „slotovima“ koje mogu ispunjavati različite osobe i predmeti tokom različitih instancijacija datog događaja.

Reprezentacija situacije jednogodišnjeg deteta holističke je prirode i komponente i relacije koje je sačinjavaju još uvek su neanalizirane i neizdiferencirane. Ipak, i na osnovu ovakvih reprezentacija prelingvističko dete može ne samo da učestvuje u događajima, već i da predviđa dalji tok njihovog odvijanja. Prve reči usvajaju se tako što ih dete bilo ugrađuje, bilo mapira u nerazloženu i neizdiferenciranu celinu događaja. Otuda se one mahom produkuju ili isključivo u strogo ograničenom kontekstu, ili u okviru odgovarajućih interaktivnih razmena i socijalnih rutina koje se često ponavljaju. Tokom druge godine života dete postepeno stiče sposobnost analize i parcelacije mentalnih reprezentacija u njihove sastavne komponente, kao i sposobnost formiranja odgovarajućih izdvojenih i izdiferenciranih koncepata ljudi, predmeta, osobina, akcija i relacija među njima. Reči dobijaju svoju pravu ulogu, prestaju da budu mapirane u holističke predstave i počinju da označavaju posebne, izdvojene pojmove. Rezultat ovog procesa je dvojak: reči koje su prethodno bile uklopljene i povezane sa celovitim i neraščlanjenim događajem, pa su samo u okviru njega mogle da budu realizovane, oslobađaju se okvira holistički reprezentovane situacije i počinju da se javljaju u dekontekstualizovanoj upotrebi. Istovremeno, izdvajanje svakog koncepta kao zasebne, izdiferencirane jedinice dovodi do iznenadnog i naglog uvećanja njihovog broja, što kao posledicu ima isto tako iznenadno i naglo uvećanje broja reči koje dete počinje aktivno da koristi tokom druge godine života.¹¹

Prednosti modela reprezentacije događaja su očigledne – ovaj model uspeva da objasni i pojave za koje do njegove pojave nije bilo odgovaraajućeg objašnjenja, u prvom redu pojavu slivenih izraza, kao i upotrebu reči u striktno ograničenom kontekstu, a zatim i proces njihove dekontekstualizacije. On takođe uspešno objašnjava i ranu upotrebu reči i izraza socio-pragmatske prirode, za koje prethodno razvijeni teorijski okviri nisu mogli da ponude odgovaraajuća rešenja. Potencijalni problem za ovaj model međutim predstavlja činjenica da se socio-pragmatske reči ne javljaju kod sve kao prve i da znatan broj dece od samog početka progovaranja barata rečima referencijalnog karaktera.

5. Zaključak

Veliki i nagli porast broja istraživanja i količine prikupljenih podataka o ranom leksičkom razvoju u drugoj polovini 20. veka doveo je i do prvih pokušaja da se novoot-

11 O ovoj pojavi govori se kao o „leksičkoj eksploziji“ (eng.: *vocabulary explosion, vocabulary spurt*).

krivene činjenice i pojave analiziraju, sistematizuju i teorijski uobliče. Sva tri rana modela leksičkog razvoja predstavljena i analizirana u ovom radu formulisana su upravo sa tim ciljem. Svaki od njih je, od prvog – modela semantičkih obeležja, do najskorajnijeg – modela rerezentacije događaja/situacije, proširio obim analiziranih činjenica i podataka i podigao nivo poznavanja i teorijskog modelovanja ranog leksičkog razvoja. Iako je inspiracija za razvoj analiziranih modela crpena iz drugih, manje ili više bliskih i srodnih disciplina, koje su u tom trenutku imale razvijeniji teorijsko-metodološki aparat nego što je to bio slučaj sa razvojnom psiholingvistikom u drugoj polovini i krajem 20. veka, novoformulisani teorijski okviri su dosledno, a u izvesnoj meri i uspešno, primenjeni na analizu podataka o razvoju leksikona.

Mada nijedan od predstavljenih modela ne može u potpunosti da objasni i adekvatno teorijski uobiči ukupan skup činjenica i pojava koje karakterišu i determinišu rani leksički razvoj, empirijska osnova na kojoj počivaju omogućava jasan uvid u bogatstvo i raznovrsnost činjenica i pojava koje ga odlikuju, dok sami modeli, uprkos svim nedostacima koje imaju, tvore nezaobilaznu polaznu osnovu za razvoj adekvatnijih i sveobuhvavnijih teorija ranog leksičkog razvoja.

Literatura:

- Anglin, J. M. (1977). *Word, Object and Conceptual Development*. New York: Norton.
- Anglin, J. M. (1979). "The child's first terms of reference". U: N. Smith, M. Franklin (eds.), *Symbolic Functioning in Childhood*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Barrett, M. (1982). "Distinguishing between prototypes: the early acquisition of the meaning of object names". U: S. A. Kuczaj (ed.), *Language Development, Volume 1: Syntax and Semantics*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 313-334.
- Barrett, M. (1986). "Early Semantic Representation and Early Word Usage". U: S. A. Kuczaj, M. Barrett (eds.), *The Development of Word Meaning*. New York: Springer, 39-67.
- Bowerman, M. (1978). "The acquisition of word meaning: An investigation into some current conflicts". U: N. Waterson & C. Snow (eds.), *The development of communication*. New York: Wiley, 263-287.
- Bowerman, M. (1980). "The structure and origin of semantic categories in the language learning child". U: M. Foster & S. Brandes (eds.), *Symbol as sense*. New York: Academic Press, 277-299.
- Clark, E. V. (1973). "What's in a word? On the child's acquisition of semantics in his first language". U: T. E. Moore (Ed.), *Cognitive Development and the Acquisition of Language*. New York: Academic Press, 65-110.
- Clark, E. V. (1975). "Knowledge, context, and strategy in the acquisition of meaning". U: D. P. Dato (Ed.), *Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics 1975: Developmental Psycholinguistics*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 77-98.
- Clark, E. V. (1983). "Meanings and concepts". U: J. H. Flavell & E. M. Markman (eds.), *Handbook of Child Psychology, Vol. 3: Cognitive Development*. New York: John Wiley & Sons, 787-840.
- Clark, E. V. (1987). "The principle of contrast: A constraint on language acquisition". U: B. MacWhinney (ed.), *Mechanisms of language acquisition*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1-33.
- Clark, E. V. (1990). "On the pragmatics of contrast". *Journal of Child Language*, 17, 417-431.
- Clark, E. V. (1993). *The lexicon in acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Clark, E. V. (2009). "Lexical meaning". U: E. Bavin (ed.), *Cambridge Handbook of Child Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 283-299.
- Collins, A. M. & Quillian, M. R. (1969). "Retrieval time from semantic memory". *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 8 (2), 240–247.
- Greenberg, J. & Kuczaj, S.A. (1982). "Towards a theory of substantive word-meaning acquisition." U: S.A. Kuczaj (ed.), *Language Development, Volume 1: Syntax and Semantics*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.
- Mosković Popović, J. (2017). "Prve reči i kako ih odrediti: teorijsko-metodološki problemi u proučavanju ranog leksičkog razvoja". U: R. Dragičević (ed.), *Putevima reči – Zbornik u čast Darinki Gortan Premk*, Beograd: Filološki fakultet, 143-156.
- Nelson, K. (1983). "The conceptual basis for language". U: T. B. Seiler, W. Wannenmacher (eds.), *Concept Development and the Development of Word Meaning*. Berlin: Springer, 173-188.
- Nelson, K. (1985). *Making Sense: the acquisition of shared meaning*. New York: Academic Press.
- Nida, E. A. (1975). *Componential analysis of meaning : an introduction to semantic structures*. The Hague: Mouton.
- Palmer, F.R. (1982). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosch, E. H. (1973). "Natural Categories", *Cognitive Psychology* 4, 328-350.
- Rosch, E. H. (1975). "Cognitive Representations of Semantic Categories", *Journal of Experimental Psychology: General*, 104/3, 192–233.
- Schank, R. & Abelson, R. P. (1977). *Scripts, plans, goals and understanding: An inquiry into human knowledge structures*. New Jersey: Erlbaum.
- Tomkins, S. (1987). "Script Theory". U: J. Arnoff, A. I. Rabin, R. A. Zucker (ed.), *The Emergence of Personality*. New York: Springer Publishing Company, 147–216.

Jasmina Mosković Popović

EARLY MODELS OF EARLY LEXICAL DEVELOPMENT

Summary: Over the last three decades of the last century, many different theoretical frameworks had been developed in attempt to explain a plethora of phenomena which characterize and delineate early lexical development. In this paper, three of these early models are introduced, analysed and critically reviewed – semantic feature theory, prototype theory, and event representation theory.

Though none of the examined models have been found suitable for explaining any more than just a limited subset of the phenomena characterizing early lexical development, they provide keen insights into the versatility of empirical data and constitute the initial base for the construction of the more powerful and the more adequate theories of early lexical development.

Key words: early lexical development, semantic feature theory, prototype theory, event representation theory

ПРИМЕЊЕНА ЛИНГВИСТИКА
LINGUISTIQUE APPLIQUÉE

Издавач:

Друштво за примењену лингвистику Србије, Нови Сад, др Зорана Ђинђића 2

Тел/факс: +381 21 458688, електронска пошта: yala_jdpl@unsff.ns.ac.rs

Edit. resp:

Association de linguistique appliquée de Serbie, Novi sad, Dr Zorana Đindića 2

Tél/fax: +381 21 458688, E-mail: yala_jdpl@unsff.ns.ac.rs

Главни и одговорни уредник:

Весна Половина

Rédactuer publiée:

Vesna Polovina

Излази једном годишње у тиражу од 300 примерака.

Périodique publiée une fois par an à 300 exemplaires.

2000, књ. 1

2000, vol. 1

Штампа:

Белпак, Београд, - 24 цм

Imprimerie:

Belpak, Beograd, - 24 cm

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81'33

ПРИМЕЊЕНА лингвистика = Linguistique
appliquée / главни и одговорни уредник Весна
Половина. - 2000, бр. 1- . - Нови Сад :

Друштво за примењену лингвистику Србије,
2000- (Београд : Белпак). - 24 см

Годишње. - Текст на срп. и енгл. језику.

ISSN 1451-7124 = Примењена лингвистика

COBISS.SR-ID 110835980

